

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
WYDZIAŁ FILOZOFICZNY
INSTYTUT PEDAGOGIKI

Łukasz Hajduk
- praca doktorska -

Edukacyjne uwarunkowania rozwoju regionalnego
(W świetle badań wsi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego)

promotor:
prof. zw dr hab. Tadeusz Aleksander

KRAKÓW 2010

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Rozdział I: Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego.....	7
1. Próba definiowania rozwoju regionalnego i jego celów	7
2. Współczesny rozwój regionalny, wskaźniki i uwarunkowania.....	14
3. Polityka regionalna w Polsce	20
4. Edukacja regionalna i regionalizm	23
5. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce	26
6. Animacja środowisk lokalnych	30
Rozdział II: Edukacja na wsi. Tradycje i współczesność	34
1. Definicja pojęcia.....	34
2. Oświata na wsi do końca XIX wieku	35
3. Przemiany edukacyjne w XX wieku.	38
4. Edukacja na wsi po 1989 roku	42
5. Współczesne procesy edukacyjne na wsi.....	45
6. Wpływ edukacji na rozwój regionalny (w świetle literatury)	50
Rozdział III: Przedmiot pracy i metodologia badań własnych.....	54
1. Problem pracy i jego uzasadnienie	54
2. Zmienne i wskaźniki	61
3. Metoda i techniki badań	63
4. Organizacja i przebieg badań	66
5. Trudności i przeszkody badawcze.....	69
6. Zebrane materiały i sposób ich opracowania	71
Rozdział IV: Charakterystyka wsi należących do Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.....	72
1. Przeszłość i współczesne funkcjonowanie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.....	72
2. Historia badanego regionu.....	76
3. Geograficzna i turystyczna charakterystyka regionu	80
4. Charakterystyka poszczególnych gmin	82
Rozdział V: Rozwój regionalny na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.....	89

1. Kierunki rozwoju regionalnego badanych gmin	89
2. Rozwój infrastruktury Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego	90
3. Rozwój gospodarczy	108
4. Rozwój społeczny.....	115
5. Stymulatory rozwoju	127
6. Czynniki hamujące procesy rozwoju	135
Rozdział VI: Działania edukacyjne na obszarze wsi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.....	139
1. Organizatorzy działań edukacyjnych	139
2. Formy i organizacja działań edukacyjno-kulturalnych	152
3. Treści działań edukacyjno-kulturalnych	160
4. Uczestnicy działań edukacyjno-kulturalnych.....	167
5. Efekty uczestnictwa w inicjatywach edukacyjno-kulturalnych	171
Rozdział VII: Miejsce edukacji w „strategiach” rozwoju tworzonych na poszczególnych szczeblach administracji.....	175
1. „Strategie rozwoju” i ich znaczenie w rozwoju regionalnym	175
2. Edukacja w Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015.....	176
3. Edukacja w wojewódzkich strategiach rozwoju na przykładzie Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007-2013	182
4. Charakterystyka lokalnych „strategii rozwoju” na przykładzie planów rozwoju gmin wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.....	190
5. Realizacja planów edukacyjnych na terenie badanych gmin	198
Rozdział VIII: Charakterystyka wybranych działań promujących edukację wspierającą rozwój regionalny środowisk wiejskich	205
1. Programy pomocowe na rzecz rozwoju środowisk wiejskich.....	205
2. Zagraniczne inicjatywy edukacyjne na rzecz rozwoju regionalnego	214
3. „Dobre praktyki” w zakresie edukacyjnego wspierania rozwoju regionalnego środowisk wiejskich w Polsce	218
4. Możliwości sieci Internet jako dobra praktyka w rozwoju środowisk wiejskich.....	225
Rozdział IX: Optymalizacja działań edukacyjnych w kontekście wspierania rozwoju regionalnego środowisk wiejskich	234
1. Kierunki optymalizacji	234

2. Liderzy i animatorzy społeczności lokalnych	234
3. Edukacja a samorządy lokalne	237
4. Obszary edukacji służące wzmocnieniu rozwoju regionalnego	238
Podsumowanie	241
Spis tabel i wykresów	246
Bibliografia.....	249

Wstęp

Rozwój regionalny, rozwój lokalny, rozwój zrównoważony to na początku XXI wieku bardzo modne hasła. Kryją one w sobie wiele znaczeń. Czym innym będzie rozwój regionalny widziany oczami urzędnika – inny z perspektywy urzędów unijnych w Strasburgu czy Brukseli – inny z perspektywy naszych lokalnych urzędów gmin. Inaczej na ten rozwój patrzeć będą nasi polscy przedsiębiorcy. Czym innym wreszcie będzie rozwój dla „zwykłych” mieszkańców wsi, którzy po prostu chcą aby żyło się im lepiej. Nie ważne jednak z jakiej perspektywy będziemy patrzeć na rozwój i o jakim rozwoju będziemy mówić – regionalnym, lokalnym, gospodarczym czy społecznym. Zawsze będzie się on wiązał ze zmianą. Tę zmianę – w tym miejscu dotyczącą środowisk wiejskich – oraz jej przyczyny spróbował autor uchwycić w niniejszej dysertacji. Wszelkie zmiany w środowisku lokalnym zawsze są wynikiem jakichś działań. Tutaj zostały wzięte pod uwagę głównie działania edukacyjne, które pośród licznych oddziaływań gospodarczych i społecznych są według autora jednymi z ważniejszych – zwłaszcza dla pedagoga, który może właśnie takie działania inicjować. Często trudno jest zdecydować jakie działania podjąć by ich wynikiem była pożądana zmiana. Dlatego warto opisywać tzw. dobre praktyki. Wiele środowisk wiejskich w Polsce a nawet w całej Europie, jest do siebie pod wieloma względami podobnych. Działanie edukacyjne realizowane w jednej wsi mogą okazać się równie skuteczne w innej. Tym bardziej warto te działania badać i opisywać, zawsze jednak w powiązaniu ze zmianą jaką wywołały.

Na dysertację składają się, poza częścią metodologiczną, część teoretyczna i empiryczna. W części teoretycznej autor przedstawił historię oświaty na wsi oraz podstawy rozwoju regionalnego. W tej części autor odniósł się również do zagadnień regionalizmu, edukacji regionalnej i obywatelskiej, polityki regionalnej oraz do idei animacji kultury, społeczeństwa obywatelskiego i patriotyzmu lokalnego. Te podstawy teoretyczne pozwoliły przejść do części badawczej, gdzie w poszczególnych rozdziałach dokonana została próba odpowiedzi na postawione problemy.

Krystyna Szafraniec dzieli badaczy wsi na kilka kategorii. Autor pracy identyfikuje się z dwiema grupami. Pierwsza z nich to badacze, którzy [...] *podejmują problematykę specyficzną wiejską, czyli taką, która poza wsią nie występuje. Są to badacze wiejskich społeczności lokalnych, kultury ludowej, warstwy chłopskiej, specyficznym wiejskich środowisk (np. PGR) itp. To, co ich wyróżnia, to perspektywa intra – do wewnątrz. Są oni najczystszej*

krwi badaczami wsi [...] ¹. Specyfika badań pozwala jednak autorowi identyfikować się także z drugą grupą badaczy, [...] którzy zajmują się kwestiami ogólnospołecznymi, niemniej, z uwagi na społeczne usytuowanie wsi i jej rolę w procesie społecznych przemian, formułują oni pytanie o wiejskie odniesienie analizowanych przez siebie ogólnospołecznych zjawisk. Są w tej grupie badacze publicznej i prywatnej sfery życia, procesów społecznej zmiany, zmiany struktury społecznej itd. Badania tego rodzaju cechuje perspektywa globalna, ze specyficznym oglądem wsi na tle społecznej całości – od zewnątrz. [...] ² W taki sposób – zarówno od wewnątrz jak i od zewnątrz – autor próbował badać problemy rozwiązywane w niniejszej dysertacji. Realizując zaplanowane badania, analizując środowisko lokalne Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego autor występował zarówno jako teoretyk, młody badacz – przedstawiciel Uniwersytetu jak i praktyk, związany z badanym miejscem, pracujący z młodzieżą i często podejmujący różnorodne działania animacyjne na badanym terenie. W wielu sytuacjach występowanie z pozycji lokalnego działacza ułatwiało autorowi dotarcie do niektórych osób. Jednak emocjonalne związanie z terenem badań utrudniało obiektywne podejście do niektórych problemów. Możliwość analizy wymienionego zjawiska z tych dwóch pozycji, w sumie dała jednak bogatszy jego obraz.

Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego to obszar mający swoje specyficzne cechy jednak ogólnie nie odbiegający od typowych środowisk wiejskich. Intencją autora nie było napisanie monografii Związku ale przygotowanie pracy, którą będzie można odnieść do innych środowisk wiejskich. Bardzo ważnym w trakcie badań i pisania pracy było zaangażowanie i pomoc wielu urzędników, wójtów, lokalnych liderów. Pozwala to mieć nadzieję, że myśli ukazane w dysertacji zostaną wzięte pod uwagę w konkretnych działaniach mających na celu rozwój wsi, nie tylko wchodzących do wymienionego Związku.

¹ *Jednostkowe i społeczne zasoby wsi*; K. Szafraniec (red.); Warszawa 2006; s.11

² *Ibidem*;

Rozdział I

Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego

1. Próba definiowania rozwoju regionalnego i jego celów

Rozwój regionalny to pojęcie stosowane głównie w obszarze gospodarczym i ekonomicznym. Zainteresowanie regionami w znacznej mierze wpisuje się w założenia i priorytety Unii Europejskiej, natomiast badania nad rozwojem regionalnym i lokalnym w kontekście kompetencji i aktywności samorządów terytorialnych prowadzone były już w latach '80. Przykładem może być program „*Rozwój regionalny – rozwój lokalny – samorząd terytorialny*”. Już wtedy Polska jawiła się jako kraj bardzo zróżnicowany pod wieloma względami. Bohdan Jałowiecki, w uwagach do realizacji tego programu przytacza powszechną w latach '80 tezę o dużej aktywności społecznej Polaków. Zaznacza także, że zlikwidowanie prawnych barier aktywności przyczyniłoby się do jeszcze większego jej wzrostu.³ Można więc zadać pytanie jak w nowym ustroju zmieniła się aktywność Polski lokalnej?

Rozwój regionalny to suma dwóch procesów: z jednej strony wzrostu gospodarczego, ale z drugiej także rozwoju społecznego. Dopiero w sytuacji, kiedy oba te procesy będą przebiegały razem, możemy mówić o pełnym rozwoju regionalnym. Ważną kwestią jest tu koncepcja zrównoważonego rozwoju, która zakłada jednoczesny i harmonijny rozwój gospodarczy, społeczny oraz przyrodniczy – chodzi tu o rozwój, który nie będzie zakłócał stanu środowiska naturalnego. Rozwój całego kraju, a w konsekwencji rozwój Unii Europejskiej uzależnia się zatem od zrównoważonego rozwoju poszczególnych regionów. Zarówno rozwój gospodarczy jaki i społeczny i ekologiczny (przyrodniczy) powinny na siebie oddziaływać. Nie można zatem badać rozwoju regionalnego wyłączając z zakresu refleksji obszar społeczny lub gospodarczy. Przy tym zawsze należy mieć na względzie rozwój przyrodniczy, którego zachwianie może prowadzić do katastrofalnych skutków. Naukowym dyskursem nad rozwojem gospodarczym zajmują się głównie ekonomiści, specjaliści od gospodarki, finansów i przedsiębiorczości. Przykładem rozważań natury

³ B. Jałowiecki; *Rozwój regionalny – rozwój lokalny – samorząd terytorialny. Uwagi o realizacji programu w 1987 roku*; Warszawa 1988

ekonomicznej jest choćby seria książek dotyczących rozwoju regionalnego pod redakcją Andrzeja F. Bociana. Autorzy tych prac kładą główny nacisk na wzrost gospodarczy, jednakże wielu z nich rozpatruje ten proces także w kontekście rozwoju społecznego. Analizując literaturę wydawaną w ostatnich latach, można zauważyć, że publikacji mieszczących się w kręgu teorii rozwoju gospodarczego jest znacznie więcej niż dotyczących rozwoju społecznego. Edukacyjne uwarunkowania rozwoju regionalnego będą się mieścić głównie w obszarze rozwoju społecznego. Jednak prowadząc badania nad edukacją i jej wpływem na rozwój regionów nie można pominąć rozwoju ekonomicznego. Poprawa np. bazy edukacyjnej jest przecież efektem nie tylko rozwoju społecznego ale i ekonomicznego.

Analizując współczesną literaturę autor próbuje wskazać na teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego, z uwzględnieniem tych zagadnień, które wiążą się z szeroko pojętą edukacją. Kwestie związane z rozwojem gospodarczym mieszczą się w zakresie badań geografii ekonomicznej, ekonomii i zarządzania oraz innych nauk o tym charakterze. Problematyka rozwoju społecznego mieści się głównie w zakresie badań socjologii, a także pedagogiki społecznej. Analizując podstawy rozwoju regionalnego warto pamiętać – o czym przypomina Andrzej F. Bocian – że [...] *bez wzrostu, bez efektywnej gospodarki nie może dokonywać się rozwój społeczny.*⁴

Rozwój regionalny można definiować na różne sposoby. Na potrzeby niniejszej dysertacji autor przyjął następującą definicję: rozwój regionalny to proces gospodarczych i społecznych przeobrażeń o charakterze jakościowym i ilościowym na danym obszarze instytucjonalnie stanowiącym jedną całość.⁵ Przy czym przeobrażenia jakościowe autor utożsamia głównie z rozwojem społecznym, a ilościowe z gospodarczym. Obszarem instytucjonalnie stanowiącym jedną całość może być gmina, powiat, województwo. W przypadku tej dysertacji jest nim obszar Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Takie wąskie rozumienie rozwoju regionalnego, wręcz utożsamianie go z rozwojem lokalnym nie jest odosobnione. Ewa Tokajuk w artykule pt. *Rozwój regionalny w Polsce – cele i możliwości* zaznacza, iż *cele rozwoju regionalnego powinny być definiowane odrębnie dla każdej społeczności lokalnej, uwzględniając specyfikę warunków lokalnych, potrzeb, zasobów itp. [...]*⁶ Należy zatem rozwój regionalny rozpatrywać w kategorii sumy rozwoju lokalnego poszczególnych gmin w danym regionie. Tadeusz Wrona pisze: *Nie ulega wątpliwości, że*

⁴ F.A. Bocian; *Wzrost gospodarczy – konsekwencje dla rozwoju społecznego*; [w:] *Rozwój regionalny a rozwój społeczny*; F. A. Bocian (red.); Białystok 2006; s. 354

⁵ Por. P. Gaiński; *Aktywność społeczno-polityczna jako czynnik rozwoju lokalnego* [w:] *Rozwój regionalny, cele i metody*; F.A. Bocian (red.); Białystok 2001; s. 272

⁶ E. Tokajuk; *Rozwój regionalny w Polsce – cele i możliwości* [w:] *Rozwój regionalny, cele...*; F. A. Bocian (red.); s.249

*tworzenie warunków dla trwałego rozwoju następuje na poziomie lokalnym. Można nawet stwierdzić, że poziom lokalny to obszar o znaczeniu strategicznym, odgrywającym główną rolę w procesie ożywienia i restrukturyzacji całej gospodarki, a nie tylko będącym miejscem zapoczątkowania procesu tworzenia nowych miejsc pracy [...]*⁷

W literaturze przedmiotu można również spotkać inne definicje rozwoju regionalnego. Marzanna Poniatowicz i Tadeusz Truskolski definiują rozwój regionalny jako *wzrost potencjału gospodarczego regionów, trwałą poprawę ich konkurencyjności oraz poziomu życia ich mieszkańców, przyczyniając się do rozwoju społeczno-gospodarczego całego kraju. [...]*⁸ Jest zatem rozwój regionalny nadrzędnym celem polityki regionalnej. Rozwój ten utożsamiany jest często w literaturze przedmiotu z rozwojem na poziomie województwa. Wynika to między innymi z treści ustaw. *1.1. Mieszkańcy województwa tworzą z mocy prawa regionalną wspólnotę samorządową. 1.2. Ilekroć w ustawie jest mowa o województwie lub samorządzie województwa, należy przez to rozumieć regionalną wspólnotę samorządową oraz odpowiednie terytorium [...]* *11.3 Strategia rozwoju województwa jest realizowana przez regionalne programy operacyjne [...]*⁹ Rozwój na poziomie gminy – zgodnie z ustawą – można zatem nazwać rozwojem lokalnym. *6.1 Do zakresu działań gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, nie zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów [...]*¹⁰. Dodatkowo rozumienie tych pojęć reguluje ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju: *3. Politykę rozwoju prowadzą: 1) w skali kraju – Rada Ministrów; 2) w skali regionu – samorząd województwa; 3) w skali lokalnej – samorząd powiatowy i gminny [...]*¹¹ Takie rozumienie rozwoju regionalnego można znaleźć u Henryk Brandenbura, który w swoim opracowaniu *Zarządzanie lokalnymi projektami rozwojowymi* rozwój regionalny odnosi do rozwoju województw, natomiast rozwój lokalny do rozwoju wsi, gmin i powiatów. Dokonując takiego podziału również przytacza odpowiednie ustawy¹². Także w publikacjach P. Petrykowskiego¹³ i F. A. Bociana¹⁴ rozwój regionalny rozumiany jest szeroko, jako rozwój województwa, natomiast w jednej z publikacji Andrzej Bocian

⁷ *Rozwój lokalny i regionalny*; T. Markowski, Z. Nitkiewicz, T. Wrona (red.); Częstochowa 1997; s. 31

⁸ *Rozwój regionalny. Problemy i ujęcia ilościowe*; F. A. Bocian (red.); Białystok 1999; s. 87

⁹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa; Dz.U.01.142.1590

¹⁰ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym; Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591

¹¹ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju; Dz. U. 2006 Nr 227, poz. 1658, z 2007 r. Nr 140, poz. 984.

¹² H. Brandenburg; *Zarządzanie lokalnymi projektami rozwojowymi*; Katowice 2003; s.13-39

¹³ np. w książce „*Edukacyjne konteksty regionalizmu – stowarzyszenia społeczne*” wydanej w Toruniu w 2004 r.

¹⁴ np. książki: *Rozwój regionalny a proces integracji*; Białystok 2003; *Rozwój regionalny. Problemy i ujęcia ilościowe*; Białystok 1999; *Rozwój regionalny a procesy globalizacji*; Białystok 2004

zaznacza, że *rozwój lokalny stanowi [...] podstawę rozwoju regionalnego [...]*¹⁵. Nieco inne podejście definicyjne można znaleźć w publikacji pod redakcją Jerzego J. Paryska. Autorzy zwracają tam uwagę na różne możliwości ujmowania rozwoju społeczno-gospodarczego: np. procesowe, celowe, aktywistyczne. Rozwój regionalny określają w następujący sposób: *Odwołując się do pojęcia regionu społeczno-ekonomicznego, jako terytorialnego systemu społecznego stanowiącego jednostkę terytorialnego podziału kraju (Chojnicki 1996), można określić rozwój regionalny jako zespół zmian społeczno-gospodarczych, które zachodzą w obrębie tego regionu – systemu [...]*¹⁶. To ciekawe podejście, wg którego rozwój regionalny to zarówno społeczne jak i gospodarcze zmiany zachodzące na jakimś konkretnym terenie – nazywanym przez autorów systemem. Takim systemem może być obszar jakiejś gminy, obszar o specyficznej kulturze czy uwarunkowany położeniem geograficznym. Inne podejście prezentuje Monika Wakuła. Powołując się na A. Klasika i E. Wojciechowskiego, wiąże rozwój lokalny ze wzrostem zamożności społeczeństwa. *Treścią rozwoju lokalnego jest rozwój gospodarczy, obejmujący korzystne zmiany ilościowe i przemiany jakościowo-strukturalne oraz poprawę warunków życia ludności. Stąd wywodzi się główny cel rozwoju lokalnego, który określa się, jako zapewnienie dostatecznej liczby trwałych miejsc pracy i dochodów z tytułu zatrudnienia [...] po prostu wzrost zamożności społeczeństwa [...]*¹⁷. Autorka zauważa także, badając wydatki gmin, przewagę wydatków na infrastrukturę techniczną w porównaniu do wydatków na infrastrukturę społeczną. Podkreśla, że biorąc pod uwagę infrastrukturę społeczną najwięcej inwestycji w analizowanym okresie wiąże się z oświatą.

Mimo różnych definicji w każdym przypadku rozwój regionalny, czy lokalny wiąże się ze wzrostem ekonomicznym i społecznym, a co za tym idzie, z poprawą jakości życia. Tak też ujmuje się rozwój regionalny w strategicznych dokumentach kraju – *Strategii Rozwoju Kraju 2007 – 2015* oraz w strategiach wojewódzkich.

Podsumowując dokonany przegląd definicji można spróbować znaleźć pewne charakterystyczne cechy rozwoju regionalnego.

- a) jest to proces, z założenia długofalowy;
- b) zawsze dotyczy jakiegoś konkretnego, dającego się wydzielić regionu;
- c) ostatecznym celem jest poprawa jakości życia mieszkańców danego terenu;

¹⁵ J. Polski; *Wybrane instrumenty wspierania rozwoju regionalnego* [w:] *Rozwój regionalny, cele...*; F.A. Bocian (red.); s. 38

¹⁶ T. Czyż, Z. Chojnicki; *Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989 – 2002*; J. Parysek (red.) ; s.13

¹⁷ M. Wakuła; *Rozwój lokalny a sytuacja finansowa gmin* [w:] *Rozwój lokalny – wykorzystanie instrumentów unijnych i regionalnych*; tom II; Szczecin 2005; s.703

- d) w konsekwencji chodzi o poprawę jakości życia w całym kraju;
- e) w skład rozwoju regionalnego wchodzi rozwój społeczny i gospodarczy;
- f) pożądanym zjawiskiem jest rozwój zrównoważony.

Główny cel rozwoju regionalnego to poprawa jakości życia mieszkańców danego regionu. Cele szczegółowe będą inne dla rozwoju społecznego i rozwoju gospodarczego. Cele rozwoju społecznego wynikają z charakterystyki potrzeb ludzkich, zarówno indywidualnych jak i społecznych. Aleksander Kamiński dokonując analizy potrzeb według Maslova zwraca uwagę, że *poprawnie ukierunkowana aktywność wychowawczo-społeczna w zakresie potrzeb ludzkich polega na ukulturalnianiu potrzeb niedostatku [potrzeby fizjologiczne np. jedzeniowe, seksualne; potrzeby bezpieczeństwa; potrzebę przynależności; potrzebę szacunku] oraz na wzmaganiu, uszlachetnianiu, budzeniu i wywoływaniu nowych potrzeb samourzeczywistniania [potrzeby rozwoju – głównie twórczości, wiedzy, piękna], a wreszcie na umiarze pragnień[...].*¹⁸ Im bardziej rozwinięte społeczeństwo tym w większym stopniu zaspokojone i ukulturalnione potrzeby niedostatku i tym większe możliwości i chęci społeczne do realizacji potrzeb rozwoju. *Rozwój osobowości, rozwój kultury i postęp są w dużym stopniu związane z bogactwem różnorodności i z jakością ludzkich potrzeb i aspiracji, a także z tym, aby jednostka nie stawała się niewolnikiem potrzeb nadmiernie rozbudzonych [...].*¹⁹ Celem rozwoju społecznego powinno więc być – zgodnie z myślą A. Kamińskiego – zaspakajania podstawowych potrzeb i rozwijanie potrzeb samourzeczywistniania. Rozwój gospodarczy będzie pełnił funkcje wspierającą i stymulującą rozwój społeczny. Z drugiej strony, również społeczeństwo, którego potrzeby podstawowe są zaspokojone, a potrzeby twórczości, wiedzy i piękna odpowiednio rozwijane, będzie bardziej efektywne w dziedzinie rozwoju gospodarki.

J. Okuniewski analizując badania nad rozwojem wsi i rolnictwa w latach '90 wskazuje na następujące strategiczne grupy celów:

- *modernizacja infrastruktury techniczno-ekonomicznej i ekonomiczno-społecznej wsi;*
- *przyspieszenie rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich i zwiększenie zatrudnienia na wsi i w małych miastach;*
- *zwiększenie skali produkcji w rolnictwie i poprawa dochodów rolników przez specjalizację, powiększanie obszaru gospodarstw oraz wspólny zbył i przetwórstwo surowców rolniczych;*

¹⁸ A. Kamiński; *Funkcje...*; s. 50

¹⁹ Ibidem

- *podniesienie poziomu wykształcenia rolników i mieszkańców wsi oraz rozszerzenie wykorzystania biotechnologii i wiedzy o rynku;*
- *zwiększenie świadomości ekologicznej rolników i mieszkańców wsi.*²⁰

W celach tych upatrywano dążenie do zbliżenia jakości życia mieszkańców wsi do poziomu miejskiego. J. Parysek również wiąże cele rozwoju regionalnego z zaspokajaniem potrzeb materialnych i duchowych oraz z podnoszeniem poziomu życia ludności. T. Czyż i Z. Chojnicki dzielą cele rozwoju regionalnego na grupy:

- 1) polityczną,
- 2) ekonomiczną,
- 3) kulturową,
- 4) biologiczną,
- 5) ekologiczną i ochrony środowiska,
- 6) organizacyjno-przestrzenną.²¹

W tym podziale rozwój szkolnictwa zaliczony został do celów kulturowych. Budowanie społeczeństwa opartego na wiedzy, to cel ekonomiczny a rozwój społeczeństwa obywatelskiego staje się celem politycznym. Słusznym jest stwierdzenie, że poszczególne cele mogą być sprzeczne względem siebie, a inne mogą być środkami do realizacji celów jeszcze odmiennych. Priorytety rozwoju regionalnego zależą też od poziomu rozwoju całego kraju. Cele rozwoju kraju a tym samym cele rozwoju poszczególnych regionów jasno wynikają ze *Strategii rozwoju kraju 2007 – 2015*. Celem głównym będzie podniesienie jakości i poziomu życia mieszkańców Polski. Z poziomem życia utożsamiane jest:

- wzrost dochodów w sektorze gospodarstw domowych,
- ułatwienie dostępu do edukacji i szkolnictwa,
- wzrost zatrudnienia i zwiększenie poziomu aktywności zawodowej,
- poprawa zdrowotności mieszkańców.

Z jakością życia wiąże się:

- wzrost świadomości obywatelskiej,
- możliwość korzystania z infrastruktury technicznej i społecznej,
- uczestnictwo w kulturze,
- ekologia,

²⁰ J. Okuniewski; *Rynek, prognozy i strategiczne uwarunkowania rozwoju wsi i rolnictwa*; Warszawa 1996; s. 29

²¹ Por. T. Czyż, Z. Chojnicki; *Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] *Rozwój regionalny...*; J. Parysek (red.); s.14

- poprawa stanu bezpieczeństwa.

Godna uwagi jest również wspomniana już koncepcja rozwoju zrównoważonego, która zakłada jednoczesny i harmonijny rozwój ekonomiczny (gospodarczy), społeczny i przyrodniczy. Celem rozwoju ekonomicznego będzie wzrost gospodarczy związany z poprawą dobrobytu. Celem rozwoju społecznego będzie dobrobyt społeczny wyrażający się m.in. w dostępie do edukacji i możliwości godnego wynagrodzenia. Celem rozwoju przyrodniczego będzie taka polityka rozwojowa, która wraz z rozwojem ekonomicznym i społecznym zachowa w równowadze środowisko naturalne.²² O zrównoważonym rozwoju czytamy również w projekcie *Program Operacyjny – Rozwój Obszarów Wiejskich: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich nie jest dziś możliwy bez bezpośredniego i szerokiego udziału społeczności lokalnych. Warunek ten spełniają upowszechniające się w kraju programy odnowy wsi animowane i wspierane ze szczebla regionalnego. Zakładają one szerokie zaangażowanie społeczności lokalnej, płynące z przejmowania przez nią odpowiedzialności za przyszłość wsi, wykorzystanie miejscowych zasobów, ukierunkowanie lokalnych inicjatyw poprzez sformułowany oddolnie plan rozwoju (odnowy) wsi. Efektem jest rozwój życia społecznego i kulturalnego wsi w oparciu o powiększoną i waloryzowaną infrastrukturę społeczną, wzrost poczucia tożsamości pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, poprawa i nowe kształtowanie warunków życia również w sferze infrastruktury technicznej. [...]*²³ Jak widać i w tym dokumencie podstawy rozwoju wsi są powiązane z funkcjonowaniem społeczności lokalnych. Wyraźnie widać też rozróżnienie na rozwój społeczny i gospodarczy. Podstawy rozwoju zrównoważonego znajdują się w *Agendzie 21*²⁴ - dokumencie opracowanym na potrzeby wdrażania rozwoju zrównoważonego w życie lokalne. *Agenda 21* opracowana została z inicjatywy ONZ i przyjęta w 1992 roku na II Konferencji w Rio De Janeiro „Środowisko i Rozwój”. Podkreśla się tam, że nie tylko wzrost ekonomiczny oraz rozwój społeczny, ale także ochrona środowiska są od siebie zależne. Rozwój zrównoważony to taki rozwój, który umożliwia zaspokajanie potrzeb kolejnych pokoleń jednocześnie nie naruszając równowagi ekologicznej naszego ekosystemu. O edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju informuje nas m.in. *Polska Strategia Edukacji Ekologicznej*.

²² Por. L. Mierzejewska; *Obszary wiejskie w rozwoju zrównoważonym Polski (aspekty społeczne)*; [w:] *Rozwój regionalny...*; J. Parysek (red.)

²³ Program Operacyjny – Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013; wstępny projekt z 2005 roku; Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi; s. 65

²⁴ *Agenda 21* [w:] *Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych "Środowisko i rozwój"*, Instytut Ochrony Środowiska, Wydawnictwo IOO, Warszawa 1998

2. Współczesny rozwój regionalny, wskaźniki i uwarunkowania

Wskaźniki rozwoju regionalnego można wyprowadzić z dokumentów określających krajową politykę rozwoju. Jest ona zespołem wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju. Art. 2 *Ustawy o prowadzeniu polityki rozwoju* mówi: *Przez politykę rozwoju rozumie się zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju oraz spójności społeczno-gospodarczej i terytorialnej, w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej, w szczególności w zakresie:*

- 1) *ochrony środowiska;*
- 2) *ochrony zdrowia;*
- 3) *promocji zatrudnienia, w tym przeciwdziałania bezrobociu, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej bezrobotnych;*
- 4) *rozwoju kultury, kultury fizycznej, sportu i turystyki;*
- 5) *rozwoju miast i obszarów metropolitarnych;*
- 6) *rozwoju obszarów wiejskich;*
- 7) *rozwoju nauki i zwiększenia innowacyjności gospodarki, w tym rozwoju sektorów opartych na wykorzystaniu nowoczesnych technologii;*
- 8) *rozwoju zachowań prospołecznych wspólnot lokalnych oraz budowy i umacniania struktur społeczeństwa obywatelskiego;*
- 9) *rozwoju zasobów ludzkich, w tym podnoszenia poziomu wykształcenia społeczeństwa, kwalifikacji obywateli, jak również zapobiegania wykluczeniu społecznemu oraz łagodzeniu jego negatywnych skutków;*
- 10) *stymulowania powstawania nowych miejsc pracy;*
- 11) *tworzenia i modernizacji infrastruktury społecznej i technicznej;*
- 12) *wspierania i unowocześniania instytucji państwa;*
- 13) *wspierania rozwoju przedsiębiorczości;*
- 14) *wspierania wzrostu gospodarczego;*
- 15) *zwiększania konkurencyjności gospodarki.*²⁵

²⁵ Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006; Dz. U. 2006 Nr 227, poz. 1658, z 2007 r. Nr 140, poz. 984.

Wskaźnikami rozwoju regionalnego będą dające się zobaczyć i zmierzyć efekty działań podejmowanych w zakresie wymienionych w ustawie punktów. Charakteryzując poszczególne wskaźniki autor zwrócił uwagę głównie na tereny wiejskie.

(1) Zakres ochrony środowiska. Wskaźnikiem będzie liczba podejmowanych działań proekologicznych i ich mierzalnych efektów. Będą to konkretne programy edukacyjne na rzecz środowiska naturalnego oraz efekty rozwoju infrastruktury – oczyszczalnie ścieków, wysypiska śmieci a także parki, rezerваты, pomniki przyrody.

(2) Zakres ochrony zdrowia. Wskaźnikami będą mierzalne efekty działań mających na celu zarówno ochroną jak i poprawę zdrowia mieszkańców danego regionu. Spośród tych działań istotnym zadaniem w środowiskach wiejskich będzie profilaktyka, umożliwienie dostępu do służby zdrowia mieszkańcom. Mierzalnym wskaźnikiem będzie zatem liczba nowych ośrodków zdrowia, liczba lekarzy na jednego mieszkańca oraz realizowane programy edukacji zdrowotnej.

(3) Obszar związany z promocją zatrudnienia, w tym przeciwdziałania bezrobociu, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej bezrobotnych. Jest to duże wyzwanie dla samorządów w gminach wiejskich. Głównym zadaniem będzie tu promowanie działalności pozarolniczej i tworzenie nowych miejsc pracy. Mierzalnym wskaźnikiem będzie struktura bezrobocia, liczba zarejestrowanych przedsiębiorstw czy nowe miejsca pracy.

(4) Zakres związany z rozwojem kultury, kultury fizycznej, sportu i turystyki. W środowiskach wiejskich zadania na tym obszarze realizowane są głównie przez Gminne Ośrodki Kultury, szkoły oraz organizacje III sektora. Widocznym wskaźnikiem będzie poprawa bazy kulturalno-oświatowej oraz liczba inicjatyw na rzecz kultury, sportu i turystyki. Z samą turystyką związany jest też rozwój agroturystyki oraz poprawa atrakcyjności regionu dla potencjalnych turystów czego wskaźnikiem będzie np. liczba gospodarstw agroturystycznych czy liczba turystów, którzy odwiedzili dany region w wybranej jednostce czasu.

(5) Zakres rozwoju miast i obszarów metropolitalnych. Nie dotyczy on bezpośrednio terenów wiejskich, ma jednak wpływ na poprawę jakości życia na wsi. Wiąże się to z powstawaniem miejsc pracy, z dostępem do szkolnictwa wyższego, kultury wysokiej, specjalistycznej służby zdrowia i wielu innych dziedzin. Wskaźnikami mogą być dane związane z dostępem i wykorzystywaniem przez mieszkańców wsi dóbr oferowanych przez miasto.

(6) Zakres rozwoju obszarów wiejskich. Wskaźnikami tego rozwoju będą poszczególne widoczne i mierzalne efekty działań podejmowanych w poszczególnych zakresach na terenach wiejskich.

(7) Obszar rozwoju nauki i zwiększenia innowacyjności gospodarki, w tym rozwoju sektorów opartych na wykorzystaniu nowoczesnych technologii. Na terenach wiejskich działania w tym obszarze wiążą się przede wszystkim z rozwojem szkolnictwa na poziomie podstawowym i gimnazjalnym oraz wykorzystywanie zdobyczy nauki i techniki w procesach rozwoju wsi. Wskaźnikami będą m.in. wyniki egzaminów kompetencji, liczba studentów czy liczba działań z wykorzystaniem nowych technologii.

(8) Zakres dotyczący zachowań prospołecznych, wspólnot lokalnych oraz budowy i umacniania struktur społeczeństwa obywatelskiego. Wskaźnikami będą tu liczba działających na wsi organizacji pozarządowych czy lokalnych grup działania, liczba konkretnych inicjatyw oddolnych.

(9) Zakres rozwoju zasobów ludzkich, w tym podnoszenia poziomu wykształcenia społeczeństwa, kwalifikacji obywateli, jak również zapobiegania wykluczeniu społecznemu oraz łagodzeniu jego negatywnych skutków. To kolejny punkt będący wyzwaniem dla procesów edukacyjnych. Mierzalnym efektem będzie np. struktura wykształcenia, liczba osób wykluczonych społecznie czy charakterystyka mieszkańców wsi pod względem kompetencji zawodowych.

(10) Zakres związany ze stymulowaniem powstawania nowych miejsc pracy. Wiąże się to ze wzrostem gospodarczym. Ważne dla tego punktu jest, aby lokalni biznesmeni inwestowali na terenach wiejskich, a nie tylko w dużych miastach. Wskaźnikiem będą nowe miejsca pracy dla mieszkańców wsi.

(11) Obszar tworzenia i modernizacji infrastruktury społecznej i technicznej. Można tu wymienić wiele zadań dla samorządów gmin i powiatów. Wskaźnikami będą liczby wskazujące na stan infrastruktury społecznej i technicznej. Np. nowe drogi, chodniki, liczba mieszkań podpiętych do wodociągu, gazociągu, kanalizacji, a także liczba budynków użyteczności publicznej.

(12) Zakres dotyczący wspierania i unowocześniania instytucji państwa. Mieszczą się w nim zadania związane z podnoszeniem świadomości obywatelskiej na wsi oraz ze zmniejszeniem uciążliwej biurokracji. Wskaźnikami może być czas oczekiwania na załatwienie spraw urzędowych, czy liczba spraw dających się załatwić przez Internet.

(13) Zakres wspierania rozwoju przedsiębiorczości. Wskaźnikami będą tutaj m.in. liczba prywatnych przedsiębiorstw oraz procent wykorzystania dotacji unijnych a także liczba szkoleń w tym zakresie i ich uczestników.

(14) Zakres wspierania wzrostu gospodarczego. Wskaźnikami będą tu konkretne działania zmierzające do poprawy gospodarki. Np. zmiany legislacyjne, ulgi dla przedsiębiorców, szkolenia w poszczególnych dziedzinach gospodarki.

(15) Zakres zwiększania konkurencyjności gospodarki. Celem działań w tym obszarze będzie otwarcie rynku na nowych inwestorów oraz umożliwienie wykształconej młodzieży pozostanie w swoim regionie. Wskaźnikami będą zatem procent młodzieży, która została zatrudniona w swoim regionie czy liczba inwestorów w danym regionie.

Podsumowując, wskaźnikiem rozwoju regionalnego, zgodnie z celem tego rozwoju, będzie poprawa jakości i poziomu życia mieszkańców. O możliwości definiowania tej kategorii pisze Dariusz Kielczewski w artykule *Jakość życia jako kategoria rozwoju zrównoważonego*²⁶, odróżniając pojęcie jakości życia – rozumiane jako zadowolenie z życia od poziomu życia – czyli poziomu dochodów.

Analiza powyższych wskaźników – ich zagęszczenia oraz częstotliwości występowania – określa jakość rozwoju danego terenu. W literaturze naukowej autorzy charakteryzując rozwój regionalny zwykle na pierwszy plan wysuwają wskaźniki ekonomiczne. Natomiast na rozwój powinna składać się suma zmian typu gospodarczego i społecznego. Wszystkie powyższe wskaźniki należy zatem rozpatrywać w kontekście gospodarczym i społecznym. Ewa Roszkowska definiuje rozwój społeczny *jako ukierunkowany proces, w wyniku którego następuje ciągły wzrost istotnych dla danego społeczeństwa czy społeczności zmiennych [...]*²⁷ Jako zmienne wymienia struktury społeczne, preferencje, kryteria i zasady postępowania, wzorce zachowań i postaw, świadomość społeczną. *Rozwój społeczny to także powiększanie zakresu możliwości przez ludzi, kształtowanie ludzkich zdolności oraz tworzenie odpowiednich warunków do pełniejszego ich wykorzystania, to oddziaływanie na fizyczny i intelektualny rozwój człowieka, który zależy od społecznej infrastruktury, jej dostępności, zamożności społeczeństwa, poziomu rozwoju gospodarczego [...]*²⁸ Współczesny rozwój regionalny środowisk wiejskich realizuje się w kilku obszarach treściowych, z których będą wynikać odpowiednie wskaźniki. Jednym z takich obszarów jest sfera przedsiębiorczości. Przede wszystkim chodzi tu o rozwój małych,

²⁶ *Rozwój regionalny a rozwój społeczny*; F. A. Bocian (red.); Białystok 2006; s. 38

²⁷ E. Roszkowska; *Rozwój społeczny a rozwiązywanie konfliktów społecznych*; [w:] *Rozwój regionalny a rozwój...*; F. A. Bocian (red.); s. 267

²⁸ *Ibidem*

wiejskich przedsiębiorstw, które mogą zapewnić mieszkańcom wsi pozarolniczą aktywność zawodową. Widocznym wskaźnikiem będzie zatem liczba funkcjonujących przedsiębiorstw. Kolejnym ważnym obszarem jest rozwój turystyki, w przypadku wsi często przyjmującej postać agroturystyki. Na temat polskich i francuskich doświadczeń z tego zakresu można przeczytać w publikacji *Rozwój obszarów wiejskich i turystyka*²⁹ autorstwa Solanga Passaris'a, Joanny Sokólskiej i Krystyny Vinaver. Wskaźnikiem będzie tu liczba gospodarstw agroturystycznych oraz dostępna w regionie infrastruktura turystyczna. Innym ważnym obszarem jest rozwój edukacji. Wskaźnikami materialnymi będzie tu cała infrastruktura edukacyjna, wskaźnikami niematerialnymi liczba przedsięwzięć edukacyjnych (np. ilość nowych inicjatyw edukacyjnych, ilość imprez kulturalno-edukacyjnych). Ważnym wskaźnikiem będą też wyniki testów oraz liczba osób kontynuujących kształcenie na coraz wyższych szczeblach. Kolejne obszary to: rozwój gospodarki rolnej – wskaźnikiem będzie np. ilość nowoczesnych gospodarstw; sfera rzemiosła artystycznego – wskaźnikiem może być ilość twórców ludowych; infrastruktura – wskaźnikiem będzie ilość nowych dróg, wodociągów, gazociągów i innych dóbr związanych z funkcjonowaniem wsi. Ostatnim obszarem, na który warto zwrócić uwagę, jest rozwój społeczeństwa obywatelskiego. To bardzo ważny obszar. Od takich społeczności często zależy jakość i tempo rozwoju. Wskaźnikiem może tu być liczba stowarzyszeń czy liczba oddolnych inicjatyw na rzecz środowiska lokalnego.

Zastanawiając się nad teoretycznymi podstawami rozwoju regionalnego nie można pominąć jego uwarunkowań. Uwarunkowania to stany poszczególnych obszarów rozwoju, od których zależy jego przebieg (jakość, tempo). Można je podzielić na materialne i niematerialne. Uwarunkowania rozwoju regionalnego należy odróżnić od wskaźników tegoż rozwoju. Na przykład uwarunkowaniem rozwoju będzie m.in. infrastruktura w regionie. Chodzi tu o stan wyjściowy tej infrastruktury w momencie rozpoczęcia konkretnego procesu – stan dróg, liczba wodociągów i oczyszczalni ścieków, stan elektryfikacji. W procesie rozwoju regionu stan tej infrastruktury ulega poprawie. Wskaźnikami rozwoju będą w tej sytuacji właśnie te zmiany – nowo wybudowane drogi, nowo powstałe oczyszczalnie ścieków. Dlatego wskaźniki rozwoju regionalnego pokazują zmianę jaka nastąpiła w trakcie trwania tego procesu. Uwarunkowania materialne to przede wszystkim infrastruktura w regionie. W dużej mierze to od niej będzie zależeć tempo rozwoju regionalnego. Do tej

²⁹ S. Passaris, J. Sokólska, K. Vinaver; *Rozwój obszarów wiejskich i turystyka*; Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska; Stowarzyszenie Solidarność Francja Polska; Międzynarodowe Centrum Badań nad Środowiskiem i Rozwojem w Paryżu; Białystok – Paryż 2002; [w:] *Tereny, Ludzie, Produkty*; nr 2

infrastruktury można włączyć bazę edukacyjną, urządzenia socjalne (wodociągi, kanalizacja, gazociągi, telekomunikacja), bazę turystyczno-rozrywkową, bazę usługową. Spośród uwarunkowań niematerialnych można wymienić aktywność społeczną, poziom edukacji, zaangażowanie mieszkańców, kapitał ludzki, oraz inne czynniki, które cechują społeczeństwo obywatelskie. Próbuąc dokonywać innych podziałów, można wymienić uwarunkowania społeczne i ekonomiczne, uwarunkowania naturalne i kulturowe, uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne jak i wiele innych. Mówiąc o uwarunkowaniach autor ma na myśli stan, który można zaobserwować w momencie rozpoczęcia jakiegoś procesu. Łatwo przewidzieć, że proces rozwoju lokalnego w miejscowości o dobrze rozwiniętej infrastrukturze będzie przebiegał inaczej niż w miejscowości, która takiej infrastruktury nie posiada. Każdorazowo rozwój społeczny i gospodarczy regionu powinien wynikać z jego (regionu) uwarunkowań. Wskaźniki rozwoju regionalnego będą pokazywały różnicę jaka zaszła w regionie. Pewne uwarunkowania będą się wciąż zmieniać. Na przykład infrastruktura. Są też uwarunkowania stałe, takie jak uwarunkowania geograficzne – miejscowość zawsze będzie leżała nad jeziorem czy w górach. W tym miejscu szczególną uwagę autor zwróci na uwarunkowania edukacyjne, które można rozpatrywać dokonując powyżej zaproponowanych podziałów.

a) materialne i niematerialne uwarunkowania edukacyjne:

Do materialnych uwarunkowań edukacyjnych można zaliczyć całą bazę edukacyjną, zarówno tę związaną ze szkolnictwem jak i z kształceniem pozaszkolnym. Będą to więc szkoły (na każdym poziomie kształcenia), boiska i hale sportowe, domy kultury, świetlice oraz inne placówki, w których realizowane są procesy edukacyjne. Do bazy zaliczymy także wyposażenie szkół i innych placówek w środki dydaktyczne (książki, urządzenia audiowizualne itp.). Uwarunkowania niematerialne to poziom i jakość nauczania szkolnego i pozaszkolnego. Jako miarę można tu zastosować np. procentowe zestawienia wykształcenia ludności.

b) społeczne i ekonomiczne uwarunkowania edukacyjne:

Uwarunkowania społeczne to poziom myśli społecznej na danym terenie, sposób w jaki ludność traktuje edukację, czy jest o niej przekonana, czy też raczej podchodzi do niej sceptycznie. Od społecznych uwarunkowań będzie m.in. wynikać czy matki będą posyłać dzieci do przedszkola, czy dorośli będą się dalej kształcić, a młodzież z chęcią włączy się w pozalekcyjne działania edukacyjne. Natomiast uwarunkowania ekonomiczne to zasobność mieszkańców, pozwalająca im na korzystanie z edukacji. Przykładem może być możliwość (lub jej brak) zakupu książek, czy posłania dzieci na płatne lekcje. Troska o edukację leży w gestii samorządu lokalnego.

c) kulturowe uwarunkowania edukacyjne:

Uwarunkowania kulturowe wynikają z historii danego regionu. Inaczej rozwijają się tereny, gdzie od lat obecne są tradycje edukacyjne a inaczej te, gdzie szkoły powstały dopiero niedawno.

d) zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania edukacyjne:

Uwarunkowania wewnętrzne to wszystkie powyższe, charakterystyczne dla danej miejscowości czy gminy. Natomiast uwarunkowania zewnętrzne powiązane są z całym regionem. Zewnętrzne uwarunkowania edukacyjne to np. szkolnictwo w mieście dostępne dla mieszkańców wsi, możliwość dojazdu do szkoły. To także wszelkie inicjatywy edukacyjne organizowane na poziomie regionalnym – powiatowym czy wojewódzkim, mające wpływ na środowiska lokalne.

Od tych licznych uwarunkowań zależą niektóre cechy rozwoju regionalnego – jego tempo i jakość. Jak poszczególne uwarunkowania edukacyjne wpływają na rozwój regionalny wsi autor postara się wykazać w części empirycznej dysertacji.

3. Polityka regionalna w Polsce

W związku z dużym zróżnicowaniem gospodarczego i społecznego wzrostu poszczególnych regionów, w Polsce konieczna jest odpowiednia polityka regionalna zajmująca się regulacją i stymulowaniem procesów rozwojowych. To właśnie od przyjętej i realizowanej przez samorządy polityki regionalnej zależy rozwój społeczny i gospodarczy kraju. Polityka ta stanowi część społeczno-gospodarczych działań Polski i jest ściśle związana z polityką regionalną Unii Europejskiej. Od 1990 roku jest też połączona z rozwojem regionów i realizowana przez organy administracji rządowej oraz samorządy terytorialne. Na szczeblu państwowym zajmuje się tym głównie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Cele administracji rządowej przyjmują znaczenie krajowe i regionalne, cele samorządów terytorialnych mają charakter regionalny i lokalny. Politykę regionalną prowadzoną na poziomie kraju nazywamy interregionalną, a tę w obrębie danego regionu intraregionalną. Z pośród różnych definicji można przytoczyć tę R. Domańskiego: *polityka regionalna jest działalnością zmierzającą do kształtowania rozwoju poszczególnych regionów i relacji*

międzyregionalnych zgodnie z celami społeczeństwa jako całości, jak również celami społeczności regionalnych [...].³⁰ Współczesne cele polityki regionalnej kraju definiuje

L. Kupiec, są to:

- 1) *zapobieganie i łagodzenie skutków społecznych wywołanych zachodzącymi procesami transformacji ustrojowej, które w różnych regionach osiągnęły określoną skalę i natężenie,*
- 2) *stwarzanie warunków dla regionalnych i lokalnych inicjatyw gospodarczych oraz wyrównywanie szans rozwoju poszczególnych regionów,*
- 3) *wspieranie pożądaných zmian i działań prowadzących do powstawania efektywnych struktur gospodarczych w regionie,*
- 4) *właściwe sterowanie procesami decentralizacji systemu organizacji terytorialnej państwa,*
- 5) *dokonanie restrukturyzacji regionów i modernizacji ich systemu zagospodarowania przestrzennego,*
- 6) *bezpośrednie działania w zakresie rozbudowy infrastruktury (gospodarczej i społecznej),*
- 7) *ukierunkowanie i wspieranie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich,*
- 8) *dbanie o ład przestrzenny poprzez właściwe kształtowanie systemu zagospodarowania przestrzennego i ochronę środowiska przyrodniczego.³¹*

Każdy z regionów Polski powinien mieć określone własne cele polityki regionalnej. Powinno to również dotyczyć środowisk lokalnych. Cele na poszczególnych szczeblach administracyjnych powinny być zgodne i uzupełniać się. Podstawowe narzędzia, pozwalające osiągać wyznaczone cele to programy rozwoju lokalnego i regionalnego zawarte w:

- strategiach rozwoju;
- planach zagospodarowania przestrzennego;
- studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania;
- planach rozwoju.

Ważnym instrumentem polityki regionalnej w skali kraju jest *Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego*. Takie strategie posiadają też poszczególne województwa, powiaty i gminy. Jednym z ważniejszych sposobów realizowania polityki regionalnej jest – jak zauważa Tadeusz Markowski – strategia konkurencji. Polega ona na takim zarządzaniem

³⁰ R. Domański; *Regionalne zróżnicowanie zagospodarowania i poziomu życia ludności*; Poznań 1986; s.22

³¹ L. Kupiec; *Gospodarka przestrzenna*; t.4; *Polityka regionalna*; Białystok 2000; s.86

regionem aby stał się on konkurencyjny dla innych regionów.³² Strategia ta nabrała szczególnego znaczenia po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Dotyczy to zwłaszcza regionów przygranicznych. Z akcesją wiąże się także kwestia funduszy unijnych. W dużej mierze, to właśnie od polityki regionalnej zależy stopień wykorzystania funduszy dla Polski. Polityka regionalna ma też wpływ na odpowiedni podział przyznanych Polsce środków oraz takie nimi rozporządzanie, aby finansowane przedsięwzięcia nie były jednorazowymi incydentami, ale na stałe zmieniały obraz naszych regionów. Prowadzone w latach 1988 – 2002 badania (np. Falkowski, Dutkowski, Kozak) wykazały, że środki przedakcesyjne (SAPARD, ISPA), które miały przyczynić się do przyspieszenia niezbędnych przemian w regionach, nie spełniły swojego zadania. [...] rozwój społeczno-gospodarczy w poszczególnych regionach coraz bardziej się różnicuje i obok przykładów ewidentnego przyspieszenia mamy duże obszary stagnacji czy nawet regresji [...].³³ Taka sytuacja stanowi poważne wyzwanie dla polskiej polityki regionalnej. Obecnie, kiedy weszliśmy w drugi okres budżetowania (2007-2013) na oceny jej skuteczności jest jeszcze za wcześnie. Również obraz całej Unii Europejskiej jest dziś bardzo zróżnicowany. Zwłaszcza po jej ostatnim poszerzeniu o kolejne kraje. Aby zmniejszyć to zróżnicowanie w latach 2007 – 2013 aż 36% budżetu UE przeznaczone zostanie na wydatki związane z polityką regionalną. Będzie to kwota około 350 mld euro przeznaczona na trzy cele: konwergencje, konkurencyjność i współpracę – czyli na tzw. politykę spójności.³⁴ O nierównomiernym rozwoju w regionach mówi Danuta Hübner, członek Komisji Europejskiej odpowiedzialny za politykę regionalną: *Obecnie 43 % unijnej produkcji oraz 75 % inwestycji w badania i innowacje koncentruje się zaledwie na 14 % terytorium Europy, czyli w tak zwanym pięciokącie, którego wierzchołki tworzą Londyn, Hamburg, Monachium, Mediolan i Paryż. Po ostatnich rozszerzeniach Unii nierówności między regionami bardzo się pogłębiły. Najbogatsze państwo członkowskie, Luksemburg, jest siedmiokrotnie zamożniejsze od najuboższego, którym jest Rumunia. Na szczeblu regionów różnica jest jeszcze większa. Sytuację taką można zaobserwować jedynie w krajach o rozwijającej się gospodarce, jak Chiny czy Indie. W Stanach Zjednoczonych i Japonii różnice są znacznie mniejsze[...]*³⁵ Głównym celem polityki regionalnej na szczeblu unijnym jest doprowadzenie do bardziej równomiernego rozwoju społecznego i gospodarczego. Dodatkowo rozwój ten powinien mieć charakter zrównoważony – czyli ze zwróceniem

³² Por. *Rozwój lokalny i regionalny*; T. Markowski, Z. Nitkiewicz, T. Wrona (red.); Częstochowa 1997; s. 5-30

³³ Falkowski Jan; *Miejsce obszarów wiejskich Polski w polityce regionalnej Unii Europejskiej*; [w:] *Rozwój regionalny...*; J. Parysek (red.); s. 313

³⁴ dane ze strony <http://europa.eu/>; na dzień 1.07.2009

³⁵ *Praca na rzecz regionów. Polityka regionalna Unii Europejskiej w latach 2007 – 2013*; Wydawca: Ana-Paula Laissy, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej; styczeń 2008; s. 1

szczególnej uwagi na środowisko naturalne. *Biorąc pod uwagę fakt, iż polityki regionalne muszą być zrównoważone, w latach 2007–2013 przyznano największe jak do tej pory środki na inicjatywy przyjazne środowisku naturalnemu. Aby środowisko naturalne mogło być źródłem rozwoju gospodarczego, należy zachęcać do tworzenia nowatorskich, ekologicznych technologii, propagować efektywne wykorzystanie energii, rozwijać ekoturystykę, czy po prostu zwiększać atrakcyjność regionów, wykorzystując ich naturalne walory [...]*³⁶ Również różnorodne działania edukacyjne często będą wynikiem właśnie polityki regionalnej. Edukacja stanowi bowiem ważne narzędzie w rozwoju zarówno społecznym jak i gospodarczym. *[...] Rozumiejąc opłacalność inwestycji w edukację na wczesnych etapach życia, wszystkie państwa członkowskie przeznaczyły znaczne środki na modernizację i reformę systemów kształcenia i szkolenia [...]*³⁷. Dla autora niniejszej pracy to właśnie edukacja jest jednym z kluczowych instrumentów polityki regionalnej.

4. Edukacja regionalna i regionalizm

Edukacja wraz z innymi, związanymi z nią procesami stanowi ważną grupę instrumentów polityki regionalnej. Zwracają na to uwagę D. i A. Wyszkowscy. *[...] Kolejną grupę instrumentów stanowią instrumenty niematerialne, wśród których należy wymienić kształcenie, szkolenia, informacje, stymulowanie rozwoju badań oraz centrów transferu technologii [...]*³⁸. Szczególną formą edukacji, mającą ścisłe powiązanie z regionem jest edukacja regionalna. Od 1999 roku edukacja regionalna stanowi w szkole odrębną ścieżkę przedmiotową. W opracowaniu Ministerstwa Edukacji Narodowej na temat edukacji regionalnej pisze Wojciech Książek. *Współczesny świat na nowo odkrywa wartości społeczności lokalnych i ich bogactwo kulturowe, a w problematyce regionalnej, ukierunkowanej na kształtowanie postaw otwartych, dostrzega się szansę na wzbogacenia wartości różnych grup społecznych i odnalezienie drogi do wspólnoty ogólnonarodowej i dalej – europejskiej. Specyfika regionalna ze swoim bogactwem kulturowym, połączona z obecną decentralizacją struktur państwa, ma ogromne szanse, by stać się motorem rozwoju społecznego. Aby tak się stało, potrzebne jest przygotowanie społeczeństwa, a przede*

³⁶ Ibidem; s. 16

³⁷ Ibidem; s. 21

³⁸ D. Wyszowska, A. Wyszowski; *Instrumenty polityki regionalnej ze szczególnym uwzględnieniem funduszy przedakcesyjnych* [w:] *Rozwój regionalny, cele...*; F. A. Bocian (red.); s.226

wszystkim młodego pokolenia. Ważne jest więc odwoływanie się w procesie edukacji do wspólnoty miejsca, tradycji, historii, które jest nie tylko akcentowaniem potrzeby zakorzenienia, ale także reakcją na uniformizm i globalizację życia społecznego. Daje szansę do naturalnego dorostania człowieka od małej, lokalnej, regionalnej społeczności do obywatela „dużej ojczyzny” [...] ³⁹ Joanna Torowska pisze o edukacji regionalnej: *Elementarny poziom edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego stanowi edukacja regionalna rozwijająca podstawy tożsamości kulturowej poszczególnych regionów [...] ⁴⁰ Edukacja regionalna jest zadaniem społecznym polegającym na przygotowaniu do poznania i rozumienia kultury. Celem edukacji regionalnej jest poznanie własnej kultury (zwłaszcza kultury regionu, kultury lokalnej), wydobywanie wartości tkwiących w regionie w kontekście wartości narodowych, państwowych i ogólnoludzkich, kształtowanie obywateli kraju i „małej ojczyzny”, wykształcenie postawy rozumienia innych kultur. Taki rodzaj edukacji nabiera szczególnego znaczenia w kontekście wielokulturowości i globalizacji. W szkole podstawowej dzięki edukacji regionalnej, dziecko zostaje wprowadzone w świat lokalnej kultury. Kształtowana jest też tożsamość narodowa młodego człowieka. Na tym etapie dziecko powinno świadomie uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych realizowanych w miejscu zamieszkania. Na etapie gimnazjum uczeń powinien wykazywać wybrane umiejętności regionalne (np. taniec albo śpiew). Powinien też umieć zaprezentować własny region i aktywnie działać na rzecz zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego. Czas szkoły średniej, to kształtowanie tożsamości regionalnej w kontekście wartości narodowych i europejskich oraz przygotowanie do dojrzałego życia w strukturach kraju i Europy. Ważne jest też kształtowanie solidarności narodowej oraz tolerancji dla innych kultur. Tak prowadzona edukacja regionalna w dużej mierze przyczynia się do powstawania społeczności aktywnych i świadomych swojej wartości. Edukacja regionalna może być obecna w wielu dziedzinach, może odbywać się na zajęciach z języka polskiego, geografii, historii, wiedzy o społeczeństwie, wiedzy o kulturze. Na stronach internetowych oraz w licznych publikacjach można znaleźć porady na temat prowadzenia tej ścieżki. ⁴¹ Sposób jej realizacji w poszczególnych szkołach jest jednak bardzo zróżnicowany.*

Edukacja regionalna to proces sprzyjający regionalizmom – zjawisku odwrotnemu do globalizmu. Tadeusz Aleksander traktuje regionalizm jako ruch edukacyjny [...] *opierający*

³⁹ *O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*; Warszawa 2000; s. 4

⁴⁰ J. Torowska; *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego. Aspekty teoretyczne i praktyczne*; Kraków 2008; s. 21

⁴¹ np. *Edukacja regionalna: dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*; S. Bednarek (red.); Wrocław 1999; czy seria poradników wychowawczo-metodycznych dla różnych klas *Kim jestem? Kim mogę być?*; B. Baleja-Sosna;

się na zainteresowaniu odrębnością kultury poszczególnych regionów kraju, dążący do pogłębiania i poszerzania ich znajomości oraz do prezentacji wiedzy o wartościach i kulturze tej kategorii geograficznej [...]”⁴² Początki takiego regionalizmu sięgają czasów niewoli narodowej. Osobą, która jako pierwsza na większą skalę propagowała ten ruch był Oskar Kolberg. Warto wspomnieć także Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego i Jana Karłowicza. W późniejszym okresie do rozwoju świadomości regionalnej przyczynili się polscy pisarze – Bolesław Prus, Stefan Żeromski, Władysław Orkan, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Emil Zegadłowicz i Eugeniusz Pawłowski. Powojenny rozwój regionalizmu ustalił kilka jego obszarów. Charakteryzuje je T. Aleksander:

- ruch stowarzyszeń regionalnych;
- rozwój wydawnictw regionalnych – m.in. powstawanie słowników i encyklopedii regionalnych;
- rozwój i powstawanie muzeów i bibliotek regionalnych (prywatnych i państwowych);
- edukacja regionalna w szkołach;
- funkcjonowanie fundacji i agencji związanych z rozwojem regionalnym.⁴³

Współczesny regionalizm to poszukiwanie własnej tożsamości, to postawa stałości w świecie pełnym szybkich przemian gospodarczych i społecznych. W regionalizmie wartościowe jest to, co wynika z tradycji, ze wspólnej przeszłości. G. Gorzelak definiuje regionalizm jako *zjawisko poszukiwania przez zbiorowość terytorialną, wewnątrz większego systemu państwowego, własnej tożsamości [...]*.⁴⁴ Zbiorowość regionalna to grupa ludzi połączonych wspólnymi korzeniami, historią, doświadczeniami i przekonaniem, że coś ich odróżnia od innych społeczności. Jednocześnie zbiorowości regionalne utożsamiają się też z narodem. Szeroko pojęty regionalizm obejmuje kilka wymiarów: społeczno-kulturowy, ekonomiczny i polityczny. W Polsce takie regionalizmy można obserwować np. na Śląsku, w Wielkopolsce czy na Kaszubach. Regionalizmy tworzące się w Małopolsce nie są tak bardzo rozwinięte. Do rozwoju regionalizmów w Polsce przyczyniła się transformacja

⁴² T. Aleksander; *Główne formy współczesnego regionalizmu w Polsce*; [w:] *W klimacie śląskiej humanistyki*; J. Kwiatek, E. Sapia-Drewniak (red.) s. 27

⁴³ Ibidem;

⁴⁴ http://www.staff.amu.edu.pl/~regional/Pracownicy/P_OEliwa/Regionalizm_w_Polsce_a_zjednoc/regionalizm_w_polsce_a_zjednoc.html; stan na sierpień 2009

ustrojowa – m.in. ustawa o wprowadzeniu samorządów gminnych z 8 marca 1990 roku. Duży wpływ na ich kształt i siłę miała też akcesja do Unii Europejskiej.⁴⁵

Zarówno w przypadku regionalizmów jak i edukacji regionalnej duży nacisk kładzie się na własny region – jego ukształtowanie, historię i tradycję. Jeżeli tylko odniesienia do regionów nie będą nabierały skrajnego charakteru, to wszelka edukacja na ich rzecz i tworzenie się regionalizmów będzie wpływać na rozwój regionalny i szerzej na rozwój całego kraju.

5. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce

*W dobrze rozwiniętym społeczeństwie obywatelskim, tworzą się grupy formalne i nieformalne, których celem jest rozwiązywanie wspólnych problemów. Realizują one niełatwe do osiągnięcia projekty, które okazują się jednak łatwe przy współpracy ogółu mieszkańców [...]*⁴⁶ Rozwój społeczeństwa obywatelskiego stanowi obecnie jeden z ważniejszych warunków ekonomicznego i społecznego rozwoju naszego kraju. Warto zatem przyrzeć się jego historii i obecnemu stanowi.

Rozwój społeczeństwa obywatelskiego jest wynikiem wychowania obywatelskiego. W Polsce temat ten zaistniał dopiero wraz ze wzrostem poczucia polskości. W XVI wieku, w szlacheckiej Polsce dominował antyczny ideał wychowawczy – ideał obywatela. Służba ojczyźnie uważana była za jeden z najważniejszych obowiązków szlachcica. Pomyślny byt państwa zależał od wychowania obywateli, ważnym elementem było więc wychowanie obywatelskie. Wiązało się ono z nauczaniem historii, polityki, prawa i retoryki. Przykładem edukacji obywatelskiej było nauczanie w Akademii Jana Zamoyskiego. Wychowanie w tym nurcie podkreślał Andrzej Frycz Modrzewski, a próby połączenia ideału szlachcica-ziemianina i szlachcica-obywatela dokonał w *Żywocie człowieka poczciwego* Mikołaj Rej: *Nie bądźże też jako darmo leżące drewno; pytaj się zasię o zwyczajoch onej ojczyzny swojej, pytaj się o sprawach Rzeczypospolitej, pytaj się, w jakim prawie siedzisz, a staraj się, abyś nic nie opuścił, coś powinien Bogu, sobie, przyjacielom i ojczyźnie swojej*

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ A. Kotala, J. Puchała; *Komunikacja społeczna jako element zintensyfikowania dynamiki rozwoju lokalnego w Małopolsce* [w:] *Rozwój lokalny – wykorzystanie instrumentów unijnych i regionalnych*; Tom I; Szczecin 2005; s. 79

[...].⁴⁷ Wychowanie obywatelskie propagowano również w krytykowanym często szkołach jezuickich. Należy zwrócić uwagę na wysoką pozycję takiego wychowania w świetle staropolskich wypowiedzi. Zdawano sobie sprawę, że właśnie od niego zależeć będzie pomyślność Rzeczypospolitej i jej obywateli.

Nowożytny ideał obywatelski sformułowany został dopiero w XVIII wieku. Zaprezentował go Charles Luis Montesquieu w pracy *O duchu prawa*. Związał on wychowanie z potrzebami państwa. Wychowanie narodowe lub państwowe zdeterminowane zostało ideologią, służąc potrzebom i dążeniom znaczących sił społecznych. Różnice pomiędzy wychowaniem narodowym i państwowym tkwiły w podmiocie odniesienia powinności obywatelskich. Oba nurty miały charakter ideologii wychowawczych. W duchu Montesquieu wychowanie winno mieć na celu kształtowanie ludzi wolnych, świadomych swych celów i dążeń a jednocześnie związanych z państwem poczuciem zależności. W Polsce ideały te głosił m.in. Stanisław Staszic. Wychowanie obywatelskie w tamtym okresie odnosi się również do myśli pedagogicznej Stanisława Konarskiego, działalności Szkoły Rycerskiej (1765 r.) oraz przedsięwzięć Komisji Edukacji Narodowej.

W XIX wieku do głosu dochodzić zaczyna pojęcie narodowości. Wychowanie pogłębia natomiast narodowy charakter państw. *Salus nationis suprema lex* - dobro narodu niech będzie najwyższym prawem. W Polsce porozbiorowej, pozbawionej odrębności i państwowości zaczyna rozwijać się myśl pedagogiczna propagująca wychowanie narodowe. Tradycje wychowania narodowego wywodzą się z romantyzmu (Karol Libelt "O miłości ojczyzny", tajne organizacje studenckie Wilna i Pomorza). Formy organizacyjne powstały pod koniec XIX wieku. W 1887 roku założona została Liga Polska, przemianowana w 1892 w Ligę Narodową związaną z Endecją. Głównym ideologiem był Roman Dmowski (1864 - 1939). Program polityczny Ligi Narodowej - równocześnie ideologiczna podstawa wychowania narodowego zawierał się w *Myśli nowoczesnego Polaka* i hasła: *Być Polakiem, narodowcem i dążyć do odzyskania politycznego, samoistnego bytu państwowego!* Na język pedagogiczny ideologię Dmowskiego przełożył Zygmunt Balicki (1858 - 1916), założyciel Związku Młodzieży Polskiej ZET, autor książki *Zasady wychowania narodowego*. Dużą rolę odegrała również publicystyka Zygmunta Miłkowskiego (1824 - 1915) i działalność Stanisława Prusa Szczepanowskiego (1846 - 1900) oraz Lucjana Zarzeckiego (1873 - 1925) – pedagoga teoretyka, autora *O wychowaniu narodowym*. Ideologia wychowania narodowego dominowała w Polsce do przewrotu majowego w 1926 roku. Kiedy to do głosu dochodzić

⁴⁷ M. Rej; *Żywot człowieka poczciwego*;

zaczęła ideologia wychowania państwowego. Wychowanie narodowe powróciło po przełomie '89 roku stając się głośnym w ugrupowaniach i partiach klerykalno-konserwatywnych oraz chrześcijańsko-narodowych.

Kolejny nurt pedagogiki ideologicznej XX wieku to wychowanie państwowe. Pedagogika ideologiczna dąży do realizacji konkretnego wzorca wychowania. Ideologie państwowe pojmowane były bardzo różnie - od koncepcji religijnych poprzez obywatelskie aż do faszystowskich i narodowosocjalistycznych. Za przykład posłużyć mogą Niemcy pierwszej połowy XX wieku, gdzie wyodrębnić można trzy skrajne orientacje wychowawcze: religijno - protestanckie koncepcje Fryderyka Wilhelma Foerстера, obywatelsko-państwową "szkołę pracy" Georga Kerschensteinera i nacjonalistyczno-faszystowską ideologię hitlerowską Ernsta Kriegera.

W Polsce koncepcje wychowania państwowego zarysowały się po przełomie majowym w 1926 roku, dominowały do 1939 roku. Do szkół wdrożyła je reforma szkolnictwa przeprowadzana przez Janusza Jędrzejewicza (1932) Państwo rozumiane było jako najwyższe dobro, które przewyższa wszelkie partykularne rozbieżności i określa zasady moralności zbiorowej oraz państwowe pobudki działania. Obywatel miał być bojownikiem i pracownikiem w jednej osobie, podporządkowującym interesy swoje i grupowe interesom państwa. Cechować go miała silna wola, zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, samodzielność, pracowitość i zaangażowanie w życie zbiorowe. Propagatorami wychowania państwowego byli Sławomir Czerwiński, Kazimierz Sośnicki i Zygmunt Mysłakowski. Do bałwochwalczego kultu urosło wychowanie państwowe u Hanny Pohoskiej (*Wychowanie obywatelsko-państwowe*).

Jeszcze jedną ideologią, na którą warto zwrócić uwagę jest ideologia wychowania społecznego o orientacji liberalno – demokratycznej. Na przełomie XIX i XX wieku był to program walki o szkołę wolną, powszechną, świecką i otwartą dla wszystkich, bez różnic narodowościowych, wyznania czy płci. Politycznie program ten wiązał się z PPS (1892) i miał charakter niepodległościowy. Propagatorzy wywodzili się głównie spośród wykształconej, światłej i postępowej inteligencji o poglądach radykalnych. Warto wymienić pedagogów teoretyków takich jak: Stanisław Karpowicz czy Helena Radlińska, a także Wacław Nałkowski, Edward Abramowski, Jan Władysław Dawid, Janusz Korczak, Henryk Rowid i Tadeusz Kotarbiński. W okresie I wojny światowej, później Drugiej Rzeczypospolitej ideologię tę kontynuowała lewica a po II wojnie światowej m.in. Jan Strzelecki (*O socjalistycznym humanizmie*), Józef Pieter czy Maria Ossowska. Ideologia ta została wypaczona przez radzieckie wychowanie komunistyczne.

Kończąc ten historyczny przegląd nurtów wychowania obywatelskiego warto przytoczyć pytania, zadane przez Stefana Wołoszyna. *Czy ojczyzna to po prostu państwo narodowe a patriotyzm to tylko miłość do własnego narodu? Czy ojczyzna to tradycyjnie "zamknięta struktura narodowa", czy też powinna to być "struktura otwierająca się" ku innym narodom i ich "ojczyznom"? Czy zintegrowana "europejska ojczyzna" będzie zintegrowaną "ojczyzną ojczyzn" i czy - i o ile - przewycięży zamknięte struktury państw narodowych?* Nie należy zapominać, że wychowanie zarówno narodowe jak i państwowe, w znacznej mierze było tworem bardziej polityków niż pedagogów. Stąd wyraźna przewaga elementów ideologicznych nad pedagogicznymi. Często różnice pomiędzy poszczególnymi nurtami wiązały się nie tyle z treścią co ze słownictwem, aparatem pojęciowym oraz tradycjami i sporami w dążeniu do władzy.

Współcześnie społeczeństwo obywatelskie wiązane jest też z innymi – nie zawsze koniecznymi do bycia obywatelem – cechami. Mówi się więc o społeczeństwie opartym na wiedzy, o społeczeństwie uczącym się, społeczeństwie przedsiębiorczym. Społeczeństwo przedsiębiorcze charakteryzuje się ciągłym doskonaleniem się, profesjonalizmem i efektywnością, innowacyjnością oraz mobilnością.⁴⁸ Czy jednak takie społeczeństwo będzie jednocześnie społeczeństwem obywatelskim? Autorzy cytowanego poniżej artykułu badając, czy społeczności wiejskie mogą stawać się przedsiębiorcze, zaznaczają: *Należy zwrócić uwagę, że społeczność terenów wiejskich zdominowana jest przez osoby posiadające niskie wykształcenie [...] Dalej natomiast podsumowują [...] społeczeństwo przedsiębiorcze będzie wynikiem wielowymiarowych transformacji wynikających z procesów globalizacji [...] Należy jednak stwierdzić wyraźnie, iż nowe, przedsiębiorcze społeczeństwo spowoduje zanik tak charakterystycznej jeszcze dla współczesnej wsi tradycji kulturowej oraz zmianę systemu wartości i postaw. Pomimo tego, że proces zmian będzie następował powoli, wydaje się nieodwracalny.*⁴⁹ Nie są to dobre prognozy. Rodzi się pytanie czy przedsiębiorczość społeczeństwa nie może iść w parze z poszanowaniem i rozwijaniem tradycji kulturowej. Może właśnie przekształcanie się społeczności wiejskich w obywatelskie i przedsiębiorcze a nie tylko w przedsiębiorcze jest tutaj najlepszym wyjściem. Tak więc jak w przypadku rozwoju regionalnego także i przy budowaniu społeczeństwa obywatelskiego niezbędna jest

⁴⁸ Por. J. Strojny, T. Skica; *Problematyka rozwoju terenów wiejskich a koncepcja społeczeństwa przedsiębiorczego* [w:] A. Grzesik, W. Tabasz; *Rozwój lokalny, wybrane zagadnienia społeczne*; Rzeszów 2005

⁴⁹ Ibidem; s.110

odpowiednia edukacja. Kazimierz Przyszczykowski za jeden z problemów oświaty dorosłych uznaje właśnie brak kompetencji obywatelskich.⁵⁰

Współczesna jakość społeczeństw obywatelskiego pozostawia dużo do życzenia. A przecież właśnie społeczeństwo obywatelskie jest podstawą dobrze prosperującego regionu. W jednej z publikacji na temat rozwoju lokalnego czytamy: *Mimo kilkunastu lat kształtowania się demokracji, w dalszym ciągu nie wykształciło się [w Polsce] społeczeństwo obywatelskie – odpowiedzialne i świadome swojej roli [...]*⁵¹

6. Animacja środowisk lokalnych

Barbara Jedlewska pisze: *Animacja stanowi aktualny problem interdyscyplinarny. Wiąże się z wieloma dziedzinami życia człowieka. W dziedzinie życia społeczno-kulturalnego łączy się ze zjawiskami ożywiania społeczności lokalnych (środowisk), odkrywania twórczych potencjałów jednostek i grup, pobudzania ludzi do twórczego działania i twórczego życia, inspirowania różnych form życia społeczno-kulturalnego. Widziana z perspektywy pedagogicznej jawi się jako metoda (zespół metod) edukacji – szansa realizacji współczesnych wyzwań edukacyjnych. Animator kultury – realizator idei animacji w praktyce – staje się dziś postacią cenioną i poszukiwaną [...]*⁵² Według Jedlewskiej [...] animację społeczno-kulturalną rozumie się jako metodę edukacji kulturalnej. Jest sposobem oddziaływania mającym na celu wychowanie i kształcenie jednostek, grup i środowisk (społeczności) przez kulturę i do kultury w jej szerokim ujęciu. Polega na stosowaniu serii zabiegów wyzwalających twórcze potencjały, pobudzających i motywujących do kreatywnych działań, integrujących ludzi między sobą, a także z otaczającym światem (wytworami kultury, przyrodą), wspomagających rozwój duchowy, autokreację, pobudzających ciekawość poznawania i potrzebę tworzenia kultury (lokalnej, narodowej, globalnej), wspierających i promujących aktywność kulturalną i społeczną. Osoba stosująca tak rozumianą metod animacji w praktyce nazywa się tu animatorem kultury.⁵³ Po raz pierwszy z terminem animacja można się spotkać w latach '40 XX wieku we Francji. Z łacińskiego *animo* oznacza

⁵⁰ *Edukacja ustawiczna w zmieniającej się sytuacji edukacyjnej (wybrane problemy)*; T. Aleksander, J. Skrzypczak (red.); Poznań 1998; s.123-133

⁵¹ *Rozwój lokalny...* ; A. Grzesik, W. Tabasz (red.); s. 5

⁵² B. Jedlewska, *Animatorzy kultury wobec wyzwań edukacyjnych*, Lublin 1999, s. 52.

⁵³ *Ibidem*; s. 173

czynność polegającą na dęciu czy dmuchaniu bądź tchnięciu życia w coś, obdarzenie czegoś życiem, duszą. *Animator* to ten, który ożywia. We Francji *animateur* to człowiek pobudzający do działania⁵⁴. Z podobnym znaczeniem słów: animacja, animować, animator spotkać się można i w innych krajach. Po Francji były to: Belgia, Kanada, Wielka Brytania, Niemcy. W Polsce ruch animacyjny rozpoczął się nieco później. Jego źródła tkwią w pedagogice kultury i pedagogice społecznej. O pierwszych polskich idach animacyjnych (wtedy jeszcze tak nie nazywanych) pisze Helena Radlińska. W Encyklopedii PWN animacja to: *(film) dokonywanie serii pojedynczych zdjęć, rysunków, kukielek, wycinanek itp. w różnych fazach ruchu; (zdjęcia) wyświetlane w sposób ciągły dają na ekranie efekt ożywienia martwych kształtów, stosowana w filmie animowanym. „Animator” (w teatrze) specjalista poruszający lalkami w teatrze lalkowym; (w filmie) wykonawca serii rysunków do filmu animowanego.*⁵⁵ Natomiast słownik wyrazów obcych pod omawianym pojęciem podaje *anima* <łac. *anima* = dusza>; *animator* <ang. *animator*, łac. *animator* = ożywiciel>; *animato* <włos. *animato*, od *animare* = ożywiać, (muz.) z żywieniem>; *animować* <od łac. *animare* = ożywiać, (przestarz.) ożywiać, zabawiać, zagrzewać, podniecać, zachęcać>, *animowany* <od czas. *animare* = animować – pobudzony, ożywiony>; *animusz* <łac. *animus* = duch – werwa, zapal, odwaga>.⁵⁶ W *Słowniku Pedagogicznym* z hasłem tym spotykamy się dopiero w 1996 roku, gdzie animacja oznacza: *Pobudzanie, zachętę, bądź wsparcie jakiejś osoby czy grupy w pracy nad sobą lub nad rozwiązywaniem jakichś zadań. „Animator” to wychowawca, który „nie dyryguje wychowankiem czy grupą, lecz umiejętnie pobudza ich własną aktywność”.*⁵⁷ Animacja wiąże się więc nieodzownie z pobudzaniem do działania, aktywizacją środowiska, jego ożywianiem. Dlatego tak ważna jest w kontekście rozwoju środowisk lokalnych. Ważnym faktem jest wielowątkowe, wielozakresowe jak i wielodziedzinowe traktowanie animacji co podkreślane jest w literaturze przedmiotu.⁵⁸ Według Józefa Karguła animacja społeczna-kulturalna to [...] *ożywianie, uruchamianie sił społecznych tkwiących w środowiskach, dzięki którym można dokonywać przeobrażeń, obejmujących zamiany o charakterze ekonomicznym, społecznym i kulturalnym, a których rezultatem będzie harmonijny rozwój społeczności we wszystkich dziedzinach życia.*⁵⁹ Karguł zwraca uwagę na różnicę pomiędzy pojęciem animacji kultury a animacji społeczno-kulturalnej, dając

⁵⁴ Ibidem; s. 53

⁵⁵ *Encyklopedia PWN*; Warszawa 1982 i 1997 [w:] Ibidem; s. 54

⁵⁶ *Słownik Wyrazów Obcych PWN*; Warszawa 1958 [w:] Ibidem; s. 55

⁵⁷ W. Okoń; *Nowy Słownik Pedagogiczny*; Warszawa 1996; s. 20-21 [w:] Ibidem; s. 55.

⁵⁸ J. Karguł; *Od upowszechniania kultury do animacji kulturalnej*; Toruń 1997; s. 104

⁵⁹ Ibidem; s. 104 – 105

pierwszeństwo tej drugiej.⁶⁰ Istotnym jest, że nie dopracowano się jeszcze spójnej teorii animacji, można jednak znaleźć wyraźne zbieżności w jej głównych założeniach, wg B. Jedlewskiej są to:

- istnienie grupy i zbiorowości;
- idee integracji, aktywności i uczestnictwa;
- doniosłość komunikacji społecznej;
- inspirowanie twórczości;
- odniesienie do nurtów pedagogiki aktywnej, psychologii humanistycznej i socjologii małych grup;
- orientacja na człowieka – jego potencjały twórcze i wartości duchowe⁶¹

Ważne są również funkcje animacji (społeczne i kulturalne), które to za Pierem Besnardem podaje B. Jedlewska:

- funkcje społeczne:
 - a) adaptacyjna i integracyjna,
 - b) edukacyjna i rozwoju kulturalnego,
 - c) rekreacyjna,
 - d) regulacji życia społecznego,
 - e) innowacyjna i krytyczna,
- funkcje kulturalne
 - a) animacja społeczno-kulturalna a twórczość,
 - b) animacja a upowszechnianie kultury,
 - c) animacja a publiczność,
 - d) animacja: władza kulturalna i instrument krytyki społecznej.⁶²

Widać więc jak szerokim i zróżnicowanym pojęciem jest animacja kultury. Widać również, że aby o niej mówić nie można pominąć żadnego z jej aspektów. Jedlewska zwraca uwagę, iż w literaturze przedmiotu animacja kulturalna rozumiana jest w znaczeniu

- kierunku działania,
- procesu,
- formy,
- metody (zespołu metod).⁶³

⁶⁰ Ibidem

⁶¹ B. Jedlewska; *Animatorzy...*; s. 60

⁶² Ibidem; s. 62-63

⁶³ Ibidem; s.136-137

Tak rozumiana animacja staje się czymś pożądanym w życiu społecznym, czymś co pozwala jednostce na zrealizowanie się w społeczeństwie. Animacja scala lokalne społeczności, rozwija zarówno jednostki jak i grupy, prowadzi do dialogu, interakcji. Umożliwia odnalezienie się w społeczeństwie i odnalezienie społeczeństwa w sobie, dawanie coś z siebie a zarazem zyskiwanie czegoś. Codzienne życie staje się barwniejsze a zarazem pełne namysłu i bardziej świadome. Znaczenie animacji rozumianej jako animacja współpracy środowiskowej podkreśla Maria Mendel w książce zbiorowego autorstwa pod tym samym tytułem⁶⁴. Animacja współpracy środowiskowej staje się nowym pojęciem, które w pierwszej kolejności odnosi się do edukacji. M. Mendel podkreśla, że [...] *tak jak w animacji kulturalnej eksponowana jest k u l t u r a, tak w animacji współpracy środowiskowej, stawiającej sobie cele w zakresie kształtowania partnerstwa edukacyjnego, w centrum zainteresowania staje e d u k a c j a.*⁶⁵

⁶⁴ *Animacja współpracy środowiskowej*; M. Mendel (red.); Toruń 2003

⁶⁵ *Ibidem*; s.19

Rozdział II

Edukacja na wsi. Tradycje i współczesność

1. Definicja pojęcia

Edukacja to proces ściśle powiązany ze szkołą i kształceniem. To właśnie szkoła od czasów starożytnej Grecji i Rzymu była instytucją, w ramach której dokonywały się procesy edukacyjne. Edukację definiuje się jako *ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych [...]*⁶⁶ W czasach nowożytnych realizacji tych procesów podejmował się głównie Kościół. Dopiero epoka oświecenia uczyniła edukację sprawą bardziej powszechną. Chociaż w dziejach ludzkości zdobywanie wiedzy nie zawsze odbywało się w murach szkoły. Mówiąc o edukacji warto na samym początku dokonać jej podziału na edukację formalną i nieformalną. Edukacja formalna – to właśnie ta związana ze szkołą, oświatą i programowym przyswajaniem wiedzy. Taka edukacja przez wieki dostępna była tylko dla wybranych. W starożytności, w kręgu naszej kultury byli to ludzie wolni, następnie przez wiele wieków warunkiem podejmowania nauki był odpowiedni status społeczny, ściśle związany z wielkością posiadanego majątku. Biorąc pod uwagę choćby samą historię Europy, powszechność edukacji jest zjawiskiem stosunkowo nowym. Kobiety uzyskały dostęp do szkolnictwa wyższego dopiero w XIX wieku a powszechność edukacji na wsi to w zasadzie dopiero XX wiek. Wcześniej edukacja dzieci chłopskich – o ile w ogóle miała miejsce – ograniczała się do nauczania pisania i czytania oraz przysposobienia do pracy na roli.

Inaczej ma się rzecz z edukacją nieformalną. To z kolei proces odbywający się przez całe życie człowieka i w każdym środowisku jego funkcjonowania. Będzie to edukacja w rodzinie – wiedza przekazywana z pokolenia na pokolenie, edukacja w grupie rówieśniczej, edukacja w miejscu pracy. Oczywiście również edukacja nieformalna może przybierać postać planowych działań. Mając zatem zamiar zainteresowania się zagadnieniem edukacji, trzeba najpierw doprecyzować o który jej rodzaj chodzi. Poniżej, sięgając do literatury przedmiotu, autor przedstawi zarys historii edukacji formalnej na wsi – czyli tej związanej ze

⁶⁶ W. Okoń; op. cit.; s.93

szkolnictwem. Najpierw przybliży dzieje szkolnictwa polskiego. Następnie opisze przemiany edukacyjne w szkolnictwie polskim XX wieku. Na końcu scharakteryzuje sytuację szkoły po 1989 roku. Cały czas autor będzie się odnosić do szkolnictwa na terenach wiejskich. Po tym historycznym przeglądzie spróbuje poddać analizie współczesną edukację. Na koniec, na podstawie literatury naukowej autor wskaże pozytywny wpływ edukacji na rozwój regionalny.

2. Oświata na wsi do końca XIX wieku

W pierwszych wiekach państwa polskiego szkolnictwo na wsi ograniczało się głównie do parafialnych szkół elementarnych. W szkołach takich uczono: czytania, pisania, rachunków, religii i śpiewu kościelnego.⁶⁷ Z czasem edukacja dzieci wiejskich nabierała coraz większego znaczenia. Głównie jednak wiązała się ona z przysposobieniem do zawodu. Inaczej wyglądało kształcenie dzieci „chłopskich” a inaczej „pańskich”. Jeśli chłop miał pracować na roli dla swojego pana nie można było dopuścić do tego aby ten pierwszy zdobył lepsze wykształcenie. Dlatego przez wieki ludność pochodzenia chłopskiego była skutecznie odseparowywana od oświaty. Chociaż oddziaływanie na warstwę chłopską poprzez szkołę rozpoczęło się na dobre już w XIII wieku. Na przełomie XII/XIII wieku zaczęły powstawać szkoły parafialne. Do upowszechniania tej formy edukacji nakłaniały księża kolejne synody zgodnie z zaleceniami III i IV soboru laterańskiego (1179 r. i 1215 r.) Liczny napływ młodzieży wiejskiej do szkół zmusił władze państwowe do uchwalania ustaw antyplebejuszowskich. M.in. w 1496 r. na sejmie piotrkowskim ustalono, że tylko jeden gospodarujący chłop może opuścić wieś i tylko jedno chłopskie dziecko może szukać zajęcia poza wsią. Celem takiej ustawy było zahamowanie napływu dzieci wiejskich do szkół. Historycy szacują, że na przełomie XV i XVI wieku w diecezji krakowskiej 77,5% - 90% parafii miało szkołę. Kiedy w XVI wieku wieś polska osiągnęła szczyt gospodarczego i kulturalnego rozwoju, na Uniwersytecie Krakowskim większa ilość kmieci i mieszczan niż szlachty kończyła studia. W polskich wsiach w tym okresie funkcjonowało też nauczanie prywatne. Często księża domagali się od władz gminnych, aby nakazywały prywatnym nauczycielom zawieszenie swojej działalności i „oddanie” dzieci do szkółki parafialnej.

⁶⁷ W. Piątek; *475 lat oświaty w Łososinie Dolnej*; s. 6

W połowie XVI wieku sytuacja edukacji na wsiach uległa znacznemu pogorszeniu. Stało się tak na skutek ustaw przywiązujących chłopów do ziemi. Już pod koniec XVI wieku można zaobserwować duży spadek liczby szkół parafialnych na wsiach. Dodatkowo stan ten pogorszyły liczne zarazy i klęski głodu, wojny prowadzone przez Polskę w XVIII i XVIII wieku, zwiększenie wyzysku pańszczyźnianego oraz ogólny upadek kulturalny i gospodarczy. W Małopolsce w połowie XVIII wieku było 2,4 razy mniej szkół wiejskich niż na przełomie XVI i XVIII wieku. Dlatego w drugiej połowie XVIII wieku zaszły pierwsze znaczące zmiany w oświacie wiejskiej.

Jedną z najważniejszych zmian było oddanie szkół pod opiekę państwa. Nie tylko w Polsce ale i w całej Europie toczył się spór o szkolnictwo pomiędzy Państwem a Kościołem. Po kasacie zakonu Jezuitów, 14 października 1773 w Polsce powołana zostaje Komisja Edukacji Narodowej. To w wychowaniu i kształceniu chłopów i ich dzieci zaczęto dostrzegać możliwości ratowania państwa polskiego. KEN zajęła się całym szkolnictwem w Polsce wyłączając szkoły parafialne, które pozostawiono w rękach Kościoła. Głównym reformatorem w tym okresie był ks. Stanisław Konarski (1700–1773). Zaproponowane przez Konarskiego zmiany związane były przede wszystkim z jego polityczną działalnością a ich celem było ratowanie upadającego państwa. Drugim ważnym reformatorem okresu oświecenia był ks. Hugo Kołłątaj (1750–1812). W swoich pismach zwracał on uwagę na konieczność upowszechniania oświaty wśród ludu oraz zniesienie pańszczyzny. Myśl ta rozwinięta została podczas prac Komisji Edukacji Narodowej, która wywarła największe zmiany w edukacji w tym okresie. W 1774 roku w ramach prac Komisji wydany został dokument *Przepis do szkół parafialnych* autorstwa ks. bp. Ignacego Massalskiego. W tym samym roku opublikowany został też projekt A. Popławskiego, nie będącego członkiem KEN, *O rozporządzeniu i udoskonaleniu edukacji obywatelskiej*, zgodnie z którym postęp w rolnictwie uzależniony jest od edukacji chłopów. W 1780 roku wydano kolejny ważny dokument *Przepisy dla szkół parafialnych*. Niestety pomijając w nim odniesienie do nauczania dzieci chłopskich.

W dokumentach KEN nawiązano do postępowych poglądów Johna Locke'a (1632–1704). Ze względu na podziały społeczne miały być prowadzone osobne szkoły dla dzieci miejskich i dla włościan. Program nauczania dla tej drugiej grupy był jednak mocno okrojony. Przewidywano w nim nauczanie czytania, pisania, liczenia, religii i moralności oraz elementy wiedzy rolniczej, ogrodniczej i hodowlanej jak i wiedzy z zakresu higieny i środowiska życia. Rok szkolny miał trwać od 29 listopada do 23 kwietnia a podczas wakacji miały się odbywać nauki niedzielne. Cały program nauczania dzieci chłopskich został jednak zrealizowany

w bardzo małym stopniu. Polskie społeczeństwo XVIII wieku nie było jeszcze gotowe do przyjęcia powszechności nauczania elementarnego. Szlachta wyraźnie bała się prób nauczania chłopów. Brakowało też nauczycieli chętnych do podjęcia się tego zadania a sami proboszczowie wymawiali się brakiem funduszy. Jak pokazuje historia, wskazania dla szkół parafialnych nie zmieniły oblicza polskiej wsi, jednakże próba podniesienia kwestii oświaty ludu jest godna uwagi i wymieniana jako jedno z ważniejszych osiągnięć działającej pod koniec XVIII wieku Komisji Edukacji Narodowej – pierwszego urzędu państwowego w Europie w zakresie oświaty i wychowania.

Przełom XVIII i XIX wieku to dla Polski tragiczny okres. Po trzech rozbiorach państwo polskie przestało istnieć. Europejska myśl pedagogiczna rozwijała się jednak nieprzerwanie. Wyzwanie edukacji dzieci wiejskich postawił sobie jeden z najwybitniejszych pedagogów w historii wychowania – Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827). Tym czasem na ziemiach polskich zajętych przez zaborców szkolnictwo rozwijało się zależnie od przychylności władz. W Królestwie Polskim zaobserwować można było wzrost liczby szkół, jednak coraz bardziej powiększała się dysproporcja pomiędzy różnymi regionami a zwłaszcza dysproporcja pomiędzy miastem a wsią. Duże zasługi dla szkolnictwa w tym okresie poczynił Stanisław Staszic (1755–1826) i Stanisław Kostka Potocki (1755–1821). Mimo starań oświeconych działaczy polskich, I połowa XIX wieku pod zaborem rosyjskim to powolna degradacja szkolnictwa na wsi. Przyczyniły się do tego władze zaborcze, które zrozumiały, że szerzenie oświaty wśród ludu nie jest dobre ze względów politycznych. Mimo upadku szkolnictwa wiejskiego cały czas podnosił się poziom nauczania w miastach. Odwilż nastąpiła dopiero w II połowie XIX wieku. Szlachta sama zaczęła zabiegać o nauczanie chłopów w celu pozyskania ich do walki z zaborcą. Wydawano nowe i wznawiano stare elementarze, m.in. *Elementarz dla chłopów wiejskich* Aleksandra Krajewskiego. Dzięki reformie Aleksandra Wielopolskiego, której szczegółami zajął się Józef Korzeniowski szkolnictwo na wsiach zaczęło się powoli rozwijać. Jednak rozwój ten zatrzymany został po upadku Powstania Styczniowego (1863). Rozpoczął się długi okres rusyfikacji, którego kres przyniosła dopiero I Wojna Światowa.

Dużo trudniejsza sytuacja oświatowa miała miejsce w zaborze pruskim gdzie od samego początku prowadzono zacieklą walkę z polskością. Celem zaborcy było całkowite ograniczenie nauczania języka polskiego i w języku polskim. Stopniowe niszczenie kultury narodowej doprowadziło do głośnych na całą Europę strajków szkolnych na początku XX wieku, m.in. we Wrześni.

Największą swobodą w dziedzinie oświaty cieszyła się Galicja, której prawo do nauczania w języku polskim dawała ustawa z 1876 roku. Szkolnictwo ludowe w Galicji zostało zorganizowane na podobieństwo szkolnictwa austro-węgierskiego. Jednak, mimo że upowszechniano szkolnictwo ludowe, celowo zaniżono jego poziom w stosunku do szkolnictwa w mieście. Dużym osiągnięciem był w Galicji rozwój seminariów nauczycielskich, które kształciły nauczycieli ludowych. Do takich seminariów przyjmowano kandydatów po ukończeniu 15 roku życia. Od wprowadzenia takiej formy kształcenia nauczycieli, każdego roku frekwencja zarówno w męskich jak i żeńskich seminariach wzrastała. W ówczesnej Galicji funkcjonowało sześć męskich i trzy żeńskie seminaria.

Kiedy na zagrabionych przez zaborców ziemiach polskich trwała walka o niepodległość, w Europie miały miejsce liczne reformy pedagogiczne, które w późniejszym okresie wpłynęły również na polską pedagogikę. Zmieniał się sposób myślenia o dziecku, jego potrzebach i rozwoju. Oprócz wspomnianego Pestalozziego warto zwrócić uwagę na psychologiczno-pedagogiczne badania Alfreda Bineta (1837-1911), pedagogiczne poglądy Ellen Key (1848–1926) czy Lwa Nikołajewicza Tołstoja (1828–1910). Dopiero XX wiek i odzyskanie niepodległości przyniosły Polsce możliwości czerpania z europejskiego doświadczenia i autentyczne zmiany w kwestii edukacji na wsi.

3. Przemiany edukacyjne w XX wieku.

Wiek XX był dla edukacji – zarówno na wsi jak i w mieście – czasem wielkich przemian. Za prekursora reformatorskich działań w szkole wiejskiej uznaje się amerykańkę Helenę Parkhurst (1892-1973). Jej propozycje stały się początkiem rozwoju systemu daltońskiego. Dwie podstawowe zasady jej szkoły to (1) wzmocnienie indywidualności dziecka wiejskiego przez dostosowanie tempa uczenia do możliwości dziecka oraz (2) powiązanie treści programowych z problematyką środowiskową. Inne zmiany w tradycyjnym nauczaniu szkolnym poza granicami Polski z końca XIX i początku XX wieku, na które warto zwrócić uwagę to:

- eksperyment E. Collingsa w szkole wiejskiej w stanie Missouri, polegający na pracy metodą projektów;

- oparta na reformie Pestalozziego szkoła w Pawłyszach na Ukrainie, gdzie w latach 1948 – 1950 pracował radziecki pedagog Wasilij Aleksandrowicz Suchomliński;
- opracowanie 30 cech nowej szkoły przez Adolfa Ferriere w 1915 roku;
- pedagogika progresywizmu i pragmatyzmu Johna Dewey'a;
- „szkoła pracy” Georga Kerschensteinera;
- „domy dziecięce” Marii Montessori;
- „szkoła na miarę” Eduarda Claparde'a;
- „szkoła dla życia i przez życie” Ovide'a Decroly'a;
- chrześcijańska szkoła aktywna Michela Devaud'a.

Polskie szkolnictwo w tym okresie również może pochwalić się nowatorskimi próbami nauczania. Na uznanie zasługują reformatorskie prace Janusza Korczaka (1878–1942) i Henryka Rowida (1877-1944). XX wiek to jednak przede wszystkim okres dużych przemian politycznych i gospodarczych w naszym kraju. To właśnie one pociągały za sobą reformowanie szkolnictwa – w tym szkoły wiejskiej. Istotny wpływ miała I wojna światowa i ostateczne odzyskanie niepodległości w 1918 roku. Następnie krótki czas wolności i kolejna, II wojna światowa. Wydarzenia te powodowały, że nauczanie i wychowanie skupiało się zwłaszcza na podtrzymywaniu polskości. Również czasy Polskiej Republiki Ludowej wiążą się ze specyficznymi zmianami w szkolnictwie. Tak więc zwracając uwagę na poszczególne próby reformowania szkoły wiejskiej zawsze należy mieć na względzie kontekst historyczny. Należy też pamiętać, że szkolnictwo polskie, po odzyskaniu niepodległości było bardzo zróżnicowane. Obowiązek szkolny nie był powszechny, na wsiach panował analfabetyzm, brakowała odpowiedniej infrastruktury oraz przygotowanych do pracy nauczycieli. Okres zaborów oraz obie wojny światowe uczyniły w polskiej oświacie wielkie spustoszenie. Dlatego tak cenne były wszelkie próby edukowania dzieci wiejskich, podejmowane w różnych częściach kraju.

Już w 1912 roku w Mieczysławowie pod Kutnem powstała wiejska szkoła z internatem. Dużą uwagę zwracano w niej na wychowanie rolnika obywatela oraz kształtowanie postaw prospołecznych. Fundatorem szkoły był ziemianin Mieczysław Kretkowski. Żona Kretkowskiego założyła podobną szkołę w pobliskich Mirosławicach. W latach 1917–1918 szkoły z internatem przeznaczone dla dzieci wiejskich powstały również w Zduńskiej Woli, Pułtusku i Skierniewicach. Głównym zadaniem powstających placówek była próba wyrównania braków wykształcenia dzieci wiejskich. W pierwszej połowie XX wieku rozwijano też w Polsce metodę projektów. Dobrym przykładem jest reformatorska

działalność Michała Siudaka w szkole w Turkowiczach na Wołyniu. Podstawą nauczania były bieżące problemy życia szkoły i wsi. Pracę rozpoczęto od przygotowania terenu pod szkołę i ogród oraz wybudowania jej przy czynnym udziale rodziców i dzieci. Z 1921 roku pochodzi *Ustawa o zakładaniu i utrzymaniu szkół publicznych*. Ustawa decydowała o liczbie i wielkości szkół zgodnie z liczbą dzieci na danym terenie. Ustawa ta w dużym stopniu negatywnie wpływała na szkolnictwo wiejskie, gdzie z powodu mniejszej ilości dzieci, szkół było mniej i uczyło w nich niewielu nauczycieli. Mimo to nadal pojedynczy pedagodzy próbowali podnosić poziom nauczania na wsi. Tak było np. w Hołobach, gdzie w 1928 zmiany zapoczątkował Piotr Szczypiński. Polegały one głównie na integracji treści kształcenia z problematyką środowiskową. Od 1932 roku w Polsce zaczęła obowiązywać ustawa jędrzejewiczowska wprowadzająca jednolity system szkolnictwa. Ustawa ta nie przyczyniła się jednak do poprawy szkolnictwa na wsi. Ciekawą formą nauczania z tego okresu jest tzw. żeńska szkoła wędrowna. Szkoła ta miała charakter rolniczy, idąc za jej przykładem organizowano też wędrowne niższe kursy rolnicze dla mężczyzn. Celem takiej edukacji było przygotowanie do życia społeczno-kulturalnego i rozbudzenie zamiłowania do nauki.⁶⁸ Po II wojnie światowej wraz z odbudową kraju rozpoczął się okres naprawy polskiego szkolnictwa.

Szkolnictwo w II połowa XX wieku ściśle wiązało się politycznymi przemianami w kraju. Co prawda udało się zwalczyć analfabetyzm, będący jeszcze częstym zjawiskiem na wsi, jednakże ideologizacja nauczania pozostawiła po sobie duże wypaczenia w mentalności Polaków. Mimo trudnej sytuacji politycznej również w tym okresie można było spotkać osoby próbujące reformować szkołę wiejską. Eksperyment w zakresie nauczania języka polskiego zastosowano w szkole podstawowej w Wielbarku. Od 1947 do 1972 kierowniczką szkoły była Katarzyna Piotrowicz. Tak pracę w szkole wspomina jedna z nauczycielek: *Nie miałyśmy mebli, ubrania, a przede wszystkim pieniędzy na zakup żywności, gdyż nie otrzymywałyśmy jeszcze poborów, a potem wypłacano je z opóźnieniem. Ale żywiła nas radość, że nareszcie możemy uczyć w polskiej szkole [...]*.⁶⁹ W latach 1958–1964 eksperyment poprawiający sytuację dziecka wiejskiego prowadzony był w szkole podstawowej w Radzanowie. Związanie szkoły z codziennym życiem było też celem eksperymentu lubelskiego. W latach 1959–1964 w szkołach tego regionu próbowano podnieść poziom nauczania zwłaszcza w szkołach wiejskich. Kolejną próbą reformatorską była działalność

⁶⁸ Por. K. Raclawski; *Rozwój oświaty rolniczej w Polsce*; Warszawa 1998; s.21

⁶⁹ Strona internetowa <http://www.spwielbark.republika.pl/ramki.html>; zakładka „historia”; dane na dzień 02.07.2009

Zbigniewa Kwiecińskiego w szkole podstawowej w Cichem Górnem (1966–1968). Ważną inicjatywą była próba powiązania wiedzy o regionie i własnej wsi z wiedzą programową. Wielostronnego kształcenia ucznia dotyczyła praca eksperymentalna Danuty Nakonecznej prowadzona w latach 1975–1980 w szkołach gminnych, miejskich i wielkomiejskich. Prawdziwy przełom w edukacji nastąpił jednak dopiero po 1989 roku.

Odrębna historia związana jest z oświatą rolniczą, ta zapoczątkowana w Polsce już w XVIII wieku rozwijała się prężnie przyjmując różne formy instytucjonalne. Duża liczba szkół rolniczych na różnych poziomach (niższe, średnie, wyższe) lokowana była na wsiach a nauka, którą można było tam pobierać skierowana była do ludności wiejskiej. Rozwój tego typu szkolnictwa w dużej mierze zależał od regionu Polski. Szczegółowo historię oświaty rolniczej w Polsce przedstawia w książce *Rozwój oświaty rolniczej w Polsce*⁷⁰ Kazimierz Raclawski.

Innym przykładem zmian w szkole wiejskiej jest próba stosowania metody harcerskiej w wychowaniu i nauczaniu. W 1924 roku w Sromowcach Wyżnych powstała pierwsza szkoła harcerska założona przez Olę Małkowską. Chociaż wychowankami szkoły były głównie dzieci z miasta, istnienie „Cisowego Dworku”, jak nazywano tę szkołę, przyczyniło się do poprawy jakości życia w pobliskich wsiach – także w kwestii edukacyjnej. Znany jest też prowadzony przez Aleksandra Kamińskiego eksperyment mikołowski polegający na stosowaniu metody harcerskiej w nauczaniu w szkołach w Nierodzimiu i Mikołowie.

Wraz z próbami reformowania szkolnictwa zmieniało się też podejście do dziecka, do jego wychowania i kształcenia. Ważnym wydarzeniem z tym związanym był I Ogólnopolski Kongres Dziecka, który odbył się w Warszawie w 1938 roku. Podczas kongresu podkreślono wpływ środowiska na rozwój i edukację szkolną dzieci z ubogich środowisk odnosząc się m.in. do badań Heleny Radlińskiej. Zmiany w funkcjonowaniu szkolnictwa zaproponowano na Ogólnopolskim Zjeździe Oświatowym w Łodzi w 1945 roku. Dyskusja na temat pluralistycznego kształtu oświaty rozpoczęła się z początkiem lat '80 i skupiła wokół Bogdana Suchodolskiego (1903-1992) i Społecznego Towarzystwa Oświatowego.

Jak widać XX wiek obfitował w liczne próby podniesienia jakości kształcenia na wsiach. Krystyna Chałas w książce *W poszukiwaniu pedagogii szkoły wiejskiej* wskazuje na trzy najważniejsze postulaty dotyczące tych zmian. Jest to (1) wzmacnianie indywidualności dziecka wiejskiego, (2) animacja do urzeczywistniania świata wiejskich wartości, (3) integracja treści kształcenia z problematyką środowiskową.⁷¹ Wciąż jednak szkoła wiejska

⁷⁰ K. Raclawski; op. cit.

⁷¹ Por. K. Chałas; *W poszukiwaniu pedagogii szkoły wiejskiej*; Lublin 1997; s. 75

dalece odbiegała od szkoły miejskiej. Edukacja stała się elementem walki politycznej. *Gdy w latach siedemdziesiątych władze spostrzegły, że edukacja jest jedną z dróg awansu społecznego, a zatem także migracji ze wsi do miasta, decyzja mogła być jedna: unieszkodliwić wiejską szkołę tak, aby nie dawała szans awansu i ucieczki do miasta [...]*⁷² Warto pamiętać, że rozwój szkolnictwa na wsi to nie tylko nauczanie szkolne ale także planowe działania edukacyjne dokonywane w licznych stowarzyszeniach, którym często udawało się zmylić czujne władze. Działalność stowarzyszeń o charakterze edukacyjnym została zapoczątkowana w czasach zaborów. Ich głównym celem było przede wszystkim wychowanie patriotyczne i umacnianie polskości w młodym pokoleniu. Dobrym przykładem jest tu powstałe na początku XX wieku harcerstwo, którego wkład w rozwój dzieci pochodzenia wiejskiego jest dziś powszechnie znany i doceniany. Osobną historię ma też oświata dorosłych, która na ziemiach polskich, także na wsi, ma bardzo bogate tradycje. Kształcenie dorosłych na wsi to na początku głównie alfabetyzacja oraz oświata sanitarna i popularyzacja upraw rolnych i różnych prac rzemieślniczych. W czasach zaborów edukacja dorosłych nastawiona była głównie na zachowanie polskości – języka, kultury, historii i tradycji. Jednym z pierwszych uniwersytetów otwartych była działająca od końca XIX wieku Wolna Wszechnica Polska. Ważnym wydarzeniem podnoszącym jakość oświaty dorosłych na wsi było powstanie w 1919 roku Instytutu Oświaty i Kultury im. S. Staszica. W czasach PRL termin „oświata dorosłych” został zamieniony na „kształcenie robotników” czy „edukacja pracujących”. Na wsi głównym problemem, jeszcze na początku II połowy XX wieku nadal była alfabetyzacja mieszkańców.

4. Edukacja na wsi po 1989 roku

W latach '80 sytuacja polskiego szkolnictwa znacznie się poprawiła w stosunku do czasów powojennych. Największym problemem tego okresu była ideologizacja nauczania przejawiająca się zarówno w szkole jak i w organizacjach młodzieżowych takich jak Związek Harcerstwa Polskiego. Początkiem zmian ustrojowych stały się obrady Okrągłego Stołu w pierwszej połowie 1989 roku. Zmiany te umożliwiły zreformowanie edukacji. Szereg reform oświatowych zapoczątkowała *Ustawa o systemie oświaty* z 1991 roku. Opiekę nad

⁷² A. Nalaskowski; *Widnokreśli Edukacji*; Kraków 2002; s. 169

szkołami podstawowymi zaczęły przejmować gminy. Duże zmiany wprowadziła kolejna reforma oświaty z 1999 roku. Zaczęły funkcjonować 6-letnie szkoły podstawowe i 3-letnia gimnazja, następnie 3-letnie licea, 2 lub 3-letnie szkoły zawodowe, 4-letnie technika oraz 3-letnie licea profilowane. Liczne zmiany w szkolnictwie, które można było zaobserwować na przełomie XX i XXI wieku nie zdołały jednak do końca zatrzeć różnicy w poziomie nauczania na wsi i w mieście. Wciąż w wielu wiejskich szkołach można zauważyć niższy niż w mieście poziom nauczania. Problem stanowi też zamykanie małych, wiejskich szkół. Coraz częściej w mediach podnoszona jest kwestia patologii w gimnazjach. Nowa rzeczywistość przyniosła też jednak wiele dobrych zmian. Szkoły wiejskie często starają się o dotację z różnych źródeł – m.in. z UE. W widoczny sposób poprawiła się baza edukacyjna. Oddano do użytku dużo nowych lub wyremontowanych budynków szkolnych. W wielu wsiach powstały hale sportowe, boiska. Nauczyciele i uczniowie także wiejskich szkół mają dostęp do nowoczesnego sprzętu, komputerów, sieci Internet. W Polsce funkcjonuje wiele szkół wiejskich, gdzie wyraźnie dba się o wyrównanie poziomu i zapewnienie dzieciom i młodzieży z terenów wiejskich lepszych warunków do rozwoju. Przykładem może być Centrum Edukacyjne „Radosna Nowina 2000” funkcjonujące w Piekarach k/Krakowa. Organem prowadzącym jest działająca przy zakonie księży Misjonarzy Fundacja im. ks. Siemaszki. Celem centrum jest właśnie objęcie nauczaniem i wychowaniem dzieci z terenów wiejskich, z rodzin będących w trudnych warunkach. Wraz z rozwojem i poprawą sytuacji oświaty wiejskiej, w środowiskach wiejskich zanika jednak edukacja pozaszkolna. Życie kulturalne jak i edukacja pozaszkolna przeniosły się raczej do miast. Rzadko na wsiach spotkać można dobrze funkcjonujące domy kultury, świetlice, czy inne miejsca gdzie dzieci i młodzież a także dorośli mogą włączyć się w proces całościowego kształcenia. Na szczęście istnieją w Polsce ośrodki, w których wspomniany proces jest realizowany, są to jednak miejsca, które wciąż pozostają raczej dobrą praktyką a nie normą. Podobnie wygląda sytuacja stowarzyszeń kulturalno-oświatowych, które po 1989 roku mają znacznie większe możliwości działania. Nie przekłada się to jednak na jakość stowarzyszeń funkcjonujących na terenach wiejskich.

Liczne zmiany w naszym kraju otworzyły Polskę na wiele nowych, współczesnych nurtów wychowawczych, nie pozostawiających bez zmian kształtu edukacji. Wśród najważniejszych, wymienianych w różnych opracowaniach naukowych znajdują się:

- nurt neo-ilumenistyczny odwołujący się do pedagogiki Johna Dewey'a;
- nurt radykalno-emancypacyjny związany z pedagogiką J.J. Rousseau;
- nurt technologiczno-funkcjonalny odwołujący się do Dewey'a i Piageta;
- pedagogika waldorfska Rudolfa Steinera;

- pedagogika kultury odnosząca się głównie do Wilhelma Diltheya, Wilhelma Windelbanda i Heinricha Ricerta;
- pedagogika humanistyczna;
- antypedagogika wywodząca się od Heinricha Kupffera;
- pedagogika postmodernistyczna;
- pedagogika personalistyczna;
- pedagogika chrześcijańska.

Wśród tylu nurtów funkcjonuje dzisiaj polska szkoła. Jak więc widać, przemiany w systemie oświaty wiążą się nie tylko z organizacją procesu edukacji, ale także ze zmianami światopoglądowymi. Tak w 1996 roku o szkole wiejskiej mówił Aleksander Nalaskowski: *[...] Trzeba szybko i prawdziwie zmienić stereotyp myślenia, że szkoła wiejska = słaba, a miejska = dobra. Jest to absolutnie możliwe i wykonalne [...]*⁷³. Kilka lat później, w 2001 roku Jarosław Domalewski analizując reformę oświatową tak pisał o szkole: *Nie uwzględnienie przez resort edukacji lokalnych uwarunkowań demograficznych, gospodarczych, osadniczych, a przede wszystkim oświatowych może spowodować, iż osiągnięcie celu reformy jakim jest wyrównanie szans oświatowych dzieci wiejskich, okaże się niezwykle trudne, jeśli nie niemożliwe do osiągnięcia. Oznacza to, iż tak silnie rozbudzone aspiracje edukacyjne młodzieży wiejskiej mogą ulec zablokowaniu, w wyniku niskiej efektywności szkoły. Bark możliwości realizacji przez młodzież wiejską ambitnych celów edukacyjnych siłą rzeczy musi zaowocować stanami frustracji i niezadowolenia[...]*⁷⁴ Czy szkoła wiejska na początku XXI wieku poprawiła swój wizerunek? J. Domalewski pisze: *Wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży wiejskiej jest celem niezwykle trudnym do osiągnięcia. Tak ogromne zadanie wymaga również ogromnych nakładów. Konieczne jest zatem podejmowanie działań na rzecz poprawy sytuacji wsi i jej mieszkańców. Do czasu, gdy zmiany oświatowe nie staną się elementem szerszych zmian społeczno-ekonomicznych na wsi, możliwości urzeczywistnienia idei egalitaryzmu oświatowego wydają się być niewielkie [...]*⁷⁵ Natomiast K. Szafraniec zauważa: *Wieś zatem powoli, ale konsekwentnie (przynajmniej w sferze aspiracji) dogania miasto. Niemniej różnice środowiskowe są nadal wyraźne,*

⁷³ A. Nalaskowski; *Widnokreśli...*; s. 67

⁷⁴ J. Domalewski; *Szanse edukacyjne dzieci wiejskich*; [w:] *Dzieci gorszych szans. Materiały z seminarium naukowego. Warszawa 19-20 marca 2001 roku*; B. Głowacka, T. Pilch (red.); Warszawa 2001; s. 54-55

⁷⁵ Ibidem;

*a obserwacja decyzji i losów edukacyjnych wiejskiej młodzieży ukazuje, że jej aspiracje spełniają się znacznie rzadziej niż miejskiej młodzieży. Dlaczego? [...]*⁷⁶

5. Współczesne procesy edukacyjne na wsi

Być może odpowiedzią na pytanie Krystyny Szafranec jest kondycja współczesnej edukacji na wsi. Aleksander Nalaskowski pisząc o edukacji w ogóle, porównuje ją do ogrodu. *Obraz naszej edukacji (ale również wielu innych krajów) to obraz ogrodu bez ogrodnika lub ze złym ogrodnikiem. To raczej przemysł niż hodowla [...]* Edukacja, podobnie jak ogród, to nie tylko produkcja i ilość dostarczonych produktów, lecz także swoista filozofia, dyskurs z ludzką naturą i niemal permanentny z nią kontakt [...]⁷⁷ Edukacja rozumiana jest jako proces. Edukacja formalna to proces zdobywania wiedzy w szkole. Edukacja nieformalna to z kolei proces całościowy polegający na kształtowaniu się postaw, wiedzy, wartości na podstawie różnych doświadczeń. Jednak na wsiach często różnorodne działania edukacyjne mają charakter przypadkowy, jednorazowy. Czy możemy tu zatem mówić o procesie? O zadaniach edukacji pisze Czesław Banach. *Edukacja jest wartością autoteliczną oraz użyteczną i instrumentalną. Powinna pomóc poznawać siebie i świat oraz kierować sobą i światem, a także stawać się procesem kształcenia ustawicznego i samokształcenia, pozwalającego na wielostronne i twórcze uczestnictwo w życiu [...]*⁷⁸ Wymienia on następujące grupy celów i zadań edukacji:

- pedagogiczne – kształtowanie osobowości, zdobywanie wiedzy;
- społeczne – kierowanie losami ludzkimi;
- polityczne – przygotowanie do aktywnego życia w społeczeństwie;
- kulturalne – przygotowanie do uczestnictwa w kulturze i jej współtworzenia;
- ekonomiczne – przygotowanie do pracy zawodowej.

Wymienione powyżej cele i zadania będą ważne zarówno dla instytucji szkoły jak i dla innych placówek i organizacji takich jak domy kultury, świetlice środowiskowe,

⁷⁶ *Jednostkowe i...*; K. Szafranec (red.); s. 15

⁷⁷ A. Nalaskowski; *Widnokreśli...*; s. 364-365

⁷⁸ Cz. Banach; *Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy*; Toruń 1997; s.10

stowarzyszenia i fundacja działające na rzecz edukacji, biblioteki. Wszystkie one są odpowiedzialne za edukację i wszystkie funkcjonują także w środowiskach wiejskich.

Edukacja formalna na wsi to przede wszystkim system oświaty wraz z instytucją szkoły. Jej całokształt zależy od polityki edukacyjnej, na którą składają się raporty o edukacji, programy Ministerstwa Edukacji i Rządu oraz inne polskie i międzynarodowe akty prawne. Obecny kształt edukacji zawdzięczamy reformie z 1999 roku. Jedną z ważniejszych zmian było przekazanie szkół odpowiednim samorządom terytorialnym oraz wyraźne oddzielenia zarządzania od nadzorowania. Przejęcie szkół przez samorzady nastąpiło 1 stycznia 1999 roku. Gminy przejęły przedszkola i przedszkola specjalne, szkoły podstawowe i nowo utworzone gimnazja. Powiaty przejęły licea, szkoły zawodowe, szkoły policealne, szkoły specjalne (podstawowe i gimnazja) oraz inne placówki edukacyjne. Do ustawowych zadań organu prowadzącego szkołę należy sprawowanie nadzoru nad jej działalnością w zakresie:

- realizacji lokalnej polityki oświatowej,
- kontroli i dysponowania przyznanymi szkole środkami budżetowymi
- gospodarowania mieniem,
- kontroli przestrzegania obowiązujących przepisów,
- kontroli bezpieczeństwa i higieny pracy pracowników i uczniów,
- wydawanie zezwoleń na założenie szkoły lub placówki publicznej przez osobę prawną lub fizyczną,
- zapewnienia dowozu dzieciom do miejsca nauki (w przypadku szkoły podstawowej i gimnazjum).

Przejęcie szkół z terenów wiejskich przez gminy w korzystny sposób wpłynęło na ich rozbudowę i poprawę bazy. Szkoła zarówno podstawowa jak i gimnazjalna finansowana jest z budżetu gminy oraz dofinansowywana przez państwo w ramach subwencji oświatowej. Subwencja przeliczana jest na każde dziecko – tak więc im więcej dzieci w szkole tym większa subwencja. Jej wysokość zależy też od kwalifikacji nauczycieli. Niepożądanym efektem, z punktu widzenia rodziców i dzieci, jest kierowane prawami ekonomicznymi zamykanie małych szkół. Samorzady nie zawsze stać na utrzymywanie budynków i pensję dla nauczycieli. Alternatywą jest przejmowanie szkół np. przez stowarzyszenia.

Następna ważna zmiana, wprowadzona od 1 września 1999 roku to utworzenie gimnazjum, które szczególnego znaczenia nabrało właśnie w środowiskach wiejskich. W praktyce wiele szkół na wsiach zostało sztucznie podzielonych. Dzieci chodzą do tej samej szkoły, mają tych samych nauczycieli, zmienia się tylko nazwa i program nauczania.

Powstały tzw. zespoły szkół czyli jeden budynek, w którym mieści się szkoła podstawowa i gimnazjum. Zwykle na całością czuwa jeden dyrektor oraz uczą ci sami nauczyciele. O ile każda większa wieś posiada szkołę podstawową o tyle gimnazja znajdują się tylko w kilku miejscowościach w gminie. Dzieci muszą więc do szkoły dojeżdżać. Czasami dowóz dzieci do szkół odbywa się specjalnymi „gimbusami”, czasem gminy podpisują umowy z przewoźnikami np. z PKS. W niektórych miejscowościach, tam gdzie udało się zdobyć fundusze, wybudowano osobne budynki na gimnazja.

Inną ważną zmianą, która wpłynęła na kształt szkolnictwa na wsi jest wprowadzenie stopni awansu zawodowego. Spowodowało to, że w szkołach wiejskich duża liczba starszych nauczycieli odeszła na emerytury a do pracy zaczęto przyjmować młodych ludzi po studiach. Obecnie coraz mniej jest przypadków, gdzie jeden nauczyciel uczy kilku różnych przedmiotów. Nauczyciele zobowiązani do realizacji stopni zawodowych cały czas się doksztalają, co na pewno ma korzystny wpływ na jakość edukacji.

Szkoła wiejska jest dzisiaj lepiej wyposażona. Uczniowie mogą korzystać z pracowni przedmiotowych – w tym informatycznych. Jest więcej boisk i hal sportowych. Czy wpłynęło to jednak jakość szkolnictwa? Polacy pytani w 2000 i 2001 roku o to czy, szkolnictwo po reformie funkcjonuje lepiej czy też gorzej niż przed jej wprowadzeniem odpowiadali w następujący sposób:

Tabela 1: Czy, Pana(i) zdaniem, obecnie szkolnictwo funkcjonuje lepiej czy też gorzej niż przed wprowadzeniem reformy?

LP		Wskazania respondentów według terminów badań					
		VI 2000		X 2000		I 2001	
		w procentach					
1	Znacznie lepiej	1	16	1	12	2	14
2	Trochę lepiej	15		11		12	
3	Ani lepiej, ani gorzej	23	23	27	27	26	26
4	Trochę gorzej	22	35	20	38	24	37
5	Znacznie gorzej	13		18		13	
6	Trudno powiedzieć	26	26	23	23	23	23

Jednak kilka lat później, w roku 2008 opinia wg CBOS była znacznie inna: *Polski system szkolnictwa cieszy się obecnie dobrą opinią – znacznie częściej oceniany jest pozytywnie niż*

negatywnie. Zasadniczo korzystny obraz szkolnej rzeczywistości wylania się również z analizy szczegółowych opinii dotyczących siedemnastu wybranych dziedzin funkcjonowania szkół [...] Odnotowana w latach 1998–2007 poprawa szczegółowych opinii o polskich szkołach świadczy o tym, że reforma edukacji (zainicjowana i wdrożona przez rząd AWS i zmodyfikowana przez rząd SLD) przyniosła w szkolnictwie zauważalne zmiany na lepsze.⁷⁹ W jakim stopniu te zmiany dostrzegalne są na wsiach? Informacji na ten temat dostarczają publikację z tego zakresu, m.in. książka „Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym”⁸⁰, gdzie dużo miejsca autorzy poświęcają właśnie młodzieży wiejskiej. J. Domalewski analizuje też dostęp do edukacji na wsi w artykule „Dostęp młodzieży wiejskiej do edukacji - z perspektywy zmian w szkolnictwie średnim i wyższym.”⁸¹ Szkoła na wsi wciąż budzi wiele emocji i kontrowersji. Pozytywne opinie na temat szkoły wiejskiej w dużej mierze dotyczą wspomnianej już bazy i infrastruktury. Jednak wciąż problematyczna jest jakość wiejskiego szkolnictwa, która powinna wynikać z poprawy bazy i infrastruktury. *Szkoła wiejska zajmuje w małym środowisku szczególne miejsce. Identyfikują się z nią wszyscy mieszkańcy. Zazwyczaj jest to jedyny ośrodek kulturotwórczy. To tutaj spotykają się mieszkańcy na zebraniach, czy też uroczystościach szkolnych i środowiskowych. Jest ośrodkiem, który poprzez uczniów kształtuje bardzo często świadomość dorosłych, postawy społeczne i proshkolne. Dlatego tak ważne jest aby mała wiejska szkoła, mogła w pełni wykorzystać swój potencjał [...]*⁸² Dlatego fundusze wspomagające rozwój szkolnictwa wiejskiego powinny równomiernie wspomagać infrastrukturę i bazę szkolną oraz program, który szkoła oferuje uczniom w tym także zajęcia pozalekcyjne, edukację dorosłych, zagospodarowanie czasu wolnego. Od tego jak funkcjonować będzie wiejska szkoła zależy przecież jakość rozwoju całej wsi i regionu. *Szkoły zlokalizowane na wsi będąc często jedynymi instytucjami, jakie się tam znajdują i funkcjonując w danej społeczności lokalnej mogą odegrać znaczną rolę w kreowaniu odpowiedniej jakości kapitału ludzkiego oraz w przygotowywaniu mieszkańców wsi do aktywnego uczestnictwa w przemianach dokonujących się na obszarach wiejskich [...]*⁸³ Być może potrzeba było czasu aby „ilość” zaczęła przechodzić w „jakość”. Szkoła

⁷⁹ *Spoleczny wizerunek polskiej szkoły. Komunikat z badań.*; Centrum Badań Opinii Społecznej; BS 91/2007; Warszawa 2007; s. 16

⁸⁰ J. Domalewski, P. Mikiewicz, *Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym*; Toruń – Warszawa 2004

⁸¹ J. Domalewski, K. Wasielewski; *Dostęp młodzieży wiejskiej do edukacji - z perspektywy zmian w szkolnictwie średnim i wyższym*; [w:] *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*; A. Rosner (red.); Warszawa 2005

⁸² M. Radoła; *Społeczno-kulturowa i edukacyjna rola szkoły w środowisku wiejskim*; artykuł na portalu <http://klubdyrektora.odniku.edu.pl>; dane na 01.09.2008

⁸³ M. Adamowicz, A. Nowak; *Rola szkół wiejskich w rozwoju polskiej wsi*; [w:] *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*; Prace naukowe nr 39; s. 139

wiejska na pewno ma duże możliwości. Dyrektorzy szkół i nauczyciele a także władze samorządowe powoli dostrzegają i rozumieją wkład, jaki szkoła może wnieść do środowiska lokalnego. Musi to być jednak szkoła nie tylko dobrze wyposażona ale przede wszystkim z dobrym programem nauczania. Takim, dzięki któremu uczniowie zdobędą nie tylko wiedzę ale i kompetencje obywatelskie. *Aktywizowanie ludności wiejskiej, udostępnianie wiedzy oraz działalność kulturalna szkoły wpływa na możliwości realizacji koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi poprzez odpowiednie przygotowanie społeczności lokalnych. Podejmowanie współpracy na linii gmina – szkoła – mieszkańcy może sprzyjać zarówno sprawności funkcjonowania szkoły, jak i podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego poprzez kształtowanie postaw, doksztalcanie, aktywizowanie, czy przekazywanie informacji. Jest to szczególnie ważne w sytuacji, kiedy niska jakość kapitału ludzkiego na wsi stanowi jedną z ważniejszych barier rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich [...]*⁸⁴

Procesy edukacyjne na wsi to nie tylko instytucja szkoły. To także inne placówki i organizacje odpowiedzialne za edukację. Będą to m.in. domy kultury, biblioteki, świetlice, organizacje pozarządowe, parafie i inne placówki kulturalno-edukacyjne. To także placówki kształcenia dorosłych. Ich zadaniem jest uzupełnianie misji szkoły. Pomaganie w realizacji jej zadań. A także wychodzenie do tych mieszkańców wsi, którzy już zakończyli okres edukacji szkolnej. Tak jak w systemie oświaty i w tej dziedzinie w ostatnich latach nastąpiły ważne zmiany. Obywatele mają możliwość zakładania stowarzyszeń i fundacji. Funkcjonuje wiele placówek zajmujących się pomocą w tym zakresie. Organizacje III sektora mają możliwość finansowania nie tylko z pieniędzy publicznych ale i z dotacji unijnych. Domy kultury i biblioteki zarządzane i finansowane są tak samo jak szkoły przez urzędy gmin. Działalność wymienionych instytucji jest w środowiskach wiejskich w Polsce bardzo zróżnicowana. Podobnie jak w szkolnictwie fundusze często przeznaczana są na zmiany ilościowe – remonty obiektów, budowanie nowych, zakup sprzętu. Wyraźną tendencją jest też realizowanie projektów, inicjatyw, które często mają charakter jednorazowy, nie są powiązane z innymi działaniami w danej wsi czy gminie a wraz z zakończeniem finansowania, przestają „żyć”. Ważne jest aby pomiędzy instytucją szkoły a innymi organizacjami, zajmującymi się edukacją coraz częściej nawiązywała się trwała współpraca.

Dalsza analiza procesów edukacyjnych na wsi zostanie przeprowadzona na przykładzie konkretnego środowiska. Autor ma świadomość tego, że pewne działania będą charakterystyczne tylko dla badanego terenu. Jednak wiele przykładów i pomysłów na

⁸⁴ Ibidem; s. 148

inicjatywy wpływające na jakość działań edukacyjnych będzie miało charakter ogólny dla środowisk wiejskich.

6. Wpływ edukacji na rozwój regionalny (w świetle literatury)

Szeroko pojęta edukacja jest instrumentem polityki regionalnej. Wiele zmian w środowiskach lokalnych, regionach i w całym kraju zależy od mądrze realizowanych procesów edukacyjnych. Na znaczenie procesów edukacyjnych w rozwoju nie tylko regionów ale w ogóle całego społeczeństwa zwrócił uwagę Robert Fogel, amerykański noblista w dziedzinie ekonomii. R. Fogel zauważył, że w rozwoju gospodarki coraz większego znaczenia nabiera edukacja i opieka zdrowotna. W Polsce, na ten temat już w latach '70 pisał Aleksander Kamiński: *Narasta potrzeba szkoły nie tylko nauczającej, ale i wychowującej, opiekuńczej, wspomagającej rozwój [...]*⁸⁵ W publikacji z 1984 roku, autorstwa Ryszarda Łukaszewicza czytamy: *Nie mamy pewności czy ludzka egzystencja wymaga edukacji, mimo że bywa „zalewana” przez kolejne uzasadnienia owej niezbędności. Lecz bez niej byłaby jak młyn bez wody.*⁸⁶ O potrzebie edukacji pisał w latach '90 Czesław Banach: *System edukacji jest obszarem nieustającej aktywności milionów ludzi. Poszukują oni celów i sensów życia i przeżycia, chcą zaspokajać potrzeby osobiste i wspólnotowe, w których żyją i działają. Wielu filozofów przewiduje, że nadchodzi „era szkoły”. K. Popper stwierdził: „Naszym najważniejszym zadaniem jest pokój. Zadaniem drugim jest to, aby nikt nie był głodny. Zadaniem trzecie to w miarę pełne zatrudnienie. Naszym czwartym zadaniem jest oczywiście edukacja (...) Bycie optymistą jest obowiązkiem człowieka (...) Trzeba patrzeć na świat z punktu widzenia tego, jaki jest piękny i jak można go uczynić lepszym” (Gazeta Wyborcza 212/94). Edukacja jest jednym z kluczy do takiego patrzenia na świat i na swoje w nim miejsce [...]*⁸⁷ W innym miejscu czytamy: *Rozwój systemu edukacji powinien wskazywać tendencje do wyprzedzania rozwoju ekonomicznego i społecznego, przygotowywać młodzież i dorosłych do przyszłości, do sposobów życia i funkcjonowania w niej, do jej przekształcania [...]*⁸⁸ Jak widać edukacja powinna wyprzedzać rozwój aby przygotowywać ludzi do społecznych i gospodarczych zmian. We wstępie do bibliografii dotyczącej współczesnej

⁸⁵ A. Kamiński; *Funkcje...*; s. 112

⁸⁶ *Rozwój...*; R. Łukaszewicz, L. Zachera (red.); s.168

⁸⁷ Cz. Banach; *Polska szkoła...*; s. 179-180

⁸⁸ *Ibidem*; s. 176

szkoły Banach pisze: *Szkoła – jako główne ogniwo reformy edukacji – jest narzędziem rozwoju jednostki i społeczeństwa [...] Jej wyzwania i zadania są zdeterminowane w naszym kraju procesami transformacji ustrojowej, integracji europejskiej i globalizacji.*⁸⁹

Na znaczenie edukacji w rozwijającym się świecie zwraca uwagę również Ewa Solarczyk-Ambrozik. *Dynamika procesów zachodzących we współczesnym świecie stawia problem edukacji jako istotny czynnik rozwoju społeczeństw i jednostek [...] Edukacja staje się wartościowym „towarem” na rynku dóbr, w związku z czym zmieniają się społeczne orientacje wobec kształcenia [...]*⁹⁰ Idea kształcenia ustawicznego rzeczywiście nabiera znaczenia. Kształcenie i edukacja potrzebne są wszędzie tam, gdzie zmienia się rzeczywistość. Człowiek pozbawiony dostępu do kształcenia nie nadąza za nurtem zdarzeń, zostaje zepchnięty na margines. Nauki ekonomiczne jako na jeden z czynników wspomagających rozwój wskazują na kapitał ludzki. Opracowania tego tematu można znaleźć u Theodora W. Schultza, Garego Beckere, czy u jeszcze wcześniejszych badaczy, np. u Adama Smitha.⁹¹

O konieczności edukacji na wsi dowiadujemy się również z Programu Operacyjnego – Rozwój Obszarów Wiejskich. *Z badań wynika, że edukacja zajmuje w strategiach życiowych rolników coraz bardziej znaczące miejsce, a inwestycje w edukację konkurują z inwestowaniem w gospodarstwo.*⁹² Z diagnozy stanu obszarów wiejskich wynika, że niski poziom wykształcenia wciąż utrudnia modernizację rolnictwa a co za tym idzie zrównoważony rozwój regionalny. Marc Destanne de Bernis, Stały Przedstawiciel Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, we wstępie do Raportu o Rozwoju Społecznym „Polska 2000, Rozwój Obszarów Wiejskich” pisze: *[...] Aby wieś mogła brać w pełni udział w transformacji kraju, niezmiernie ważnym czynnikiem jest poprawa dostępu do edukacji oraz zapewnienie odpowiedniej opieki medycznej dla jej mieszkańców. Niezbędnym czynnikiem jest również wzmocnienie udziału całej społeczności w procesie podejmowania lokalnych decyzji, m.in. poprzez wspieranie rozwoju współpracy między samorządem lokalnym i organizacjami społecznymi.*⁹³ Obecnie coraz więcej mówi się o budowaniu społeczeństwa opartego na wiedzy. Drogą do budowania takiego społeczeństwa jest m.in. edukacja. O znaczeniu edukacji w tym kontekście pisze Henryk Bednarczyk: *Edukacja jest więc sposobem*

⁸⁹ Cz. Banach; *Bibliografia wydawnictw zwartych 1985 – 2005 o współczesnej szkole*; Warszawa 2005

⁹⁰ *Edukacyjne wyzwania i zagrożenia początku XXI wieku*; E. Solarczyk-Ambrozik (red); Warszawa – Poznań 2003; s.7

⁹¹ Por. *Jednostkowe i...*; K. Szafraniec (red.); Warszawa 2006; s. 97-106

⁹² *Program Operacyjny – Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013*; wstępny projekt z 2005 roku; Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi; s. 9

⁹³ *Raport o rozwoju społecznym, Polska 2000, Rozwój obszarów wiejskich*; Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju; Warszawa 2000

*odnawiania życiowych szans. Aktywność uczenia się pracowników nie powinna kończyć się wraz ze skończeniem szkoły, ale powinna być procesem ciągłym [...] Kadra zarządzająca polskich firm powinna dostrzec i docenić wagę umiejętnego zarządzania informacją, wiedzą, ludźmi, powinna tworzyć organizacje samouczące się oparte przede wszystkim na wiedzy [...]*⁹⁴ Odpowiednia edukacja jest więc niezbędna nie tylko w przypadku rozwoju społecznego ale także w rozwoju gospodarczym. W cytowanej publikacji autorzy zwracają uwagę na liczne bariery jakie napotykają przedsiębiorstwa w kwestii dostępu do wiedzy ich pracowników, są to: wielkość firmy, wykształcenie właściciela firmy, sposób przekazywania przedsiębiorcom informacji na temat szkoleń, bariery finansowe, bariery psychologiczne, niedostosowane do potrzeb oferty, sposób promocji a także wykluczenie cyfrowe. Rozwój przedsiębiorczości w Polsce jest w dużej mierze uzależniony od dostępu do wiedzy i prawidłowo funkcjonujących procesów edukacyjnych. Za każdym razem ważne jest jednak zbadanie i diagnoza potrzeb edukacyjnych danego środowiska, społeczności lokalnej czy przedsiębiorstwa. Dopiero po takim badaniu możliwa jest reakcja w formie odpowiadających potrzebom treści edukacyjnych. Jeszcze jeden przykład związany z rozwojem przedsiębiorczości pochodzi z publikacji *Rozwój lokalny, wybrane zagadnienia społeczne*. Autorzy piszą: *To właśnie ludzie wiedzy staną się czynnikiem dynamizującym rozwój cywilizacji XXI wieku [...] Można z całą pewnością stwierdzić, że znacznie wzrośnie i wzrastać będzie rola instytucji edukacyjnych, a proces edukacji będzie trwał przez cały czas aktywności zawodowej człowieka.*⁹⁵ Już więc nie tylko rozwój społeczny czy gospodarczy, rozwój lokalny czy regionalny ale rozwój całej cywilizacji XXI uzależniony jest od edukacji.

Jak pokazują przytoczone publikacje, zrozumiałe i niezbędne są w Polsce skuteczniejsze niż dotychczas procesy edukacyjne. Zarówno w przedsiębiorstwach, co umożliwi rozwój gospodarczy, jak i w społecznościach lokalnych co będzie podstawą do rozwoju społecznego. Ważną sprawą jest też edukacja na poziomie samorządów lokalnych. J. Strojny i A. Grzesiak próbują nawet porównywać samorząd do organizacji uczącej się i kumulującej wiedzę.⁹⁶ Aby jednak takie samorzady zaczęły funkcjonować niezbędne są procesy edukacyjne, które przygotowują ludzi mądrych i aktywnych społecznie. Obserwujemy – również na wsiach – powszechną komputeryzację, dostęp do Internetu i innych mediów. Aby człowiek, nie tylko ten mieszkający na wsi, mógł korzystać z dóbr XXI wieku wcześniej

⁹⁴ H. Bednarczyk, D. Koprowska, I. Kacak; *Transfer wiedzy i usług wsparcia dla mikroprzedsiębiorstw*; Radom 2008; s. 24

⁹⁵ J. Strojny, A. Grzesik; *Zarządzanie procesem uczenia się a problem kształtowania przedsiębiorczych zasobów ludzkich na poziomie samorządu lokalnego*; [w:] A. Grzesik, W. Tabasz; *Rozwój lokalny, wybrane zagadnienia społeczne*; Rzeszów 2005; s. 114

⁹⁶ *Ibidem*

powinien zostać do tego przygotowany. Potrzeba więc powszechnej, całożyciowej edukacji. Inaczej taki zwykły człowiek, w rozwijającym się świecie nie będzie mógł wykorzystać dobrodziejstw cywilizacyjnych.

Rozdział III

Przedmiot pracy i metodologia badań własnych

1. Problem pracy i jego uzasadnienie

Europa XXI wieku to kontynent regionów. Każdy region to zamieszkujące go wspólnoty wraz z rozwijaną przez nie kulturą i gospodarką. Wreszcie te wspólnoty to zbiór jednostek – dzieci, młodzieży, ludzi dorosłych i w podeszłym wieku. To jakie one będą, zależy od szeroko pojętej edukacji – kształcenia i wychowania. Stefan Kwiatkowski charakteryzując przemiany w Polsce pisze: *Goniliśmy dotychczas ten świat pod górę i z ciężarkami umocowanymi do kończyn. Usunięcie ciężarków wcale nie zmienia jeszcze dostępnej nam perspektywy. Nie wystarczy biec szybciej. Biec trzeba we właściwym kierunku [...]*⁹⁷ Aby ten kierunek wyznaczyć a potem konsekwentnie go realizować potrzebna jest edukacja.

Dziś nie trzeba już udowadniać jak ważna jest edukacja w każdym okresie życia człowieka. Warto jednak badać współczesne procesy edukacyjne, ich uwarunkowania i wpływy. Takie badania nieustannie prowadzi się w wielu ośrodkach naszego kraju. Pedagodzy, socjolodzy, psychologowie poddają analizie różnorodnie uwarunkowane procesy edukacyjne zachodzące w różnych środowiskach. Wnioski i postulaty wynikające z takich badań mogą przyczynić się do pozytywnych zmian w polskim społeczeństwie.

Środowiskiem, które w szczególny sposób nieustannie potrzebuje badań nad edukacją jest wieś, która w świadomości społecznej wciąż wiąże się ze słabszymi niż w mieście możliwościami edukacyjnymi. W ostatnich 10-lecieach obraz wsi ulegał zmianom. Wynikało to z zarówno z gospodarczej, jak i politycznej sytuacji w naszym kraju. Według diagnozy dokonanej na potrzeby Programu Operacyjnego Rozwój Obszarów Wiejskich, obszary wiejskie stanowią dziś 93,4% powierzchni całego kraju. Tereny te zamieszkuje ludność, w której duży odsetek stanowią dzieci i młodzież, co pociąga za sobą konieczność zapewnienia odpowiedniego systemu oświaty i tworzenia nowych miejsc pracy.⁹⁸ Wieś XXI wieku znacznie różni się od wsi opisywanej w literaturze pedagogicznej II połowy XX wieku.

⁹⁷ S. Kwiatkowski; *Uciekający świat*; Warszawa 1990; s.3

⁹⁸ *Program Operacyjny – Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013*; wstępny projekt z 2005 roku; Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Dlatego warto ją badać. Obecnie nie ma już wielu tradycyjnych dla mieszkańców wsi zawodów, zmienił się profil rolnictwa. Z jednej strony tradycja przeniosła się z wiejskich chat do skansenów i muzeów etnograficznych. Z drugiej jednak, wiele zapomnianych zawodów wraca na wieś, stając się atrakcyjnym zajęciem. Młodzież wiejska ma dużo większe możliwości studiowania. Łatwiej jest podróżować. Wiele wsi stanowi obecnie peryferie dużych miast. Aby nadal spełniać swoje funkcje zmienia się też edukacja. Realizowane w tym środowisku działania edukacyjne powodują, że wieś charakteryzuje się nieustającym rozwojem. Jest to jednak bardzo nierównomierny proces. Zarówno jeśli chodzi o zasięg, jaki i jego zakres. Istnieją w Polsce wsie bardzo rozwinięte, zamieszkałe przez aktywnych obywateli, bazujące na funduszach unijnych. Nadal jest jednak wiele miejscowości, które w zmieniającej się rzeczywistości pozostają bierne. Są wsie, które rozwijają się w pełnym zakresie. Są jednak takie, gdzie rozwój infrastruktury nie pociąga za sobą rozwoju społecznego. Rozwój poszczególnych wsi nie jest dziś procesem odosobnionym. Zwykle jest on wpisany w rozwój gminy, powiatu czy województwa. Mamy więc do czynienia nie tylko z rozwojem lokalnym ale z rozwojem regionalnym. Znaczna część badań nad tym zagadnieniem to prace ekonomiczne, związane z rozwojem gospodarki. Wydaje się, że zbyt mało uwagi w literaturze naukowej poświęca się społecznym aspektom rozwoju regionalnego i lokalnego. Jak na taki rozwój wpływają procesy edukacyjne? Czy „w gąszczu” różnorodnych „strategii rozwojowych” widoczny jest wpływ edukacji? Wreszcie jak konkretne działania edukacyjne implikują rozwój regionalny w polskich wsiach?

Na tak postawione pytania autor próbuje, na podstawie materiałów z badań przeprowadzonych na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego, odpowiedzieć w niniejszej pracy. Autor dysertacji stara się poznać i opisać konkretne działania edukacyjne wpływające na rozwój wsi. Posiłkując się informacjami uzyskanymi podczas wywiadów z działaczami społecznymi, członkami samorządów lokalnych, władzami gmin, nauczycielami i mieszkańcami poszczególnych wsi, oraz danymi z ankiet przeprowadzonych wśród młodzieży a także faktami z analizy dokumentów związanych ze strategiami rozwojowymi, próbuje odnaleźć miejsce edukacji w procesie rozwoju lokalnego i regionalnego.

Problem główny dysertacji został sformułowany w postaci pytania: **Jakie są edukacyjne uwarunkowania rozwoju regionalnego środowisk wiejskich?** Jego uzupełnieniem są problemy szczegółowe skupione wokół kilku zagadnień.

1. Jak przebiega rozwój regionalny – społeczny i ekonomiczny – na terenach wiejskich Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego?

2. **Jakie są kierunki tego rozwoju w środowiskach wiejskich?**
3. **Jak zmieniała się infrastruktura badanego terenu w ostatnich latach?**
4. **Jak przebiegał rozwój gospodarczy środowisk wiejskich w ostatnich latach?**
5. **Jak przebiegał rozwój społeczny środowisk wiejskich w ostatnich latach?**
6. **Co stymuluje rozwój regionalny środowisk wiejskich?**
7. **Jakie są czynniki hamujące rozwój regionalny środowisk wiejskich?**
8. **Jakie działania edukacyjne są organizowane w środowiskach wiejskich?**
9. **Kto jest organizatorem działań edukacyjnych w środowiskach wiejskich?**
10. **Do kogo są skierowane działania edukacyjne?**
11. **Jakie są formy, metody i treści edukacyjne tych działań?**
12. **Jakie są efekty działań edukacyjnych w środowiskach wiejskich?**
13. **Jakie jest miejsce edukacji w strategiach rozwojowych – krajowej, wojewódzkiej i lokalnych?**
14. **Jakie inne działania, oparte na edukacji wspierają rozwój regionalny środowisk wiejskich?**
15. **Które fundusze unijne są skierowane na pomoc w rozwoju środowisk wiejskich w Polsce?**
16. **Jakie krajowe i zagraniczne praktyki edukacyjne można wykorzystać w rozwoju środowisk wiejskich?**
17. **W jaki sposób sieć Internet oddziałuje na rozwój regionalny środowisk wiejskich?**
18. **Jakie są możliwości efektywniejszego wykorzystania edukacji dla rozwoju regionalnego terenów wiejskich?**
19. **Jakie dobre praktyki zaobserwowane na badanym terenie mogą być promowane w kraju i na świecie?**
20. **Jakie w świetle badań są praktyczne wskazania dla lepszego rozwoju regionalnego środowisk wiejskich?**

Pierwsze ważne zagadnienia to kwestia rozwoju regionalnego środowisk wiejskich – zarówno ekonomicznego jak i społecznego. Autora interesują kierunki tego rozwoju oraz możliwe do zaobserwowania zmiany w infrastrukturze, gospodarce i w lokalnych społecznościach. W tym kontekście ważne są też bariery i stymulatory rozwoju.

Następna grupa problemów dotyczy szeroko pojętej edukacji – a zwłaszcza konkretnych jej przejawów i ich efektów związanych z rozwojem. Autor bada

zaobserwowane w środowiskach wiejskich inicjatywy, ich organizatorów, uczestników a także formy, treści i metodykę. Przez cały czas autor szuka też związku pomiędzy edukacją a rozwojem regionalnym.

Ważnym zagadnieniem w kontekście rozwoju środowisk wiejskich jest także kwestia dokumentów planistycznych nazywanych w gminach „strategiami rozwoju”. Autor próbuje wskazać miejsce edukacji w tych dokumentach, tworzonych na poszczególnych szczeblach administracyjnych.

Osobne zagadnienie związane jest z innymi działaniami o charakterze ogólnopolskim, istotnymi w kwestii rozwoju regionalnego środowisk wiejskich. Należą do nich fundusze unijne – poszczególne programy pomocowe dla Polski oraz sieć Internet i to jak dzięki jej możliwościom zmienia się oblicze wsi.

Wreszcie istotne są też dobre praktyki oraz wskazania i postulaty dla optymalnego rozwoju regionalnego środowisk wiejskich. Z jednej strony interesuje autora jakie działania edukacyjne z badanego terenu można zaproponować do realizacji w innych środowiskach wiejskich, z drugiej jakie dobre praktyki (krajowe i zagraniczne) można próbować wdrażać na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Ważne są też konkretne wskazania dla poprawy rozwoju wsi, oparte o analizę wyników badań.

Niniejsza praca nie pozwala autorowi jednoznacznie zakończyć badań. Poruszane w niej problemy domagają się dalszej analizy. Trudno jest bowiem precyzyjnie określić relację pomiędzy działaniami edukacyjnymi a rozwojem regionalnym. Aby taki związek dał się wyraźnie ustalić potrzeba czasu. Większość inicjatyw edukacyjnych, podejmowanych w środowiskach wiejskich dopiero za kilka a nawet kilkanaście lat przyniesienie pożądane efekty – przede wszystkim zmianę mentalności mieszkańców wsi. Przykładem tego mogą być związki obserwowane na zachodzie (np. w Szwecji) gdzie społeczeństwo obywatelskie to efekt wielu lat pracy, w tym także działań edukacyjnych. Autor podjął się próby wskazania edukacyjnych uwarunkowań rozwoju regionalnego na wsi ze względu na wagę problemu. Wieś bardzo się zmienia, poprawia się jakość życia. Zaprzestanie badań nad edukacją w kontekście tego rozwoju mogłoby zniweczyć pracę wykonaną przez wiele aktywnych podmiotów na wsi. Są to działania liderów społecznych, organizacji pozarządowych, świadomych swojej roli szkół, domów kultury i bibliotek a także samorządów lokalnych, które coraz częściej nie tylko zauważają edukację ale zaczynają rzeczywiście działać w tym kierunku.

Aby dobrze zrozumieć problem rozprawy, autor dokonał analizy kluczowych pojęć. Na potrzeby dysertacji niezbędne jest ich zdefiniowanie. Badania opinii społecznej pokazały jak bardzo różni się rozumienie większości z nich. Inaczej definiowane są pojęcia w urzędach, inaczej rozumieją je mieszkańcy wsi, inne definicje znajdują się w słownikach i literaturze naukowej. Są to pojęcia, których zdefiniowanie na potrzeby tej dysertacji było dla autora bardzo ważne: region, rozwój regionalny, rozwój lokalny, społeczność lokalna, edukacja, oferta edukacyjna, edukacyjne uwarunkowania rozwoju regionalnego.

a) region

Pojęciem często stosowanym w rozprawie jest „region”. Według autorów *Uniwersalnego słownika języka polskiego PWN* region to [...] *obszar o określonych cechach krajobrazowych, etnograficznych, lub gospodarczych*⁹⁹. Zgodnie z tą definicją obszar nad Jeziorem Rożnowskim można nazwać regionem ponieważ jest on różny krajobrazowo od innych części Małopolski. Również pod względem etnograficznym teren ten odróżnia się od położonego w sąsiedztwie Krakowa czy Podhala. Jednak w dokumentach oraz publikacjach związanych z rozwojem, region utożsamia się zwykle z województwem. Przykładem może być definiowanie regionu jako [...] *podporządkowaną bezpośrednio szczeblowi centralnemu jednostkę terytorialną, posiadającą reprezentację polityczną*.¹⁰⁰ Tak też rozumie się region w kontekście integracji europejskiej. W *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* znajduje się „szersza” definicja regionu: [...] *a particular area or part of the world, of the body, etc., or any of the large official areas into which a country is divided*.¹⁰¹ Autor w swojej pracy próbował się przyjrzeć tylko obszarowi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego¹⁰² a nie całemu województwu. Przyjmuje więc węższe rozumienie regionu.

b) rozwój regionalny / lokalny

Rozwój według Wincentego Okonia to [...] *proces polegający na występowaniu w danym przedmiocie określonych zmian ilościowych i jakościowych; rozwój jest procesem przemian następujących pod wpływem wzajemnego oddziaływania czynników wewnątrzprzedmiotowych*

⁹⁹ *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*

¹⁰⁰ M. Poniatowicz; *Finansowe aspekty rozwoju polskich regionów* [w:] F.A. Bocian (red.); *Rozwój regionalny, cele i metody*; Białystok; s. 21

¹⁰¹ *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*

¹⁰² charakterystyka tego regionu znajduje się w IV rozdziale dysertacji

*i środowiskowych.*¹⁰³ W definicji *rozwoju* (ang. *development*) wg *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* proces ten polega głównie na [...] *stawaniu się bardziej zaawansowanym – when someone or something grows or changes and becomes more advanced.*¹⁰⁴

Dla niniejszej dysertacji ważne będzie rozumienie *rozwoju* zawarte w dokumentach państwowych. W październiku 2005 r. powołane zostało w naszym Rządzie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Opracowane zostały również dokumenty takie, jak Narodowa Strategia Spójności, czy Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015. Celem rozwoju kraju według wspomnianych dokumentów jest **podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców Polski: poszczególnych obywateli i rodzin.**

Autor dysertacji przez rozwój regionalny rozumie te procesy, które wpływają na podniesienie poziomu jakości życia obywateli miejscowości wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. W szczególności jest to rozwój gospodarczy, społeczny, kulturalny i oświatowy. Na potrzeby pracy autor przyjął własną definicję tego pojęcia opartą m.in. na określeniach prezentowanych w publikacjach dotyczących rozwoju regionalnego pod redakcją Andrzeja F. Bociana. Ponadto rozwój regionalny autor rozumie w sposób wąski i utożsamiam go z koniunkturą poszczególnych wsi i gmin:

Rozwój regionalny to proces przeobrażeń o charakterze zarówno jakościowym, jak i ilościowym, na danym obszarze instytucjonalnie stanowiącym jedną całość, których celem jest poprawa jakości życia jego mieszkańców. Samo pojęcie *rozwój* zakłada już zmiany jakościowe będące następstwem zmian ilościowych.¹⁰⁵ Podstawy teoretyczne rozwoju regionalnego zostały omówione w I rozdziale dysertacji.

c) społeczność lokalna

Społeczność lokalna to ogół ludności zamieszkującej dany teren. W przypadku wsi, społeczność lokalna to jej mieszkańcy, w przypadku gminy mówiąc o społeczności lokalnej autor ma na myśli mieszkańców tej jednostki terytorialnej. Z pojęciem tym wiąże się zagadnienie społeczeństwa obywatelskiego i patriotyzmu lokalnego, które autor rozwija w rozdziale 1.6. Społeczność lokalną cechuje jakaś część wspólna, coś co łączy. Mówiąc o społeczeństwie rozumiemy ogół ludności np. w Polsce. Zawsze będzie to ogół bardzo zróżnicowany. Społeczność natomiast to grupa ludzi, która ma ze sobą coś wspólnego,

¹⁰³ W. Okoń; op. cit.; s. 357

¹⁰⁴ *Cambridge Advanced...*

¹⁰⁵ Por. R. Łukaszewicz, L. Zachera (red.); *Rozwój człowieka i społeczeństwa w uwarunkowaniach współczesnej cywilizacji*; Wrocław 1984; s.28

coś ją łączy. Społeczność lokalną łączy miejsce zamieszkania – miejscowość, gmina. Aleksander Kamiński pisał o społeczności lokalnej: *Jest to niewielka zbiorowość terytorialna, obejmująca ogół osób, z którymi jednostka może się stykać bezpośrednio dzięki bliskości miejsca zamieszkania [...]*¹⁰⁶ W języku angielskim samo pojęcie *community* odnoszące się do społeczności definiowane jest jako: *[...] the people living in one particular area or people who are considered as a unit because of their common interests, background or nationality*¹⁰⁷. Społeczność lokalna to właśnie *local community*. Dla odróżnienia *społeczeństwo* określa się jako *[...] society – a large group of people who live together in an organized way, making decisions about how to do things and sharing the work that needs to be done. All the people in a country, or in several similar countries, can be referred to as a society.*¹⁰⁸

d) Edukacja / działania edukacyjne

Przez edukację autor rozumie za W. Okoniem *[...] ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży [...]* Obecnie upowszechnia się szerokie rozumienie tego terminu jako oznaczającego ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowaną oświatę.¹⁰⁹ Aby mówić o edukacyjnych aspektach rozwoju regionalnego należy wcześniej dokonać analizy realizowanych na danym terenie działań edukacyjnych. Autor rozumie przez nie wszystkie instytucjonalne formy edukacji mające miejsce na danym terenie i skierowane do konkretnych odbiorców. Będą to zarówno działania szkolne jak i propozycje domów kultury, parafii czy innych uprawnionych podmiotów. Do działań edukacyjnych zostały też włączone propozycje kierowane do społeczności przez liderów społecznych oraz za pośrednictwem mediów (np. Internetu). Autor nie bierze pod uwagę edukacji nieformalnej, pozainstytucjonalnej – na przykład działań rodziców w stosunku do dzieci. Historii edukacji i jej współczesnemu obrazowi na wsi poświęcony jest II rozdział dysertacji.

f) edukacyjne uwarunkowania rozwoju regionalnego

W myśl poszczególnych definicji będzie to ogół procesów i oddziaływań obejmujących szeroko pojętą oświatę, powodujących zmianę jakości życia mieszkańców danego regionu. Autor biorąc pod uwagę wielość inicjatyw edukacyjnych i kulturalnych próbował odnaleźć te działania, które w jakiś sposób przyczyniły się do poprawy jakości życia mieszkańców wsi –

¹⁰⁶ A. Kamiński; *Funkcje pedagogiki społecznej*; Warszawa 1974; s. 278

¹⁰⁷ *Cambridge Advanced...*

¹⁰⁸ *Ibidem*

¹⁰⁹ W. Okoń; *op. cit.*; s. 93

a tym samym do rozwoju regionalnego. W wielu sytuacjach trudno było uchwycić tę zależność. Jednak różnorodne badania – obserwacja, wywiad, ankieta, analiza dokumentów – pozwoliły wskazać na pewne prawidłowości. Również obserwacja „dobrych praktyk” w tym zakresie, zarówno w kraju jak i za granicą pomogła w konstruowaniu wskazówek i postulatów dla środowisk wiejskich, w których edukacja może przyczynić się do pełniejszego i świadomego rozwoju. Szczególnej analizie poddane zostały treści, formy i metodyka tych działań. Autor zwrócił też uwagę na organizatorów wszelkich inicjatyw edukacyjnych przyczyniających się do rozwoju oraz na ich odbiorców. Umożliwiło to nie tylko wskazanie konkretnych „wydarzeń” edukacyjnych ale także bardziej ogólnych praw, przyczyniających się powodzenia podejmowanych działań.

2. Zmienne i wskaźniki

Aby rzetelnie przeprowadzić badania i z wielu informacji wybrać te, które rzeczywiście odpowiadzą na postawione pytania autor zdefiniował zmienne i wskaźniki. Lista wybranych zmiennych jest tylko jedną z wielu możliwych. Od wybranych zmiennych zależy to, w jaki sposób będą prowadzone badanie zmierzające do rozwiązania postawionego problemu. Za zmienne konstytuujące zjawisko rozwoju regionalnego autor uznał:

- a) Charakterystyka wsi. Czyli cechy wsi, od których zależy rozwój regionalny (m.in. wielkość, zaludnienie, położenie, atrakcje turystyczne, infrastruktura);
- b) Ilość i rodzaj placówek edukacyjno-kulturalnych. Będą to wszystkie placówki, które prowadzą działalność edukacyjną na rzecz rozwoju regionu;
- c) Ilość, przyczyny, rodzaj i skutki działań edukacyjnych wpływających na rozwój regionalny. Zostały do nich zaliczone wszelkie inicjatywy o charakterze edukacyjno-kulturalnym, zarówno te organizowane przez szkoły jak i organizacje pozarządowe i liderów społecznych, które bezpośrednio wpływają na rozwój regionu;
- d) Zmiany gospodarcze. Efekty działań edukacyjnych w postaci ilościowego i jakościowego rozwoju gospodarczego regionu (powstawania nowych przedsiębiorstw, korzystanie ze środków pomocowych, spadek bezrobocia);

- e) Zmiany społeczne. Efekty działań edukacyjnych w postaci ilościowego i jakościowego rozwoju społecznego regionu (inicjatywy społeczne, współpraca, zaangażowanie mieszkańców, organizacje społeczne).

Przy czym do zmiennych niezależnych należy „charakterystyka wsi” oraz „ilość i rodzaj placówek edukacyjnych”. Pozostałe to zmienne zależne.

W toku badań autor wziął też po uwagę następujące kategorie wskaźników:

- a) Elementy informacji uzyskane dzięki obserwacji a w szczególności:
- charakterystyka działań edukacyjnych
 - charakterystyka organizatorów, form, treści i metod
- b) Elementy informacji uzyskane dzięki badaniu dokumentów a w szczególności:
- odnośniki do edukacji
 - informacje o działaniach edukacyjnych
 - liczba i charakter placówek edukacyjnych
 - liczba i charakter organizacji pozarządowych
 - liczba i charakter liderów społecznych
 - liczba i charakter okazjonalnych działań edukacyjnych
 - liczba i charakter regularnych działań edukacyjnych
- c) Elementy informacji zawarte w wypowiedziach respondentów – ankietach i wywiadach, w szczególności:
- opinie na temat rozwoju regionu
 - opinie na temat jakości edukacji
 - informacje na temat organizatorów edukacji
 - informacje na temat form, metod i treści edukacyjnych
 - informacje na temat uczestników działań edukacyjnych
 - wiedza o regionie
- d) Elementy informacji uzyskane w toku badania w działaniu.

Takie zmienne i wskaźniki pozwoliły na analizę interesującego autora problemu i próbę wskazania edukacyjnych uwarunkowań rozwoju regionalnego.

3. Metoda i techniki badań

Badania nad edukacyjnymi uwarunkowaniami rozwoju regionalnego autor prowadził metodą sondażu diagnostycznego, [...] *który jest sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawisk instytucjonalnie nie zlokalizowanych – posiadających znaczenie wychowawcze – w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje [...]*¹¹⁰ Ponadto badania te miały charakter teoretyczno-diagnostyczny, terenowy, wyjaśniający. Techniki¹¹¹, które umożliwiły zdobycie informacji na badany temat to obserwacja, analiza dokumentów, wywiad i ankieta.

Obserwacja, która *jest najbardziej wszechstronną techniką gromadzenia materiałów [...] jest czynnością badawczą polegającą na gromadzeniu danych drogą postrzeżeń.*¹¹²

Technika ta stosowana była w kilku przypadkach:

- obserwacja w trakcie lokalnych inicjatyw wpływających na rozwój regionu;
- obserwacja urzędnika wsi na terenie badań (infrastruktura, lokalna społeczność);
- obserwacja wyglądu i wyposażenia wybranych obiektów (domy kultury, szkoły);
- obserwacja uczestnicząca, kiedy autor sam był inicjatorem działań edukacyjnych lub brał w nich udział jako uczestnik;
- obserwacja aktywności ludzi i poruszanej tematyki podczas zebrań wiejskich i konferencji związanych z edukacją i rozwojem regionu.

Wywiad - *rozmowa badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz [...]*¹¹³

W czasie badań prowadzone były trzy rodzaje wywiadów. Pierwszy dotyczył rozmów z działaczami społecznymi i samorządowymi, oraz z inicjatorami i odbiorcami poszczególnych działań edukacyjnych (m.in. wójtowie poszczególnych gmin, dyrektorzy szkół, liderzy społeczni). Pytania otwarte skupione były wokół czterech zagadnień:

- edukacja i konkretne działania edukacyjne w regionie;

¹¹⁰ T. Pilch; *Zasady badań pedagogicznych*; Warszawa 1998; s. 51

¹¹¹ Autor w badaniach stosował techniki w rozumieniu Tadeusza Pilcha, inni metodolodzy często używają tylko pojęcia metody, np. metoda ankiety czy metoda wywiadu.

¹¹² Ibidem; s. 76 - 77

¹¹³ Ibidem; s. 82

- rozwój regionu i konkretne przykłady tego rozwoju;
- liderzy społeczni i ich rola;
- co ważnego dzieje się w regionie.

Drugi rodzaj wywiadu przeprowadzony został z mieszkańcami poszczególnych wsi. Pytania otwarte w kwestionariuszu dotyczyły działań związanych z realizacją strategii rozwojowych gmin. Trzeci rodzaj wywiadu został przeprowadzony z młodzieżą. Pytania dotyczyły aktywności społecznej, znajomości regionu i dostrzeganych przez młodzież zmian w miejscu zamieszkania.

Badanie dokumentów – [...] *technika badawcza służąca do gromadzenia wstępnych, opisowych, także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Jest także techniką poznawania biografii jednostek i opinii wyrażonych w dokumentach. [...]*¹¹⁴ Autor przeanalizował rozmaite dokumenty nie tylko o charakterze kronikarskim. Były to różnego rodzaju dokumenty planistyczne opisujące strategie rozwoju kraju, województwa oraz przede wszystkim rozwoju lokalnego gmin. Przystudowano także odpowiednie ustawy dotyczące funkcjonowania samorządów lokalnych oraz III sektora. Ważną grupę stanowiły dokumenty opisujące poszczególne działania edukacyjne – plany, sprawozdania, artykuły prasowe. Ostatnią grupą stanowiły pozostałe dokumenty gminne – przede wszystkim budżety i sprawozdania z ich wykonania. Ponadto analizie poddane zostały dokumenty opiniodawcze. W szczególności były to:

- prasa lokalna – każda z badanych gmin posiada własny informator wydawany kilka razy w roku w postaci biuletynu bądź regularnie jak miesięcznik;
- zawartości stron internetowych – zarówno oficjalnych stron instytucji takich jak domy kultury czy szkoły jak i prywatnych stron (blogów) mieszkańców badanych wsi

Kolejną techniką badań była ankieta, która [...] *jest techniką gromadzenia informacji polegającą na wypełnianiu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy na ogół o wysokim stopniu standaryzacji w obecności lub częściej bez obecności ankietera.*¹¹⁵ Technika ta została zastosowana podczas gromadzenia opinii młodzieży. W kwestionariuszu użyto pytań otwartych dotyczących dostrzeganych przez młodych ludzi zmian w regionie oraz kwestii znajomości regionu i dostrzegania perspektyw na własny rozwój w tym miejscu.

¹¹⁴ Ibidem; s. 88

¹¹⁵ Ibidem; s. 86 – 87

Ponadto autor z racji prowadzonej na badanym terenie działalności edukacyjnej zastosował badanie w działaniu (*action research*). To specyficzna metoda badawcza pozwalająca łączyć zainteresowanie teorią i praktyką pedagogiczną. Stanisław Dylak opisuje ją w następujący sposób: [...] „*action research*” to zbiorowe poszukiwanie przez partnerów danej instytucji kierunków rozwoju, głównie poprzez analizę własnej praktyki, oraz szeroko pojętego kontekstu, rozumianego tutaj w sensie dosłownym jako aktywne środowisko [...]”¹¹⁶ Stanisław Palka łączy pojęcie *action research* z „badaniami rozwojowymi” czy „badaniami stosowanymi”. Według S. Palki badania tego typu służą do rozwiązywania konkretnych problemów praktycznych na szczeblu lokalnym. [...] *badacz poprzez aktywną działalność interwencyjną zmienia rzeczywistość społeczną i ustala zakresy tych zmian. Realizując te badania jest on nie tylko obserwatorem zewnętrznym możliwie obiektywnie rejestrującym zachodzące zmiany społeczne, lecz także aktywnym kreatorem* [...]”¹¹⁷ *Action research* były realizowane na terenie gminy Gródek nad Dunajcem – głównie we wsi Rożnów i dotyczyły kwestii aktywności mieszkańców, liderów społecznych i konstytuowania się społeczeństwa obywatelskiego. Autor opracował program zmian w badanym środowisku, które poprzez działanie próbował wywołać. Projekt badawczy został skonsultowany z władzami samorządowymi gminy, dyrekcją szkoły w Rożnowie, parafią oraz innymi liderami lokalnej społeczności. Zaangażowanie badań na rzecz poprawy środowiska lokalnego poparte przez władze gminy zaowocowało nagrodzeniem projektu badawczego będącego podstawą niniejszej dysertacji, w roku akademickim 2008/2009, Małopolskim Stypendium Doktoranckim. Autor pracy zastosował *action research* ponieważ sam jest związany z badanym terenem i często, jeszcze przed rozpoczęciem pracy badawczej podejmował tam różnego rodzaju działania animacyjne. W ramach badania w działaniu zorganizowane zostały dwa festyny rodzinne. Została też założona Grupa Młodzieżowa, w ramach której autor nawiązał współpracę z władzami gmin i działającymi na terenie stowarzyszeniami, twórcami ludowymi i liderami.

Zastosowanie wymienionych technik badawczych zapewniło zdobycie rozległych informacji dzięki czemu autor dysertacji mógł sobie pozwolić na wielostronną analizę badanego zjawiska.

¹¹⁶ S. Dylak; *Kształcenie nauczycieli do refleksyjnej praktyki. Zarys genezy, istoty i rozwoju koncepcji (studium literaturowe)*; [w:] *Rocznik Pedagogiczny 1996*; s. 35-60

¹¹⁷ S. Palka; *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli*; Warszawa 1989; s. 96 - 97

4. Organizacja i przebieg badań

Postępowanie badawcze autor rozpoczął od analizy literatury przedmiotu. Następnie po ostatecznym przeanalizowaniu problemu głównego i zagadnień szczegółowych podjął decyzję co do odpowiedniej metody i technik badań. Kolejnym krokiem badawczym było określenie terenu badań. Autor zdecydował się objąć badaniami miejscowości gmin należących do Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego – gminy Gródek n/Dunajcem, Łososina Dolna, Chełmiec i Czchów. W ich skład wchodzi 69 wsi oraz jedno miasto Czchów, które prawa miejskie odzyskało w 2000 roku.

Badania prowadzone były na terenie całego Związku. Taki wybór podyktowany został możliwością znalezienia dla badanych wsi części wspólnych. Są nimi:

- położenie nad, lub w pobliżu Jeziora Rożnowskiego lub Czchowskiego;
- pagórkowaty charakter terenu;
- duża możliwości rozwoju turystyki;
- przynależność do gminy zrzeszonej w Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.

W szczególności miejscem realizacji badań były:

- cztery urzędy gmin, tutaj głównie wywiady oraz badanie dokumentów;
- szkoły, tutaj wywiady z dyrektorami i nauczycielami oraz ankieta wśród uczniów trzecich klas gimnazjum, także badanie dokumentów i obserwacja;
- gminne ośrodki kultury i ich placówki – wiejskie domu kultury oraz biblioteki, tutaj wywiady z dyrektorami i pracownikami, badanie dokumentów i obserwacja;
- poszczególne wsie, dane o każdej z nich autor zebrał podczas wywiadów i badania dokumentów w gminie oraz poddając analizie strony internetowe, przeprowadzona została także obserwacja i wywiady z osobami znaczącymi (sołtysi, liderzy społeczni);
- sieć Internet, tutaj analizie poddane zostały wszystkie odnalezione przez autora strony www związane z badanym terenem lub mające wpływ na jego rozwój;
- placówki będące siedzibą organizacji pozarządowych.

Badania realizowane były w trzech etapach. Pierwszy etap obejmował badania wstępne. W ich trakcie autor konstruował narzędzia badawcze, weryfikował je w trakcie badań i udoskonalał. W tym czasie badający analizował też literaturę, także tę

o charakterze lokalnym oraz strony internetowej. Realizacja tego okresu została uwieńczona otwarciem przewodu doktorskiego.

Drugi etap to właściwe badania w terenie. Podczas ich trwania autor przeprowadził większość wywiadów i ankiet. Te zostały przeprowadzone wśród młodzieży trzecich klasy gimnazjum w miejscowościach: Rożnów, Gródek n/Dunajcem, Tworkowa, Czchów, Świniarsko, Łososina Dolna, Tęgoborze. Dane z ankiet wprowadzone były poprzez program Access do zbiorczego zestawienia i dzięki możliwością tego programu poddane analizie. Wywiady zostały zapisane na specjalnie przygotowanych kartach. Uzyskane informacje poddano analizie i umieszczono w zbiorczym zestawieniu. Autor przeprowadził wywiady w następujących kategoriach:

- 1) wójtowi gmin, sołtysi, pracownicy urzędów gmin;
- 2) dyrektorzy szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich, nauczyciele, pracownicy szkół;
- 3) dyrektorzy Gminnych Ośrodków Kultury, instruktorzy i pracownicy bibliotek i domów kultury;
- 4) liderzy społeczni, członkowie organizacji pozarządowych, radni;
- 5) „zwykli” mieszkańcy.

Każdorazowo przed badaniami respondenci byli umawiani telefonicznie. Następnie badający docierał do nich pieszo bądź lokalną komunikacją. Autor wiele godzin spędził w poszczególnych urzędach gmin, domach kultury, szkołach oraz u osób prywatnych i liderów społecznych realizując wywiady, prowadząc rozmowy i obserwacje, analizując dokumenty. Analizie pod względem informacji dotyczących edukacyjnych uwarunkowań rozwoju regionalnego zostały poddane następujące grupy dokumentów:

- 1) dokumenty planistyczne, „strategie rozwoju”;
- 2) dokumenty związane z funduszami unijnymi;
- 3) statuty;
- 4) budżety gmin, sprawozdania z wykonania budżetów i sprawozdania roczne, sprawozdania z poszczególnych inicjatyw edukacyjnych;
- 5) ustawy;

Podobnie analizowane były prasa lokalna i wybrane portale internetowe. Uzupełnieniem wszystkich badań była obserwacja. Autor stosował tę technikę podczas imprez o charakterze kulturalno-oświatowym. Lustrowane były też obiekty edukacyjne. Podczas każdej obserwacji

wykonywane były zdjęcia i sporządzane notatki, które po zakończeniu badań zostały poddane analizie. Obserwowane były przede wszystkim:

- miejscowości z terenu badań;
- domy kultury, biblioteki i szkoły na badanym terenie;
- inne obiekty o znaczeniu edukacyjnym (np. budynki parafialne, siedziby stowarzyszeń);
- inicjatywy edukacyjne i kulturalne;
- wybrane działania gospodarcze;
- zebranie wiejskie.

Podczas poszczególnych obserwacji sporządzane były notatki, które później autor prznosił do arkuszy zbiorczych. Dodatkowo autor zgromadził materiał zdjęciowy, nagrania audio i video oraz różnego rodzaju materiały promocyjne (np. foldery miejscowości, ulotki informujące o imprezach edukacyjnych). Podczas tego etapu badań autor rozpoczął też badania w działaniu. Ich realizacja – poszczególne projekty – były konsultowane zarówno z lokalnymi władzami, liderami i mieszkańcami jak i z przedstawicielami środowiska naukowego.

Trzeci, ostatni etap badań obejmował głównie uzupełniające wywiady z mieszkańcami poszczególnych wsi. W pełni zostały też zrealizowane badania w działaniu.

W trakcie badań duże znaczenie miało uczestnictwo w konferencjach i seminariach. Autor nawiązał dzięki temu wiele przydatnych dla pracy kontaktów, zgromadził notatki oraz materiały dotyczące rozwoju regionalnego. Najważniejsze z tych spotkań to:

- seminarium Equal w Krakowie; październik 2007;
- konferencja „Rozwój obszarów wiejskich poprzez wdrożenie najlepszych praktyk”; 14-16 grudnia 2007; Krasieczyn;
- konferencja „Ekonomia społeczna szansą dla obszarów wiejskich”; 13-14 marca 2008; Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej; Katowice;
- X Letnia Szkoła Młodych Andragogów; 12-15 maja 2008; Zielona Góra;
- seminarium na temat akcji 5.1 programu „Młodzież w Działaniu”; 27 lutego 2009; Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji; Warszawa;
- seminarium „Youth Influence at Local Level”; 16-20 marca 2009; Swedish National Agency & SALTO-YOUTH Participation Resource Centre; Jönköping, Szwecja;
- XI Letnia Szkoła Młodych Andragogów; 18-21 maja 2009; Wrocław;
- konferencja „Fundusze w oświacie”; 09 czerwca 2009; Warszawa;
- I Ogólnopolski Zjazd Andragogiczny; 23-24 czerwca 2009; Kraków;

- konferencja „Samorządowe instytucje kultury – peryferia czy centra aktywności kulturalnej”; 17 grudnia 2009; Kraków;

Udział w wymienionych przedsięwzięciach pomógł zapoznać się z praktykami zagranicznymi. Zarówno w Krasiczynie jak i w Katowicach gościli przedstawiciele innych krajów europejskich. Podczas seminarium w Szwecji autor osobiście rozmawiał z liderami społeczności lokalnych z różnych krajów Unii Europejskiej. Było to bardzo cenne doświadczenie. Przedstawiona na tym forum informacja o aktywizacji środowisk wiejskich (zwłaszcza młodzieży) poprzez organizowanie wiejskich festynów, realizowanych w ramach *action research*, spotkała się z dużym entuzjazmem i została opisana w publikacji *Youth Influence. The Real Deal*.¹¹⁸ Ponadto na Letnich Szkołach Młodych Andragogów autor miał możliwość przedstawić fragment badań, czego efektem była publikacja referatu "Sieciowe biuletyny informacyjne a rozwój środowisk wiejskich" w X tomie *Dyskursów młodych andragogów*¹¹⁹ oraz przyjęcie do druku (XI tom *Dyskursów młodych andragogów*) referatu dotyczącego organizatorów inicjatyw edukacyjnych w Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.

Uczestnictwo w powyższych konferencjach pozwoliło autorowi na poddanie pod dyskusję wyników prowadzonych badań oraz na zebranie informacji o dobrych praktykach w innych regionach Polski i Europy. Okazją do podsumowania badań był udział w konkursie na Małopolskie Stypendium Doktoranckie. Projekt badawczy, którego efektem jest niniejsza dysertacja został w tym konkursie nagrodzony i uznany za przydatny dla rozwoju województwa małopolskiego.

W trakcie pisanie pracy, kiedy wykorzystywane były wyniki analizy badań, zdarzały się sytuacje, kiedy autor zmuszony był do uzupełnienia niektórych informacji. Dlatego część badań opisanych w tym miejscu została zrealizowana w późniejszym okresie.

5. Trudności i przeszkody badawcze

Realizując badania autor napotkał na trudności. Niektóre z nich wynikały z niewiedzy autora i były niwelowane w kolejnych etapach badań. Pozostałe były od autora niezależne.

¹¹⁸ *Youth Influence. The Real Deal*; The Swedish National Board for Youth Affairs 2009; s. 14-15

¹¹⁹ Ł. Hajduk; *Sieciowe biuletyny informacyjne a rozwój środowisk wiejskich*; [w:] *Dyskursy młodych andragogów*; (red.) M. Olejarz; tom X; Zielona Góra 2009

Największa z nich dotyczyła braku dostępu do niektórych dokumentów, ważnych dla badań. Często chodziło o dane z urzędów gmin oraz urzędów powiatowych i wojewódzkich. Autor badał zmiany jakie nastąpiły w środowiskach lokalnych od czasu reformy administracyjnej z 1999 roku. Urzędnicy godzili się na udostępnienie potrzebnych zestawień tylko za okres, za który sami odpowiadali. Odmawiając dostępu do starszych danych. Często odsyłali autora do stron internetowych, gdzie była publikowana tylko część potrzebnych materiałów. Zdarzały się też przypadki, kiedy zdobycie poszczególnych informacji wiązało się z przeszukiwaniem archiwów oraz przepisywaniem ze starych opracowań tego co interesuje autora. W takich sytuacjach pracownicy często odmawiali, tłumacząc to ogromem pracy, którą musieliby wykonać, lub niemożliwością zdobycie danych z tego. Ze względu na poufność danych autor nie mógł też samodzielnie przeglądać niektórych dokumentów archiwalnych. Utrudnieniem był również czas oczekiwania na dane z poszczególnych urzędów.

Zdarzały się też sytuacje, kiedy przeprowadzenie badania było niemożliwe przez brak zgody respondentów. Przykładem może być sytuacja, kiedy jeden z sołtysów nie zgodził się na wywiad, kilkakrotnie tłumacząc się dużą ilością pracy i odsyłając autora do innych sołtysów. Podczas realizacji wywiadów trudno było też dotrzeć do księży. Często odmawiali oni wywiadu tłumacząc się brakiem czasu, lub zdawkowo i pobieżnie odpowiadali na pytania autora. Efektem tego nie udało się zrealizować wszystkich zaplanowanych wywiadów. Informacje na temat aktywności parafii były zbierane z innych źródeł (np. od osób świeckich zaangażowanych w życie parafialne).

Trudnością sygnalizowaną na początku pracy było emocjonalne związanie z terenem badań. Autor pracy jest mieszkańcem jednej z badanych gmin. Od wielu lat współpracuje z lokalnymi urzędnikami, liderami społecznymi i innymi osobami znaczącymi. Z jednej strony ułatwiało to dostęp do respondentów, z drugiej jednak powodował, że nie wszyscy godzili się na rozmowę lub nie traktowali autora jak pracownika naukowego.

Inną przeszkodą były liczne i szybkie zmiany w obrębie badanych zjawisk. Często zdarzało się, że kiedy autor próbował zakończyć badanie w danym miejscu lub nad konkretnym zagadnieniem, okazywało się, że znowu wydarzyło się coś „nowego”, czemu warto poświęcić czas. Jest to niewątpliwie trudność badawcza, pokazująca jednak jak „bogaty” jest rozwój wsi.

Pomimo sygnalizowanych trudności większość zaplanowanych badań udało się zrealizować a cały okres gromadzenia danych był dla autora ważną lekcją.

6. Zebrane materiały i sposób ich opracowania

Postępowanie badawcze choć trudne i czasochłonne pozwoliło autorowi zebrać bogaty i różnorodny materiał. Są to przede wszystkim:

- a) 73 arkusze obserwacyjne, ponad 100 stron notatek, 220 zdjęć, kilkanaście minut filmów, kilka godzin nagrań dźwiękowych;
- b) 83 protokoły wywiadu oraz wiele stron notatek z rozmów;
- c) Ponad 70 protokołów z badania dokumentów oraz kilkanaście stron notatek z analizy prasy lokalnej i stron internetowych;
- d) 137 wypełnionych ankiet.

Powyższy materiał wskazuje na to, jak wiele dzieje się w środowiskach wiejskich. Całość zebranego materiału została uporządkowana i poddana analizie ilościowej oraz jakościowej. Dzięki charakterystyce ilościowej autor mógł pokazać zmianę jaka w ostatnich latach nastąpiła na wsi. Uzupełnieniem dla tabel i wykresów jest opis jakościowy możliwy dzięki kategoryzacji danych i umieszczeniu ich w arkuszach zbiorczych.

Podczas dokonywania analizy poszczególnych danych do autora wciąż docierały informacje o nowych inicjatywach wartych zbadania. Taka sytuacja obrazuje dużą aktywność wsi – zarówno gospodarczą jak i społeczną.

Rozdział IV

Charakterystyka wsi należących do Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

1. Przeszłość i współczesne funkcjonowanie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

Związek Gmin Jezioro Rożnowskiego¹²⁰ został założony w 1993 roku. Jednym z głównych inicjatorów, założycielem oraz autorem planów rekultywacyjnych był Zygmunt Paruch. W trakcie prowadzenia badań honorowy członek Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego, radny powiatu nowosądeckiego, dyrektor Związku Elektrowni Wodnych w Rożnowie. Na początku w skład Związku wchodziły trzy Gminy: Gródek n/Dunajcem (14 sołectw, 9 tyś. osób), Łososina Dolna (19 sołectw, 9,8 tyś. osób), Chełmiec (27 sołectw, 24 tyś. osób), później dołączyła także gmina Czchów (9 sołectw i miasto, 9 tyś. osób). W sumie 70 miejscowości z około 52 tyś. mieszkańców. Z Jeziorem Rożnowskim bezpośredni graniczy 13 miejscowości a 6 z Jeziorem Czchowskim. Gminy Chełmiec, Gródek nad Dunajcem i Łososina Dolna położone są na terenie powiatu nowosądeckiego, gmina Czchów należy do powiatu brzeskiego. Gródek nad Dunajcem i Łososina Dolna to gminy wiejskie, Chełmiec to gmina wiejska, jednak jej usytuowanie na granicy Nowego Sącza w dużej mierze wpływa na jej podmiejski charakter. Czchów to gmina miejsko-wiejska - Czchów od 2000 roku posiada prawa miejskie. Jezioro Rożnowskie będące centrum Związku i jego zbiornik retencyjny Jezioro Czchowskie usytuowane są na rzece Dunajec. Opisywany region leży w południowo-wschodniej Małopolsce i oddalony jest o ok. 70 – 120 km od Krakowa.

W latach 2007 – 2008 gminy wchodzące w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego utworzyły spółkę prawa handlowego pod nazwą „Dunajec” Sp. z o. o., której zadaniem jest opracowywanie niezbędnych dokumentów oraz realizowanie poszczególnych zadań Związku na terenie gmin – członków . Do Spółki „Dunajec” przystąpiła także gmina Korzenna, która wyraziła akces wejścia do Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Gmina Korzenna (13 sołectw, około 14 tyś. osób) graniczy z gminami Gródek n/Dunajcem i Chełmiec.

¹²⁰ strona internetowa Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego: <http://www.zgjr.pl>

Rysunek 1: Gminy wchodzące w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego;¹²¹

Głównym celem Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego jest rekultywacja i ochrona zbiorników wodnych Rożnów – Czchów; współpraca w zakresie budowy infrastruktury, szczególnie proekologicznej oraz działalność promocyjna na rzecz rozwoju turystyki. Ważnym zadaniem Związku jest aktywna działalność na rzecz ochrony środowiska. Przejawia się to m.in. we współpracy przy gazyfikacji gmin, budowie oczyszczalni ścieków i systemów kanalizacji oraz porozumieniach w sprawie rozwiązywania problemów gospodarki odpadami. Siedzibą Związku jest Gródek n/Dunajcem. W skład zarządu wchodzi wójtowie gmin Gródek n/Dunajcem, Łososina Dolna i Chelmiec oraz burmistrz miasta i gminy Czchów. Związek posiada też Komisję Rewizyjną (3 członków) oraz Zgromadzenie Związku Gmin Jeziora

¹²¹ źródło: <http://img.iap.pl/s/245/203290/Edytor/Image/zgjr/jeziora.jpeg>; dane na 01.04.2008

Rożnowskiego (12 członków). W okresie, w którym autor prowadził badania, funkcję przewodniczącego Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego pełnił wójt gminy Łososina Dolna – Stanisław Golonka.

Głównym celem, dla którego powstał Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego była i nadal jest rekultywacja i ochrona Jeziora Rożnowskiego oraz Czchowskiego. Przez ponad 15 lat działania, w ramach Związku udało się zrealizować m.in. następujące zadania:

1. W listopadzie 1995 roku podpisano porozumienie o współpracy pomiędzy Wojewodą Nowosądeckim, Hydrotrestem S.A. Kraków, ZEW-Rożnów Sp. z o.o., RZGW Kraków i ZGJR Gródek n/Dunajcem. Głównym założeniem Porozumienia jest współpraca w zakresie ochrony Dunajca i rekultywacji zbiorników wodnych Rożnów - Czchów.
2. W latach 1995 – 1996 opracowano "Kompleksowy Program przedsięwzięć dla powstrzymania degradacji ekologicznej zespołu zbiorników wodnych Rożnów - Czchów". Program dotyczył kwestii rozwiązania problemów gospodarki ściekowej gmin należących do Związki oraz planu rekultywacji zbiorników wodnych Rożnów - Czchów.
3. W latach 1997 – 1998 holenderska firma Arcadis Heidemij Realisatie B.V. za środki Królestwa Holandii opracowała Feasibility Study dotyczące technologii części technicznej i ekonomicznej Programu Ochrony Zbiorników Wodnych Rożnów - Czchów.
4. Program i Feasibility Study uzyskały pozytywne opinie samorządów i wojewody oraz zostały przekazane Ministrowi Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa i Prezesowi Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska.
5. W latach 1999 – 2000 opracowano dokumentację budowlaną na rekultywację i zagospodarowanie brzegów zbiornika wodnego Rożnów i Czchów. Uzyskano pozwolenie i decyzję budowlaną dla trzech odcinków w miejscowości: Wytrzyszczka (Jezioro Czchowskie) Tęgoborze i Bartkowa (Jezioro Rożnowskie).
6. Powyższe zadanie zostało wprowadzone do Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego.
7. Podpisano umowę z Marszałkiem Województwa Małopolskiego oraz Wojewodą Małopolskim na współfinansowanie zadania w ramach Kontraktu Wojewódzkiego w kwocie 7.176 tys. zł.

8. Podpisano umowy z Zakładem Energetycznym Kraków S.A. (władającym w imieniu Skarbu Państwa) – w 2000 roku "Porozumienie o współpracy" oraz w 2001 roku umowę dzierżawy na tereny uzyskane w wyniku rekultywacji na okres 30 lat.
9. Uzyskano dotację 1 mln zł. na 2002 r. z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Krakowie.
10. Podjęto starania o pozyskanie innych środków dotacyjnych między innymi z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska.
11. W wyniku dwustopniowego przetargu wyłoniono wykonawców na poszczególne etapy rekultywacji zbiorników.

Brak środków własnych na realizację projektu rekultywacji zbiorników spowodował utratę części dofinansowania pochodzącej z kontraktu wojewódzkiego. Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego również bez powodzenia składał wnioski do programu ISPY PHARE oraz programu spójności. Udało się natomiast pozyskać środki z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego). Od 2007 roku prace rekultywacyjne na obu jeziorach prowadzone są przez cały czas z różnym nasileniem. Efekty widoczne na koniec 2008 roku to:

- odmulono fragment Jeziora Czchowskiego, podniesiono brzeg i utworzono alejkę spacerową wzdłuż fragmentu brzegu na Wytrzyssze;
- odmulono fragment Jeziora Rożnowskiego i zagospodarowano brzeg jeziora na Bartkowej (wyrównano teren, zasadzono trawę, wybudowano altankę);
- odmulono część jeziora i zagospodarowano część lewego brzegu w miejscowości Tęgoborze.

Na następne lata w ramach Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego planowane są kolejne inwestycje. M.in. dalsza rozbudowa oczyszczalni ścieków i systemów kanalizacji w gminach; zagospodarowanie terenu przy cofce Jeziora Rożnowskiego w Kurowie; rekultywacja jeziora w miejscowościach Sienna i Tropie; utworzenie "sztucznej wyspy" w rejonie Zbyszyc; planowana jest także budowa zakładu utylizacji odpadów dla trzynastu gmin powiatu nowosądeckiego pilotowana przez Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego.

Wszelkie prace nad zbiornikami wodnymi tego regionu wpływają korzystnie nie tylko na poprawę jakości wód i uratowanie obydwu jezior przed całkowitym zamuleniem. Istotne znaczenie ma poprawa warunków turystycznych. Tak o pracach w miejscowości Tęgoborze

napisano w Gazecie Krakowskiej: *Położona nad brzegiem Jeziora Rożnowskiego miejscowość Tęgoborze zaczyna odzyskiwać dawną turystyczną renomę. Dzięki staraniom Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego i marszałka Małopolski, wrzucono tam w wodę wielkie pieniądze i wygospodarowano kawał ziemi w miejscu, gdzie niedawno była zamulona woda. Kosztem 7 mln zł powstała ładna 3-hektarowa trawiasta plaża, gdzie bardzo chętnie zatrzymują się turyści. Prace przy wydobywaniu mułu i zamianie go w stały ląd trwają. Za kolejne miliony, ale już euro, wodzie wyrwanych zostanie dalsze pięć hektarów od już powstałej plaży do ujścia potoku Świdnik. Wójt gminy Łososina Dolna Stanisław Golonka i dyrektor Zespołu Elektrowni Wodnych Rożnów Czchów zapewniają, że to dopiero początek turystycznej reanimacji rejonu Tęgoborza.*¹²² Prowadząc wywiady z mieszkańcami Tęgoborzy i okolic, autor usłyszał wiele pozytywnych wypowiedzi na temat tej inwestycji. O pracach na Jeziorze Rożnowskim i Czchowskim można przeczytać też w Dzienniku Polskim: *Jedna trzecia środków europejskich będących w dyspozycji marszałka małopolskiego została przekazana na zadania z listy kluczowej Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego [...] Przyznanie środków na dalszą rekultywację Jeziora Czchowskiego i Rożnowskiego w Bartkowej, Tęgoborzy i Wytrzysszce podpisali burmistrz Czchowa Marek Chudoba, wójtowie Łososiny Dolnej Stanisław Golonka oraz Gródka nad Dunajcem Stefan Wolak. – To bardzo ważne zadanie, gdy chodzi o czystość jezior i atrakcyjność dla turystów – powiedział w imieniu sygnatariuszy wójt Golonka [...]*¹²³ Plany rekultywacji jezior wzbudziły nawet zainteresowanie Finów. Przedstawicielstwo Finlandii – m.in. Doradca Ministra Spraw Wewnętrznych Finlandii Marja Taskinen i Minister Pracy Finlandii Jaana Neitiniemi w 2006 roku odwiedzili Sądcecczyznę – w tym region Jeziora Rożnowskiego i Czchowskiego – by przyjrzeć się pomysłowi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.

2. Historia badanego regionu

Historia terenów wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego wiąże się z historią ziemi sądeckiej i doliny Dunajca. Pierwsze ślady osadnicze na tym terenie pochodzą z epoki neolitu (4500 – 1800 lat p.n.e.) kiedy to na obecną ziemię sądecką przywędrowały plemiona rolników – hodowców. W kolejnych epokach w dolinie Dunajca,

¹²² *Gazeta Krakowska*; 2007; źródło: http://www.zgjr.pl/?id=56675&location=f&msg=1&lang_id=PL

¹²³ *Dziennik Polski*; 18.02.2008

która stanowiła część szlaku handlowego do Węgier, rozwijało się życie społeczne. Następujące po sobie kultury, które pozostawiły swoje ślady na Sądecczyźnie to kultura otomańska (epoka brązu) – z tego okresu pochodzi stanowisko archeologiczne w Maszkowicach; kultura łużycka, której przykładem są grody w Marcinkowicach, Chelmcu, Białowodzie, Kurowie (niektóre funkcjonowały już w 500 r p.n.e.) oraz kultura halsztacka – w dolinie Dunajca wykopano wiele skarbów pochodzących z tej epoki; kultura puchowska oraz kultura przeworska. Ludność słowiańska zaczęła się osiedlać w dolinie około VI wieku n.e. W okolicach Dunajca dosyć wcześnie zaczęło szerzyć się chrześcijaństwo. Znani są dwaj pustelnicy z Tropia – św. Świerad i św. Urban – żyjący tam w X wieku. W 988 roku Małopolska wraz z ziemią sądecką weszły do państwa Mieszka I. W XI wieku zaczęła się kolejna fala zasiedleń tego regionu. Wiek XIII to czasy związane z postacią świętej Kingi. W XIV w. nastąpiło duże ożywienie gospodarcze Sądecczyzny – powstały nowe, murowane zamki, rozwinął się handel na „bursztynowy szlaku”, lokowano nowe wsie na prawie niemieckim. W 1355 roku prawo magdeburskie otrzymało miasto Czchów, które w tym okresie przeżywało swój wielki rozkwit. Królewskie Miasto Czchów długo cieszyło się sympatią królów polskich otrzymując od nich różne przywileje (1423, 1489, 1510, 1518). W czasach rycerskich w dolinie Dunajca, pomiędzy Nowym Sączem a Czchowem wybudowano kilka zamków. Z XIII wieku pochodzi zamek Tropsztyn (nad Jeziorem Czchowskim), obecnie zrekonstruowany wg oryginalnych planów. Z XIV wieku pochodzi zamek Grodzisko – po utworzeniu jeziora wzgórze o tej nazwie utworzyło wyspę. Gródecki zamek, prawdopodobnie drewniany, zamieszkały był do XV wieku, obecnie pozostały tylko ślady po wałach. Z XV wieku pochodzi warownia rycerska Rożnów – zamek będący przez krótki okres własnością Zawiszy Czarnego – bohatera z bitwy grunwaldzkiej – obecnie ruiny. Na XVI wiek datuje się pozostałości po fragmencie twierdzy Jana Amosa Tarnowskiego w Rożnowie – obecnie również ruiny (choć lepiej zachowane od zamku Zawiszy Czarnego). Kolejny z zamków to zamek czchowski z XIII/XIV wieku – do czasów dzisiejszych pozostała po nim tylko baszta. Z XVII wieku pochodzą resztki obronnego dworu w Witowicach Dolnych – Nowej Wsi (dwór rozebrany w 1822 r.). Obronny dwór (z XVII) znajdował się też w Zbyszycach – obiekt po przebudowie stracił jednak swój obronny charakter. Zamki znajdowały się też prawdopodobnie na szczycie Białowodzkiej Góry, w Tęgoborzy i Kurowie.

Duże zmiany w dolinie Dunajca nastąpiły w XV wieku po najeździe węgierskim. W XVI wieku na ziemi Pogórza Rożnowskiego zaczęły napływać nurty ariańskie. Funkcje zborów ariańskich pełniły m.in. kościoły w Tropiu, Zbyszycach, Przydonicy oraz rożnowski

beluard (fragment zamku Tarnowskich). W tym czasie nastąpi też rozwój szkolnictwa na Sądecczyźnie. W Księdze Beneficjów z 1513 są wzmianki o szkole parafialnej w Korzennej i Podolu. W 1527 funkcjonowała już szkoła w Tropiu. W XVII wieku prawie każda parafia posiadała szkołę, w której uczył kleryk – nauczyciel. Dokumenty potwierdzają też obecność studentów z Podola, Tropia i Gródka na Akademii Krakowskiej.¹²⁴ Więcej informacji na temat szkolnictwa w tym regionie można znaleźć w książce ks. Władysława Piątka *475 lat oświaty w Łososinie Dolnej*¹²⁵ oraz w wybranych artykułach *Rocznika Sądeckiego*¹²⁶.

W 1660 roku w zamku w Rożnowie miała miejsca sławna dysputa pomiędzy arianami i katolikami. Potop szwedzki, liczne wylewy Dunajca, zarazy i epidemie w XVII wieku wyludniły teren Pogórza. Kolejne lata to okres Konfederatów Barskich (XVIII w.). Jedną z siedzib konfederatów mieściła się w Bujnym koło Rożnowa. Od 1772 teren Pogórza przeszedł pod panowanie Austrii. Po dekretach cesarskich z 1781 i 1788 roku niemieccy osadnicy przybyli m.in. do Rożnowa. W 1776 utworzono tzw. dominium zbyszyckie podzielone na dwa klucze: rożnowski i zbyszycki. Oba były własnością hrabiego Antoniego Stadnickiego. Po jego śmierci ziemię otrzymali jego synowie, którzy swoje majątki sprzedali. W 1846 roku przez wioski z doliny Dunajca przeszła krwawa rabacja. Bunt chłopów zakończył się dopiero w momencie całkowitego zniesienia pańszczyzny przez zaborcę w 1848 roku. Od uwłaszczenia chłopów podstawową jednostką terytorialną stała się gmina.

Druga połowa XIX wieku to kolejny okres kiedy ziemia sądecka uległa wyludnieniu. Przyczyniły się do tego liczne zarazy (zaraza morowa, tyfus, cholera) i głód. W całej Galicji panowało wówczas zacołanie, bieda i pijaństwo. Galicja była też jednym z największych europejskich skupisk żydowskich. Postacią, którą warto wspomnieć był działający w XIX wieku, w Jelnej, Adam Sikorski. To przykład chłopca, który próbował zmieniać mentalność wiejskiej ludności, tak by świadomie podchodziła do rozwoju wsi. Dzięki niemu pod koniec XIX wieku zaczęło działać na Pogórzu pierwsze stronnictwo chłopskie. Pod koniec XIX wieku zaczęły się też zmiany w oświacie. Warto wspomnieć nauczycieli, dr Stanisława Leonharda z Nowego Sącza czy Erazma Rolę z Podola, którzy przyczynili się do poprawy edukacji na wsiach. W 1905 w Gródku n/Dunajcem powstała pierwsza szkółka początkowa. W 1903 założono punkt biblioteczny w Rożnowie.

¹²⁴ zobacz K. Tobiasz-Obrębska; *Gródek n/Dunajcem i okolice*; s. 49

¹²⁵ Wł. Piątek ks.; *475 lat oświaty w Łososinie Dolnej (Jakubkowicach)*; 2002 rok

¹²⁶ B. Kumor, *Szkolnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym*, *Rocznik Sądecki*, T. 8, Nowy Sącz 1967; późniejsze okresy np. M. Adamczyk, *Szkolnictwo ludowe w obwodzie sądeckim w latach 1772 – 1848*, *Rocznik Sądecki*, t. 8, Nowy Sącz 1987, czy początek XX wieku, T. Aleksander, *Działalność Towarzystwa Szkoły Ludowej w Sądecczyźnie*, *Rocznik Sądecki*, T. 14, Nowy Sącz 1973 r.

Rozwój gospodarczy i społeczny na Pogórzu przerwała I Wojna Światowa. Galicja wraz z Pogórzem Rożnowskim znalazły się w zasięgu frontu wschodniego (walki pomiędzy Austro-Węgrami i Rosją). To w Nowym Sączu przebywające tam w grudniu 1914 roku oddziały „Pierwszego Pułku” otrzymały rozkaz przemianowujący je na „I Brygadę Legionów Polskich”. W wielu sądeckich wioskach rozgrywały się krwawe potyczki. Walki w Galicji trwały do 1918 roku, kiedy to w październiku proklamowano niepodległość Polski. Rozpoczęła się odbudowa i rozwój regionu. Przyczyniła się do tego decyzja państwa o tzw. Centralnym Okręgu Przemysłowym. Rozwój przerwała kolejna wojna. W 1941 przesiedlono Żydów z okolic do sądeckiego getta. Na terenie Pogórza powstało kilka oddziałów Związku Walki Zbrojnej i inne oddziały partyzanckie. Jedną z największych partyzanckich bitew na południu Polski rozegrała się właśnie na terenie Pogórza Rożnowskiego - w Jamnej, 25 września 1944 roku. Po 17 stycznia 1945 roku, kiedy Niemcy ustąpili, władzę w gminach doliny Dunajca objęli zwolennicy PPR, późniejsi członkowie PZPR. Dużego znaczenie w kontekście rozwoju nabrało włączenie opisywanego regionu do Centralnego Okręgu Przemysłowego, co zaowocowało wybudowaniem elektrowni i zapory wodnej. Bezpośrednią przyczyną budowy sztucznego jeziora były liczne powodzie, zwłaszcza ta z 1932 roku. Pierwsze plany budowy zapory pochodzą z 1908 roku (Karol Pomianowski). Jednak budowa rozpoczęła się dopiero w 1935 roku. Plany oparto o pracę Profesora J. Pomianowskiego. Budowę zapory pomiędzy Ostrą Górą a Łaziskami przerwała II Wojna Światowa. Jednak niemieccy agresorzy kontynuowali budowę, by w 1941 roku uruchomić zaporę. Ostatnie napelnienie kończące budowę miało miejsce w 1943 roku. Oprócz Jeziora Rożnowskiego wybudowano też zbiornik retencyjny – Jezioro Czchowskie. Z budową zapory wiązał się napływ różnego rodzaju wykształconych ludzi, co pozostawiło swoje ślady do dnia dzisiejszego. Czasy te barwnie opisuje w swojej powieści *W Dolinie Dunajca* Jan Len.¹²⁷ Dzięki wybudowaniu obu zapór od lat '50 nastąpił duży rozwój turystyczny regionu.

Współczesna historia okolic Jeziora Rożnowskiego i Czchowskiego wiąże się z wykorzystywaniem warunków klimatycznych i widokowych regionu. Wybudowano wiele ośrodków wczasowych. Rozwinęła się turystyka. Do reformy administracyjnej z 1999 roku gminy Gródek n/Dunajcem, Łososina Dolna i Chełmiec należały do województwa nowosądeckiego a gmina Czchów do województwa tarnowskiego. Wydarzeniem, które w pewnej mierze przyczyniło się do rozwoju regionu było odzyskanie przez Czchów praw miejskich 1 stycznia 2000 roku.

¹²⁷ J. Len; *W dolinie Dunajca*; 1975 r.

3. Geograficzna i turystyczna charakterystyka regionu

Rysunek 2: mapa terenu usytuowanego nad jeziorami Rożnowskim i Czchowskim

Pod względem geograficznym teren Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego przynależy do czterech obszarów: Pogórza Rożnowskiego (gmina Gródek n/Dunajcem i Chełmiec), Pogórza Wiśnickiego (gmina Czchów), Beskidu Wyspowego (gmina Łososina Dolna) i Kotliny Sądeckiej (gmina Chełmiec). Centralną częścią tego obszaru jest Jezioro Rożnowskie, ciągnące się od Nowego Sącza aż do zapory w Rożnowie. Obszar jeziora wynosi 1600 ha a jego linia brzegowa 56 km. Kilka kilometrów od rożnowskiej zapory znajduje się zbiornik retencyjny dla zalewu – Jezioro Czchowskie o powierzchni 364 ha i linii brzegowej 23 km. Krajobraz tego regionu pełen jest łagodnych, zalesionych pagórków. Najwyższy szczyt po wschodniej stronie Dunajca to Dąbrowska Góra (583 m n.p.m.), po zachodniej stronie najwyższej wznosi się Góra Joworz (lub Jaworz) o wysokości 921 m n.p.m.

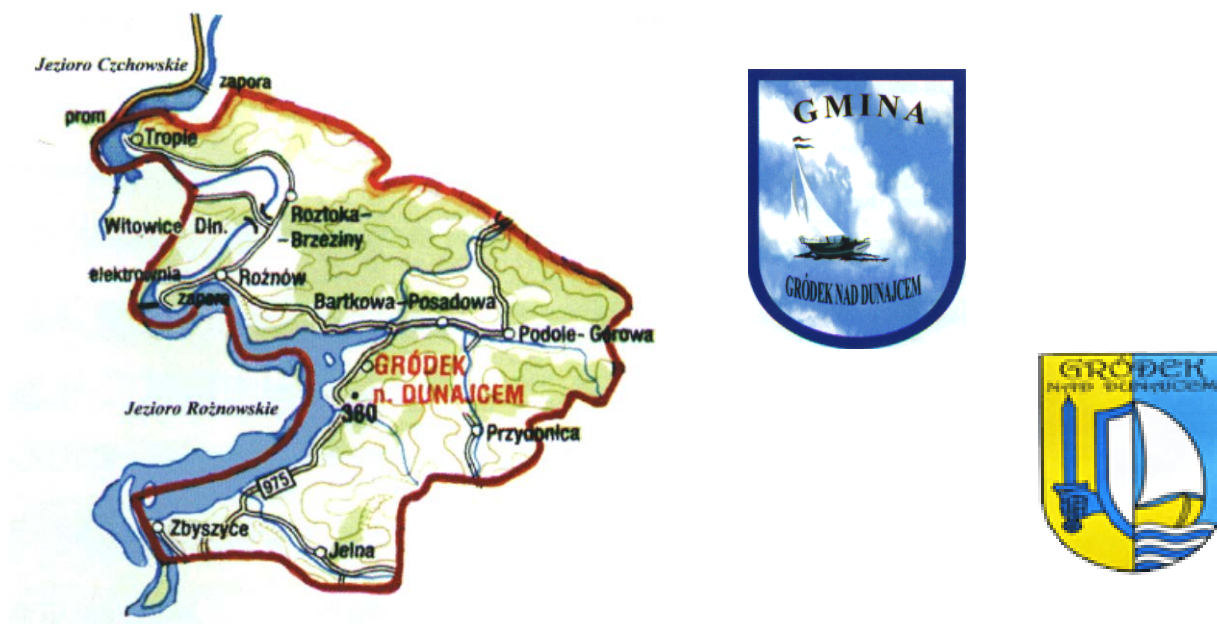
Oprócz lasów dużo jest też łąk oraz pól uprawnych i sadów. Z tych drugich słyną okolice Łosisiny Dolnej i Tęgoborzy. Jadąc drogą krajową nr 75 w stronę Nowego Sącza, mijając krętą drogę przez Just, obserwować można liczne, ciągnące się kilometrami sady owocowe. Właśnie tutaj, co roku odbywa się tzw. Święto Kwitnących Sadów a gminy Gródek n/Dunajcem, Łososina Dolna i Czchów należą do stowarzyszenia – lokalnej grupy działania „Na śliwkowym szlaku”.

Na terenie opisywanych gmin znajdują się rezerваты i parki krajobrazowe: rezerwat florystyczny Bukowiec w Tymowej, rezerwat ptactwa wodnego na wyspie „Grodzisko” oraz park krajobrazowy w Dąbrowie i Ciężkowicko – Rożnowski Park Krajobrazowy. Prowadzi tędy wiele szlaków turystycznych:

- niebieski: Zagórze - Rożnów - Wiesiółka - Bartkowa Zbęk - Przydonica – Bukowiec
- niebieski: w Piątkowej, fragment Nowy Sącz , Kamianna, Kopciowa.
- niebieski: Rożnów - Ostra Góra - Tabaszowa - Znamierowice - Just - Rojówka - Skrzętla – Jaworz
- żółty: Marcinkowice – nad Jezioro Rożnowskie przez Łazy Marcinkowickie i szczyt Białowodzkiej Góry – 616 m n. p. m
- żółty: Bartkowa - Majdan - Posadowa - Ostryż – Jamna
- żółty: Marcinkowice - Białowodzka Góra - Zawadka – Rojówka
- zielony: Witowice Górne - Ostra Góra – Rożnów
- zielony: Tęgoborze - Białowodzka Góra
- zielony: Piaski Drużków – przez prom do Czchowa – Machulec, Trawniki, Spilówka i dalej w kierunku Rajbrotu
- czerwony: Zabełcze – Klimkówka – Bartkowa
- czerwony: Bartkowa - Zbęk - Lipie - Jelna - Nowy Sącz

Pagórkowate usytuowanie terenu, liczne łąki oraz zalesione stoki opadające do jeziora wpływają na piękno tego regionu. Oba zalewy „przyciągają” nie tylko turystów ale także mieszkańców pobliskich wsi, nie sąsiadujących bezpośrednio z jeziorami. Na atrakcyjność turystyczną wpływa także rzeka Dunajec i Łososina oraz liczne potoki. O każdej porze roku nad Jezioro Rożnowskim stacjonują rybacy. Bogata jest zarówno flora jak i fauna. W lasach bukowo-jodłowych spotkać można sarny, jelenie i dziki. Z rzadszych gatunków widywane są także bobry a nawet łosie. Brzegi jezior zamieszkuje też wiele gatunków ptaków: mewy, rybitwy, kaczki, łabędzie i czaple. Poza tym różnego rodzaju „zbieracze” znajdują tu liczne gatunki grzybów i owoców leśnych.

4. Charakterystyka poszczególnych gmin

Rysunek 3: mapa i godło gminy Gródek n/Dunajcem¹²⁸

Gmina Gródek n/Dunajcem usytuowana jest z prawej strony Jeziora Rożnowskiego. W jej skład wchodzi 14 wsi zajmujących obszar 88 km². Według ewidencji ludności z 2008 roku liczba mieszkańców wynosi 8992. Gmina posiada dwa herby. Pierwszy to tarcza z wizerunkiem żagłówki na błękitno-białym tle i napisem „Gmina Gródek nad Dunajcem”; drugi to tarcza podzielona na dwie części, z lewej strony na żółtym tle widnieje wystająca zza tarczy ręka trzymająca miecz; z prawej strony, na niebieskim tle widać fale jeziora i fragment żagłówki; nad całością umieszczony jest napis „Gródek nad Dunajcem”. Miejscowości położone nad samym jeziorem to Zbyszyce, Gródek n/Dunajcem, Sienna, Bartkowa-Posadowa, Rożnów i Tropie. Ta ostatnia położna jest nad brzegiem Jeziora Czchowskiego. Pozostałe sołectwa to: Rożtoka Brzeziny, Bujne, Podole Górowa, Przydonica, Przydonica Glinik, Posadowa, Jelna i Jelna Działy. W Rożnowie znajduje się zapora wodna na rzece Dunajec. Teren gminy w całości położony jest w obszarze krajobrazu chronionego. Gmina posiada wiele naturalnych walorów turystycznych – dwa zabytkowe dęby w centrum wsi

¹²⁸ źródło: <http://www.grodek.sacz.pl>; dane na 05.06.2009

i zabytkowe lipy przy kościele w Roźnowie, kompleks skałek z przygotowanymi trasami wspinaczkowymi również w Roźnowie, liczne osobliwości przyrodnicze na „Małpiej Wyspie”, bogate w grzyby i inne owoce lasy w okolicach Bujnego. Na terenie gminy znajdują się również interesujące zabytki:

- drewniane kościoły w Roźnowie, Przydonicy i Podolu;
- romański kościół murowany w Tropiu;
- gotycki kościół murowany w Zbyszycach;
- dwory w Roźnowie i Zbyszycach;
- ruiny zamków w Roźnowie (z XIV w. Zawiszy Czarnego i z XVI w. hetmana Tarnowskiego) oraz ledwo widoczne pozostałości po zamku na wyspie Grodzisko.

Intensywny rozwój tego regionu zainicjowany został w latach 1936-1939, kiedy to w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego na rzece Dunajec rozpoczęto budowę hydroelektrowni. Do dzisiaj Jezioro Roźnowskie ma nieodzowny wpływ na rozwój gospodarki i turystyki w tym regionie. Najbliższy ośrodek miejski to Nowy Sącz (20 km).

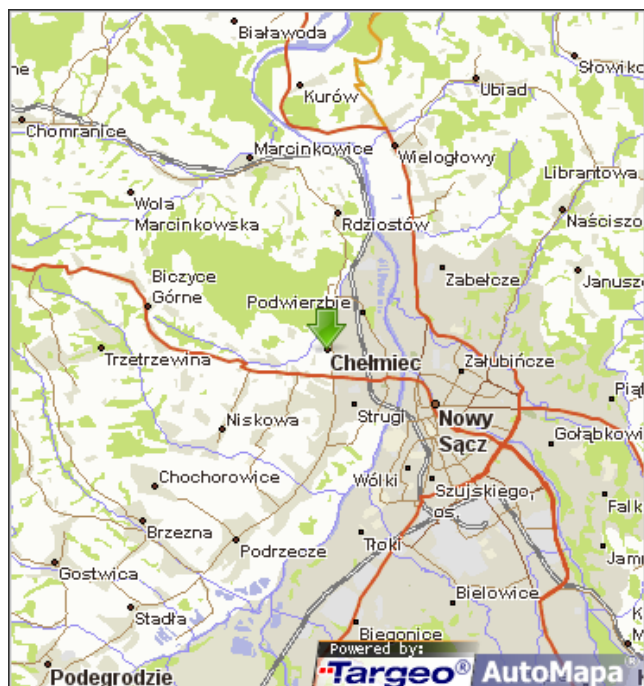
Rysunek 4: Mapa i godło gminy Łososina Dolna¹²⁹

¹²⁹ źródło: <http://www.lososina.pl>; dane na 05.06.2009

Gmina Łososina Dolna związana jest przede wszystkim z sadownictwem oraz lotniskiem Aeroklubu Podhalańskiego i tak jak pozostałe gminy, z Jeziorem Rożnowskim. Powierzchnia gminy zajmuje obszar 84 km² a w jej skład wchodzi 19 miejscowości. Herb gminy tworzy tarcza w kolorze ciemnoniebieskim, na jej tle, w górnej części znajduje się wizerunek najstarszego kościoła w gminie (Just) a po jego lewej i prawej stronie gałązki z jabłkami, poniżej znajdują się dwie fale symbolizujące rzekę Łososinę a pod nimi wizerunek łosiosia. Gmina położona jest na terenie Beskidu Wyspowego, na lewym brzegu Jeziora Rożnowskiego. Liczba mieszkańców w 2008 wynosiła 9994 osób. Wzdłuż jezioro biegnie droga krajowa E-75. Ważne obiekty to oprócz lotniska także Yaht Club PTTK w Znamirowicach. Atrakcyjność terenu podnosi bliskość Nowego Sącza (15 km od Łososiny Dolnej). Bezpośrednio nad jeziorem położone są Bilsko, Tabaszowa, Znamirowice, Tęgoborze i Biała Woda oraz sama Łososina Dolna. Pozostałe miejscowości to: Witowice Dolne i Witowice Górne, Rąbkowa, Zawadka, Świdnik, Łyczanka, Rojówka, Skrzętla, Stańkowa, Wronowice, Żbikowice, Michalczowa i Łęki. Do interesujących zabytków należą:

- zabytkowe kościoły na Juście i w Tabaszowej;
- drewniany kościółek z Łososiny Dolnej, niedawno (2003 r.) przeniesiony do Sądeckiego Parku Etnograficznego, gdzie stanowi jeden z ważniejszych obiektów;
- klasycystyczny dwór w Tęgoborzy;
- XIX wieczny pałac w Łososinie Dolnej.

Godnym zobaczenia jest też kamienny most w Tabaszowej wybudowany z kamieni bez używania żadnych maszyn. Gmina Łososina Dolna posiada bardzo bogatą tradycję kulturową. Funkcjonuje tam dziś kilka zespołów regionalnych – w tym znany w nie tylko w regionie zespół folklorystyczny „Jakubkowanie” – orkiestry dęte – w tym łososińska założona w 1928 roku; oraz kilka Kół Gospodyń Wiejskich – m.in. tęgoborskie z ponad 50-letnią tradycją. Ponadto w gminie wciąż kultywowane są tradycje sadownicze a z racji walorów widokowych i ciekawych tras pieszych i rowerowych rozwija się też turystyka.

Rysunek 5: herb i mapa okolic gminy Chełmiec¹³⁰

Gmina Chełmiec to 27 miejscowości oraz prawie 25 483 mieszkańców (dane na 2008 rok). To największa z gmin wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Zajmuje obszar 112 km². Jedyne Kurów położony jest bezpośrednio nad Jeziorem Rożnowskim. Pozostałe miejscowości pierścieniem otaczające Nowy Sącz to: Biczycze Dolne, Biczycze Górne, Boguszowa, Chełmiec, Chomramce, Dąbrowa, Januszowa, Klęczny, Klimkówka, Krasne Potockie, Kunów, Librantowa, Mała Wieś, Marcinkowice, Naściszowa, Niskowa, Paszyn, Piątkowa, Rdziostów, Swiniarsko, Trzetrzewina, Ubiad, Wielogłowy, Wielopole, Wola Kurowska, Wola Marcinkowicka. Oprócz dwóch dróg krajowych przez teren gminy przebiega też linia kolejowa z Nowego Sącza do Chabówki. Warte wspomnienia zabytki to:

- jedno z najstarszych w Polsce fragmenty dawnego osadnictwa (kawałki murów obronnych w Marcinkowicach i Chełmcu);
- dwór w Marcinkowicach;
- drewniany kościółek w Chomranicach;
- drewniany dwór i murowany kościół z XIII wieku w Wielogłowach;
- dworki w Chełmcu i Dąbrowej;
- muzeum rzeźby drewnianej w Paszynie.

¹³⁰ źródło mapy: www.targeo.pl; herb pobrany ze strony www.chelmiec.pl; dane na 05.06.2009

W regionie znajduje się też wiele zabytkowych, przydrożnych kapliczek i cmentarz wojenny z 1914 roku. Poprzez działania Gminnego Ośrodka Kultury kultywowane są tradycje ludowe. Gmina z racji swojego położenia rozwija się pod względem turystycznym. Jej rozkwit gospodarczy związany jest głównie z położeniem bezpośrednio na granicy z Nowym Sączem.

Rysunek 6: Mapa i godło gminy Czchów¹³¹

Od 2000 roku kiedy Czchów odzyskał prawa miejskie, gmina nabrała charakteru miejsko-wiejskiego. Gmina zajmuje obszar 66,5 km², w jej skład wchodzi miasto Czchów i 9 miejscowości z łączną liczbą mieszkańców 9355 (dane na 2008 rok). Bezpośrednio nad jeziorem położone są Wytrzyszczka, Będzieszyna i Piaski-Drużków oraz Czchów. Pozostałe sołectwa to: Jurków, Biskupice Melsztyńskie, Domoślawice, Złota, Tworkowa i Tymowa. W herbie widnieje gotycki kościół, co odnosi się do jednego z największych zabytków Czchowa. Gmina Czchów ulokowana jest w środkowym biegu Dunajca, na styku Pogórza Rożnowskiego i Wiśnickiego, w powiecie brzeskim. Teren ten nazywany jest „bramą gór”. Przed reformą administracyjną gmina stanowiła część województwa tarnowskiego. Najbliższe ośrodki miejskie to Brzesko (20 km), Nowy Sącz (30 km), Tarnów (35 km) i Kraków (70 km). Przez gminę Czchów przebiega ważny węzeł komunikacyjny – droga krajowa E-75. W Czchowie, na rzece Dunajec, zaraz po uruchomieniu zapory w Rożnowie, wybudowana została kolejna zapora. Utworzono w ten sposób zbiornik retencyjny – Jezioro Czchowskie. Zalew, mimo że dużo mniejsze od rożnowskiego, jednak w dużej mierze podnosi

¹³¹ źródło: <http://www.czchow.pl>; dane na 05.06.2009

krajobrazowe walory gminy. Przyczyniają się do tego także pagórkowate usytuowanie terenu, rozległe lasy i miejsca widokowe. Godne uwagi zabytki usytuowane w tej gminie to:

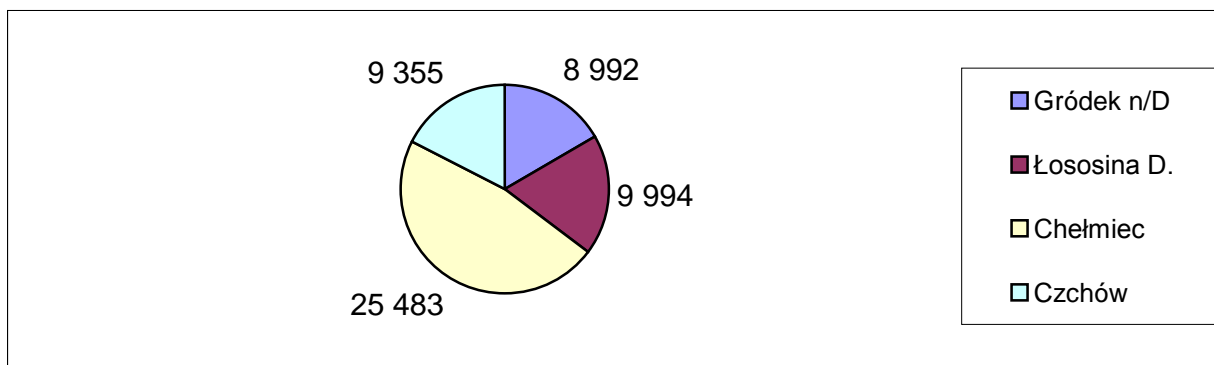
- zrekonstruowany zamek Tropsztyn w Wytrzysszycze, gdzie można poznać związki tej miejscowości z Niedzicą i skarbem Inków;
- odnowiona baszta w Czchowie – miejsce corocznego „Baszta Jazz Festiwal”;
- drewniane kościoły w Złotej, Tymowej i Jurkowie;
- gotycki kościół w Czchowie z najstarszymi freskami w Europie.

Walorów turystycznych dodają także dwa promy na Dunajcu jeden w Wytrzysszycze napędzany elektrycznie i drugi w Piaskach-Drózków napędzany ręcznie. Poza tym warto odwiedzić muzeum parafialne i regionalną izbę pamięci w Złotej oraz skorzystać z atrakcji oferowanych przez Miejski Ośrodek Kultury w Czchowie. Dzięki swoim pozytywnym cechom sam Czchów został w 1997 roku okrzyknięty przez dziennikarzy „Letnią stolicą tarnowskiego”. Oprócz charakteru turystycznego, gmina posiada również walory rolnicze – znane w całej Polsce są m.in. uprawy fasoli „Piękny Jaś”.

Aby charakterystyka gmin stała się pełniejsza warto zwrócić uwagę na zamieszkującą tam ludność. Strukturę mieszkańców wsi wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego przedstawia poniższa tabela i wykres.

Tabela 2: Ludność zamieszkująca poszczególne gminy, dane na rok 2008

Lp.	Gmina				
	Ludność	Gródek n/D	Łososina D.	Chelmiec	Czchów
1	Ludność faktycznie zamieszkała	8 992	9 994	25 483	9 355
2	Ludność na 1 km ²	102	118	228	141
3	wiek przedprodukcyjny	27,7%	27,3%	27,0%	24,6%
4	wiek produkcyjny	58,7%	59,5%	61,6%	60,7%
5	wiek poprodukcyjny	13,7%	13,3%	11,4%	14,7%
6	Kobiety na 100 mężczyzn	100	97	100	102

Rysunek 7: Ludność zamieszkująca poszczególne gminy, dane na rok 2008

Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego od czasu założenia po lata współczesne nieustannie ulegał licznym zmianom. Największe z nich dotyczą gospodarki. Z roku na rok rolnictwo ustępowało na rzecz działalności usługowej. Obecnie tylko w kilkunastu przypadkach działalność rolnicza jest prowadzona w celach zarobkowych. Pozostałe gospodarstwa rolne są niewielkie a płody rolne są wykorzystywane przez rodziny rolników. Duże znaczenie ma sadownictwo, powoli upowszechnia się uprawa fasoli „Piękny Jaś”. Główne źródło dochodu stanowią obecnie prywatne firmy oraz praca w kilku większych przedsiębiorstwach usytuowanych na terenie badanych gmin lub w pobliskich Nowym Sączu i Brzesku. Poprawiła się ogólna infrastruktura wsi. Przede wszystkim są to nowe drogi, i chodniki. Wsie są zgazyfikowane, funkcjonują wodociąg i kanalizacja. Każdego roku powstają nowe domy oraz budynki użyteczności publicznej. Duże zmiany charakteryzują też branżę turystyczną. Zakończył się okres turystyki masowej, kiedy nad jeziorami funkcjonowały liczne ośrodki wczasowe. Dzisiaj turystyka ogranicza się do kilku niewielkich ośrodków, nielicznych wypożyczalni sprzętu wodnego i rodzącej się agroturystyki. Ruch turystyczny rozpoczyna się pod koniec maja a kończy na początku września. Do takiej sytuacji przyczyniły się nie tylko zmiany ekonomiczne w kraju ale także degradacja jezior. Być może dalsza działalność Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego doprowadzi do odmulenia jezior i poprawy infrastruktury turystycznej co przyczyni się do ożywienia turystyki w regionie.

Zmiany w szkolnictwie i kulturze uzależnione są – jak w całym kraju – od reformy samorządowej. Teraz szkoły podstawowe, gimnazja, biblioteki, domy kultury finansowane są przez samorządy lokalne. W większości przypadków wiąże się to z pozytywnym efektem. Zmiany w prawodawstwie umożliwiły też lepszą organizację sektora pozarządowego. Poza omawianym związkiem gmin na badanym terenie funkcjonuje wiele organizacji sektora pozarządowego, powoływane są lokalne grupy działania, zawierane partnerstwa. Podmioty te w dużej mierze bazują na funduszach unijnych. Powoli można obserwować powrót niegdyś zaniechanych praktyk – odradzają się koła gospodyń wiejskich, powraca rękodzieło, cenne stają się zespoły regionalne, orkiestry. Coraz więcej świadomych mieszkańców na różne sposoby próbuje ratować ginące kulturę.

Te wszystkie zmiany wpływające na rozwój społeczny i gospodarczy w sumie powodują nieustanny rozwój regionu. W kolejnych rozdziałach badawczych autor szczegółowo odniesie się do tej kwestii, zwracając uwagę na miejsce edukacji w zasygnalizowanym już rozwoju środowisk wiejskich.

Rozdział V

Rozwój regionalny na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

1. Kierunki rozwoju regionalnego badanych gmin

Analizując rozwój poszczególnych gmin można wyodrębnić kilka kierunków, na których skupiają się działania w zakresie rozwoju gospodarczego i społecznego. Będzie to przede wszystkim poprawa infrastruktury oraz przechodzenie z działalności rolniczej na pozarolniczą – głównie usługową. Wyjątkiem będzie rozwój sadownictwa i przetwórstwa owocowego oraz uprawa fasoli – która w 28 listopada 2006 została wpisana na Listę Produktów Tradycyjnych.¹³² Branża usługowa charakteryzuje się powstawaniem małych, lokalnych firm, które swym działaniem obejmują kilka wsi – np. zakłady fryzjerskie, kwaciarnie, warsztaty samochodowe. Widoczny jest też szybki rozwój dużych przedsiębiorstw, zatrudniających nawet do kilku tysięcy osób – np. firma WIŚNIEWSKI, która obecnie jest największym w Polsce producentem bram garażowych i przemysłowych. Ważnym kierunkiem w rozwoju są zmiany warunków mieszkaniowych w poszczególnych wsiach. Zwracali na to uwagę wszyscy respondenci – sołtysi. Nie tylko powstaje coraz więcej nowych domów ale przede wszystkim są one bardziej nowoczesne i różnorodne. Obok domów urządzone są ogródki, tarasy, eleganckie bramy i ogrodzenia a czasami nawet baseny.

Następnym ważnym obszarem w rozwoju są usługi teleinformatyczne. To dziedzina, która w ostatnich latach, dzięki środkom unijnym, bardzo przyspieszyła swój rozwój. Komputer w domu to już nie luksus a raczej pewna norma, mieszkańcy mają dostęp do sieci Internet, wzrasta korzystanie z telefonów komórkowych przy jednoczesnym spadku używania telefonów stacjonarnych. Powstają pracownie komputerowe, w większych wsiach funkcjonują bankomaty, w sklepach można płacić kartami płatniczymi.

Inny kierunek rozwoju wiąże się z funkcjonowaniem III sektora. Rejestrowane są fundacje i stowarzyszenia, powstają organizacje, które rzeczywiście działają dla dobra regionu. Duże zmiany zachodzą też w dziedzinie turystyki. Chociaż tutaj nie zawsze będzie można mówić o rozwoju. Skończyła się turystyka masowa. Turyści odwiedzający region jezior Rożnów – Czchów to głównie rodziny z dziećmi, studenci, wycieczki autokarowe –

¹³² chodzi o odmianę fasoli „Piękny Jaś” z doliny Dunajca

wszystkie te grupy przyjeżdżają „na chwilę”. Zmniejszyła się liczba dużych ośrodków wczasowych. Bardzo powoli rozwija się agroturystyka. W wielu miejscowościach takie gospodarstwa nie mają racji bytu. Przykładem mogą być Zbyszyce w gminie Gródek n/Dunajcem czy Będzieszyna w gminie Czchów. Sołtysi obu tych wsi zwracają uwagę na fakt, że wiele działek budowlanych sprzedano właśnie turystom. Ci wybudowali domki, do których przyjeżdżają w sezonie. Nie ma więc zapotrzebowania na agroturystykę. Dodatkowy problem stanowi stan obu jezior. Brzegi w wielu miejscach są tak zamulone, że całkowicie uniemożliwia to korzystanie z wody. Tak jest np. w Zbyszycach, miejscowości położonej bezpośrednio nad Jeziorem Rożnowskim. 15 lat temu można się tam było kąpać, korzystać ze sprzętu pływającego. Obecnie nie ma ani jednego miejsca, w którym można byłoby wejść do wody. Obszar jeziora wzdłuż linii brzegowej jest zamulony i zarośnięty. Poprawie tej sytuacji ma służyć Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego. Rozpoczęły się już prace w kilku punktach na obu jeziorach.

Rozwój gmin „objętych” Związkiem Gmin Jeziora Rożnowskiego wpisuje się w rozwój województwa małopolskiego – powiat nowosądecki i brzeski. Rozwój regionalny badanego obszaru jest bardzo zróżnicowany i wieloaspektowy. Inaczej rozwijają się wsie graniczące z Nowym Sączem, czy te położone przy drodze krajowej. Na szczegółowe aspekty rozwoju wymienionych wyżej kierunków oraz na zróżnicowanie uwarunkowane położeniem zwraca autor uwagę w kolejnych podrozdziałach.

2. Rozwój infrastruktury Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

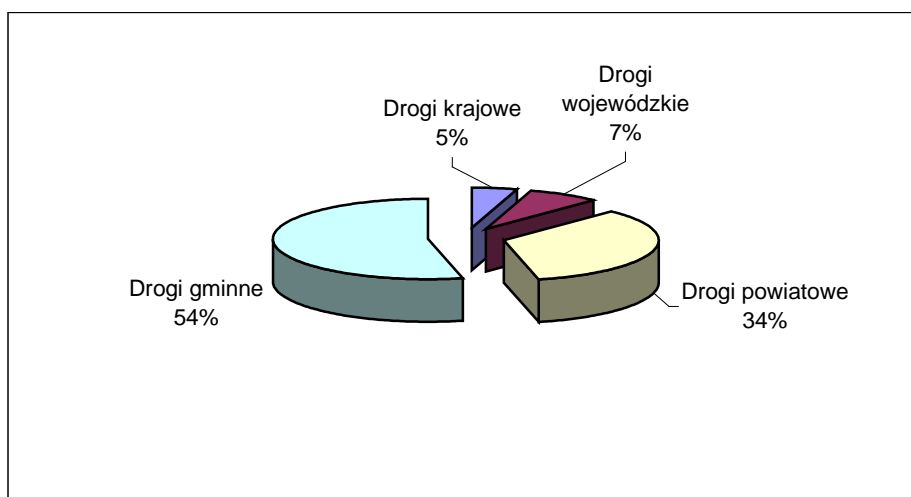
Poprawa infrastruktury jest widoczna w każdej z badanych wsi. Co roku warunki życia zmieniają się na lepsze. Często wystarczy tylko obserwacja terenu. Jeden z dyrektorów szkół pytany o to co wskazuje na rozwój regionu odpowiada: *wystarczy wyjść na górę i popatrzeć na wieś przez lornetkę*. (Wywiad nr 32). Rzeczywiście rozwój infrastruktury widać „na każdym kroku”, również dane ilościowe wskazują na duże zmiany w tym zakresie. W szczególności:

- a) poprawiła się jakość dróg – wiele zostało naprawionych, wyasfaltowano nowe;
- b) wybudowano wiele kilometrów chodników (np. chodnik w Rożnowie);
- c) wszystkie wsie są zgazyfikowane;

- d) poprawiła się gospodarka wodno-ściekowa (funkcjonują oczyszczalnie ścieków);
- e) wybudowano nowe i remontowano budynki użytku publicznego – głównie szkoły, hale sportowe, ośrodki zdrowia, remizy;
- f) rozwinęła się sieć sklepów i innych usług, powstają nowe budynki użyteczności publicznej;
- g) mieszkańcy mają różnorodny dostęp do sieci Internet i sieci komórkowych, większość szkół jest skomputeryzowana;
- h) powstało wiele nowych domów mieszkalnych;

Inwestycje drogowe:

Nowe drogi, to inwestycja w pierwszej kolejności utożsamiana z rozwojem regionu. Jest to zrozumiałe. Powstanie dróg to nie tylko duże udogodnienie dla mieszkańców. To również często warunek przyjazdu turystów czy powstawania kolejnych inwestycji. Stan dróg, mostów i chodników zależy od właściciela. Po reformie administracyjnej w 1999 roku sieć dróg publicznych została dostosowana do nowego podziału kraju. Własność Skarbu Państwa stanowią drogi krajowe, natomiast pozostałe drogi stanowią własność samorządu odpowiedniego szczebla. Są to drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Rysunek 8: Podział dróg publicznych w kraju w 2008 roku

Każdego roku na badanym terenie przybywa nowych i wyremontowanych dróg. Przez obszar Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego oprócz dróg gminnych i powiatowych przebiegają następujące drogi:

- a) krajowe: nr 28: na trasie Krasne Potockie – Trzetrzewina – Biczycy – Chełmiec – Nowy Sącz – Piątkowa - Paszyn; nr 75: na trasie Tworkowa – Jurków – Czchów – Będzieszyna – Wytrzyzcza – Witowice Dolne – Łososina Dolna – Tęgoborze – Kurów – Wielogłowy – Nowy Sącz
- b) wojewódzkie: nr 966 w Tymowej; nr 980: na trasie Jurków – Biskupice Melsztyńskie – Domoślawice; nr 975: na trasie Dąbrowa – Wola Kurowska – Sienna – Lipie – Gródek n/Dunajcem – Bartkowa-Posadowa – Bujne

W latach 2000 – 2008 zrealizowano następujące inwestycje związane z poszczególnymi grupami dróg:

a) drogi krajowe:

Te drogi podlegają pod Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad, drogami na obszarze badań zarządza oddział w Krakowie. W przypadku dwóch dróg krajowych realizowane zadania to głównie utrzymywanie i bieżące remonty – czasami realizowane przy współpracy z samorządami lokalnymi.

b) drogi wojewódzkie:

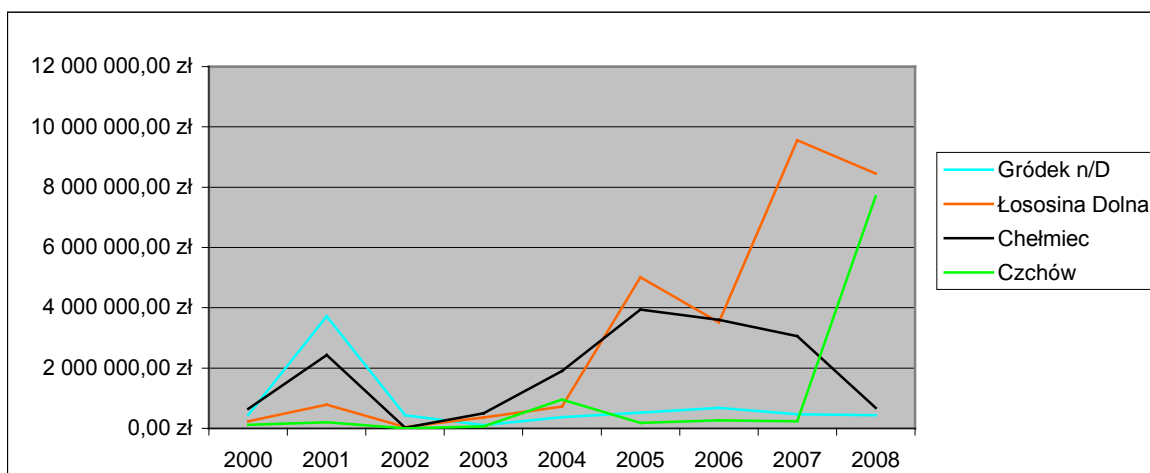
Tymi drogami – na obszarze są trzy – administruje Zarząd Dróg Wojewódzkich w Krakowie. Podobnie jak w przypadku dróg krajowych główne zadania to bieżące remonty i zimowe utrzymanie dróg. Zarządzanie drogami wojewódzkimi jest zgodne z Planem Rozwoju Sieci Dróg Wojewódzkich w Małopolsce na lata 2007 – 2013.

c) drogi powiatowe:

Tych dróg jest w każdej z gmin znacznie więcej niż krajowych i wojewódzkich. Administruje nimi Powiatowy Zarząd Dróg w Nowym Sącz – gminy Chełmiec, Łososina Dolna i Gródek n/Dunajcem oraz Powiatowy Zarząd Dróg w Brzesku – gmina Czchów. Zakres prac wykonywanych na drogach powiatowych jest bardzo szeroki. Do zadań należą m.in. – renowacja rowów, likwidacja skarp, zimowe utrzymanie dróg, montaż barier energochłonnych, wycinka drzew, budowa i remont mostów, poprawa oznakowania, bieżące remonty dróg i inne prace. Podczas niektórych zadań Powiatowe Zarządy Dróg współpracują z gminami (np. podczas usuwania skutków powodzi wspólnie naprawiano niektóre szkody). Załączona tabela i wykres pokazują nakłady finansowe poniesione na inwestycje drogowe w poszczególnych gminach w latach 2000 – 2008.

Tabela 3: Łącznie wydatki na inwestycje związane z drogami powiatowymi w latach 2000 - 2008

Lp.	Rok	Gmina				Razem
		Gródek n/D	Łososina Dolna	Chełmiec	Czchów	
1	2000	441 938,00 zł	233 747,00 zł	646 977,00 zł	117 505,00 zł	1 440 167,00 zł
2	2001	3 712 992,00 zł	790 619,00 zł	2 430 503,00 zł	200 000,00 zł	7 134 114,00 zł
3	2002	434 358,00 zł	40 728,00 zł	22 155,00 zł	0,00 zł	497 241,00 zł
4	2003	108 831,00 zł	356 938,00 zł	496 890,00 zł	68 533,00 zł	1 031 192,00 zł
5	2004	372 236,00 zł	718 447,00 zł	1 898 742,00 zł	957 752,67 zł	3 947 177,67 zł
6	2005	524 768,00 zł	5 013 573,00 zł	3 940 819,00 zł	184 303,00 zł	9 663 463,00 zł
7	2006	676 606,00 zł	3 515 296,00 zł	3 595 439,00 zł	260 915,00 zł	8 048 256,00 zł
8	2007	464 896,00 zł	9 554 032,00 zł	3 056 908,00 zł	234 061,00 zł	13 309 897,00 zł
9	2008	440 434,00 zł	8 455 898,00 zł	682 342,00 zł	7 696 022,92 zł	17 274 696,92 zł
10	Razem:	7 177 059,00 zł	28 679 278,00 zł	35 856 337,00 zł	9 719 092,59 zł	81 431 766,59 zł

Rysunek 9: Łącznie wydatki na inwestycje związane z drogami powiatowymi w latach 2000 - 2008

Duże różnice wydatków w poszczególnych latach zależą od otrzymanych dotacji (fundusze unijne, dotacje wojewódzkie i krajowe) oraz od „ważności” dróg. Widać np. charakterystyczny wzrost wydatków w roku 2001 co było spowodowane zniszczeniem dróg podczas powodzi z 2000 roku. Wyraźnie widać też, które tereny są „ważniejsze” przy takich inwestycjach. Największe wydatki poniesiono w gminie Chełmiec – położonej bezpośrednio przy granicy z Nowym Sączem. Różnice w wydatkach zależą też od ilości dróg powiatowych na terenie gminy.

d) drogi gminne:

Pozostałe lokalne drogi to drogi administrowane przez samorząd gminny. Każdego roku w budżecie poszczególnych gmin inwestycje drogowe zajmują ważne miejsce. Poniższa tabela przedstawia najważniejsze inwestycje poszczególnych gmin w latach 2000 – 2008.

Tabela 4: Wybrane inwestycje drogowe samorządów gminnych

Lp.	Gmina Rok	Gródek n/Dunajcem	Łososina Dolna	Chelmic	Czchów
1	2000	1) Wykonano mapy do celów projektowych na modernizację dróg (6 dróg) 2) projekt modernizacji drogi gminnej Przydonica - Bobowa Dział -Zbęk	1) utwardzenie 3 km dróg 2) bieżące remonty dróg gminnych 3) bieżące remonty dróg powiatowych i krajowych	1) asfaltowanie dróg na terenie gminy	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych 2) remonty nawierzchni bitumicznej 3) budowa 800 m chodnika 4) budowa mostu w Tymowej
2	2001	Brak danych	1) utwardzenie 2,5 km dróg 2) łatanie dziur na drogach gminnych 3) naprawa dróg i mostków zniszczonych podczas powodzi	1) odbudowa drogi Piątkowa - Koniuszowa 2) odbudowa po powodzi drogi gminnej w Biczycach	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych 2) remonty nawierzchni bitumicznej 3) budowa 700 m chodnika
3	2002	1) budowa mostu Rożnów Radajowice; 2) odbudowa mostu na potoku Jelnianka; 3) odbudowa po powodzi dróg gminnych i niektórych mostów	Brak danych	1) wykonanie nawierzchni betonowych na drogach gminnych 2) remont cząstkowy dróg gminnych i osiedlowych – drogi betonowe	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych 2) remonty nawierzchni bitumicznej 3) budowa 500 m chodnika
4	2003	1) c.d. odbudowy dróg gminnych po powodzi 2) odbudowa drogi gminnej Rożnów – Wiesiołka;	1) utwardzono 7,7 km dróg 2) bieżące remonty dróg 3) wykonano	1) wykonanie nawierzchni betonowych na drogach gminnych i osiedlowych	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych 2) remonty nawierzchni

		3) regulacja potoków i budowa wałów przy drogach gminnych 4) odbudowa chodników w ciągu drogi wojewódzkiej w Gródku n/D 5) budowa chodnika i zatok autobusowych Podole - Gródek	sygnalizację świetlną i oznaczono „czarny punkt” na drodze krajowej 4) położono nową nawierzchnię na dwóch drogach powiatowych 5) prowadzono bieżące naprawy na drogach powiatowych		bitumicznej 3) budowa 700 m chodnika 4) budowa zatoki przystankowej
5	2004	1) budowa ,odbudowa i modernizacja dróg: Jelna – Wola Kurowska, Podole – Jelna, Rożnów – Wiesiółka, Rożnów, Tropie 2) budowa i modernizacja chodników: Gródek n/D, Podole, 3) opracowanie dokumentacji pod przejęcie drogi w Lipiu	1) utwardzono 6,8 km dróg 2) wykonano dwa parkingi, chodnik w centrum Łososiny, żwirową drogę koło cmentarza 3) prowadzono bieżące remonty 4) wykonano remont drogi krajowej 5) prowadzono remonty na drogach powiatowych	1) odbudowa drogi gminnej w miejscowości Dąbrowa 2) wykonanie nawierzchni bitumicznej dróg gminnych i osiedlowych 3) remont drogi gminnej w Librantowej	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych – w tym nawierzchnia asfaltowa i z płyt ażurowych 2) remonty nawierzchni bitumicznej 3) budowa 900 m chodnika
6	2005	1) odbudowa drogi Gierowa – Rożnów Zagórze 2) przebudowa dróg gminnych i uzupełnienie sieci dróg	1) utwardzono 5,6 km dróg 2) prowadzono bieżące remonty 3) dofinansowano remont i budowę chodników przy drodze krajowej i drogach powiatowych 4) remonty kładki w Witowicach Dolnych i mostka w Bilsku 5) remont drogi krajowej i chodników,	1) budowa kładki pieszo-jezdnej wraz z odcinkiem drogi dojazdowej w Klęczanach 2) budowa mostu wraz z regulacją i umocnieniami brzegów potoku Wsiówka w ramach zadania „Budowa sali gimnastycznej w Paszynie” 3) remont dróg	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych – w tym nawierzchnia asfaltowa i z płyt ażurowych 2) remonty nawierzchni bitumicznej 3) budowa 1 km i 700 m chodnika

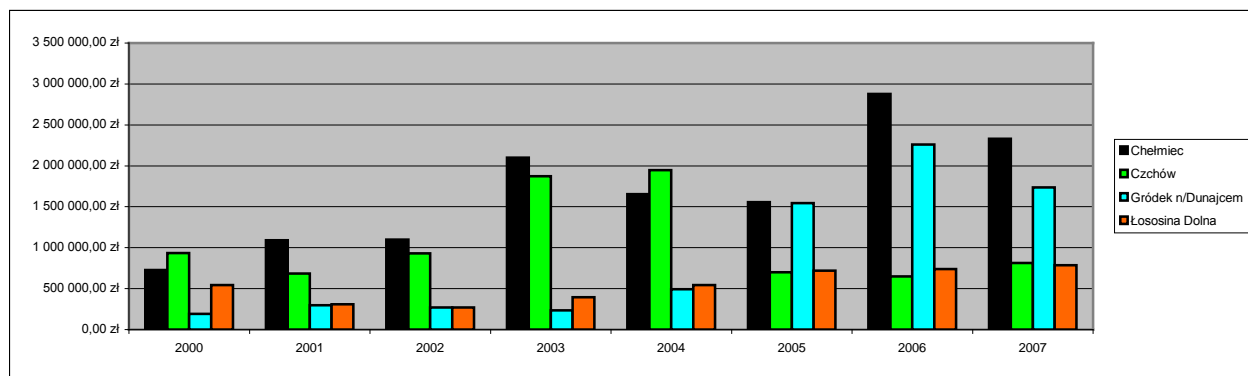
			nowe zatoczki autobusowe 6) remonty i nowe nawierzchnie na niektórych drogach powiatowych	gminnych: Chełmiec, Krasne Potockie, Niskowa, Chomranice, Biczycze Dolne, Świniarsko	
7	2006	1) przebudowa sieci dróg gminnych 2) odbudowa po powodzi i modernizacja pozostałych dróg gminnych	1) utwardzono 6,3 km dróg 2) prowadzono bieżące remonty 3) dofinansowano remont dwóch dróg powiatowych	1) odbudowa drogi gminnej w Chełmcu	1) modernizacja i odbudowa dróg gminnych – w tym nawierzchnia asfaltowa i z płyt ażurowych 2) remonty nawierzchni bitumicznej
8	2007	1) bieżące remonty dróg; 2) odbudowa dróg po powodzi 2004 i 2006 – pierwsza, druga i trzecia promesa MSWiA; 3) modernizacja drogi rolniczej Bujne II 4) przebudowa drogi gminnej na Bartkowej 5) stabilizacja osówisk	1) utwardzono 9,2 km dróg 2) dofinansowano remont drogi powiatowej w Łękach 3) prowadzono bieżące remonty	1) odbudowa dróg gminnych w Marcinkowicach, Librantowej, Klęczanach, Dąbrowie 2) remont drogi w Januszowej, Biczycach Dolnych i Górnych 3) budowa drogi, nakrapianki z emulsji i grysów bazaltowych w Wielogłowach 4) drogi rolnicze w Trzetrzewinie i Paszynie 5) budowa chodnika w Trzetrzewinie	1) podbudowa i nawierzchnia asfaltowa dróg, łącznie ponad 3 km i 200 m 2) wykonanie żwirowej podbudowy na drogach dojazdowych do gruntów ornych, łącznie ok. 520 m 3) stabilizacja osuwiska w Złotej 4) budowa chodników w Jurkowie, Tworkowej, Biskupicach Melsztyńskich i Czchowie 5) bieżące remonty 6) remont mostu Czchów - Piaski
9	2008	1) przebudowa drogi wojewódzkiej w Zbyszycach	1) utwardzono 10 km dróg 2) prowadzono	1) remonty dróg gminnych	1) podbudowa i nawierzchnia asfaltowa dróg,

	2) budowa chodnika Podole Górowa i Rożnów; 3) stabilizacja osuwisk 4) remont dróg po powodzi	bieżące remonty 3) wybudowano chodnik koło lotniska 4) dofinansowano remont drogi powiatowej w Michalczowej		łącznie ponad 2 km i 700 m 2) modernizacja ok. 900 m dróg dojazdowych do gruntów ornych 3) bieżące remonty
--	--	---	--	--

Oprócz wymienionych inwestycji do ważnych zadań samorządów lokalnych należy dbanie o przystanki, oświetlenie na drogach, zimowe i letnie utrzymywanie dróg. W każdej gminie prowadzone są inne statystyki dotyczące ww. prac dlatego charakterystyka inwestycji wygląda inaczej przy każdej gminie. Jednak przedstawione dane wystarczająco pokazują jak bardzo rozwijała się infrastruktura drogowa. Główne zmiany, która można wyróżnić to budowa nowych dróg oraz remonty nawierzchni. Ponadto budowa lub remonty mostów, budowa nowych parkingów i chodników. Wiele z prowadzonych prac były uzależnione od zniszczeń powodziowych. Na poniższym wykresie i tabeli pokazane są wydatki poniesione zgodnie z budżetem poszczególnych gmin na wymienione powyżej inwestycje:

Tabela 5: wykonanie budżetu (w zł), pozycja 60016 - transport, drogi publiczne gminne

Lp.	Rok Gmina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	RAZEM:
1	Gródek n/D	190 035,00	296 607,00	268 542,00	235 181,00	494 561,00	1 545 761,00	2 259 363,45	1 738 171,01	7 028 221,46
2	Łososina Dolna	544 306,00	308 472,00	267 973,00	396 459,00	543 327,00	718 117,00	738 813,55	787 606,33	4 305 073,88
3	Chelmiec	727 822,00	1 091 851,00	1 100 351,00	2 099 283,00	1 653 557,00	1 556 196,00	2 878 733,52	2 331 733,42	13 439 526,94
4	Czchów	936 508,00	683 991,00	932 084,00	1 872 828,00	1 947 422,00	701 335,00	650 902,26	812 541,97	8 537 612,23
5	RAZEM:	2 400 671,00	2 382 922,00	2 570 952,00	4 605 754,00	4 640 871,00	4 523 414,00	6 529 818,78	5 672 059,73	33 326 462,51

Rysunek 10: Wykonanie budżetu, pozycja 60016 - transport, drogi publiczne gminne

Dodatkowo, oprócz kwot wykazanych w budżetach gmin na inwestycje drogowe był też przeznaczane fundusze z innych źródeł – pomocy UE, pomocy powodziowej i innych. Największe wydatki zostały poniesione w gminie Chelmiec. Jest to związane ze strategicznym położeniem gminy. Poszczególne wsie otaczają pierścieniem Nowy Sącz. Duże wydatki w gminie Gródek n/Dunajcem są wynikiem prac nad osuwiskami, które uaktywniły się podczas ostatnich powodzi (1997 i 2000). Inwestycje drogowe – mimo, że tak liczne – wciąż jeszcze są potrzebne. Powstawanie nowych dróg asfaltowych wiąże się z potrzebą lepszego oznakowania drogowego, zapewnienia bezpieczeństwa. Analizując przypadki w poszczególnych gminach widać też, jak często sprawy dróg jednoczą mieszkańców, którzy zabiegają o nowe inwestycje a w wielu przypadkach także społecznie pomagają w niewielkich pracach. Inwestycje drogowe to również budowa nowych chodników – dawniej na wsiach nie potrzebnych, jednak obecnie coraz częściej niezbędnych. Tego typu inwestycje są prowadzone na terenie każdej z gmin. Z roku na rok coraz więcej „niebezpiecznych” fragmentów dróg zostaje zabezpieczona chodnikiem. W każdej z gmin co roku opracowuje się też plany pod wykonanie kolejnych metrów chodników.

Analiza dokumentów oraz obserwacja wskazują na rzeczywiste zmiany infrastruktury. Natomiast dane uzyskane dzięki wywiadam i ankietom obrazują jak ważną kwestię dla mieszkańców stanowi jakość dróg. Spośród 135 ankietowanych gimnazjalistów 75 zwraca uwagę na nowe drogi, 26 na budowę chodników a 9 na remonty lub budowę mostu. W sumie 74% ankietowanych zauważa tę kwestię w swojej wypowiedzi. 100% respondentów wywiadów pytana o rozwój regionu wskazuje na poprawę stanu dróg.

Gazyfikacja:

Wywiady z sołtysami i wójtami oraz materiały dotyczące inwestycji w poszczególnych gminach pokazują, że obecnie wszystkie wsie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego są zgazyfikowane. Każdy mieszkaniec badanych gmin miał możliwość przyłączenia swojego domostwa do sieci gazowniczej. Za dystrybucję gazu, eksploatację sieci i nowe przyłącza odpowiedzialna jest Karpacka Spółka Gazownicza Sp. z o.o. z siedzibą w Nowym Sączu.

Gospodarka wodno-ściekowa:

W poszczególnych gminach za eksploatację wodociągów, kanalizacji i oczyszczalni ścieków odpowiedzialne są Zakłady Komunalne. Zadanie z tego zakresu są również uwzględnione w działaniach Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Inwestycje w tym

kierunku są we wszystkich czterech gminach bardzo potrzebne. Nie we wszystkich wsiach są wodociągi, brakuje też rozwiązań kanalizacyjnych. Według wójtów i sołtysów wciąż funkcjonują gospodarstwa, pozbywające się ścieków „na dziko”. W ostatnich latach inwestycje komunalne z zakresu wodno-kanalizacyjnego były następujące:

Tabela 6: Wybrane inwestycje wodno-kanalizacyjne samorządów lokalnych

Lp.	Gmina Rok	Gródek n/Dunajcem	Łososina Dolna	Chelmiec	Czchów
1	2000	Wodociągi wiejskie: Bartkowa Posadowa Podole Górowa Gródek (wykonanie), Wodociąg Rożnów (projekt modernizacji), Wodociąg Tropie (etap II), Wodociąg w stronę Przydonicy (mapy i fragment sieci); Kanalizacja sanitarna Rożnów	Kontynuowano budowę oczyszczalni i kanalizacji w Łososinie Dolnej; wykonano III etap kanalizacji w Tęgoborzy	Mała Wieś przyłącza II etap kanalizacji; budowa sieciowej przepompowni ścieków nr II w Małej Wsi; budowa wodociągu Chomranice etap I; rurociąg tłoczny w Kunowie; wykonanie studni wierconej w Paszynie; wodociąg Paszyn - Piątkowa	Rozbudowa wodociągu gminnego; regulacja rzeki Dunajec; kanalizacja sanitarna; zakończenia zbiornika wody Czchów – Trawniki;
2	2001	Brak danych	Zakończono budowę kanalizacji i oczyszczalni ścieków w Łososinie – trwa rozruch technologiczny; z dniem 1 kwietnia rozpoczął działalność Gminny Komunalny Zakład Budżetowy	Projekt budowlanego wodociągu wiejskiego Trzetrzewina Niwy wraz ze studnią w Brzeznej; wykonanie dokumentacji projektowo kosztorysowej dla zaopatrzenia w wodę wsi Wielopole, Wielogłowy, Dąbrowa, Ubiad, Klimkówka; wodociąg Dąbrowa etap II; wodociąg Piątkowa - Krasów-	Opracowanie projektu kanalizacji Czchów - Jurków

				Paszyn – Granice; połączenie odwiertu O2 z wodociągiem Paszyn Jodłowa Góra; studnia w Januszowej; budowa sieci wodociągowej z hydroforniami w Wielopolu II etap	
3	2002	Budowa wodociągu wiejskiego Bartkowa Posadowa – Podole Górowa – Gródek n/D., etap I; odbudowa oczyszczalni ścieków i kanalizacji w Gródku n/D. i Rożnowie; kanalizacja w Gródku n/D (przetargi)	Brak danych	Wykonanie wodociągu Piątkowa Krasów etap II; wykonanie wodociągu Rdziostów Haszna; wykonanie wodociągu Trzetrzewina Niwy; wodociąg Haszna II etap	Przekazanie kanalizacji sanitarnej w gminie; zlecono opracowanie dokumentacji na rozbudowę II etapu oczyszczalni ścieków w Jurkowie; wykonano sieć wodociągową w Czchowie i Tworkowej
4	2003	Wodociąg Tropie – etap II; połączenie wodociągów Bartkowa-Podole- Grodek z wodociągiem Rożnow; budowa kanalizacji w Gródku n/Dunajcem (przydomowe oczyszczalnie);	Rozbudowa kanalizacji w Tęgoborzy i Łososinie Dolnej; wykonanie kanalizacji deszczowo- odwadniającej wzdłuż drogi na Białej k/Wojtasów; wykonano przyłącz wody i kanalizacji do starego budynku UG; trwają prace przygotowawcze związane z budową wodociągów	Opracowanie dokumentacji dla kanalizacji Piątkowej; budowa wodociągu Piątkowa Krasów i Paszyn Granice etap IV	Zrealizowano zadanie inwestycyjne p.n. „Grupowa kanalizacja sanitarna w gminie Czchów – etap I; prowadzono dalsze prace związane z dokumentacją techniczną rozbudowy gminnej oczyszczalni ścieków w Jurkowie; prowadzono remonty (studzienki, przepompownia, inne); realizacja zadania wodociąg Czchów - Tymowa

					etap II
5	2004	Remonty i odbudowa wodociągów: Tropie i Bartkowa – Rożnów;	Rozbudowa kanalizacji w Łososinie Dolnej; opracowano koncepcję budowy wodociągów w gminie;	Budowa sieci wodociągowej z przyłączami do budynków, hydrofornie i zbiorniki wody – etap I w Dąbrowej i Wielogłowach; budowa wodociągu w Piątkowej i Paszynie etap V	Budowa grupowej kanalizacji sanitarnej w Gminie Czchów Etap II
6	Rok 2005	Wodociąg wiejski Rożnów – Bartkowa; sieć wodociągowa na terenie gminy Gródek n/D; oczyszczalnie przydomowe	Rozpoczęto opracowanie dokumentacji projektowej na wodociągi; rozbudowa kanalizacji w Łososinie Dolnej;	Budowa sieci wodociągowej w ramach zadania „Budowa sali gimnastycznej w Świniarsku”	Oczyszczalnia ścieków w Jurkowie - II-gi etap rozbudowy; Budowa grupowej kanalizacji sanitarnej w Czchowie;
7	2006	Modernizacja wodociągu wiejskiego Bartkowa – Rożnów; rozbudowa poszczególnych sieci;	Kontynuowano opracowywanie dokumentacji projektowej na wodociągi; uzyskano pozwolenie na budowę I etapu; zakupiono działki pod zbiorniki; wykonano rozbudowę kanalizacji wraz z przepompownią ścieków w Łososinie Dolnej; wykonano rozbudowę kanalizacji w Tęgoborzy	Budowa sieci wodociągowej z przyłączami do budynków, zbiorniki wody we wsiach Wielogłowy, Ubiad; podobna budowa we wsiach Chomranice, Krasne Potockie, Wola Marcinkowska	Budowa sieci wodociągowej w Gminie Czchów; Oczyszczalnia ścieków w Jurkowie – II Etap rozbudowy; Kompleksowe porządkowanie gospodarki wodno-ściekowej w Gminie Czchów
8	2007	Wykonanie dwóch studni kopanych w	Kontynuowano opracowywanie	Budowa wodociągu Trzetrzewina Niwy	Opracowanie dokumentacji

		<p>miejsowości Rożnów; zaprojektowanie, dostawa i montaż przepompowni wody; rozbudowa sieci wodociągowej cz. I, II, III i IV; opracowanie projektu przebudowy oczyszczalni ścieków w Gródku n/D;</p>	<p>dokumentacji projektowej na wodociągi; uzyskano zgodę na budowę kolejnych etapów; zakupiono działki pod zbiorniki wyrównawcze; w Żbikowicach wykonano nowe ujęcie wody dla potrzeb wodociągu; wykonano rozbudowę kanalizacji w Łososinie Dolnej</p>	<p>część III; wykonanie projektu wodociągu komunalnego etap III – Krasne Potockie, Wola Marcinkowska, Chomranice; budowa wodociągu Wielopole, Wielogłowy, Dąbrowa, Ubiad, Klimkówka – etap IV; budowa kanalizacji sanitarnej w Piątkowej – etap I</p>	<p>projektowej rozbudowy wodociągu w gminie Czchów; Rozbudowa ujęcia wody w Czchowie; Oczyszczalnia ścieków w Jurkowie – II Etap rozbudowy; opracowanie dokumentacji projektowej kanalizacji sanitarnej w m. Piaski D. Żłota, Tworkowa, Tymowa;</p>
9	2008	<p>Zakończono przebudowę oczyszczalni ścieków w Gródku n/D; rozbudowa wodociągu w Tropiu; remont fragmentu wodociągu Rożnów;</p>	<p>Kontynuowano opracowywanie dokumentacji projektowej na wodociągi; uzyskano pozwolenie na budowę kolejnych etapów; zakupiono działki pod zbiorniki wyrównawcze; rozpoczęto budowę wodociągu w Witowicach Dolnych; zaczęto opracowywać dokumentację na rozbudowę kanalizacji sanitarnej w Tęgoborzy – Starej Wsi</p>	<p>Budowa sieci wodociągowej we wsiach Wielogłowy, Wielopole, Dąbrowa, Kurów, Klimkówka – etap V; fragment kanalizacji w Chełmcu; rozbudowa wodociągu w Naściszowej i Januszowej; remont wodociągu w Trzetrzewinie; opracowanie dokumentacji na kanalizację w Niskowej i Szymanowicach oraz Wielogłowach i Dąbrowej; budowa kanalizacji w Piątkowej – etap II; dokumentacja projektowa na</p>	<p>Rozbudowa ujęcia wody w Czchowie; Rozbudowa Grupowego wodociągu w Gminie Czchów; Grupowa kanalizacja sanitarna w Gminie Czchów; Budowa sieci wodociągowej PCV z hydroforniami i zasilaniem energetycznym w m. Piaski Drużków; Budowa sieci wodociągowej PCV ze zbiornikiem, hydrofornią i zasilaniem energetycznym w m. Tymowa i Tworkowa – zad. II i zad. III</p>

				rozbudowę wodociągu w miejscowościach Paszyn, Boguszowa, Klęczany, Kurów	
--	--	--	--	--	--

Podczas badań, autor odwiedzał wsie, gdzie w najwyższej położonych gospodarstwach przy dłuższej suszy brakuje wody. Sporą trudność stanowi też kwestia oczyszczania ścieków – w wielu miejscach z powodu ukształtowania terenu nie ma możliwości wykopania rowów pod kanalizację. W związku z nieodpowiednią glebą część terenu nie nadaje się też do zakładania przydomowych oczyszczalni. Mimo to poprawa sytuacji wodno-kanalizacyjnej w gminach Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego widoczna jest każdego roku. Wskazują na to zamieszczone w powyższej tabeli dane. Działania w tym zakresie to przede wszystkim rozbudowa i remonty sieci wodociągowej oraz kanalizacji. W dużej mierze wpływają one na poprawę jakości życia mieszkańców. Jeszcze do niedawna aby w gospodarstwie była bieżąca woda niezbędne były studnie kopane przy domach. Woda w takich studniach nie zawsze spełniała wymagane normy czystości. Obecnie tylko nieliczni gospodarze korzystają ze studni. Zmniejsza się też wylewanie nieczystości z szamba „na dziko”. Każde domostwo ma obowiązek albo „podpiąć się” do gminnej kanalizacji albo podpisać umowę z odpowiednią firmą zajmującą się wywozem takich nieczystości.

Budynki użytku publicznego:

Podczas wywiadów respondenci zauważali: *Pięknieją obiekty, powstają nowe punkty usługowe.* (Wywiad 18); *Wszystko jest zabudowane, zmienia się infrastruktura.* (Wywiad 22); *Mamy więcej placówek handlowych, 4 banki, cpn-y [...] Nowe oblicza wsi.* (Wywiad 18). W poszczególnych miejscowościach można zauważyć wiele nowych lub wyremontowanych budynków użyteczności publicznej. Niektóre z nich są w trakcie budowy. Większe inwestycje zwykle są realizowane przez urzędy gmin – np. prace przy budynku wielofunkcyjnym w Łososinie Dolnej, mniejsze – jak choćby rozwój sieci sklepów – to często prywatna inicjatywa. Rozwój handlu związany jest z powstawaniem sieci sklepów – np. sieć sklepów Centrum. Często dzieje się tak kosztem małych sklepików, które nie są w stanie sprostać konkurencji. Efektem jest sytuacja w niektórych miejscowościach – np. Lipiu czy Zbyszycach

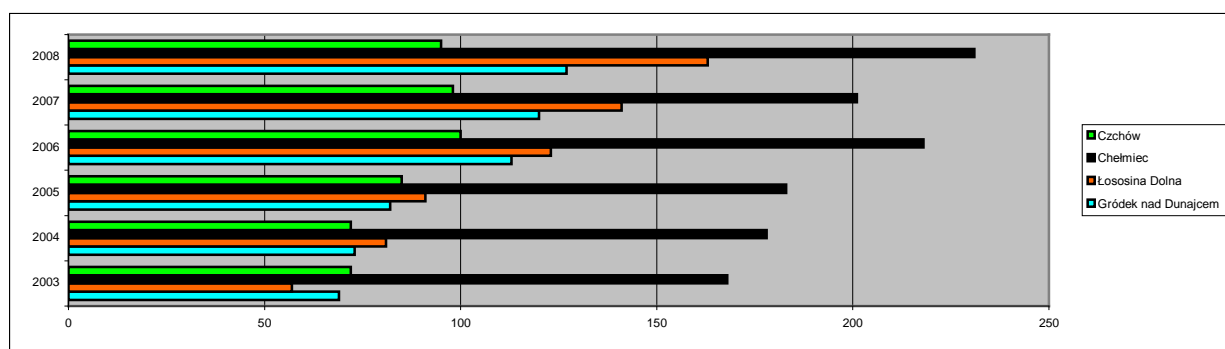
w gminie Gródek n/Dunajcem albo Białowodzie w gminie Łososinia Dolna, w których nie ma ani jednej palcówki handlowej. Na brak sklepu w miejscowości Lipie zwraca uwagę 100% ankietowanej młodzieży mieszkającej w tej miejscowości. W niektórych wsiach rozwija się dzięki temu handel obwoźny – np. w wysoko położonych partiach Roztoki-Brzeziny, Borowej, Bujnego w gminie Gródek n/Dunajcem. Jednak w większości przypadków mieszkańcy zaopatrują się w dużych sklepach w Nowym Sączu lub sąsiednich miejscowościach. Oprócz sklepów w poszczególnych miejscowościach powstają też liczne zakłady usługowe. Szczegóły na ten temat zostaną przedstawione w części dotyczącej rozwoju gospodarki. W rozdziale dotyczącym edukacji autor omówi też rozwój infrastruktury edukacyjnej.

Komputeryzacja:

Ten rodzaj infrastruktury nie jest widoczny w ten sposób jak np. drogi, nowe, ładne domy czy budynki użyteczności publicznej. Potwierdzają go jednak prowadzone we wsiach obserwacje i wywiady, analiza stron internetowych oraz dane Głównego Urzędu Statystycznego. Poniższe tabele i wykresy pokazują zwiększanie się liczby komputerów w szkołach podstawowych i gimnazjach na terenie badanych gmin.

Tabela 7: Liczba komputerów w szkołach podstawowych

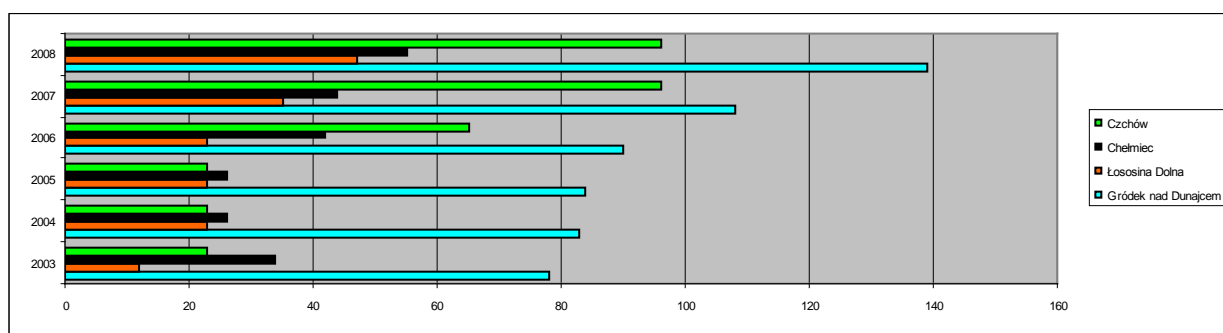
Lp.	Rok						
	Gmina	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Gródek n/D	78	83	84	90	108	139
2	Łososina D.	12	23	23	23	35	47
3	Chelmiec	34	26	26	42	44	55
4	Czchów	23	23	23	65	96	96
5	RAZEM	147	155	156	220	283	337

Rysunek 11: Liczba komputerów w szkołach podstawowych

Tabela 8: Liczba komputerów w gimnazjach

Lp.	Rok						
	Gmina	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Gródek n/D	69	73	82	113	120	127
2	Łososina D.	57	81	91	123	141	163
3	Chelmiec	168	178	183	218	201	231
4	Czchów	72	72	85	100	98	95
5	RAZEM	366	404	441	554	560	616

Rysunek 12: Liczba komputerów w gimnazjach

Dane wskazują na nieustanny wzrost liczby stanowisk komputerowych w szkołach. Oprócz dostępu do komputerów w placówkach szkolnych coraz częściej w poszczególnych miejscowościach można skorzystać z dostępu do sieci Internet w salkach komputerowych otwieranych przy domach kultury, świetlicach, remizach strażackich czy bibliotekach. Wzrasta również użytkowanie komputerów połączonych do sieci Internet w domach. Innym przykładem rozwoju w dziedzinie teleinformatycznej jest dostęp do telefonii komórkowej. Mapa zasięgu poszczególnych sieci biorąc pod uwagę okres ostatnich 10 lat zwiększała się w bardzo szybkim tempie. Chociaż nadal są tereny gdzie brakuje zasięgu telefonów komórkowych. Dostrzega ten problem ankietowana młodzież. Telefon komórkowy jest obecnie podobnie jak komputer raczej normą a nie wyjątkiem w każdym gospodarstwie.

Budownictwo mieszkaniowe:

W każdej gminie można zauważyć tendencję do przekształcania działek rolnych na budowlane. Powstają zarówno całoroczne domy mieszkalne jak i domki letniskowe. Do 2004 budownictwem zajmowały się urzędy gmin. Obecnie pozwolenia na budowę wydaje Starostwo Powiatowe. Ponadto zezwolenie na użytkowanie budynku wydawane jest przez

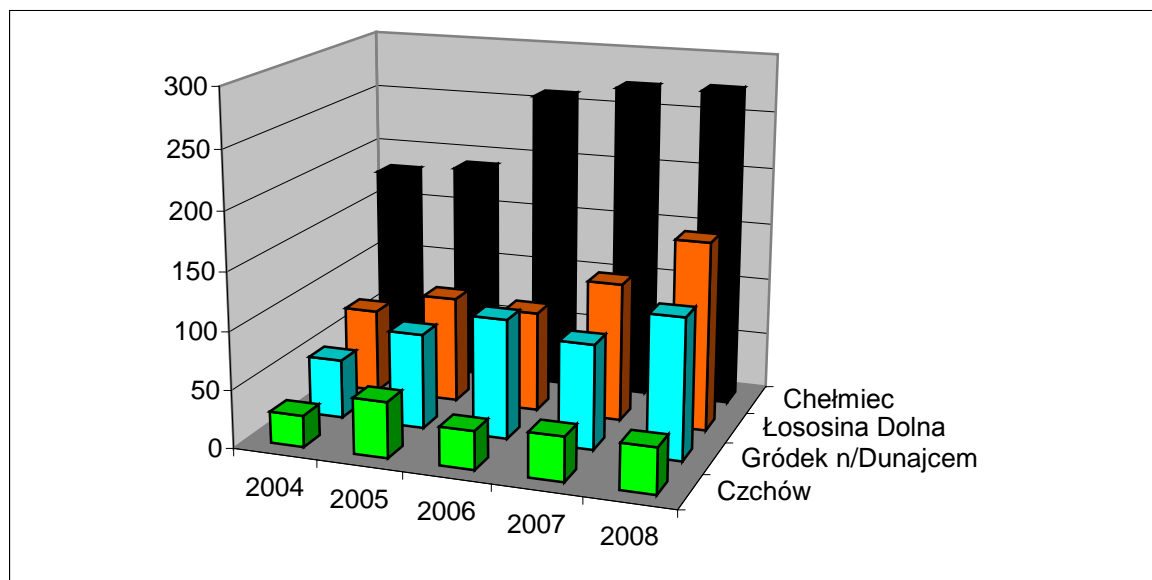
Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego. Szybki rozwój budownictwa mieszkaniowego pokazują poniższe dane:

Tabela 9: pozwolenia na budowę wydane przez starostów nowosądeckiego i brzeskiego w l. 2004-2008

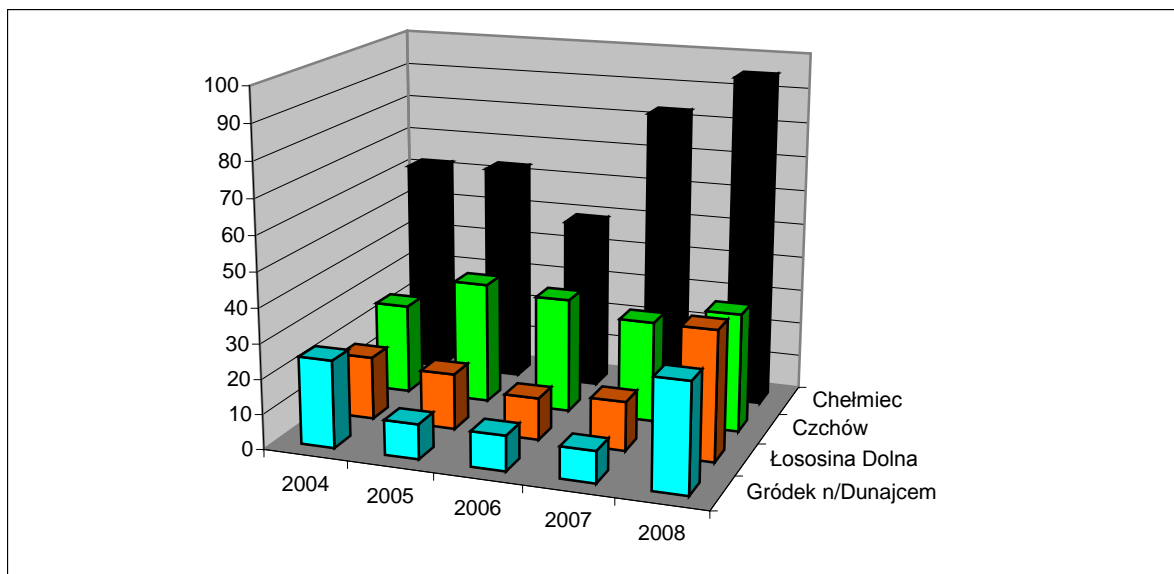
Lp.	Gmina		Gródek n/D	Łososina D.	Chelmiec	Czchów	Razem
	Rok						
1	2004		51	73	181	27	332
2	2005		82	92	190	48	412
3	2006		103	87	260	33	483
4	2007		90	120	272	38	520
5	2008		121	163	274	39	597
6	Razem		447	535	1177	185	2344

Tabela 10: mieszkanie oddane do użytkowania w latach 2004-2008

Lp.	Gmina		Gródek n/D	Łososina D.	Chelmiec	Czchów	Razem
	Rok						
1	2004		25	18	62	26	131
2	2005		10	16	63	35	124
3	2006		10	12	49	33	104
4	2007		9	14	83	29	135
5	2008		31	37	95	34	197
6	Razem		85	97	352	157	691

Rysunek 13: pozwolenia na budowę wydane przez Starostów Nowosądeckiego i Brzeskiego w l. 2004-2008

Rysunek 14: mieszkanie oddane do użytkowania w latach 2004-2008

Wykres pokazuje jak z roku na rok zwiększa się liczba rozpoczętych inwestycji domów jednorodzinnych oraz powiększa liczba mieszkań oddanych do użytku. Widać też dużą dysproporcję rozpoczętych inwestycji do zakończonych. Wiąże się to m.in. z faktem, że duża część mieszkańców po wybudowaniu domu nie od razu zgłasza do nadzoru budowlanego zakończenie inwestycji. Oprócz liczby nowych domów, obserwacje prowadzone w terenie wskazują też na poprawę jakości, funkcjonalności i estetyki. Poza coraz liczniej oddawanymi indywidualnie do użytku domami mieszkalnymi realizowane jest też jedna duża inwestycja mieszkaniowa w gminie Chełmiec. Jest nią „Osiedle Zielony Gaj” – kompleks nowoczesnych domków budowany przez Grupę Harper Spółka z o.o. w Świniarsku. Oddanie pierwszych domów przewidziane jest na kwiecień 2010 roku. Taka inwestycja na pewno wpłynie na rozwój regionu. Nowo wybudowane mieszkania „przyciągną” do gminy ludność z pobliskiego Nowego Sącza oraz innych regionów Polski. Grupa Harper oprócz realizacji inwestycji posiada już wkład w rozwój kultury w gminie – m.in. poprzez pomoc finansową i rzeczową podczas cyklicznych imprez realizowanych przez Gminny Ośrodek Kultury.

Rozwój infrastruktury jest bardzo ważny i widoczny prawie na każdym kroku. Często uwidacznia się w nim jednak brak planowości działań i bardzo nierównomierny charakter oraz brak współpracy gminy z innymi podmiotami np. z urzędami powiatowymi czy

z Zarządami Dróg Powiatowych i Wojewódzkich. Przykładem mogą być bardzo dobre drogi asfaltowe do miejsc rzadko uczęszczanych oraz równoczesny brak remontów dróg o ważnym znaczeniu ale należących nie do gminy tylko do powiatu. Innym przykładem mogą być plany budowy amfiteatru zawarte w planach rozwoju gminy Gródek n/Dunajcem oraz jednoczesny brak podstawowych, bardzo małych udogodnień takich jak np. publiczne toalety. Mimo wszystko infrastrukturę charakteryzuje nieustanny rozwój. I to chyba najbardziej odmienia oblicza wsi. Widać to zwłaszcza w większych miejscowościach, przy głównych drogach. Często też właśnie rozwój infrastruktury jest warunkiem tego, aby ludziom żyło się lepiej. Respondenci i ankietowana młodzież również zwracają na to uwagę. Mieszkańcom żyje się lepiej bo wszędzie można dojechać, ludzie mają w domach wodę, gaz, telefon, dostęp do Internetu. Infrastruktura zmieniła się bardzo i wciąż prowadzone są kolejne inwestycje, które jeszcze bardziej rozwiną badany region. Do tak licznych zmian infrastrukturalnych przyczynia się w głównej mierze coraz większa świadomość mieszkańców. Wyjazdy zagraniczne, obserwacja infrastruktury w innych krajach, dane pokazywane za pośrednictwem mediów a przede wszystkim edukacja powodują, że mieszkańcy wsi stają się bardziej świadomi. Pragną żyć w innym standardzie niż dotychczas. Brak dojazdu do domu, wody, gazu, dostępu do sieci Internet postrzegany jest jako niedostosowanie do wymogów XXI wieku. Zmiany tego najlepiej ze wszystkich zmian nadają się do publicznego pokazania. Dlatego władze gmin zabiegają o ciągłą poprawę infrastruktury. Coraz lepsze statystyki, nowe obiekty, rozpoczęte inwestycje stają się podstawą do oceny samorządów lokalnych. Wreszcie pewne niezbędne zmiany – takie jak drogi dojazdowe, czy dostęp do sieci telefonicznej i internetowej – są podstawą do dalszych zmian zarówno gospodarczych jak i społecznych.

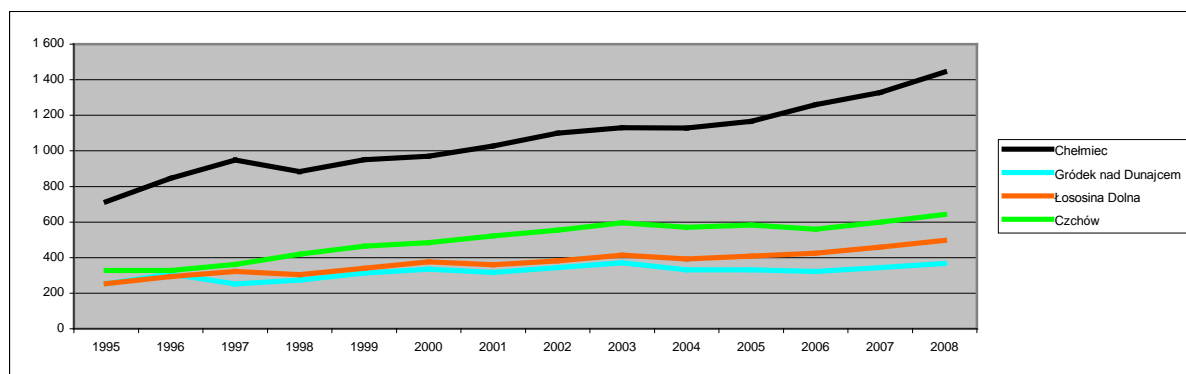
3. Rozwój gospodarczy

Jednym z elementów rozwoju regionu jest wzrost gospodarczo-ekonomiczny. Ten na badanym terenie wiąże się głównie z rozwojem prywatnej inicjatywy oraz z przechodzeniem rolników na pozarolniczą działalność gospodarczą – głównie usługową. W poszczególnych wsiach funkcjonuje obecnie wiele prywatnych zakładów w różnorodnych branżach. Są też firmy, które swoje istnienie zawdzięczają pomocy ze środków unijnych. Wyraźnie spada zainteresowanie rolnictwem i hodowlą. Z wyjątkiem wspomnianego już sadownictwa

i uprawy fasoli „Piękny Jaś”. Działające w poszczególnych wsiach liczne małe przedsiębiorstwa stały się ważnym źródłem utrzymania. Są to zarówno firmy prywatne jak i filie państwowych zakładów. Ich rozwój pokazuje tabela i wykres:

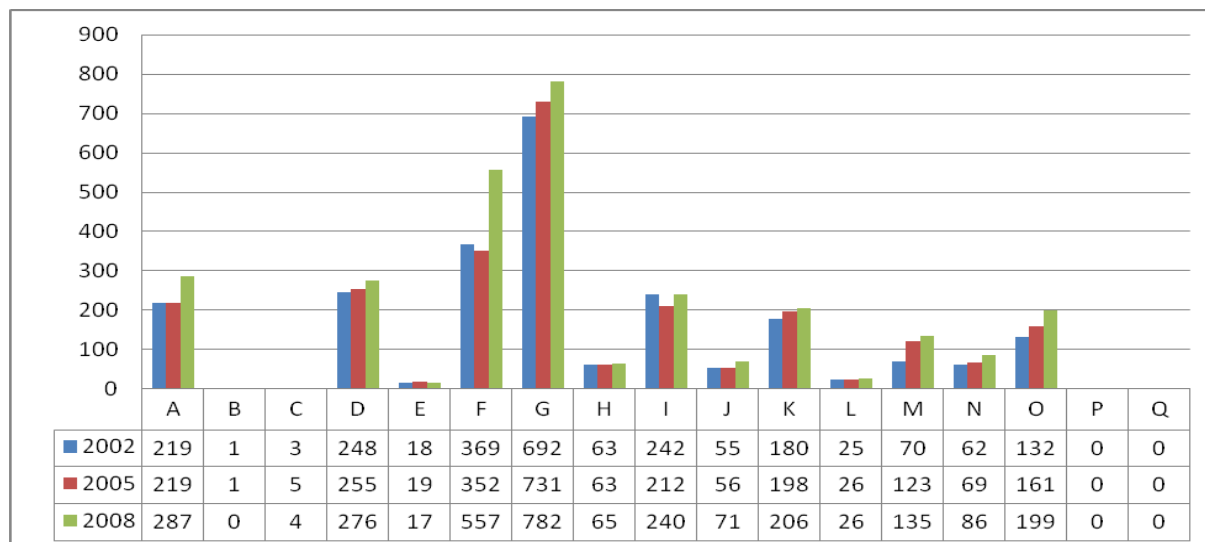
Tabela 11: liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowana w REGON w latach 1995 – 2008

Lp.	Rok															
	Gmina	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
1	Gródek n/D	254	308	252	274	314	335	317	344	371	332	332	323	344	368	
2	Łososina Dolna	254	293	322	305	341	377	360	382	414	393	408	424	459	497	
3	Chelmiec	715	845	948	883	951	970	1 027	1 099	1 131	1 129	1 166	1 260	1 328	1 443	
4	Czchów	327	327	361	419	465	485	522	554	596	570	584	559	600	643	
5	RAZEM:	1 550	1 773	1 883	1 881	2 071	2 167	2 226	2 379	2 511	2 424	2 490	2 566	2 731	2 951	

Rysunek 15: liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowana w REGON w latach 1995 - 2008

Znacznie wyższa liczba podmiotów gospodarczych w gminie Chelmiec wiąże się z jej wielkością i położeniem bezpośrednio przy granicy z Nowym Sączem. Jest to teren bardziej atrakcyjny zarówno dla inwestorów z zewnątrz jak i dla mieszkańców gminy. Na drugim miejscu znajduje się Czchów – wiąże się to m.in. z przywróceniem w 2000 roku praw miejskich. Najmniej podmiotów gospodarczych działa na terenie gmin Łososina Dolna i Gródek nad Dunajcem. Poniższy wykres pokazuje rodzaj funkcjonujących na badanym terenie podmiotów gospodarczych w latach 2002, 2005 i 2008.

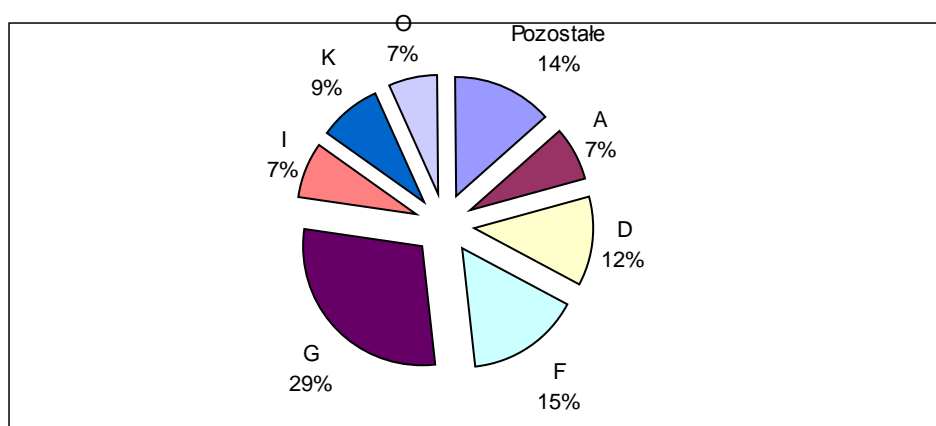
Rysunek 16: zarejestrowane podmioty gospodarcze wg sekcji na badanym terenie

- Sekcja A – Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo
- Sekcja B – Rybactwo
- Sekcja C – Górnictwo
- Sekcja D – Przetwórstwo przemysłowe
- Sekcja E – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę
- Sekcja F – Budownictwo
- Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego
- Sekcja H – Hotele i restauracje
- Sekcja I – Transport, gospodarka magazynowa i łączność
- Sekcja J – Pośrednictwo finansowe
- Sekcja K – Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej
- Sekcja L – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne
- Sekcja M – Edukacja
- Sekcja N – Ochrona zdrowia i pomoc społeczna
- Sekcja O – Działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała
- Sekcja P – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników
- Sekcja Q – Organizacje i zespoły eksterytorialne

Wykres pokazuje jak przedstawiały się zarejestrowane podmioty gospodarcze (wg podziału na sekcje) w latach 2002, 2005 i 2008 na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Widać, że największą popularnością cieszą się: handel i naprawa pojazdów oraz budownictwo. Ponadto znaczące są rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, przetwórstwo

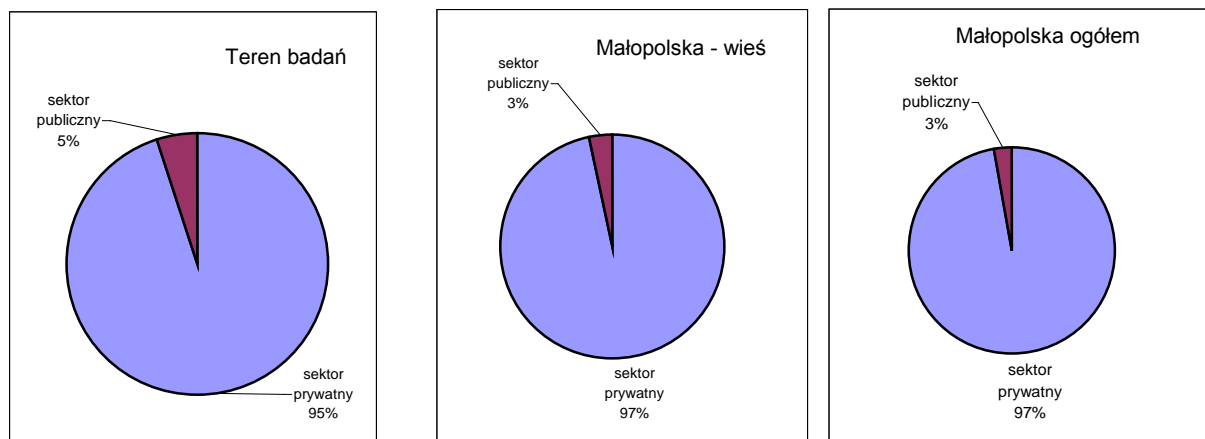
przemysłowe, transport z gospodarką magazynową i łącznością oraz działania związane z nieruchomościami, edukacja oraz działalność usługowa. W niektórych gminach znaczenia nabiera też działalność związana z ochroną zdrowia i pomocą społeczną. Takie rozmieszczenie aktywności gospodarczej ma swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Należy jednak zauważyć, że rozmieszczenie to jest bardzo nierównomierne. Są miejscowości, w których działa po kilka sklepów oraz takie gdzie nie ma żadnej placówki handlowej. Mimo tego nierównomiernego rozmieszczenia, podczas obserwacji poszczególnych wsi zauważono, że najczęściej spotykanymi punktami są sklepy, zakłady mechaniki samochodowej oraz różnego rodzaju firmy budowlano-remontowe a także placówki z działalnością usługową – kwaciarnie i zakłady fryzjerskie.

Po porównaniu przedstawionych danych z materiałami ogólnokrajowymi okazuje się, że podobny rozkład aktywności gospodarczej widoczny jest na terenach wiejskich całego kraju. Najwięcej podmiotów gospodarczych jest związanych z sekcją G – handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego. Na drugim miejscu plasuje się sekcja F – budownictwo. Trzecie miejsce zajmuje sekcja D – przetwórstwo przemysłowe. Następnie sekcja K – obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej. Ważne są jeszcze kategorie A, I oraz O czyli: rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; transport, gospodarka magazynowa i łączność; działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała. Biorąc pod uwagę środowiska wiejskie całej polski słabiej niż na terenie badanych gmin wypada edukacja. Pozostałe kategorie (w tym edukacja) zajmują 14% zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Opisany rozkład aktywności gospodarczej obrazuje poniższy wykres:

Rysunek 17: zarejestrowane podmioty gospodarcze wg sekcji w 2008 roku na wiejskich terenach Polski

Rozwój gospodarczy to zatem obserwowalny, poparty danymi liczbowymi wzrost działalności różnego rodzaju przedsiębiorstw oraz wynikający z tego spadek bezrobocia. Należy zauważyć jak bardzo zwiększyła się inicjatywa prywatna. Sytuacje w 2008 przedstawiają poniższe wykresy:

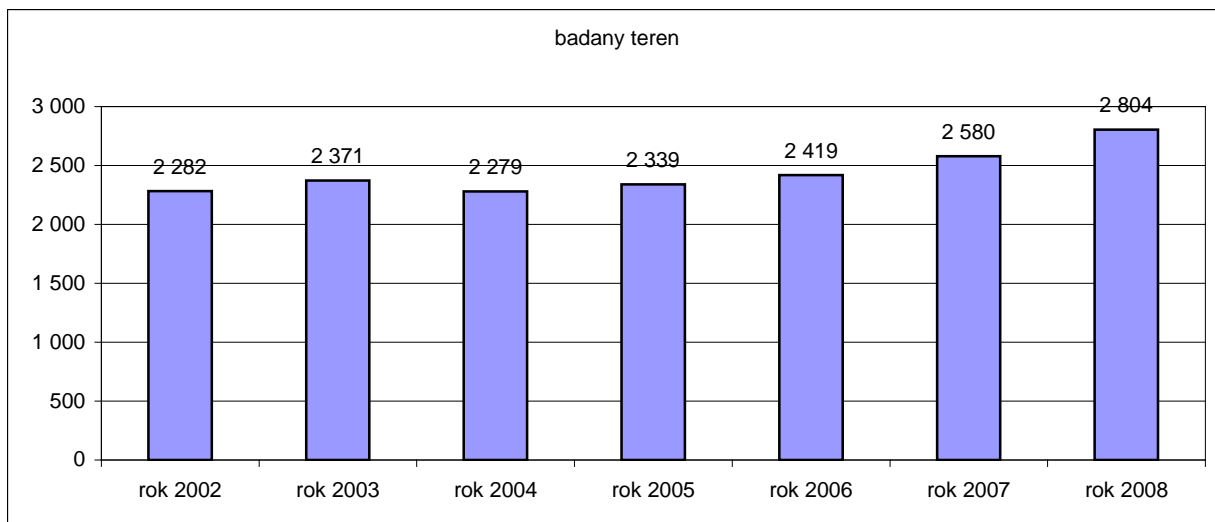

Rysunek 18: zarejestrowane podmioty gospodarcze wg sektorów własnościowych w 2008 roku

Rozwój sektora prywatnego na badanym terenie pokazuje kolejny wykres i tabela. Od 2002 roku do 2008 liczba podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym zwiększyła się o 522 podmioty.

Tabela 12: zarejestrowane podmioty gospodarcze sektora prywatnego na badanym terenie

Lp.	Rok							
	Gmina	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Gródek n/D	323	342	303	302	293	312	336
2	Łososina D.	360	389	367	381	398	433	472
3	Chelmiec	1 070	1 091	1 086	1 119	1 212	1 279	1 395
4	Czchów	529	549	523	537	516	556	601
5	RAZEM:	2 282	2 371	2 279	2 339	2 419	2 580	2 804

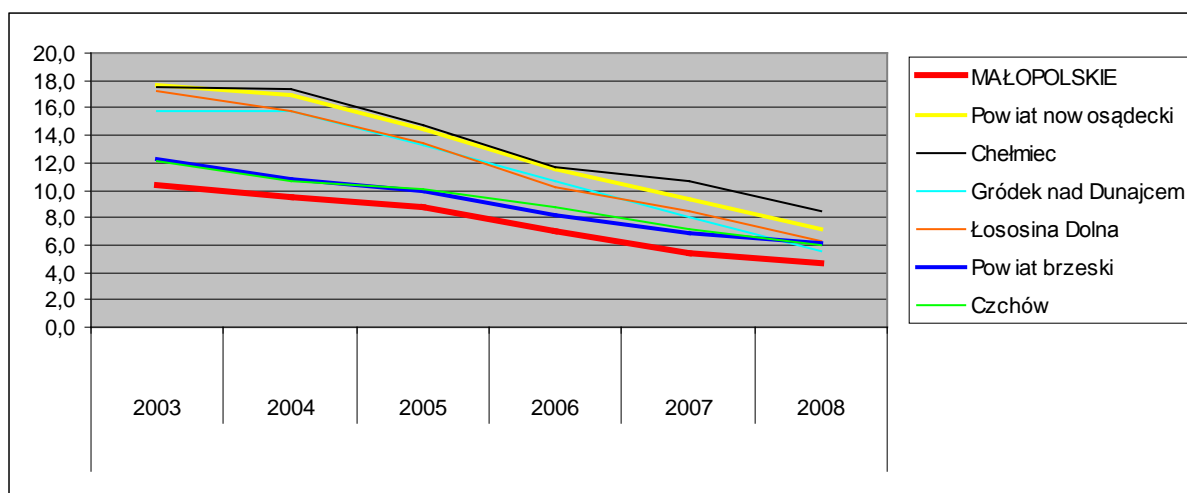
Rysunek 19: zarejestrowane podmioty gospodarcze sektora prywatnego na badanym terenie

Należy jeszcze raz podkreślić, że rozmieszczenie tych podmiotów na mapie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego jest bardzo nierównomierne. Większość firm działa w dużych miejscowościach takich jak Gródek n/Dunajcem, Rożnów, Chełmec, Łososina Dolna, Tęgorze, Jurków, Wielogłowy. Liczba podmiotów gospodarczych jest też uzależniona położeniem względem Nowego Sącza oraz adekwatnie do lokalizacji głównych dróg. Podczas obserwacji okazało się, że na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego są wsie, w których nie działa żadna firma gospodarcza, mająca znaczenie stymulujące rozwój w okolicy.

Z rozwojem prywatnej inicjatywy wiąże się spadek bezrobocia. Co również jest wskaźnikiem rozwoju gospodarczego. Należy jednak zauważyć, że procent osób bezrobotnych w stosunku do liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym w poszczególnych gminach jest wyższy niż na poziomie województwa małopolskiego. Inaczej sytuacja ta wygląda w porównaniu z powiatami. Dużo wyższe bezrobocie obserwujemy w powiecie nowosądeckim niż w powiecie brzeskim. Spośród trzech badanych gmin powiatu nowosądeckiego tylko w Chełmcu bezrobocie jest wyższe w stosunku do całego powiatu. Wiąże się to z szybkim wzrostem liczby mieszkańców tej gminy. W Gródku nad Dunajcem i Łososinie Dolnej bezrobocie cały czas utrzymuje się poniżej bezrobocie w powiecie. Bezrobocie gminy Czchów utrzymuje się na równi z bezrobociem całego powiatu. Poszczególne dane pokazuje poniższa tabela i wykres.

Tabela 13: Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym

Lp.	Rok		2003	2004	2005	2006	2007	2008
	Jedn. terytorialna							
1	MAŁOPOLSKIE		10,4	9,5	8,7	7,0	5,4	4,7
2	Powiat nowosądecki		17,7	16,9	14,5	11,5	9,4	7,1
3	Powiat brzeski		12,3	10,8	10,0	8,2	6,9	6,1
4	Gródek n/D		15,8	15,8	13,3	10,6	8,1	5,5
5	Łososina D.		17,2	15,7	13,4	10,2	8,4	6,3
6	Chelmic		17,5	17,4	14,7	11,7	10,6	8,5
7	Czchów		12,1	10,6	10,1	8,7	7,1	6,0

Rysunek 20: Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym

Kwestia bezrobocia wymaga jeszcze dookreślenia. Podczas wywiadów sołtysi poszczególnych wsi, komentując zjawisko bezrobocia, informowali autora, że znaczna część bezrobotnych to osoby, które dobrowolnie wybierają taki styl życia. Większość sołtysów jest zdania, że jeśli ktoś szuka pracy, to ją znajdzie. Podobną opinię wyrażają pracownicy Ośrodków Pomocy Społecznej. Możliwości na dzisiejszym rynku pracy są bardzo duże. Mieszkańcy wsi mogą samodzielnie kierunkować i rozwijać swoją karierę. Często wybór pozostania na bezrobociu wiąże się z wyborem tego co łatwiejsze. Aby mieszkańcy zaczęli w pełni korzystać z możliwości rozwoju na rynku pracy niezbędne są odpowiednia kursy, które przygotowują ich do zmiany myślenia, mentalności, przestawienia się z uprawy roli na działalność usługową w tych sektorach, na które w danym momencie jest zapotrzebowanie.

Duży wpływ na rozwój gospodarczy Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego ma bliskość większych miast. W tym przypadku jest to głównie Nowy Sącz a także Brzesko. Nowy Sącz w ostatnich latach uległ bardzo szybkiemu rozwojowi. Powstało wiele szkół – np. Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University, czy Wyższa Szkoła Zawodowa.

Rozwinęły się firmy usługowe, hurtownie. Obecnie coraz więcej mówi się o powstaniu właśnie w Nowym Sączu tzw. „miasteczka filmowego”. Dla mieszkańców wsi z terenów położonych nad Jeziorem Rożnowskim rozwój miasta wiąże się z powstawaniem nowych miejsc pracy. Z drugiej strony wieś staje się atrakcyjnym miejscem wypoczynku dla zapracowanych mieszkańców miasta. Wciąż dla dużej liczby mieszkańców badanych gmin Nowy Sącz jest głównym miejscem, gdzie znajdują pracę. Chociaż jako miejsce pracy wymieniano też Kraków oraz inne miasta w Polsce. Praca z daleka od domu dotyczy przede wszystkim firm budowlanych, które realizują nie tylko lokalne zamówienia ale i zlecenia z całej Polski. Warto też zauważyć, że Jezioro Rożnowskie i Czchowski, brzegi Dunajca i Łososiny oraz lasy Pogórza są miejscami, w których odpoczywają mieszkańcy Nowego Sącza. To z kolei daje możliwość pracy – w branży usługowej, w tym turystycznej – dla mieszkańców Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.

4. Rozwój społeczny

Rozwój gospodarczy, możliwy do zaobserwowania na badanym obszarze, pociąga za sobą wyraźne zmiany społeczne. Te są jednak trudniejsze do zaobserwowania i zbadania. Celem rozwoju społecznego jest zaspakajania podstawowych potrzeb i rozwijanie potrzeb samo-urzeczywistniania. Rozwój gospodarczy pełni funkcje wspierającą i stymulującą rozwój społeczny. Zgodnie ze stosowanym w ONZ *wskaźnikiem rozwoju społecznego (HDI Human Developments Index)* aby opisać rozwój społeczny należałoby wziąć pod uwagę stopień skolaryzacji, średnią długość życia, wskaźnik umiejętności czytania i pisania ze zrozumieniem oraz dochód PKB na osobę. Autor bierze jednak pod uwagę szersze rozumienie rozwoju społecznego, za którego cel uważa rozwinięcie się społeczeństwa obywatelskiego. Rozwój społeczny to oprócz poprawy szkolnictwa (zarówno rozumianego instytucjonalnie jak i poprzez jakość wykształconych obywateli), zdrowia i jakości życia wyrażającej się w polepszaniu statusu materialnego, także wzrost świadomości obywatelskiej, coraz bardziej umiejętne korzystanie z infrastruktury technicznej i społecznej, większe uczestnictwo w kulturze, zmiany ekologii życia oraz poprawa stanu bezpieczeństwa. Aby wskazać na rozwój społeczny na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego omówione zostaną zmiany w następujących obszarach.

- a) aktywność i zaangażowanie mieszkańców,
- b) kompetencje zawodowe i społeczne,
- c) lokalna i narodowa świadomość,
- d) dostęp do kultury i edukacji,
- e) zdrowie i bezpieczeństwo,
- f) poziom życia.

Aktywność i zaangażowanie mieszkańców:

Aktywność rozumiana jest tutaj bardzo szeroko - jako działanie na różnych „polach”. Wincenty Okoń definiuje ją jako *właściwość indywidualna jednostki polegająca na większej niż u innych częstości i intensywności jakiegoś rodzaju działań. Szczególną cechą aktywności ludzkiej jest udział w zmienianiu otoczenia przyrodniczego i społeczno-kulturowego, stosownie do ludzkich potrzeb, celów i ideałów [...]*¹³³ Dalej wyróżniona jest aktywność społeczna, intelektualna i amatorska. Autor wyróżnia bardziej szczegółowe kategorie aktywności:

- aktywność zawodowa, której wyznacznikiem będzie liczba osób zatrudnionych a w indywidualnych przypadkach przebieg kariery zawodowej (awanse, czas spędzany w pracy)
- aktywność intelektualna, której wyznacznikiem będzie stopień wykształcenia oraz czytelnictwo i doksztalcanie (studia podyplomowe, kursy kwalifikacyjne);
- aktywność kulturalna, której wyznacznikiem będzie ilości i jakość podejmowanych działań kulturalnych (chodzenie do kina, do teatru, na koncerty, oglądane programy, uczestnictwo w imprezach kulturalnych);
- aktywność sportowa, wyrażająca się w ilości i jakości czasu poświęcanego na uprawianie sportu;
- aktywność społeczna, której wyznacznikiem będzie ilość i jakość podjętych inicjatyw społecznych, wolontariackich;
- aktywność towarzyska, wyrażająca się w ilości spotkań towarzyskich (przyjmowanie gości, wychodzenie do innych).

Aktywność zawodowa charakteryzuje mieszkańców, którzy sami szukają dla siebie zatrudnienia, zakładają własną działalność gospodarczą, sprawnie poruszają się po

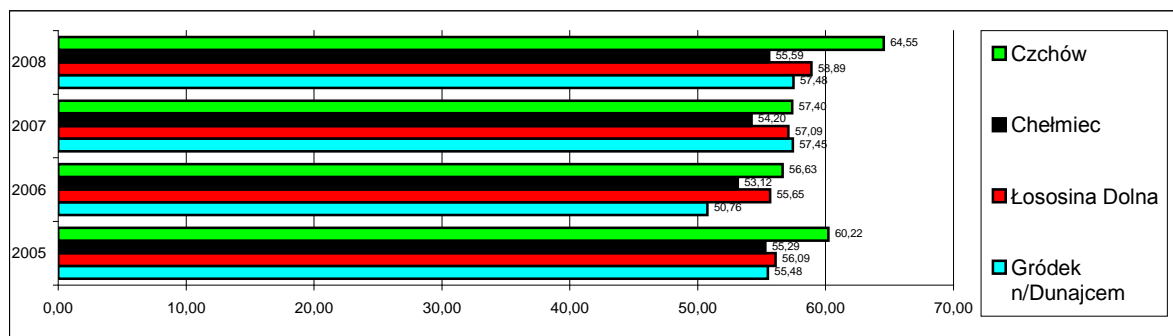
¹³³ W. Okoń; op. cit. ; s. 23

współczesnym rynku pracy. Ten rodzaj aktywności wiąże się ściśle z rozwojem gospodarczym i wyraża się m.in. w coraz częściej podejmowanej działalności gospodarczej w sektorze prywatnym. Informacje na ten temat przedstawił autor we wcześniejszym podrozdziale¹³⁴. Aktywność zawodowa częściej charakteryzuje młodych ludzi, dla których osiągnięcie sukcesu staje się dużym wzmocnieniem. W grupach ryzyka np. długotrwale bezrobotni czy alkoholicy, aktywność zawodowa prawie w ogóle nie występuje, jest bowiem skutecznie wypierana przez tzw. wyuczoną bezradność.

Innym rodzajem aktywności na badanym terenie jest aktywność intelektualna. Dotyczy ona mieszkańców podejmujących dalsze etapy kształcenia (np. studia), biorących udział w różnych formach doksztalcania oraz podejmujących samokształcenie. Zmiany w tej dziedzinie dostrzegają sołtysi i dyrektorzy szkół we wszystkich badanych wsiach: *[...] nauczyciele podejmują doksztalcanie, sami sugerują różne działania, więcej się doksztalcają niż dawniej [...]* (wywiad nr 03); *[...] coraz więcej uczniów zdaje maturę, studiuje [...]* (wywiad nr 06); *[...] Dużo młodzieży studiuje, potem część zostaje, część wyjeżdża [...]* (wywiad nr 56). Z tego rodzaju aktywnością związana jest też poprawa wyników nauczania. Poniższy wykres i tabela pokazują tę zmianę na przykładzie egzaminów gimnazjalnych przeprowadzonych w szkołach na badanym terenie:

Tabela 14: Średnia punktów z egzaminu gimnazjalnego

Lp.	Rok				
	Gmina	2005	2006	2007	2008
1	Gródek n/D	55,48	50,76	57,45	57,48
2	Łososina D.	56,09	55,65	57,09	58,89
3	Chelmiec	55,29	53,12	54,20	55,59
4	Czchów	60,22	56,63	57,40	64,55

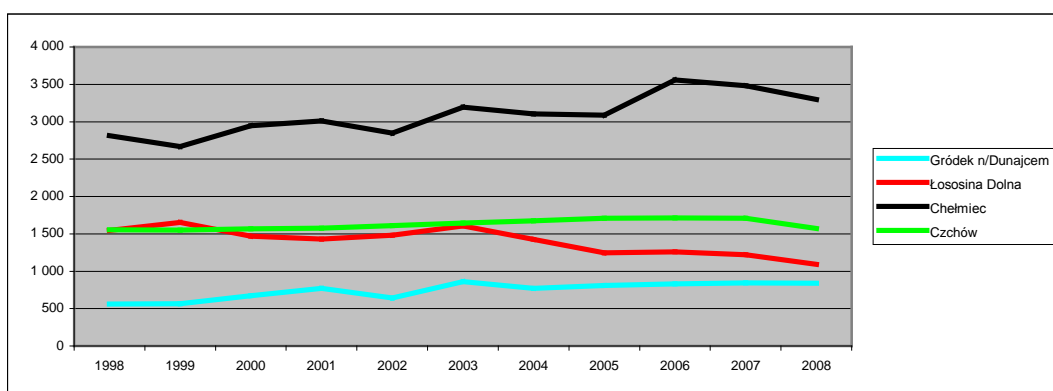
Rysunek 21: Średnia punktów z egzaminu gimnazjalnego

¹³⁴ ten typ aktywności obrazuje wykresy 17 i 18

W każdej z badanych gmin średnia punktów pomiędzy latami 2005 a 2008 wzrosła. Innym przykładem aktywności intelektualnej, co przedstawia następujący wykres i tabela, jest wzrastająca liczba czytelników bibliotek. W czterech badanych gminach tylko w Łososinie Dolnej liczba ta zmalała z 1544 w 1998 roku do 1092 w 2008 roku. W pozostałych gminach można zaobserwować wzrost. W gminie Gródek n/Dunajcem z 559 do 838 czytelników. W gminie Czchów z 1555 do 1571. Największy wzrost a zarazem największą liczbę czytelników posiada gmina Chełmiec. W 1998 roku było to 2812 czytelników, natomiast w 2008 było ich 3299.

Tabela 15: Liczba czytelników bibliotek publicznych

Lp.	Rok											
	Gmina	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Gródek n/Dunajcem	559	565	672	773	642	860	771	811	829	843	838
2	Łososina Dolna	1 544	1 653	1 470	1 429	1 480	1 604	1 426	1 246	1 261	1 219	1 092
3	Chełmiec	2 812	2 669	2 947	3 011	2 848	3 193	3 106	3 088	3 558	3 480	3 299
4	Czchów	1 555	1 551	1 568	1 576	1 609	1 643	1 675	1 710	1 713	1 710	1 571
5	RAZEM	6 470	6 438	6 657	6 789	6 579	7 300	6 978	6 855	7 361	7 252	6 800

Rysunek 22: liczba czytelników bibliotek publicznych

Omawiana aktywność intelektualna przejawia się głównie u ludzi młodych. Jest ona wzmacniana w sytuacji, w której zdobyte wiadomości czy uprawnienia można od razu przełożyć na działanie – np. na konkretną pracę zawodową. Ludzie dorośli wykazują taką aktywność często w sytuacji związanej z zagrożeniem utraty pracy czy możliwością awansu. U ludzi starszych na badanym terenie aktywność ta występuje rzadziej.

Kolejna, wyodrębniona przez autora kategoria aktywności wiąże się z uczestnictwem w kulturze. Tutaj obserwuje się raczej niewielki wzrost a czasem nawet stagnacje.

Gimnazjaliści podczas wywiadów, pytani jak spędzają czas wolny, w większości odpowiadali, że w domu oglądając telewizję lub przed komputerem. Kultura wydaje się być dodatkiem, na który pozwolić mogą sobie tylko nieliczni. Kilkakrotnie autor był świadkiem wydarzeń kulturalnych organizowanych w domach kultury, podczas których liczba występujących była większa od widzów. Jednak badając aktywność kulturalną można zauważyć pewne jej „ogniska”. Obecnie w każdej gminie aktywność ta wiąże się z działalnością orkiestr dętych. Autor zanotował rozwój takich orkiestr w poszczególnych gminach.

Duży wzrost zauważył też autor w przypadku kolejnego rodzaju aktywności – w aktywności sportowej. Powstaje coraz więcej klubów sportowych – głównie związanych z piłką nożną. Młodzież chętnie uczestniczy w treningach. Na forach internetowych można odnaleźć wiele wypowiedzi na temat sportu. W ankietach młodzież wyrażała swoją dumę z lokalnych drużyn. Wybudowane hale sportowe często są wynajmowane mieszkańcom, którzy w weekendy grają w siatkówkę lub inne gry zespołowe. Samorządy lokalne skutecznie wspierają to pole działania. W ostatnich latach w każdej z badanych gmin powstało co najmniej jedno nowe boisko i hala sportowa.

Jedną z ostatnich jest aktywność społeczna i towarzyska. Dotyczy ona sytuacji kiedy mieszkańcy chętnie włączają się w różnego rodzaju działania społeczne. W każdej z badanych gmin oraz we wszystkich grupach wiekowych największą aktywność wykazywały osoby będące członkami organizacji pozarządowych lub lokalnych, nieformalnych grup. Jedną z takich grup, która wpływa na aktywność ludzi dorosłych i starszych są Koła Gospodyń Wiejskich. Inne to Ochotnicza Straż Pożarna, różnego rodzaju grupy działające przy parafiach oraz zespoły artystyczne. Można zauważyć, że ludzie zajęci własnymi sprawami mają coraz mniej czasu na tego typu inicjatywy. Jednak podczas badań autor odnotował, że pokłady aktywności społecznej są w lokalnych społecznościach ukryte i czekają na pobudzenie. Często potrzeba tylko odpowiedniej motywacji i lidera, który swoim zapałem pobudzi innych do działania. Na taki stan rzeczy wskazują prowadzone przez autora badania w działaniu. Jedno z takich badań wiązało się z organizacją dwóch festynów rodzinnych na terenie Rożnowa. Tego typu imprezy nie odbywały się w tym regionie od ponad 15 lat. Podczas przygotowań znaczna część mieszkańców mogących bezpośrednio przyglądać się prowadzonym pracom wyrażała swoje sceptyczne nastawienie do imprezy. W obu przypadkach okazało się jednak, że liczba uczestników festynu przerosła wszelkie oczekiwania. Natomiast spośród mieszkańców poproszonych o pomoc na różnych „polach”

(sponsorowanie, prace porządkowe, prowadzenie warsztatów i inne) bezpośrednio przez organizatorów, nikt nie odmówił.

Aktywność towarzyska bardzo różni się od tej sprzed 10 czy 20 laty. Dzisiaj ludzie spotykają się rzadziej. Domy są od siebie poodgradzane, do szkoły, do kościoła ludzie przemieszczają się samochodami. Jest coraz mniej sytuacji, które wiążą się ze spotkaniami towarzyskimi. Brakuje też większy inicjatyw społecznych, które pozwalały by mieszkańcom na spotkanie. To „pole”, podobnie jak kwestia aktywności społecznej, pozostaje do zagospodarowania liderom – animatorom kultury, którzy na nowo mogą nauczyć ludzi spotykania się i wspólnego spędzania czasu. Dobrym przykładem znowu okazały się Koła Gospodyń Wiejskich. Jednym z najważniejszych działań, poza inicjatywami społecznymi, są właśnie spotkania towarzyskie. Panie spotykają się w różnych miejscach, w domu kultury, remizie, we własnych domach – rozmawiają, wymieniają się przepisami, razem przygotowują np. świąteczne wypieki.

Z aktywnością ściśle wiąże się zaangażowanie. Jeśli ktoś jest aktywny to cechuje go też zaangażowanie. Tak więc na tych „polach” gdzie aktywność jest niewielka, również zaangażowanie mieszkańców maleje. Często widać też u ludzi różne opory przed zaangażowaniem się w daną inicjatywę. Ludzie boją się tego co na ten temat powiedzą inni. Wskazują na to wypowiedzi udzielane podczas wywiadów. Mieszkańcy boją się że braknie im czasu, że będą musieli „dopłacić”, że inni posądzą ich o zyski. Brak zaangażowania wiąże się też z upadkiem wielu ciekawych inicjatyw. Przez ponad 15 lat w Rożnowie działała drużyna harcerska – przestała funkcjonować bo nie było młodych ludzi, którzy chcieliby się zaangażować w jej prowadzenie. Proboszcz z Siennej, pytany dlaczego przy parafii nie działają żadne grupy młodzieżowe, również zwraca uwagę na brak zaangażowanych osób, które mogłyby takie grupy prowadzić. Wójtowie gmin, sołtysi pytani o różnego rodzaju braki zawsze wskazywali na brak zaangażowania mieszkańców. Potwierdzenie tych słów mógł autor zaobserwować podczas zebrań wiejskich, na których często frekwencja sięgała zaledwie kilku procent mieszkańców. Poprawa tej sytuacji może nastąpić dzięki rozwijającym się organizacjom pozarządowym. Obecnie w wielu badanych wsiach nie ma żadnych organizacji ani grup dla dzieci, młodzieży ani dorosłych bo nikt nie chce się w taką aktywność zaangażować. Jednak z roku na rok widać poprawę, powstają tzw. lokalne grupy działania, mieszkańcy zaczynają realizować projekty z funduszy unijnych. Podczas badań (zwłaszcza badanie w działaniu) autor zauważył, że ludzie wciąż chętniej angażują się w działania, które mogą im przynieść szybkie i wymierne korzyści niż w takie, na których efekty należy poczekać.

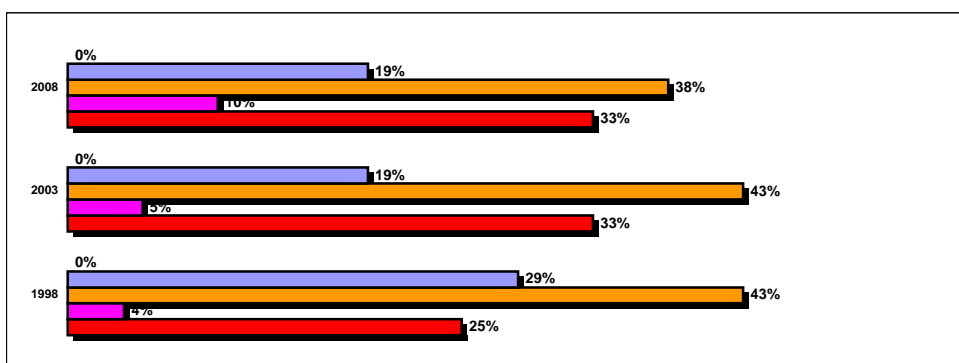
Zmiany w kompetencjach zawodowych i społecznych:

Rozwój w kwestii kompetencji zawodowych i społecznych uwidacznia się w wielu dziedzinach. Coraz więcej stanowisk przejmowanych jest przez młodych, wykształconych ludzi. Przykładem na coraz lepsze kompetencje mogą być rady gmin. Tutaj poprawa kompetencji ściśle wiąże się aktywnością intelektualną. Poniższe wykresy i tabela pokazują jak w latach 1998, 2003 i 2008 wyglądało wykształcenie członków rady w poszczególnych gminach:

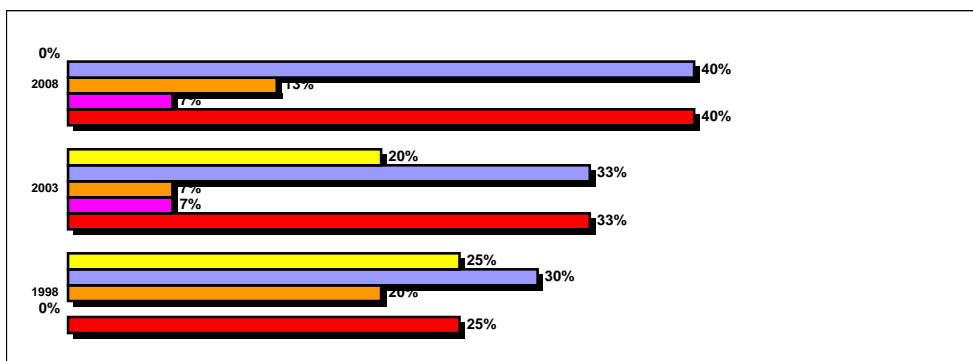
Tabela 16: Wykształcenie członków rady gminy w latach 1998, 2003, 2008

GMINA ROK WYKSZTAŁCENIE	Gródek n/D			Łososina D.			Chelmiec			Czchów			SUMA		
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
Wyższe	5	5	6	4	1	1	7	7	7	2	4	4	18	17	18
Policealne	0	1	1	0	0	0	1	1	2	0	0	0	1	2	3
Średnie	4	1	2	4	7	9	12	9	8	8	6	4	28	23	23
Zasadnicze zawodowe	6	5	6	8	5	4	8	4	4	7	4	6	29	18	20
Podstawowe i inne	5	3	0	4	2	0	0	0	0	3	1	1	12	6	1

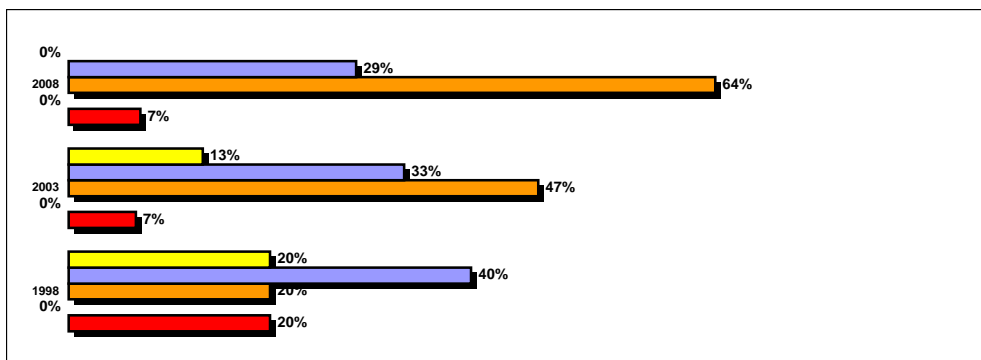
● podstawowe i inne; ● zasadnicze zawodowe; ● średnie; ● policealne; ● wyższe

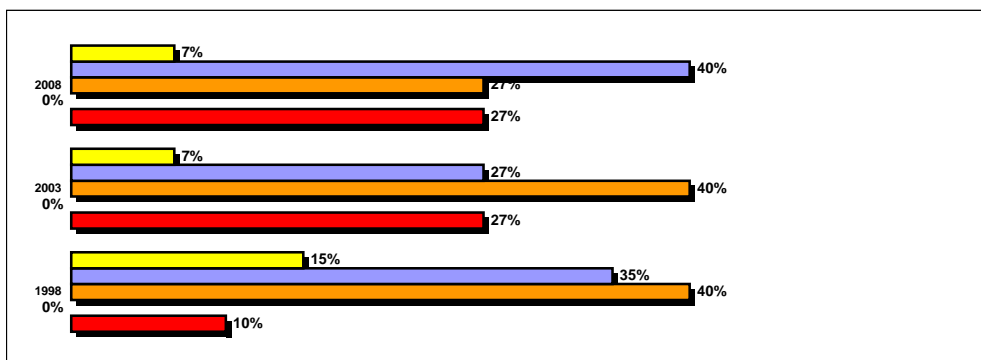
Rysunek 23: Wykształcenie członków rady gminy w Chelmcu

Rysunek 24: Wykształcenie członków rady gminy w Gródku n/D

Rysunek 25: Wykształcenie członków rady gminy w Łososinie Dolnej

Rysunek 26: Wykształcenie członków rady gminy w Czchowie

Jak widać na załączonych wykresach w radzie gminy Chełmiec w ogóle nie występowały osoby z wykształceniem podstawowym. Od 1998 roku do 2008 procent osób z wykształceniem wyższym wzrósł z 25 do 33. O kilka procent zwiększyła się też liczba osób z wykształceniem policealnym. W radzie gminy Gródek nad Dunajcem jeszcze w 1998 i 2003 roku były osoby z wykształceniem podstawowym. W 2008 radnych, którzy ukończyli tylko szkołę podstawową już nie było. O 15% wzrósł natomiast udział osób z wykształceniem wyższym. Podobna sytuacja daje się zauważyć w Łososinie Dolnej. W 2008 roku nie ma już w radzie gminy osób tylko z podstawowym wykształceniem. Zmniejszyła się liczba osób z wykształceniem wyższym, jednak 64% członków rady ma wykształcenie średnie. Dla porównania w 1998 roku było to tylko 20%. W gminie Czchów z 15% do 7% zmalała liczba członków rady z wykształceniem podstawowym. Natomiast z 7% do 27% wzrosła liczba członków z wykształceniem wyższym. Dane te pokazują jak poprawia się wykształcenie radnych w poszczególnych gminach. Poziom wykształcenia radnych ma duży wpływ na ich kompetencje.

Innym przykładem poprawy w tej dziedzinie mogą być zmiany w poziomie wykształcenia nauczycieli. Podkreślali to badani nauczyciele i dyrektorzy szkół. Obecnie każdy nauczyciel ma wykształcenie wyższe lub jest w trakcie jego realizacji. Również podczas badań w różnego rodzaju urzędach – urząd gminy, urząd powiatowy i inne – autor zwrócił uwagę na młodych ludzi po studiach pracujących na stanowiskach kierowniczych. Zmiana w tej dziedzinie jest bardzo ważna dla rozwoju regionalnego. Dlatego samorządy lokalne powinny nieustannie wspierać i promować kompetentnych ludzi na stanowiskach. Wciąż można przecież zauważyć liczne przykłady braku kompetencji do wykonywanego zawodu. Brak takich kompetencji często całkowicie paraliżuje daną pracę. Wiąże się też ze spadkiem aktywności i zaangażowania zarówno ze strony niekompetentnej osoby jak i ze strony ludzi, którzy się z nią kontaktują. Zmiany w tej dziedzinie są przede wszystkim efektem działań edukacyjnych.

Ewolucja lokalnej i narodowej świadomości:

Po wstąpieniu Polski do UE i otwarciu się zachodnich rynków pracy świadomość lokalna i narodowa uległy znacznemu „rozmyciu”. Młodzi ludzie coraz częściej nie czują już takiego związku z własną ojczyzną. Ankietowana młodzież zachwala wieś w której mieszka, pisząc o pięknych krajobrazach, ciszy i spokoju. Jednak 36% osób zaznacza, że po skończonej nauce nie zostanie w swojej miejscowości bo nie ma tu szans na rozwój. Również znajomość swojego miejsca zamieszkania okazuje się tylko pozorna. Młodzież wie o różnych zabytkach i ciekawych miejscach ale nigdy tam nie była – mimo, że to ich miejsce zamieszkania. Są jednak i pozytywne sytuacje, świadczące o tym, że istnieją tzw. patrioci lokalni. Redaktor naczelna *Czasu Czchowa* opowiada o mieszkających za granicą obywatelach gminy Czchów, którzy regularnie kupują lokalną gazetę. Świadomości narodowej dzieci uczą się głównie w szkole. Według respondentów – nauczycieli i dyrektorów, modna w ostatnich latach edukacja regionalna i edukacja obywatelska nie sprawdzają się jednak w większości wiejskich szkół. Dzieci i młodzież nie mają też przykładu „z góry”. Podczas wyborów do parlamentu europejskiego w czerwcu 2009 roku frekwencja wyborcza w lokalach na terenie badanych gmin wyniosła około 30%, pośród wsi były jednak takie, gdzie było to 15 czy 18%.

Z opisaną świadomością wiąże się poczucie wspólnoty. To kolejne zadanie dla liderów. Poczucie wspólnoty w środowiskach wiejskich jest znacznie większe niż w miastach. Ktoś musi jednak to poczucie nieustannie umacniać. Potrzeba liderów, którzy stworzą warunki do wspólnych spotkań, do wspólnych działań. Polacy znani są z tego, że potrafią się

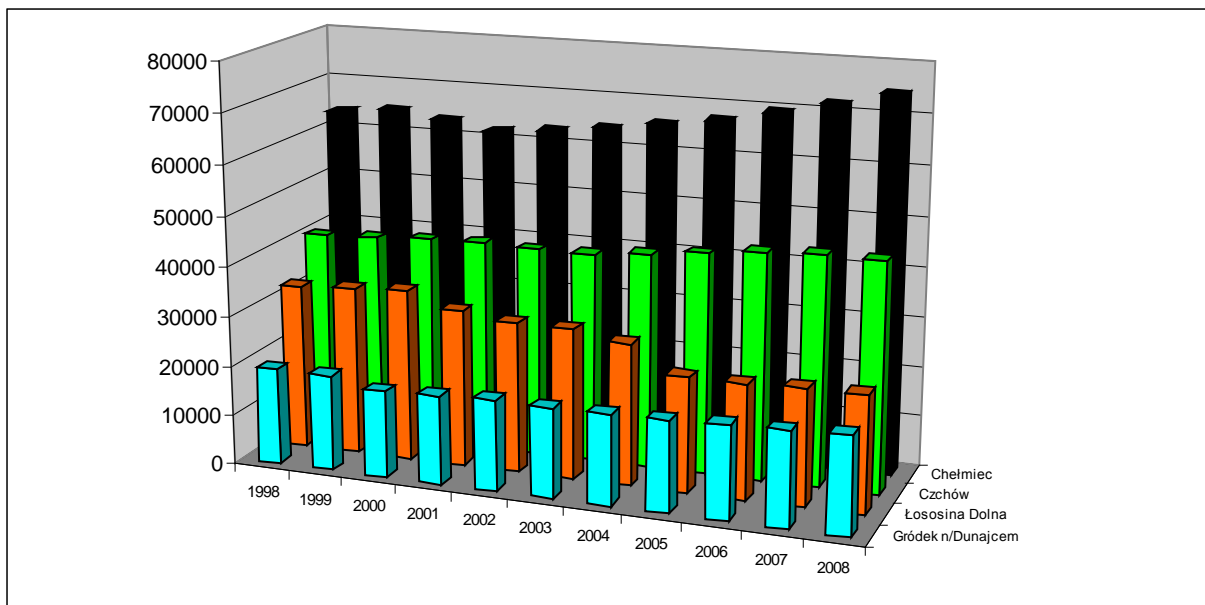
jednoczyć podczas zagrożeń. W badanych gminach było to bardzo widoczne w czasach ostatnich powodzi (1997, 2001). Ludzie tworzyli wtedy prawdziwą wspólnotę. Taką wspólnotę było też widać w momencie śmierci Jana Pawła II. Więzy wspólnotowe uwidaczniają się też w innych sytuacjach, np. podczas decyzji o zamknięciu lokalnej szkoły. Dobry przykład dali mieszkańcy Wytrzyszczki i okolicznych wiosek kiedy samorząd gminy Czchów zdecydował zlikwidować szkołę podstawową na Wytrzyszczce. Mieszkańcy utworzyli stowarzyszenie, które przejęło szkołę. Zadaniem liderów powinno być jednak pobudzanie tych więzi w codziennych sytuacjach. Nie tylko podczas zagrożenia ale także podczas pracy i zabawy.

Zmiany w dostępie do kultury i edukacji:

Dostęp do dóbr kultury i do szeroko pojmowanej edukacji jest bardzo ważną dziedziną rozwoju społecznego. W badanych gminach można zauważyć wiele sytuacji obrazujących poprawę tej sytuacji. Z jednej strony coraz bardziej atrakcyjny staje się dostęp do kultury i edukacji w miastach – w przypadku badanych gmin w Nowym Sączu czy Brzesku. Poprawia się też baza kulturalno-edukacyjna w poszczególnych gminach. Przykładem takiej poprawy jest zwiększanie się księgozbioru bibliotek w trzech na cztery badane gminy. Obrazuje to poniższa tabela z wykresem:

Tabela 17: księgozbiór bibliotek w poszczególnych gminach

Lp.	Rok											
	Gmina	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Gródek n/D	19 272	19 115	17 315	17 646	18 090	17 888	17 950	18 139	18 506	18 891	19 419
2	Łososina D.	33 070	33 705	34 175	31 281	30 079	30 001	28 293	22 993	22 932	23 324	23 390
3	Chelmiec	63 751	64 711	63 471	62 027	62 894	64 147	65 736	67 261	69 587	71 910	74 615
4	Czchów	40 703	41 135	41 782	42 031	41 772	41 907	42 926	44 016	45 101	45 903	45 835

Rysunek 27: księgozbiór bibliotek w poszczególnych gminach

W gminie Łososina Dolna w 2008 roku rozpoczęto budowę budynku wielofunkcyjnego, w którym m.in. znajdzie się dom kultury. W każdej z gmin znajdują się budynki przystosowane do działalności kulturalno-edukacyjnej. Funkcjonują gminne ośrodki kultury z filiami – wiejskimi domami kultury, biblioteki publiczne, remizy strażackie, które często używane są na potrzeby kulturalne, świetlice środowiskowe, świetlice szkolne, salki parafialne przystosowane do spotkań. Szerzej o bazie edukacyjnej autor pisze w rozdziale dotyczącym organizatorów edukacji.

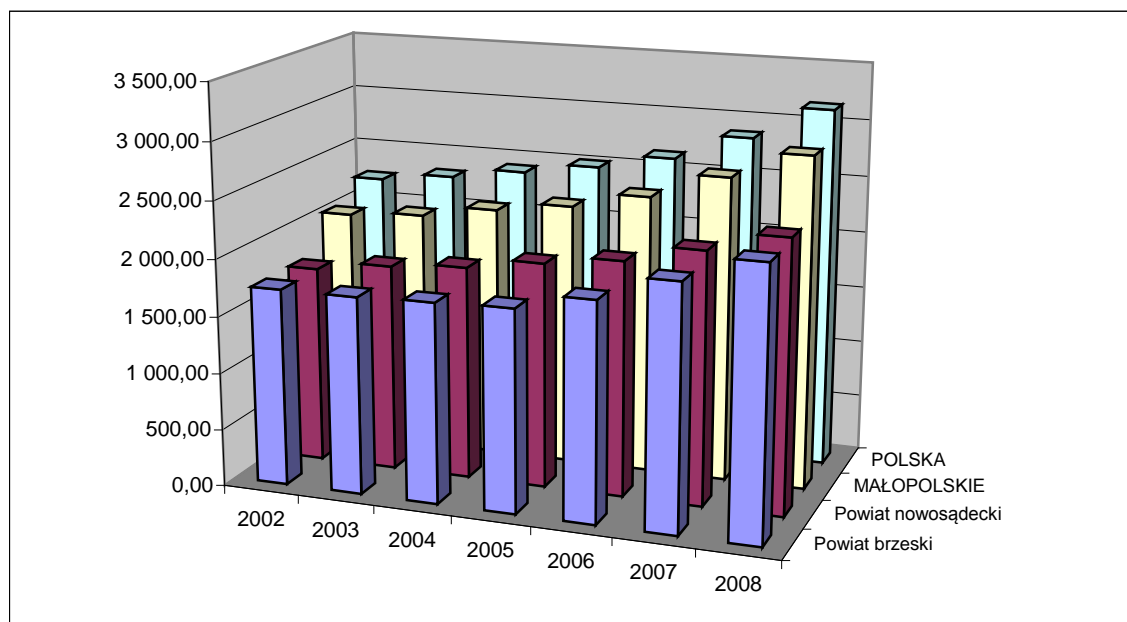
Zdrowie i bezpieczeństwo:

To kolejna dziedzina mająca duże znaczenie w rozwoju społecznym. W poszczególnych gminach funkcjonują niezależne zakłady opieki zdrowotnej, coraz częściej dające dostęp także do specjalistycznej opieki – np. pracownia rehabilitacyjna w Rożnowie. Poprawę dostępu do opieki zdrowotnej wiąże się też z powstawaniem nowych punktów aptecznych. W poszczególnych miejscowościach organizowane są też bezpłatne konsultacje medyczne np. mammografia piersi czy badania wzroku. Przede wszystkim jednak znacznie ułatwiony jest dostęp do opieki specjalistycznej w dużych miastach.

Poprawa bezpieczeństwa to głównie zwiększające się patrole policyjne na drogach oraz ronda i chodniki. Na zmiany w tym zakresie często zwracała uwagę ankietowana młodzież.

Poziom życia:**Tabela 18: Średnia zarobków (w zł) w poszczególnych latach**

Lp.	Rok							
	Jedn. terytorialna	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Powiat brzeski	1 730,90	1 731,69	1 751,31	1 772,00	1 911,49	2 128,84	2 347,56
2	Powiat nowosądecki	1 733,30	1 819,72	1 873,52	1 973,12	2 056,56	2 208,91	2 377,06
3	MAŁOPOLSKIE	2 060,99	2 109,69	2 216,21	2 303,42	2 443,91	2 666,24	2 903,63
4	POLSKA	2 239,56	2 314,66	2 409,69	2 506,93	2 636,81	2 866,04	3 158,48

Rysunek 28: Średnia zarobków w poszczególnych latach

Przychody mieszkańców to jeden z ważniejszych wskaźników poziomu życia. Powyższy wykres wskazuje na zwiększające się zarobki zarówno w perspektywie krajowej jak i wojewódzkiej i powiatowej. Wzrost zarobków umożliwia mieszkańcom dalsze zmiany. Będą to: budowanie nowych, ładniejszych domów, zakładanie własnej działalności gospodarczej, posiadanie komputera i innych urządzeń multimedialnych, dostęp do sieci Internet, częstsze podróże. Porównując przedstawione dane z wynikami badań ogólnokrajowych można zauważyć, że poprawa poziomu życia staje się charakterystyczna dla całego kraju. Dostrzegalna jest też tendencja osiedlania się ludzi zamożnych właśnie na terenach wiejskich. Powstają prawdziwe wille a nawet niewielkie zameczki. Posiadanie

takiego siedliska na wsi, w zamożnych środowiskach jest synonimem luksusu. Przykłady takich budynków można odnotować również na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Są to: zrekonstruowany według oryginalnych planów zameczek na Wytrzyścze z wieżą pełniącą funkcję lądowiska dla helikoptera; willa na wzgórzu przy drodze do Nowego Sącza w Kurowie; czy wiele innych letniskowych a także całorocznych domów nad jeziorem i w jego okolicach.

5. Stymulatory rozwoju

Treść poprzednich podrozdziałów ukazuje rozwój gospodarczy i społeczny zaobserwowany na terenie miejscowości Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Gminy Gródek nad Dunajcem, Łososina Dolna, Chełmiec i Czchów nie są wyjątkami. Taki rozwój obserwować można w całej Polsce. Jego przebieg jest zróżnicowany w poszczególnych regionach, jednak dają się zauważyć pewne prawidłowości. Na pewno należą do nich stymulatory i hamulce rozwojowe. Czynniki te, zbadane w konkretnym rejonie będą się w dużej mierze sprawdzać także w innych częściach kraju. Autor poddał analizie 150 inicjatyw – zmian, mających miejsce na terenie badań w trakcie ich prowadzenia i związanych z rozwojem regionu – gospodarczym bądź społecznym. Na podstawie tej analizy wyodrębniono najczęściej pojawiające się stymulatory rozwoju środowisk wiejskich. Podczas wywiadów z realizatorami oraz obserwując poszczególne inicjatywy edukacja za każdym razem pełniła funkcję stymulatora pośredniego. Według badań bezpośrednimi stymulatorami, wynikającymi z różnorodnych procesów edukacyjnych są:

Tabela 19: Stymulatory rozwoju regionalnego na terenie badanych gmin

Lp.	Stymulator	Liczba inicjatyw	Procent
1	możliwości finansowe, techniczne, prawne (np. wstąpienie do UE)	81	54%
2	zainteresowanie mieszkańców daną inicjatywą	80	53%
3	akceptacja władz samorządowych lub osób znaczących dla danej inicjatywy	58	39%
4	osoby lub instytucje chętne do działania,	50	33%

	zaangażowania się w daną inicjatywę		
5	pojawienie się lidera, bądź grupy, założenie stowarzyszenia	26	17%
6	zapał po wcześniejszym sukcesie	21	14%
7	tradycja lub występowanie podobnych inicjatyw w innych wsiach	20	13%
8	Inne stymulatory	21	14%

Możliwości finansowe, techniczne, prawne:

Zaistnienie odpowiednich możliwości od zawsze stymulowało podejmowanie konkretnych inicjatyw. Tak jest też w kwestii przedsięwzięć edukacyjnych oddziałujących na rozwój regionu. Przystąpienie Polski do Unii Europejskich uruchomiło różnego rodzaju fundusze co pociągnęło za sobą poprawę bazy materialnej. Perspektywa finansowa uległa zmianie także po reformie administracyjnej z 1999 roku, kiedy to m.in. szkoły, biblioteki i domy kultury zaczęły być finansowane przez samorzady lokalne. Również ustawy – o stowarzyszeniach, o organizacjach pożytku publicznego – spowodowały, że w środowiskach lokalnych zaistniały nowe możliwości. Ponad połowa zbadanych inicjatyw na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego została zrealizowana dlatego, że ich organizatorzy mieli taką możliwość – dysponowali niezbędnym sprzętem, został im przyznany grant, znaleźli sponsora. Należy jednak zauważyć, że nie każdy podmiot związany z edukacją ma opisywane możliwości. Kondycja finansowa, zaplecze często zależne są od sposobu zarządzania organizacją. Ważne są tutaj dwie kwestie – lider oraz odpowiednia edukacja. Lider to osoba, która posiada odpowiednią wiedzę i umiejętności oraz podejmuje skuteczne działania – szuka sponsorów, potrafi wypełnić wnioski o dotację unijną, wie jakie konkursy grantowe odpowiadają potrzebom organizacji, w której działa. Odpowiednia edukacja to przede wszystkim kursy przygotowujące do wypełniania wniosków, startowania w konkursach grantowych. Bez takiej wiedzy środki przeznaczone na różnorodne działania wspierające rozwój regionu pozostają nieosiągalne. Podczas badań autor natknął się na organizacje, w których dotacje z funduszy unijnych były uważane za „trudne pieniądze” i w konsekwencji tego, nie podejmowano starań o ich pozyskanie. Takie podejście nie sprzyja rozwojowi środowisk wiejskich. Na szczęście zaobserwowano je u nielicznych podmiotów. Organizacje otwarte na nowe wyzwania, podejmujące kształcenie, zapewniające swoim

pracownikom edukację w zakresie pozyskiwania środków dużo częściej stawały się inicjatorami rozwojowych inicjatyw niż podmioty zamknięte na edukację i utrudniające swoim pracownikom rozwój zawodowy.

Zainteresowanie mieszkańców daną inicjatywą:

Drugim po „możliwościach” ważnym stymulatorem jest zainteresowanie mieszkańców podejmowanymi inicjatywami. Każde z podjętych w środowisku wiejskim działań może się spotkać z poparciem społecznym – wyrażającym się w liczbie uczestników, opinii społecznej, lub z dezaprobatą – związaną z absencją i negatywnymi wypowiedziami odbiorców. Wydaje się logicznym postępowanie organizatorów, podejmujących takie działania, które spotkają się z zainteresowaniem. Jednak taka strategia wymaga umiejętności analizowania środowiska i odpowiedniej promocji. Znowu więc niezbędne staje się edukowanie kadr zarządzających organizacjami właśnie w tym zakresie. Nie trudno zauważyć, że w środowisku wiejskim większą aprobatą cieszą się działania o charakterze gospodarczym – zwłaszcza budowa nowych dróg i inne inicjatywy wpływające na poprawę infrastruktury. Edukacja skierowana do społeczności lokalnych (kulturalna, medialna, obywatelska, ekologiczna) zmienia je tak, że z podobnym entuzjazmem co zmian gospodarczych, pożądamy inicjatyw społecznych. W wielu zaobserwowanych przypadkach to właśnie liderzy, proponując odpowiednie działania edukacyjne, kreowali zainteresowania społeczne. Przyczynia się do tego również dobra i skuteczna promocja. Autor kilkakrotnie uczestniczył w ważnych dla rozwoju wydarzeniach, które z braku odpowiedniej promocji, nie były zauważane przez mieszkańców. Konkretne inicjatywy odnoszą sukces, kiedy mieszkańcy nie tylko o nich wiedzą ale mają też przeświadczenie, że tego właśnie potrzebują. Dowodem na to, są zaobserwowane inicjatywy, które sukces społeczny odniosły właśnie dlatego, że ich przeprowadzenie było poprzedzone rzetelną akcją promocyjną.

Akceptacja władz samorządowych lub osób znaczących dla danej inicjatywy:

To bardzo ważny stymulator. Aprobata osoby znaczącej często ułatwia organizację danego przedsięwzięcie – pomaga zdobyć fundusze, „otwiera” drzwi w urzędach. Taka aprobata jest też czytelnym znakiem dla mieszkańców wsi. Skoro osoba darzona szacunkiem - jak sołtys, proboszcz, radny popiera jakieś działanie, patronuje mu, oznacza to, że takie działanie jest dobre, społecznie użyteczne. Organizacjom, które działając „na własną rękę”, nie znajdując poparcia u takich osób, trudno jest przekonać społeczność lokalną, że to co robią jest słuszne. Dlatego powszechną praktyką – nie tylko na wsi – jest podczas promocji

różnych wydarzeń, umieszczania na plakatach informacji o tym, kto dane działanie objął swoim patronatem. Podczas obserwacji różnego rodzaju imprez masowych autor zwrócił uwagę na informowanie o patronacie wójta gminy czy proboszcza. Wiele konkursów realizowanych poprzez ośrodki kultury ma w swojej nazwie taką osobę: Turniej Piłki Nożnej o Puchar Wójta Gminy Gródek nad Dunajcem; Regaty o Puchar Prezesa Związku Elektrowni Wodnych Rożnów; Turniej Piłki Plażowej o Puchar „Dziennika Polskiego”. Takie postępowanie organizatorów również jest wynikiem edukacji. Zarówno oni jak i osoby znaczące, pełniące ważne funkcje w środowisku, wiedzą jak ważne jest takie poparcie i jak bardzo może kształtować opinię społeczną.

Osoby lub instytucje chętne do działania, zaangażowania się w daną inicjatywę:

W odróżnieniu od „zainteresowania mieszkańców” w tym punkcie chodzi o samych organizatorów i ich pracę. Większość inicjatyw podejmowanych na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego to działania, w których organizację angażuje się jednocześnie kilka podmiotów. Jeżeli lider mający pomysł skupi wokół siebie osoby, chętne do działania wówczas taka inicjatywa ma dużo większe szanse na powodzenie niż gdyby lider podjął się realizowania jej w pojedynkę. W trakcie badań autor zaobserwował wiele przedsięwzięć, które kończyły się niepowodzeniem właśnie dlatego, że nie było ludzi chętnych do organizacji. Tym samym przedsięwzięcia, do których organizacji udało się namówić różne organizacje lub osoby prywatne, zawsze kończyły się sukcesem. Jednym z głównych założeń prowadzonych przez autora badań w działaniu było właśnie zaangażowania do organizacji festynu jak największej liczby wolontariuszy – osób prywatnych i organizacji. Nim więcej osób uda się zaangażować tym bardziej zwiększają się szanse powodzenia. Autor ma pełną świadomość tego, że powodzenie dwóch zainicjowanych w Rożnowie festynów, w dużej mierze wynikało właśnie z włączenia do ich organizacji wielu różnych podmiotów. Takie strategie stosowane przez podmioty wpływające na rozwój regionu znacznie częściej obserwuje się w otwartych na edukację organizacjach. Autor osobiście brał udział w kursach organizowanych na terenie badań, gdzie uczono jak ważne są partnerstwa i współpraca.¹³⁵

Pojawienie się lidera, bądź grupy, założenie stowarzyszenia:

Mimo, że tylko w 17% inicjatyw „pojawienie się lidera bądź grupy czy założenie stowarzyszenia” odnotowano jako stymulator, jest to bardzo ważna kwestia. Lider to pierwszy

¹³⁵ np. kursy na temat aplikowania do LGD „Na Śliwkowym Szlaku” (PROW, Leader +)

warunek sukcesu. To właśnie lider może zadbać o finanse, zdobyć aprobatę osób znaczących, zachęcić do współpracy inne podmioty i wreszcie zainteresować mieszkańców podejmowanymi działaniami. W większości przypadków lider jest też osobą, wokół której tworzy się grupa. Podczas prowadzenia badań autor zaobserwował kilka sytuacji, w której to właśnie lider odegrał decydującą rolę. Lokalna grupa działania – Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku” zostało zainicjowane przez panią Katarzynę Jasnos – osobę, która zamieszkała w tym regionie i z racji posiadania odpowiedniego wykształcenia spróbowała zmienić zastaną rzeczywistość. Ten lider skupił wokół siebie wiele osób znaczących z kilku gmin. Zostało powołane stowarzyszenie, które obecnie jest jednym z prężniej działających w Dolinie Dunajca. Innym przykładem jest pojawienie się lidera i w konsekwencji tego założenie Stowarzyszenia Rozwoju Wsi Wytrzyszczka i Będzieszyna, które przejęło zamkniętą przez samorząd lokalny szkołę. Dzięki działaniom pani Molek – gospodyni z Tropia, coraz większego znaczenia nabiera uprawa fasoli „Piękny Jaś” a tym samym inicjowane są liczne, związane z tym działania kulturalno-edukacyjne. Autor obserwował też sytuacje odwrotne, kiedy to właśnie brak lidera powodował, że inicjatywy wcześniej cieszące się powodzeniem, upadały. Tak było np. z drużyną harcerską w Rożnowie. Podczas obserwacji i wywiadów z liderami okazało się, że są to nie tylko osoby, wokół których skupiają się inni ludzie. Liderzy społeczni, liderzy w organizacjach to osoby, które poprzez swoje działania próbują zmieniać mentalność społeczną – mają wiedzę i bezinteresownie chcą ją przekazać innym. Taka edukacja za pośrednictwem liderów w dużej liczbie obserwowanych inicjatyw była skuteczniejsza niż bardziej formalne działanie edukacyjne.

Zapał po wcześniejszym sukcesie:

Każdy sukces dodaje sił do dalszej pracy. Regułą jest, że organizacje, którym udało się zaistnieć, dużo chętniej podejmują kolejne inicjatywy. Jest to ważne zwłaszcza dla grup artystycznych. Udany koncert czy wystawa, pomyślny występ na przeglądzie powodują, że pojawia się zapał do dalszej pracy. Podobnie w organizacjach – wygranie konkursu grantowego, zdobycie funduszy, pomyślne spotkanie ze sponsorem powodują, że dalsza praca nabiera większego sensu, chętniej się ją podejmuje. Autor podczas wywiadów z uczestnikami różnorodnych grup nabrał przekonania, jak ważne dla ich funkcjonowania są właśnie takie sukcesy. Podobne sytuacje – kiedy zapał po danym wydarzeniu decydował o podjęciu działania – miały też miejsce po zakończonych kursach. Sołtys Bartkowej po ukończeniu Akademii Sołtysów od razu rozpoczął aktywizowanie mieszkańców. Bezpośrednią przyczyną rozwoju drużyny harcerskiej i umocnienie jej struktur był wakacyjny kurs dla drużynowych.

Większość podmiotów aplikujących o środki ze stowarzyszenia „Na Śliwkowym Szlaku” podjęło taką próbę po kursie dotyczącym pozyskiwania takich funduszy.

Tradycja lub występowanie podobnych inicjatyw w innych wsiach:

Dzisiaj, dzięki wszechobecnym mediom, od razu wiemy co dzieje się w innej wsi, mieście a nawet państwie czy kontynencie. Ponieważ w całej Polsce zakładano komputerowe Centra Kształcenia – to w gminie Gródek nad Dunajcem też podjęta taką inicjatywę. Kiedy w całej Polsce zaczęto budować kompleksy sportowe zwane „Orlikami”, takie same obiekty zaczęły powstawać w badanych gminach. Zasada ta działa też w bardziej lokalnym wymiarze. Wiele inicjatyw jest podejmowanych dlatego, że we wsi obok coś takiego już się wydarzyło. Tą zależność podkreślają sami organizatorzy. Jeżeli jakieś działanie sprawdziło się we wsi czy gminie obok to zamiast ryzykować coś nowego inicjuje się sprawdzone „dobre praktyki”. Czym innym jest kwestia tradycji. Tutaj znaczenie ma przeszłość i to co kiedyś się działo. Dzięki bogatej tradycji funkcjonują Koła Gospodyń Wiejskich. Wiele orkiestr parafialnych jest dotowanych przez samorządy i parafie dlatego, że podtrzymują tradycję. Również niektóre imprezy masowe są realizowane dlatego, żeby podtrzymać tradycję. Wieś – autor zaobserwował to zarówno na badanym terenie jak i podczas analizowania praktyk, podejmowanych w innych regionach Polski – coraz chętniej wraca do tradycji. Jeżeli lider w swoich działaniach potrafi odnieść się do miejscowej tradycji to dużo łatwiej pozyska aprobatę a co za tym idzie także fundusze. Jednak pośrednim stymulatorem znowu okazuje się tu edukacja – w tym przypadku zwłaszcza edukacja regionalna. Założyciele różnorodnych grup o charakterze regionalnym podkreślali, jak ważne było dla nich podtrzymywanie tradycji. M.in. właśnie dlatego założono Grupę Regionalną w Michalczowej, zespół „Mała Helenka” czy Zespół Pieśni i Tańca „Jakubkowianie”. Inicjatorami tych grup były osoby, dla których przekazywanie tradycji stało się ważną wartością. Takie postawy rodzą się tam, gdzie odpowiednie procesy edukacyjne wspierają kultywowanie tradycji.

Inne stymulatory:

Wśród innych stymulatorów autor dostrzegł znaczenie propozycji „z zewnątrz”. Czasami pojawienie się organizatora nie związanego z daną wsią powoduje, że mieszkańcy z ciekawości angażują się w proponowane działania. W niektórych sytuacjach – np. zaproszenie przedstawicielek Koła Goposdyń Wiejskich do Brukseli – taka inicjatywa staje się dla grupy, do której została skierowana, dużą nobilitacją i wyróżnieniem. Stymulatorem bywają czasami nieduże koszty związane z podjęciem jakiegoś działania a także zgodność

działania ze dokumentami planistycznymi. Autor szczególną uwagę zwrócił także na turystów. Tak grupa nie często staje się bezpośrednim stymulatorem dla działań wspierających rozwój. W badanym okresie zostało jednak zainicjowanych kilka zmian, dla których stymulatorem byli właśnie turyści. Przykładem mogą być publikacje książkowe Gminnego Ośrodka Kultury w Gródku nad Dunajcem, których wydanie było motywowane głównie wzbudzeniem zainteresowania u turystów – np. książka Andrzeja Żabczyńskiego *Przyroda Jeziora Rożnowskiego i okolic*.

Nie sposób pominąć kwestii edukacji, która przejawia się w opisanych powyżej stymulatorach. Staje się ona pierwszym czynnikiem, od którego dopiero zależy siła poszczególnych „wzmocnień”. Żeby wychować i wykształcić lidera potrzebna jest odpowiednia edukacja już od najmłodszych lat – nie tylko w szkole ale i w domu i organizacjach pozaszkolnych. Edukacja jest niezbędna aby wiedzieć jak i gdzie szukać funduszy na działania zmierzające do rozwoju regionu. Ta sama edukacja umożliwia analizowanie potrzeb społecznych, powoduje, że mieszkańcy mają coraz szersze zainteresowania, chętnie włączają się do różnych działań, nie pozostają tylko biernymi konsumentami. Edukacja regionalna uczy szacunku dla tradycji. Edukacja obywatelska kształtuje uczestnictwo w życiu społecznym. Autor – opierając swoje twierdzenie na badaniach terenowych – sądzi, że omówione stymulatory w pełni mogą oddziaływać tylko w odpowiednio wykształconej społeczności. Tam, gdzie nie przywiązuje się wagi do działań edukacyjnych, powodzenie poszczególnych inicjatyw będzie często skutkiem przypadku.

Dobrze realizowane procesy edukacyjne zawsze będą stymulować szeroko pojęty rozwój. Poszczególne dziedziny wiedzy pozwalają mieszkańcom wsi na lepsze wykorzystywanie dostępnych dóbr. Przykłady potwierdzające wpływ edukacji na rozwój regionu autor zaobserwował na badanym terenie. Cała działalność NGO uzależniona jest od wiedzy. Gdyby nie świadomość możliwości i wiedza na temat organizacji pozarządowych mieszkańcy Wyyszyszczki i Będziszyny nie założyli by stowarzyszenia, które przejęło prowadzenie szkoły. Gdyby nie wykształcenie, wiedza i doświadczenie lidera nie powstałoby stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”. Każdorazowa powstanie fundacji czy stowarzyszenia poprzedza sytuacja, w której mieszkaniec lub grupa mieszkańców zdobywa wiedzę na temat ich funkcjonowania. Celem stowarzyszenia „Na Śliwkowym Szlaku” jest rozwój regionu – w szczególności zrzeszonych w nim gmin. Na pytanie o konkretne działania, które pomogą zrealizować ten cel prezes stowarzyszenia i pracownicy biura opowiadają o serii kursów, które będą realizowane m.in. w badanych gminach.

Przykładem procesów edukacyjnych stymulujących rozwój są kursy dla sołtysów. Sołtys Bartkovej podczas wywiadu potwierdził jak ważna jest edukacja dla rozwoju każdej wsi. Dlatego sam był inicjatorem tzw. Akademii Sołtysów. Przede wszystkim edukacja przekłada się na aktywność mieszkańców. Można zauważyć, że liderami społecznymi zwykle zostają te osoby, które posiadają większą wiedzę. Nie chodzi tu o tzw. wiedzę szkolną, wiedzę książkową ale raczej o informacje związane z pozyskiwaniem funduszy, realizowaniem projektów, aktywizowaniem mieszkańców. Aby zdobyć takie wiadomości potrzebna jest edukacja z tego zakresu. Z jednej strony stymuluje ona rozwój społeczny – poprzez kształcenie liderów, formowanie osób aktywnych. Z drugiej przyczynia się też do rozwoju gospodarki. Dzięki „szkoleniom” na temat mikro-przedsiębiorstw powstają nowe firmy. Często pomocne okazują się też ulotki, programy w TV oraz informacje zawarte w sieci Internet. Dzięki kursom i edukacji oferowanej przez urzędy pracy, mieszkańcy badanych wsi znajdują zatrudnienie lub zaczynają prowadzić własną działalność gospodarczą. Kursy i indywidualne doradztwo dla rolników pomagają im przejść z działalności rolniczej na pozarolniczą, pozwalają rozwijać agroturystykę. W każdej z gmin pełnią dyżury przedstawiciele Ośrodka Doradztwa Rolniczego. Rozmawiając z tymi osobami autor dowiedział się o rolnikach, którzy po uzyskaniu porady podjęli próby np. założenia agroturystyki. Autor uzyskał też adresy gospodarstw, w których takie próby zakończyły się sukcesem. Również kursy dla rolników oferowane przez lokalne grupy działania dają beneficjentom wiedzę, potrzebną to takich inwestycji. Prezes stowarzyszenia „Na Śliwkowym Szlaku” poinformowała autora o rolnikach, którzy z takiej szansy skorzystali i zdobyli fundusze na własne projekty.

Jakie zadanie w tym rozwoju ma tradycyjna szkoła na wsi? Tam przekazywane są dzieciom i młodzieży wiadomości niezbędne do dalszego kształcenia. W szkole są też realizowane programy mające na celu pobudzanie świadomego uczestnictwa w życiu wsi, przywiązania do środowiska lokalnego, aktywnego obywatelstwa. Każdy przejaw edukacji okazuje się drogą do rozwoju i stymulatorem tego procesu – nie zawsze rozwój regionu jest bezpośrednim skutkiem, czasem to tylko pośrednia droga w konsekwencji prowadząca do poprawy jakości życia na wsi.

6. Czynniki hamujące procesy rozwoju

Badania prowadzone w poszczególnych miejscowościach pomogły także wyodrębnić grupy czynników, które hamują bądź uniemożliwiają rozwój regionu. Najbardziej wiarygodne materiały, które pozwoliły dokonać poniższej klasyfikacji to przede wszystkim dane pozyskane dzięki obserwacji. Podczas analizy 150 wybranych inicjatyw najczęściej powtarzały się następujące bariery rozwoju regionalnego:

Tabela 20: Hamulce rozwoju regionalnego na terenie badanych gmin

Lp.	Stymulator	Liczba inicjatyw	Procent
1	trudności finansowe lub brak zaplecza, sprzętu	94	63%
2	słaba promocja danej inicjatywy	43	29%
3	biurokracja, trudności prawne, skomplikowane procedury	30	20%
4	braki kadrowe, brak liderów	28	19%
5	brak uczestników, trudna aktywizacja, mentalność społeczna	26	17%
6	inne bariery	20	13%

Trudności finansowe lub brak zaplecza, sprzętu:

Mimo, że zdobycie funduszy na działalność wydaje się być dziś dużo łatwiejsze i wielu organizatorów rzeczywiście dysponuje fachowym zapleczem i funduszami, wciąż funkcjonują we wsiach podmioty, dla których jest to poważne utrudnienie. Wynika to zwykle z braku aktywnych i posiadających odpowiednią wiedzę liderów czy pracowników. W niektórych przypadkach jest to też spowodowane brakiem czasu na podejmowanie działań związanych z posykiwaniem funduszy. Tak jest w przypadku nauczycieli, dla których najważniejszym obowiązkiem jest praca dydaktyczna. Ta często bywa tak obciążająca, że nie starcza już czasu na realizację kursu związanego z aplikowaniem wniosków o fundusze unijne i przygotowanie takiego wniosku. Trudności finansowe wynikają też z nieodpowiedniego zarządzania finansami. W jednym z domów kultury autor zaobserwował złą praktykę polegającą na przeznaczaniu większości funduszy na wakacyjne imprezy plenerowe

w centrum gminy a tym samym zaniedbywanie pracy rocznej w terenowych placówkach GOK. Bariera jest też sytuacja, w której z powodu oszczędności nie zatrudnia się niezbędnych pracowników. Skutkiem czego – z powodu braku pracowników technicznych – sprzęt jednego z domów kultury została w dużej mierze zniszczony poprzez niewłaściwe użytkowania przez niekompetentne osoby.

Słaba promocja danej inicjatywy:

Brak promocji często tłumaczony jest niemożliwością sfinansowania takich działań. Obserwacja – zwłaszcza w domach kultury – pomogła jednak autorowi zwrócić uwagę na złą praktykę nie wynikającą z trudności budżetowych. Jedną z najlepszych reklam na wsi zapewnia kościół. Przeczytanie ogłoszenia podczas niedzielnej mszy świętej gwarantuje, że informacja dotrze do całej wsi. Taka reklama jest jednak wykorzystywana tylko przez niektóre podmioty. Unikanie takiej formy promocji jest zwykle tłumaczone „kiepską współpracą”. Innym przykładem są plakaty – w materiałach badawczych autor posiada fotografie plakatów informujących o wydarzeniach kulturalnych, napisanych flamastrem na białej kartce papieru. W dobie powszechnej komputeryzacji, kiedy każdy dom kultury, szkoła, parafia posiada komputer i drukarkę taki sposób sporządzania plakatów nie przyniesie pożądanego efektu. Podmioty działające na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego do promocji często wykorzystują strony internetowe. To dobra metoda – jednak wciąż docierająca tylko do niewielkiego grona. O słabej promocji przekonał autora fakt, że w trakcie badań zdarzało mu się samemu o pewnych inicjatywach dowiadywać już po czasie. Mimo, że w okresie prowadzenia badań nieustannie monitorował to co się dzieje w regionie.

Biurokracja, trudności prawne, skomplikowane procedury:

Te czynniki często w ogóle „odstrasza” od podejmowania jakichkolwiek działań. Żeby region mógł się rozwijać procedury związane z wprowadzaniem zmian społecznych i gospodarczych powinny sprzyjać takim inicjatywom. Podczas badań autor zauważył, że często tak nie jest. Wskazują na to wywiady z osobami, które jako liderzy zakładali stowarzyszenia, aplikowali o fundusze unijne bądź podejmowali próby zmiany zastanej rzeczywistości. Prawie w każdym przypadku biurokracja stawała się barierą, na której pokonanie potrzeba był najwięcej sił i czasu. Aby zrozumieć ten problem wystarczy zapoznać się z dowolnym regulaminem konkursu grantowego. Takie dokumenty to często kilkadziesiąt stron mało zrozumianego tekstu. Podobnie strategie rozwoju poszczególnych gmin czy stowarzyszeń to czasami ponad 100 stron. Organizatorzy na myśl o tym, ile dokumentów

będą musieli wypełnić, wolą nic nie robić – takie podejście potwierdzają badania. Podczas wywiadów z przedstawicielami różnych podmiotów działających na badanym terenie autor często dowiadywał się, że nie wypełnia się wniosków o dotację właśnie dlatego, ponieważ jest z tym za dużo pracy.

Braki kadrowe, brak liderów:

Liderzy i dobrzy pracownicy stymulują rozwój natomiast ich brak poważnie utrudnia a czasem nawet uniemożliwia działania zmierzające do poprawy jakości życia. Zbyt mało pracowników zwykle jest spowodowane wspomnianymi już wcześniej oszczędnościami. Jeden instruktor w domu kultury nie jest w stanie zajmować się wszystkim – dziećmi, młodzieżą, tańcem, śpiewem, promocją, finansami. Podobnie w szkołach – nie zatrudnia się tam dodatkowych pracowników tylko na nauczycieli nakłada obowiązek organizowania dzieciom zajęć pozalekcyjnych. Taka praktyka często negatywnie oddziałuje na proces nauczania. Podczas badań autor dostrzegł zależność pomiędzy istnieniem lidera a aktywnością. Tam, gdzie działają liderzy społeczności są bardziej aktywne, ludzie chętniej angażują się w podejmowane działania. W miejscowościach pozbawionych liderów, dzieje się bardzo niewiele a mieszkańcy nie widzą potrzeby zmiany.

Brak uczestników, trudna aktywizacja, mentalność społeczna:

Tak bariera w większości przypadków jest skutkiem innych, wcześniej opisanych przeszkód. Słaba promocja powoduje, że mało uczestników angażuje się w daną inicjatywę. Miejscowości pozbawione liderów, gdzie od wielu lat „nic się nie działo” trudno jest zaktywizować. Często dopiero przełamanie mentalności mieszkańców umożliwia zmiany w regionie. Wywiady i obserwacja pozwoliły autorowi na opisanie charakterystycznej dla mieszkańców wielu wsi postawy roszczeniowej i podejścia typu „mnie się należy”. W badanych miejscowościach część ludności wciąż ma jakieś żądania i poczucie krzywdy, kiedy nie są one spełniane. Brakuje natomiast postawy służby, kiedy obywatel czuje się odpowiedzialny za to co dzieje się w jego miejscowości. Dyrektor jednej ze szkół mówi: *rodzice mają roszczeniowe podejście do szkoły, obchodzą się z dziećmi jak z jajkiem, to przez postawę rodziców dzieci mimo poprawy sytuacji oświatowej nie są bardziej aktywne* (Wywiad nr 22). Związana jest z tym postawa skierowana bardziej na „mieć” niż „być”. Jest ona przyczyną widocznego także na wsi „wyścigu szczurów”. Efektem tego jest m.in. spadek popularności organizacji nastawionych na służbę. Przykładem może być harcerstwo, które nie jest już dziś tak popularne jak dawniej. Postawa służby przyjmowana jest dzisiaj wtedy, kiedy

się opłaca – np. jak za wolontariat można dostać dodatkowe punkty podczas rekrutacji do gimnazjum czy liceum. Autor zanotował takie zachowania podczas festynów organizowanych w ramach badania w działaniu.

Inne bariery:

Spośród innych barier, które sporadycznie dały się zauważyć podczas analizy konkretnych działań warto wspomnieć „nierozwojową” politykę, w której promowany jest interes jednostki a nie całej społeczności. Czasem barierą był brak tradycji lub słabe jej udokumentowanie. Dla wielu podmiotów barierą stanowi też długi czas oczekiwania na efekty działań. Należy jednak zaznaczyć, że często tego typu bariery mają charakter subiektywny i stają się pewnego rodzaju usprawiedliwieniem dla organizacji. Wiele działań o charakterze edukacyjnym a zwłaszcza wychowawczym, efekt przynosi nieraz po wielu latach. Nie oznacza to, że takich działań nie powinno się podejmować. W wielu przypadkach zaobserwowanych przez autora, bardziej wzmoczona praca i odpowiednia wiedza pozwoliłyby na całkowite zniwelowanie danej bariery.

Również w tym miejscu należy zaznaczyć jak ważna jest kwestia edukacji. Wspomniano już o subiektywności wielu barier. Autor jest przekonany, że postrzeganie czegoś jako bariery, hamulca w rozwoju, jest spowodowane brakiem odpowiedniej wiedzy. Zatem wszystkie opisane bariery można by sprowadzić do jednej – braku odpowiedniej edukacji. Punkty doradztwa, kursy oferowane przez lokalne grupy działania, edukacja regionalna i obywatelska promowana podczas projektów unijnych takich jak „Mój dom, tam gdzie moja szkoła” powodują, że mieszkańcy stają się otwarci na zmianę, aktywni. Postrzegane są możliwości i różne sposoby rozwiązywania problemów. Autor angażując się w działania społeczne oraz rozmawiając z liderami różnych grup z terenu badań przekonał się, że osoby podejmujące różnego rodzaju doksztalcanie są dużo bardziej aktywne, chętne do współpracy i pełne nowych, niestandardowych pomysłów. Inaczej jest w przypadku osób zamkniętych na działania edukacyjne. Takie osoby częściej dostrzegają bariery, tłumacząc nimi brak aktywności.

Rozdział VI

Działania edukacyjne na obszarze wsi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

1. Organizatorzy działań edukacyjnych

Organizatorami działań edukacyjnych można nazwać podmioty podejmujące w środowisku wiejskim działania edukacyjno-kulturalne, naukowe i społeczne a także o charakterze sportowym, turystycznym i promocyjnym oraz w uzasadnionych przypadkach gospodarcze. Pisząc o tych działaniach autor ma na myśli wszystkie instytucjonalne formy wymienionej działalności, mające miejsce na danym terenie i skierowane do konkretnych odbiorców. Będą to zarówno inicjatywy domów kultury, jak i propozycje bibliotek, parafii czy innych uprawnionych podmiotów – np. organizacji pozarządowych oraz wspomnianych już liderów. Autor bierze też pod uwagę działalność szkół ale tylko taką, która wykracza poza tradycyjny program nauczania – np. projekty unijne, zajęcia pozalekcyjne. Aby dokonać charakterystyki organizatorów i ich działań wzięto pod uwagę 250 podmiotów funkcjonujących na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.

Podmioty zajmujące się organizacją edukacji na badanym terenie można podzielić na kilka grup. Pierwsza z nich to instytucje sektora samorządowego (I sektor), druga to sektor prywatny (II sektor) i trzecia to organizacje pozarządowe (III sektor). Dodatkowo autor wyodrębnił także podmioty działające przy kościele (np. Caritas, akcja katolicka, ministranci i lektorzy) oraz zespoły artystyczne.

Sektor samorządowy (118 podmiotów):

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (z późniejszymi zmianami) to do gminy należy zaspokajanie potrzeb dotyczących m.in.: *pomocy społecznej, w tym ośrodków i zakładów opiekuńczych; edukacji publicznej; kultury, w tym bibliotek komunalnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych; wspierania i upowszechniania idei samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności*

obywatelskiej[...]¹³⁶ Publiczny system oświaty zgodnie z ustawą z 7 września 1991 roku z późniejszymi zmianami będą tworzyć m.in. szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne, przedszkola a także szkoły specjalne różnego szczebla i placówki kształcenia ustawicznego.¹³⁷ Zgodnie z tą ustawą [...] *System oświaty wspierają organizacje pozarządowe, w tym organizacje harcerskie, a także osoby prawne prowadzące statutową działalność w zakresie oświaty i wychowania.*¹³⁸ Kolejny artykuł informuje, że [...] *Zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli, w tym z oddziałami integracyjnymi, przedszkoli specjalnych oraz innych form wychowania przedszkolnego, o których mowa w art. 14a ust. 1a, szkół podstawowych oraz gimnazjów, w tym z oddziałami integracyjnymi, z wyjątkiem szkół podstawowych specjalnych i gimnazjów specjalnych, szkół artystycznych oraz szkół przy zakładach karnych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, należy do zadań własnych gmin.*¹³⁹

W myśl ustawy, podmiotami podejmującymi działania edukacyjne, tworzącymi system oświatowy na terenie gminy będą przede wszystkim szkoły różnego szczebla a także biblioteki i domy kultury, których celem jest właśnie szeroko pojęta edukacja. Podmioty te podlegają samorządowi i głównie przez niego są finansowane. W poniższym zestawieniu autor uwzględnia też placówki niepubliczne ponieważ ich działalność jest brana pod uwagę w budżetach gmin, w których występują. Na badanym obszarze funkcjonują następujące placówki edukacyjne:

a) szkoły podstawowe (samodzielne, w zespołach szkół oraz niepubliczne ¹⁴⁰)	40
b) gimnazja (samodzielne i w zespołach szkół)	22
c) szkoły ponadgimnazjalne (różnego szczebla, także niepubliczne ¹⁴¹)	16
e) domy kultury (gminne ośrodki kultury i ich filie)	14
d) biblioteki publiczne (wraz z filiami)	12
a) przedszkola (razem z filiami i przedszkolami niepublicznymi ¹⁴²)	6

Szkoły ponadgimnazjalne są finansowane przez powiat. Podmiotami podejmującymi różnego rodzaju działania edukacyjne są także urzędy gminy wraz z gminnymi ośrodkami

¹³⁶ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym z późniejszymi zmianami; wersja z dnia 03.03.2010; rozdział II; art. 7;

¹³⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty z późniejszymi zmianami; wersja z dnia 30.03.2010; rozdział I; art.2

¹³⁸ Ibidem; art. 2a.1

¹³⁹ Ibidem; art.5.5

¹⁴⁰ Szkoła Podstawowa w Wytrzysszcze-Będziszynie

¹⁴¹ Zasadnicza Szkoła Zawodowa „Praktyk” w Marcinkowicach; Zasadnicza Szkoła Zawodowa „Praktyk” w Wielogłowach; Zasadnicza Szkoła Zawodowa Zakładu Doskonalenia Zawodowego w Krakowie z siedzibą w Czchowie;

¹⁴² Przedszkole niepubliczne „Bajka” w Tęgoborzy; Przedszkole niepubliczne „Calineczka” w Chełmcu;

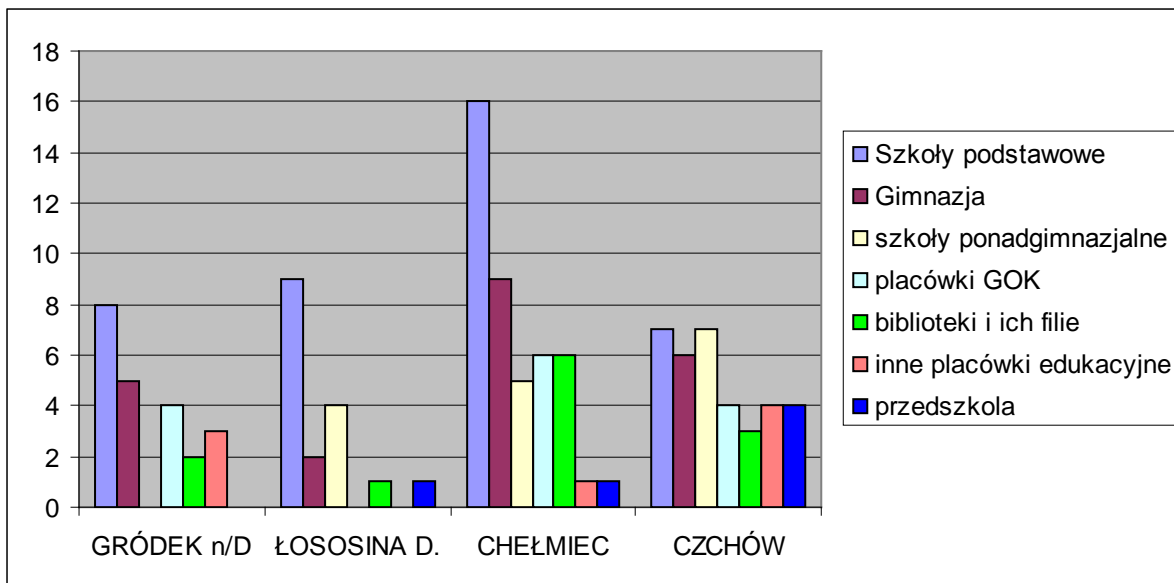
pomocy społecznej i budżetowymi zakładami komunalnymi. Poza tym na badanym terenie znajdują się też 8 innych państwowych instytucji oświatowych. Są to, w poszczególnych gminach:

- a) Gródek n/Dunajcem
 - Centrum Kształcenia otwarte w ramach projektu „Wioska internetowa – kształcenie na odległość na terenach wiejskich”.
 - Gimnazjum dla dorosłych
 - Ośrodek OHP – placówka Centrum Kształcenia i Wychowania w Tarnowie
- b) Chełmiec
 - Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego w Marcinkowicach
- c) Czchów
 - Szkoła Podstawowa Specjalna w Specjalnym Ośrodku Szkolno Wychowawczym w Złotej
 - Gimnazjum Specjalne w Specjalnym Ośrodku Szkolno Wychowawczym w Złotej
 - Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w SOSW w Złotej
 - Szkoła Specjalna Przystosowująca do Pracy w SOSW w Złotej

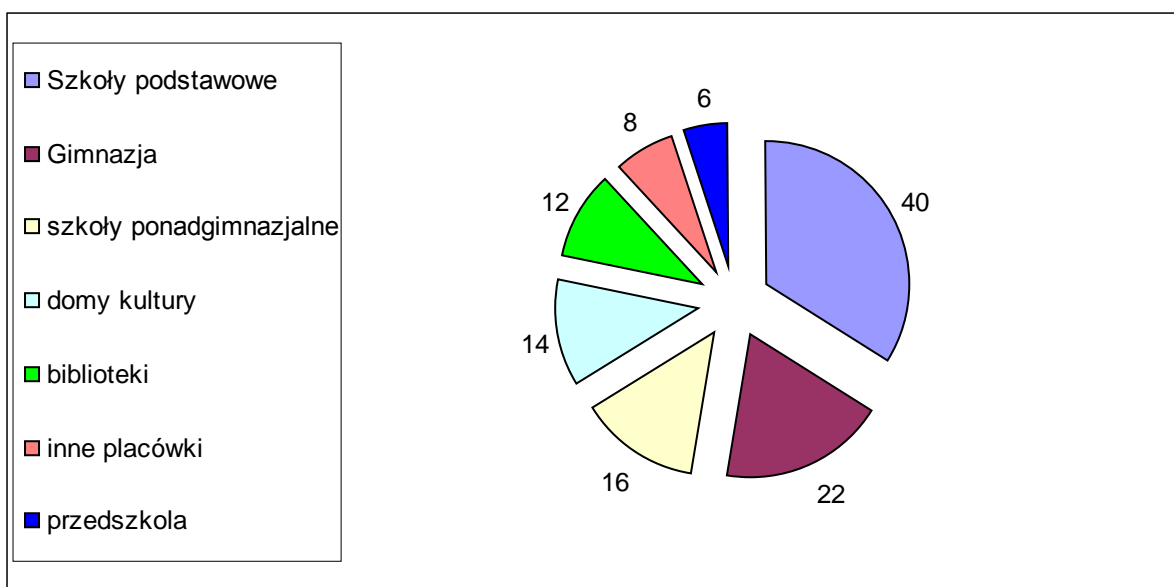
Poniższa tabela i wykresy pokazują rozmieszczenie placówek oświatowych w poszczególnych gminach.

Tabela 21: Placówki oświatowe w poszczególnych gminach

Lp.	Gmina					
	Placówka	GRÓDEK n/D	ŁOSOSINA D.	CHEŁMIEC	CZCHÓW	RAZEM
1	Szkoły podstawowe	8	9	16	7	40
2	Gimnazja	5	2	9	6	22
3	szkoły ponadgimnazjalne	0	4	5	7	16
4	placówki GOK	4	0	6	4	14
5	biblioteki i ich filie	2	1	6	3	12
6	inne placówki edukacyjne	3	0	1	4	8
7	przedszkola	0	1	1	4	6
8	RAZEM podmiotów:	22	17	44	35	118

Rysunek 29: Placówki oświatowe w poszczególnych gminach

Rysunek 30: Placówki oświatowe zbiorczo

Biorąc pod uwagę ostatnie 10 lat, z łatwością można zauważyć rozwój bazy edukacyjnej, zwłaszcza zaś infrastruktury sportowej i teleinformatycznej. Zaobserwowane przez autora zmiany z dużym zadowoleniem komentowała ankietowana młodzież gimnazjalna. Również nauczyciele i dyrektorzy oraz radni podczas wywiadów zwracali uwagę na rozwój tej dziedziny, duży nacisk kładąc zwłaszcza na bazę sportową: *Pod samorządami jest lepiej, większość szkół jest wyremontowana, łatwiej jest o pieniądze, dużo*

inwestuje się w sport [...] Widać poprawę bazy, m.in. powstają nowe boiska, sale gimnastyczne, mamy lepszy sprzęt itp. Poprawiło się też bezpieczeństwo. Gmina dysponuje pieniędzmi z UE [...]; Baza edukacyjna, sportowa jest bardzo dobra, są remonty budynków, gmina dba o poziom [...].

Analizując budżety gmin autor zwrócił uwagę, że każdego roku na poprawę infrastruktury szkolnej, przeznaczano znaczną część środków. Najczęściej dotowano budowy i remonty hal sportowych, boisk i sal gimnastycznych. Dotacje gminne i pozyskiwane przez szkoły fundusze unijne pomogły też wyposażyć pracownie informatyczne w nowoczesny sprzęt multimedialny. Jedynym zaobserwowanym minusem dotyczącym bazy oświatowej jest zamykanie małych szkół. Wiąże się to z tzw. subwencją oświatową. Samorządy lokalne otrzymują dofinansowanie do szkół zgodnie z liczbą dzieci, które do danej placówki uczęszczają. Im mniej dzieci tym mniejsza jest kwota całej subwencji. Nie maleją jednak koszty utrzymania budynku, pracowników administracyjnych i nauczycieli. Chociaż przedsiębiorczy mieszkańcy znaleźli sposób, by temu przeciwdziałać. W jednej z badanych miejscowości – Wytrzyścze – szkoła, której groziło zlikwidowanie, została „przejęta” przez powołane na terenie wsi stowarzyszenie.

W innej sytuacji znajdują się domy kultury. Tutaj infrastruktura i zaplecze są słabiej rozwinięte. Są miejscowości, w których sytuacja domu kultury jest gorsza niż w latach '90. W jednej z gmin na badanym obszarze w ogóle nie funkcjonuje dom kultury. Od kilku lat prowadzona jest jednak budowa budynku wielofunkcyjnego, w którym ma zacząć działać gminny ośrodek kultury. Pracownicy domów kultury, często zwracali uwagę na brak funduszy na inicjatywy kulturalne. Brak motywacji finansowej dla instruktorów powoduje częste zaniedbania. Na budynku jednego z wiejskich domów kultury brakowało tablicy informującej co to za obiekt, w niektórych z obserwowanych obiektów panował bałagan. Również sprzęt, którymi dysponują domy kultury często jest przestarzały. *Teraz gminny ośrodek kultury nie pracuje tak jak dawniej, nie ma takiej bazy [...] klimat tworzy lider a teraz instruktorzy kultury nie mają możliwości rozwoju [...] dawniej byli liderzy, wtedy w domu kultury było super, świetne wyposażenie, a teraz wszystko zaprzepaszczono [...].*

Kolejną instytucją edukacyjną są biblioteki. Informacje uzyskane podczas wywiadów z pracownikami tych placówek oraz badanie archiwalnych dokumentów i dane z obserwacji wskazują jak każdego roku poprawiał się stan bibliotek – zarówno budynki, jaki i księgozbiór i ogólne wyposażenie. We wszystkich obserwowanych placówkach zauważono liczne zmiany. Część bibliotek od wielu lat funkcjonuje w tym samym miejscu – prowadzone były jednak remonty budynków. Inne zostały przeniesione do bardziej funkcjonalnych

obiektów. Każdego roku powiększał się też księgozbiór. Wszystkie biblioteki dysponują sprzętem multimedialnym, kilka z nich posiada nawet katalogi komputerowe udostępnione w Internecie.

Oprócz placówek oświatowych inicjatorami działań edukacyjnych stają się niekiedy także urzędy gminy, ośrodki opieki społecznej i zakłady komunalne. Warunki lokalowe urzędów – podobnie jak szkół i bibliotek – uległy poprawie. Budynki są nowe lub wyremontowane, wyposażone w nowy sprzęt. Chociaż zauważone w czterech urzędach gmin tzw. InfoKioski (komputery z dotykowym ekranem udostępnione petentom), poza jednym wyjątkiem, nie działały.

Sektor prywatny:

Druga grupa organizatorów edukacji to instytucje oferujące różnego rodzaju formy oświatowe, ale nastawione na zysk. Jest to sektor prywatny (II sektor). Działalność odpłatna jest realizowana głównie w miastach, dlatego instytucji – firm, które związane są z edukacją, jest w badanych gminach niewiele. Przykładem jest niepubliczne przedszkole „Bajka” w gminie Łososina Dolna i przedszkole „Calineczka” w Chełmcu.

Funkcjonuje duża liczba podmiotów prywatnych nie mających siedziby w badanych gminach, ale prowadzących swoje działania na tym terenie. Największą grupę takich firm stanowią szkoły jazdy. Kursy prawa jazdy prowadzone są w salach szkolnych, bądź salach domów kultury. Natomiast na praktyczną naukę jazdy instruktorzy umawiają się z kursantami w Nowym Sączu. Inna, mniej liczna grupa podmiotów, związana jest z nauką języków obcych. W badanych gminach tą profesją zajmują się różni organizatorzy. Są to prywatne osoby, wybierane zwykle z polecenia, które spotykają się z uczniami bezpośrednio w ich domach. Czasami, jeśli nauczyciel języka pochodzi z danej miejscowości, uczniów przyjmuje u siebie w domu. Innym organizatorem są szkoły językowe, które podobnie jak szkoły jazdy, organizują swoje kursy w budynkach szkolnych lub domach kultury. Przykładem zajęć tego typu mogą być lekcje języka angielskiego prowadzone w Gminnym Ośrodku Kultury w Gródku n/Dunajcem. Innym podmiotem prowadzącym działania edukacyjne są różnego rodzaju firmy handlujące towarami takimi jak AGD czy pościel. Każdego roku we wszystkich badanych gminach odbywa się kilka spotkań, podczas których prezentowane są takie towary. Podczas nich omawiany jest dany produkt, jego skuteczność i innowacyjność. Same pokazy są zwykle bezpłatne. Po zakończeniu można dany produkt zakupić. Dzięki takiej działalności mieszkańcy wsi na bieżąco są informowani o nowościach i udogodnieniach w poszczególnych sferach życia. Jak cenne jest taka forma przekonuje jedna z liderek koła

gospodyń wiejskich, które już kilkakrotnie organizowało dla swoich członkiń pokaz nowoczesnych naczyń.

Duża grupa firm związana jest też z edukacją nieformalną. Taka edukacja często ma na celu zachęcenie klienta do skorzystania z danej usługi. Jednak w ten sposób mieszkańcy wsi „uczą się” różnych nowych rzeczy. Przykładem są liczne warsztaty samochodowe, gdzie mechanicy „pouczają” kierowców na temat nowinek technicznych, eksploatacji samochodu. Innym przykładem są zakłady fryzjerskie gdzie mieszkańcy dowiadują się o nowych trendach, poznają modę, „uczą się” jak ładnie wyglądać. Podobnie w firmach remontowo-budowlanych klienci zdobywają wiedzę o aktualnych technikach, materiałach, uczą się mieszkać wygodnie i stylowo. Tego typu działania można zaliczyć do edukacji nieformalnej. Jednak to właśnie takie postępowanie kształtuje mentalność ludzi, zachęca ich do zmian i powoduje, że życie na wsi zmienia się na lepsze.

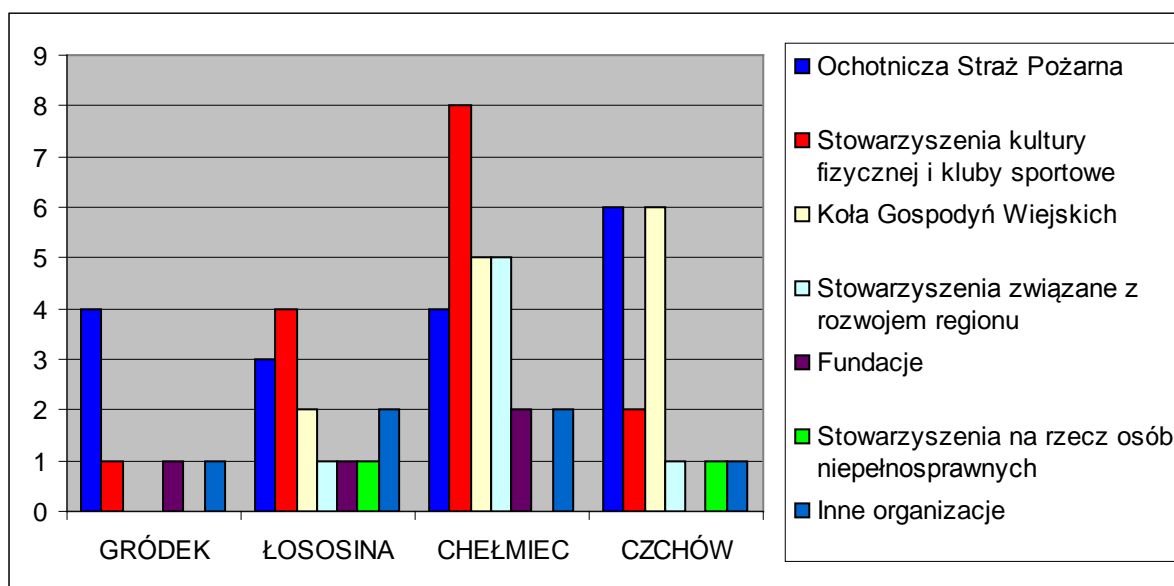
Odrębną grupę podmiotów stanowią różnego rodzaju ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, które komercyjnie wynajmują sale i sprzęt potrzebne do prowadzenia kursów, konferencji czy innych form edukacyjnych. Ważny obiektem – ze względu na standard – jest Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy „Rożnów” dysponujący salą szkoleniową dla 40 osób oraz sprzętem multimedialnym. Sam ośrodek nie organizuje działań edukacyjnych. Jednak prowadzi komercyjną działalność polegającą na wynajmie sal i obsługi podczas różnych form edukacyjnych (kursy, konferencje, warsztaty, sympozja).

Sektor pozarządowy (52 zarejestrowane podmioty):

Trzecią grupą podmiotów będących organizatorami działań edukacyjnych są stowarzyszenia i fundacje czyli instytucje pozarządowe. Na badanym terenie funkcjonują 52 zarejestrowane organizacje oraz 15 grup nie zgłoszonych w Krajowym Rejestrze Sądowym. W sumie 67 działający organizacji. Szczegóły pokazuje poniższa tabela.

Tabela 22: Organizacje III sektora w poszczególnych gminach

Lp.	Gmina					
	Organizacja	Gródek n/D	Łososina D.	Chełmiec	Czchów	RAZEM
1	Ochotnicza Straż Pożarna	4	3	4	6	17
2	Stowarzyszenia kultury fizycznej i kluby sportowe	1	4	8	2	15
3	Koła Gospodyń Wiejskich	0	2	5	6	13
4	Stowarzyszenia związane z rozwojem regionu	0	1	5	1	7
5	Fundacje	1	1	2	0	4
6	Stowarzyszenia na rzecz osób niepełnosprawnych	0	1	0	1	2
7	Inne stowarzyszenia	1	2	2	1	6
8	RAZEM w gminie:	7	14	26	17	64

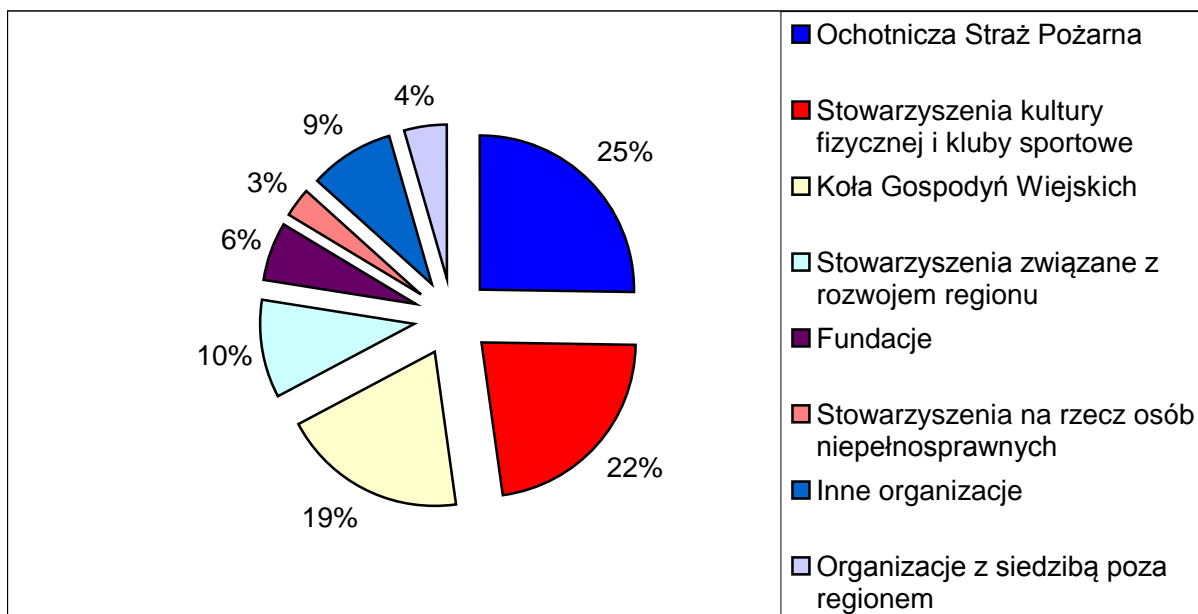

Rysunek 31: Organizacje III sektora w poszczególnych gminach

Tabela i wykres pokazują rozłożenie organizacji III sektora w poszczególnych gminach. 64 podmioty – w tym najwięcej w gminie Chełmiec (26 organizacji), na drugim miejscu gmina Czchów (17 organizacji), po niej gmina Łososina Dolna (14 organizacji) i gmina Gródek nad Dunajcem (7 organizacji). Oprócz podmiotów zarejestrowanych w poszczególnych gminach funkcjonują też 3 organizacje, które działają na badanym terenie jednak swoją siedzibę mają poza Związkiem Gmin Jeziora Rożnowskiego. Są to stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”, Stowarzyszenie Sołtysów Ziemi Sądeckiej oraz Związek Gmin Fasolowych. Wszystkie te organizacje poprzez działalność edukacyjną wpływają na rozwój poszczególnych miejscowości i gmin, na obszarze których funkcjonują. Biorąc pod uwagę zakres działalności poszczególnych podmiotów najwięcej jest stowarzyszeń ochotniczych straży pożarnych – 17. Na drugim miejscu znajdują się stowarzyszenia kultury fizycznej, jest ich 11 oraz 3 kluby o charakterze sportowym i jedno towarzystwo lotnicze. Stowarzyszenia sportowe powiązane są głównie z piłką nożną, przy nich organizowane są drużyny piłkarskie. Dużą grupę stanowią też koła gospodyń wiejskich – w sumie jest ich 13. Z czego tylko dwa zarejestrowane w KRS. W latach '80 i '90 funkcjonowało ich znacznie więcej niż dzisiaj. Jednak można zaobserwować powolna odradzanie się tej dobrej praktyki. W gminie Łososina Dolna funkcjonuje Stowarzyszenie Kół Gospodyń Wiejskich, która skupia mniejsze koła z całej gminy (z Łososiny Dolnej, Biliska, Rąbkowej, Tabaszowej, Witowic Górnych,

Michalczowej, Łęk i Stańkowej) oraz działające samodzielnie, duże koło gospodyń wiejskich w Tęgorozy. Koła gospodyń wiejskich działają też w gminie Czchów – w miejscowościach Jurków, Tworkowa, Tymowa, Biskupice Melsztyńskie i Złota oraz w mieście Czchowie. W gminie Chełmiec koła gospodyń wiejskich zorganizowane są w Klęczanach, Krasnem Potockiem, Marcinkowicach, Małej Wsi i Chełmcu. Koła gospodyń wiejskich otrzymują dotacje z urzędów gmin. Oprócz tego wsparcie finansowe otrzymują także z powiatu i od sponsorów. Jedno z najstarszych kół (z Tęgorozy) funkcjonuje od 1949 roku, kiedy to przy wsparciu Gromadzkiej Rady Narodowej założyły je Aniela Biedroń i Michalina Połomska. Koło przetrwało czasy, kiedy tego typu organizacje upadały a obecnie może się poszczycić liczbą ponad 100 członkiń. Panie z poszczególnych kół spotykają się zależnie od potrzeb. Do dyspozycji mają izby przy domach kultury lub w remizach strażackich. Główna aktywność gospodyń wiąże się z gotowaniem, *dawniej były różne kursy ale teraz młode kobiety nie są zainteresowane [...] było też rękodzieło ale dziś zajmujemy się głównie gotowaniem i techniką układania potraw na stole [...]*. Przy niektórych kołach funkcjonują osobne zespoły śpiewacze kultywujące staropolskie przyśpiewki weselne i gwarę. Każde koło gospodyń wiejskich to przykład organizatora, który w ciekawy sposób i bardzo skutecznie aktywizuje lokalną społeczność. Takie koła nie tylko są gwarantem trwałości tradycji ale także miejscem wymiany myśli i powstawania oddolnych inicjatyw. Najważniejsze jest jednak zaangażowanie członkiń koła w życie wsi. Panie „obstawiają” wiele lokalnych imprez, same organizując niektóre z nich – np. dzień babci. Koła Gospodyń Wiejskich to duża szansa dla rozwoju kobiet, podtrzymania tradycji i promowania aktywności. Coraz częściej zauważają to mieszkańcy i władze lokalne wsi, w których nie ma takich kół. Tak jest w przypadku gminy Gródek n/Dunajcem. Podczas wywiadów respondenci zauważali ten brak. Jednak z relacji sołtysa wsi Bartkowa-Posadowa wynika że w miejscowości, w najbliższym czasie planuje się utworzenie takiego koła.

Stowarzyszeń odnoszących się do rozwoju wsi jest 7. Większość z nich powstała na terenie gminy Chełmiec. To też „dobra praktyki”. Tego typu stowarzyszenia inicjują różnorodne działania edukacyjne wspierające rozwój regionu. Każdy z tych podmiotów mobilizuje też samorządy lokalne do prorozwojowych działań w gminie. Poza tym 2 stowarzyszenia działają na rzecz osób niepełnosprawnych. Jest też 6 innych stowarzyszeń (m.in. Stowarzyszenie Zespołu Regionalnego „Niskowioki”, Małopolskie Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej „Gościnnie Rożnów” czy Ogólnopolskie Stowarzyszenie Przewoźników Drogowych „Galicja”). Na terenie zarejestrowane są również 4 fundacje. Poniższy wykres wskazuje na procentowe rozłożenie zakresu, w jakim działają omówieni organizatorzy.

Rysunek 32: Organizacje III sektora zbiorczo

Cały sektor pozarządowy działa w oparciu o ustawę „Prawo o stowarzyszeniach” z 1989 roku, „Ustawę o fundacjach” z 1984 roku oraz dwie ustawy dotyczące działalności pożytku publicznego i wolontariatu z 2003 roku. Baza do działalności edukacyjnej, którą dysponują organizacje społeczne na badanym obszarze, zwykle jest własnością gminy. Należy też zauważyć, że wciąż funkcjonują grupy nieformalne, które mogłyby zostać zarejestrowane, ale z różnych przyczyn tak się nie dzieje. Są to na przykład niektóre ochotnicze straże pożarne czy koła gospodyń wiejskich. Główną przyczyną jest brak osoby, która zajęłaby się całym procesem rejestracyjnym. Pisząc na temat organizacji pozarządowych warto zauważyć, że w ostatnich latach przybywa ich nie tylko na badanym obszarze, ale w środowiskach wiejskich w całej Polsce. Dużego znaczenia na wsiach nabiera też ekonomia społeczna, charakterystyczna właśnie dla organizacji III sektora. Jej naczelną ideą jest przeznaczanie gromadzonego kapitału na działania społeczne.

Grupy działające przy kościele:

Jako odrębnego organizatora działań edukacyjnych wyodrębniono instytucje i grupy religijne. Te ostatnie to różnego rodzaju grupy dziecięce i młodzieżowe a także dorosłych działające przy parafiach: Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży, grupy

ministrantów i lektorów, chóry i zespoły parafialne, Akcja Katolickie, oddziały „Caritas” i inne. Spotkania tych grup odbywają się w budynkach parafialnych – salkach katechetycznych, plebaniach. Również głównym źródłem finansowania ich działalności są parafie. Każda z nich organizuje edukację związaną z rozwojem duchowym. Poza tym ich działalność obejmuje organizację czasu wolnego, przedsięwzięcia kulturalno-artystyczne, inicjatywy charytatywne. Łącznie w parafiach na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego funkcjonuje około 46 takich podmiotów. Najbardziej popularne są grupy ministrantów. Są one zorganizowane przy każdej parafii. Na badanym terenie – w Gródku n/Dunajcem znajduje się też duża instytucja kościelna podejmująca różnorodne formy kształcenia – nie tylko duchowego. Jest to Centrum Formacyjno-Rekolekcyjne Diecezji Tarnowskiej „Arka”. W Centrum, poza spotkaniami (rekolekcjami) formacyjnymi dla młodzieży, narzeczonych i małżonków, organizowane są też inne, interesujące formy oświatowe – np. konferencje dla przedsiębiorców. Omawiane Centrum jest jednym z najlepiej wyposażonych obiektów szkoleniowych na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Dysponuje klimatyzowaną salą na 150 osób i czterema mniejszymi salami oraz sprzętem multimedialnym.

Wymienieni powyżej organizatorzy to samodzielne podmioty posiadające osobowość prawną, będące filiami dużych organizacji lub skupione wokół nich. Jako osobnego organizatora wyodrębniono jeszcze zespoły artystyczne. Autor traktuje je jako osobne grupy ponieważ w każdym opisywanym przypadku ich działalność ma charakter autonomiczny. Część zespołów działa samodzielnie, jednak większość funkcjonuje przy domu kultury lub kościele, mimo to w każdym przypadku zespoły te tworzą odrębne grupy. Będą to następujące podmioty:

a) zespoły muzyczne	10
b) zespoły regionalne	7
c) orkiestry	5
d) zespoły taneczne	4
e) chóry	2
f) zespół teatralny	1

Wyodrębnienie tych grup jak odrębnych organizatorów jest ważne, choćby ze względu na ich historię. Kilka z wymienionych tu zespołów ma się czym poszczycić. Są to chór „Ave”, który swoją działalność przy kościele w Wielogłowach rozpoczął w latach '40. Również

w tym czasie zaczęła funkcjonować orkiestra dęta w Rożnowie. Starsza jest orkiestra parafialna z Łososiny Dolnej, początki jej działalności datują się na lata '20. Większość pozostałych zespołów zostało utworzonych w latach '90 lub później. Biorąc pod uwagę ostatnie 10 lat, w działaniu tego typu grup autor również zaobserwował znaczące zmiany. Polegają one głównie na poprawie kompetencji i kwalifikacji instruktorów. Poza tym, każdy z wymienionych wyżej zespołów ma znaczący wpływ na aktywizację środowiska, w którym działa. W pierwszej kolejności angażowani są członkowie zespołów – raz w tygodniu odbywają się próby, co kilka miesięcy występy. Niektóre grupy dużo podróżują – orkiestra dęta z Łososiny Dolnej w 2007 roku koncertowała we Włoszech, zespół „Mała Helenka” z gminy Chelmiec w 2009 wystąpił na międzynarodowym festiwalu w Rumunii. Wszystkie wymienione zespoły dają koncerty i przedstawienia na terenie całego powiatu, czasem województwa a nawet kraju. Często przy realizacji różnych przedsięwzięć angażowane są całe rodziny członków zespołów. Dzięki organizowanym koncertom są też aktywizowani mieszkańcy poszczególnych wsi.

Osobnym organizatorem działań edukacyjnych są też liderzy społeczni, którzy samodzielnie lub razem z nieformalnymi grupami inicjują różnego rodzaju działania w obszarze oświaty. To bardzo różnorodne grupy. Nie można ich policzyć ponieważ są to grupy, które powstają zwykle na czas realizacji konkretnego zadania – np. festynu. Wokół lidera gromadzi się grupa aktywnych mieszkańców, którzy wspólnymi siłami realizują podjęte przedsięwzięcie. Po zrealizowaniu celu grupa zostaje rozwiązana. Przykład takiego postępowania można zaobserwować w prowadzonych przez autora badaniach w działaniu, kiedy to właśnie na potrzeby organizacji festynu została utworzona taka nieformalna grupa. Funkcjonowanie takich grup jest różnie postrzegane przez lokalną społeczność. Jeden z respondentów mówi: *Obserwujemy tzw. bezinteresowną zawiść – ludzie myślą, że liderzy społeczni mają ze swojej aktywności kasę i podkopują tą działalność. Są tacy, którzy cuda wygadują.* (Wywiad nr 02) Podobnie wypowiada się inna osoba: *Jak ktoś tylko coś chce zrobić to zaraz się go posądza o zyski.* (Wywiad nr 06)

Liderzy, którzy aktywizują społeczność lokalną to różni ludzie – młodzież, księża, dyrektorzy szkół i domów kultury, działacze sportowi. To często osoby znaczące w danym środowisku, np. pan wójt, sołtys, radni. Liderzy są zwykle związani z jakąś organizacją - kołem gospodyń wiejskich, strażakami czy grupami parafialnymi jednak zdarza się, że działają samodzielnie, gromadząc wokół siebie mieszkańców podczas realizacji konkretnego zadania. Często to dzięki liderowi podejmowane działania są bardziej skuteczne i profesjonalne. Takim liderem jest np. redaktorka gazety gminnej *Czas Czchowa* – Joanna

Dębiec. Sama redaktor mówi o sobie: *to co się dzieje w środowisku lokalnym może opisać tylko ktoś stąd [...] prasa powinna być tworzona przez ludzi dla ludzi [...]* (Wywiad nr 13). J. Dębiec opowiada o swojej walce o apolityczność gazety, o tym jak „wydeptywała ścieżki” do mieszkańców poszczególnych wsi, szukała sponsorów, w poszczególnych wsiach gminy organizowała spotkania wiejskie aby przygotować reportaże o każdej z nich. Teraz dumna jest z tego, że wszędzie ma otwarte drzwi, że jest osobą powszechnie szanowaną i darzoną zaufaniem. *Należy zawsze patrzeć pod różnymi kątami [...]* mówi redaktor, która podczas rozmowy opisuje sytuacje, w których zdecydowała się nie publikować materiału mogącego bardziej zaszkodzić niż pomóc. Po analizie pisma oraz treści wywiadu z redaktorem naczelnym widać, że ma się do czynienia „z właściwą osobą na właściwym miejscu”. Właśnie dzięki takim osobom i ich działaniom następuje rozwój regionu. J. Dębiec miała możliwość pracy w redakcji bardzo dużej gazety, pozostała jednak na swoim miejscu. Pytana dlaczego, stara się odpowiedzieć: *[...] Jak ja idę do tych ludzi to... Brakuje jej słów.* Redaktorka opowiada jak ważne są dla niej wszystkie spotkania, ludzie, wydarzenia. Nie wyobraża sobie siedzenia za biurkiem czy pisania artykułów tylko na podstawie krótkiej wizyty w danym miejscu. Ochotnicza Straż Pożarna z Czchowa, która często jest bogatym źródłem informacji dla gazety zaproponowała J. Dębiec honorowe członkostwo. *[...] Jak ja mogłam zostać honorowym członkiem OSP, zapytałam czy nie mogę zostać normalnym [...]* Obecnie J. Dębiec jest jedyną kobietą w szeregach czchowskiego OSP. *Czas Czchowa* to bardzo dobry przykład na to, jak prasa może spełniać misję społeczną, funkcję nie tylko informacyjną ale także edukacyjną i promocyjną. Należy jednak pamiętać, że jakość tego narzędzia – które jak zaznacza sama redaktor *Czasu Czchowa*, ma bardzo dużą moc – zależy od osób zaangażowanych w jego tworzenie.

Podsumowując, badania prowadzone na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego wskazały na wielość i różnorodność podmiotów organizujących edukację na wsi. W każdej miejscowości na terenie badań autor zaobserwował działania podmiotów samorządowych bądź pozarządowych. W wielu przypadkach prowadzone są działania obu sektorów. Funkcjonują też podmioty takie jak Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku” czy „Związek Gmin Fasolowych”, które swoim działaniem obejmują kilka gmin, także spoza terenu badań. Wciąż jednak funkcjonuje wiele podmiotów, które powinny organizować edukację w regionie ale tego nie czynią. Sytuacja ta nie dotyczy sektora publicznego. Dla szkół, domów kultury i bibliotek edukacja stanowi ważne zadanie. Można więc tylko badać na ile te podmioty to zadanie realizują. Inaczej jest w przypadku sektora prywatnego. Tutaj głównym celem jest

zdobycie pieniędzy. Taka sytuacja powoduje, że realizowane działania edukacyjne często nie są wynikiem potrzeb społeczności lokalnych tylko ekonomii. Nie ma natomiast wątpliwości co do sektora pozarządowego. Te organizacje ze swojej natury działają na rzecz dobra publicznego między innymi poprzez edukację. Podczas badań, zdarzały się jednak sytuacje, kiedy autor „odkrywał” stowarzyszenia czy fundacje istniejące tylko w dokumentach, lub w większy sposób nie oddziałujące na region. Podczas badań o niektórych podmiotach trzeciego sektora autor dowiadywał się nie od mieszkańców tylko ze spisu KRS. Wynika z tego, że z jednej strony to mieszkańcy nie wiele wiedzą o swoim środowisku oraz z drugiej strony to same organizacje zbyt słabo oddziałują na społeczności lokalne.

Pośród badanych podmiotów jest jednak wiele takich, które na wysokim poziomie organizują działania edukacyjne, rzeczywiście wpływające na rozwój regionu. Poniższa mapa aktywności została utworzona przez autora aby wskazać jak dużo jest organizatorów podejmujących działania edukacyjne na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego.

2. Formy i organizacja działań edukacyjno-kulturalnych

Józef Korpała definiował formę jako [...] rodzaj (postać) planowego i wyodrębniającego się pod względem metodyczno-programowym działania oświatowego lub kulturalno-oświatowego [...] ¹⁴³ W Nowym słowniku pedagogicznym W. Okonia przez formę kształcenia rozumie się [...] organizacyjną stronę kształcenia [...] która [...] obejmuje zewnętrzne warunki tego kształcenia, a więc dobór uczniów i nauczycieli, połączenie ich w odpowiednie grupy, współpracę grupy i jednostek ze sobą, rodzaj zajęć oraz warunki miejsca i czasu pracy dydaktycznej [...] ¹⁴⁴ O odrębności każdej formy decyduje program (treść), organizacja i metodyka. Według tych elementów można dokonać klasyfikacji form oświatowych.

Spośród różnych podziałów form oświatowych warto zwrócić uwagę na kilka z nich. Ze względu na czas trwania autor wyodrębnił formy krótkotrwałe, dłuższe i długotrwałe. Biorąc pod uwagę kryterium trwałości możemy mówić o formach incydentalnych, okazjonalnych, doraźnych, sporadycznych i systematycznych. Innym podziałem będzie

¹⁴³ J. Korpała; *Klasyfikacja form oświaty dorosłych*; [w:] *Praca oświatowa z dorosłymi*; Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych; wyd. II; Warszawa 1962; s. 128-146; podają za: T. Aleksander; *Optymalizacja pozaszkolnej edukacji zawodowej dorosłych*; Kraków 1998; s. 131

¹⁴⁴ W. Okoń; op. cit.; s. 111

rozdzielanie form praktycznych i teoretycznych. Tadeusz Aleksander pisząc o formach pozaszkolnej edukacji dzieli je na formy z dominacją zajęć praktycznych, formy z przewagą słowa żywego, formy z dominacją działań animacyjnych, formy wystawiennicze i samokształcenie.¹⁴⁵ Jeszcze inny podział będzie wynikał z liczby uczestników. Mamy więc formy indywidualne i zbiorowe. Za Dorotą Barwińską można też przyjąć podział na formy nauczania i kształcenia, formy popularyzacji wiedzy i formy upowszechniania kultury.¹⁴⁶ W innych publikacjach dotyczących procesów edukacyjnych można znaleźć odmienne od zaprezentowanych podziały form oświatowych.

Omówieni wcześniej organizatorzy działań edukacyjnych każdego roku oferują ludności z badanego terenu różnorodnie inicjatywy edukacyjno-kulturalne. Aby wskazać na różnorodność form autor dokonał analizy w sumie ponad 130 inicjatyw edukacyjnych. Były to działania zrealizowane w latach 2007 – 2009. Podczas analizy nie były brane pod uwagę główne działania szkół – czyli nauczanie. Autor wziął pod uwagę tylko inicjatywy pozalekcyjne.

Ze względu na czas trwania zostały wyodrębnione formy krótkotrwałe, dłuższe i długotrwałe. Dodatkowo można te formy podzielić na: jednorazowe, systematyczne lub pojawiające się nieregularnie. Poniższe dane obrazują zaobserwowane na badanym terenie inicjatywy sklasyfikowane ze względu na czas:

Tabela 23: liczba inicjatyw edukacyjnych ze względu na czas trwania i powtarzalność

Lp.	Częstotliwość				nieregularnie	RAZEM
	Czas trwania	jednorazowe	co tydzień	co rok		
1	do 3h	6	49	11	5	71
2	jeden dzień	18	0	16	1	35
3	kilka dni	16	0	8	1	25
4	RAZEM	40	49	35	7	131

Jak widać, najczęściej realizowane są formy krótkie (do kilku godzin) organizowane systematycznie (zwykle raz w tygodniu). Są to głównie próby artystyczne działających w regionie zespołów, treningi sportowe oraz działania warsztatowe organizowane w domach kultury. Wydarzenia jedno – lub kilkudniowe mają charakter jednorazowy (np. seminarium

¹⁴⁵ klasyfikacja za: T. Aleksander; *Optymalizacja pozaszkolnej...* s. 132 - 169

¹⁴⁶ D. Barwińska; *Edukacja międzykulturowa w dwunarodowych stowarzyszeniach: w świetle badań w Polsce i w Niemczech*; Płock 2007; s. 207

naukowe zorganizowane w gminie Chełmiec czy imprezy masowe organizowane w sezonie letnim) lub są organizowane raz w roku (charakterystyczne dla regionu festyny, wydarzenia artystyczne i sportowe). Biorąc pod uwagę wszystkie formy, większość z nich jest organizowana regularnie. Jednak niewiele mniej jest tych realizowanych jednorazowo.

Inny podział będzie wynikał z liczby uczestników. Możemy więc mówić o formach indywidualnych i zbiorowych. Form skierowanych do indywidualnych uczestników jest niewiele. Są to jedynie indywidualne lekcje gry na instrumentach. Pozostałe formy mają charakter masowy. Najpopularniejsze z nich to festyny i pikniki – w roku 2009 odbyły się 22 takie imprezy. Przedsięwzięcia tego typu trwają zwykle jeden dzień np. „Dożynki”, „Fasolowe żniwa”, „Wakacyjny piknik rodzinny”. Ale są też takie, które odbywają się przez dłuższy czas – to przede wszystkim trzy charakterystyczne dla tego regionu imprezy: „Dni Jeziora Rożnowskiego”, „Święto kwitnących sadów” oraz „Dni Czchowa”. Kolejna forma ciesząca się dużą popularnością to konkursy – w większości o charakterze artystycznym (fotograficzne, poetyckie, malarskie, rękodzielnicze). W organizowanych głównie przez gminne ośrodki kultury konkursach bierze udział od kilkunastu do nawet kilkuset uczestników. Większość konkursów ma charakter zamknięty – tzn. jest skierowana tylko do mieszkańców danej gminy. Na badanym terenie zapoczątkowano też jeden wojewódzki konkurs – przegląd. W 2009 roku w Marcinkowicach został zorganizowany I Małopolski Przegląd Dorobku Artystycznego i Kulinarnego Kół Gospodyń Wiejskich. Organizatorami przeglądu było Małopolskie Centrum Kultury „Sokół” z Nowego Sącza oraz Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach. Gminny Ośrodek Kultury w Chełmcu był współorganizatorem tej imprezy. Do konkursu zgłosiło się 12 kół z 10 powiatów małopolskich. Kolejny przykład imprezy masowej to występy artystyczne – koncerty, pokazy tańca, spektakle teatralne. Na badanym terenie w 2009 roku odbyło się 5 takich inicjatyw (autor nie brał pod uwagę występów organizowanych w szkołach, ponieważ nie są one dostępne dla każdego widza, tylko dla uczniów danej szkoły). Odrębnym rodzajem imprez masowych są inicjatywy sportowe i turystyczne – turnieje, zawody, rajdy. W badanych gminach w 2009 roku odbyło 17 takich inicjatyw. Dodatkowo działaniem sportowym dla większej ilości osób są też treningi klubów sportowych, każdego tygodnia w badanych gminach odbywa się łącznie około 15 treningów dla drużyn skupiających od kilkunastu do kilkudziesięciu osób. Formami skupiającymi od kilku do kilkunastu uczestników były też różnego rodzaju kursy i warsztaty – np. warsztaty ikonopisarstwa, kursy językowe a także odbywające się regularnie próby zespołów artystycznych. Chociaż te skupiają nawet ponad 50 osób. Tego typu inicjatywy są organizowane systematycznie, zwykle raz w tygodniu. Tylko

czasami (np. podczas ferii) są organizowane osobne spotkania – np. warsztaty plastyczne dla dzieci.

Inny podział będzie związany z motywem i sposobem przekazu treści. Autor wyodrębnił tu formy o charakterze rozrywkowym, szkoleniowym, sportowo-turystycznym i konkursowym. W poniższej tabeli przedstawiono wyniki:

Tabela 24: liczba inicjatyw edukacyjnych ze względu na rodzaj i powtarzalność

Lp.	częstotliwość		co tydzień	co rok	nieregularnie	SRAZEM
	r. inicjatywy	jednorazowe				
1	szkoleniowe	10	34	1	3	48
2	rozrywkowe	13	0	22	4	39
3	sportowo-turystyczne	10	15	7	0	32
4	konkursowe	7	0	5	0	12
5	RAZEM	40	49	35	7	131

Jak widać na 131 zbadanych inicjatyw aż 48 z nich to działania o charakterze szkoleniowym – kursy, warsztaty, próby zespołów a także działania kół gospodyń wiejskich. Organizowane są tam m.in. pogadanki. Oprócz tradycyjnych spotkań np. z lekarzem czy pszczelarzem panie spotykają się na prezentacjach robotów kuchennych czy specjalistycznych naczyń. Poza tym podczas spotkań panie mogą ze sobą po prostu porozmawiać. To bardzo ciekawe i pouczające rozmowy bowiem w kole funkcjonują kobiety o różnym wieku – są młode mamy, gospodynie domowe, nauczycielki, panie po studiach. Ciekawym działaniem edukacyjnym jest realizowana m.in. na badanym terenie „Akademia Sołtysów”. To bardzo pomysłowa inicjatywa. Projekt pod tą nazwą wspólnie finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego był realizowany w miesiącach letnich 2009 roku. To działanie edukacyjne zostało zainicjowane przez Stowarzyszenie Sołtysów Ziemi Sądeckiej w partnerstwie z powiatem nowosądeckim. W skład stowarzyszenia wchodzi 60 sołtysów, w tym sołtysi z badanego regionu. Celem Akademii było podniesienie poziomu wiedzy oraz umiejętności organizacyjnych i społecznych sołtysów powiatu nowosądeckiego dotyczących aktywizacji zawodowej i społecznej mieszkańców obszarów wiejskich. Działanie to miało charakter bezpłatnych kursów i doradztwa. W ramach projektu sołtysi mieli zagwarantowane wyżywienie, zwrot kosztów dojazdu oraz materiały szkoleniowe. Spotkania odbywały się w gmachu Starostwa Powiatowego w Nowym Sączu. Sołtys Bartkowej -Posadowej bardzo

chwalił tą inicjatywę. M.in. dzięki tym spotkaniom jest on teraz w trakcie organizowania wsi koła gospodyń wiejskich.

Na drugiej pozycji plasują się działania o charakterze rozrywkowym – festyny, pikniki, występy artystyczne. Dużo jest też inicjatyw sportowych, nieco mniej konkursów.

Do inicjatyw edukacyjnych można też zaliczyć różnego rodzaju publikacje. W każdej gminie wydawane jest czasopismo pełniące funkcję „informatora”. Oprócz wersji drukowanych, rozpowszechnianych w poszczególnych miejscowościach, na stronach internetowych urzędów gmin można pobrać elektroniczną wersję każdego numeru. Najbardziej reprezentatywnym jest *Czas Czchowa* – funkcjonujący od 1991 roku. Obecnie jego wydawcą jest Miejska Biblioteka Publiczna. Pismo ma charakter gminnego magazynu informacyjnego. Miesięcznie sprzedawanych jest około 750 numerów. Od jakiegoś czasu uzupełnieniem pisma jest strona internetowa. Ciekawostką, na którą warto zwrócić uwagę są m.in. krzyżówki – tworzy je jeden z mieszkańców gminy, pytania wiążące z regionem. Interesujące są też stare fotografie, pokazujące jak Czchów i okolice wyglądały przed laty. Oprócz czasopism warto zwrócić uwagę na kilka atrakcyjnych pozycji książkowych. Przykładem publikacji, która nie tylko promuje region wśród turystów, ale jest także wydaniem przydatnym dla samych mieszkańców, jest książka *Fasola z Doliny Dunajca*¹⁴⁷. Książka została wydana w 2007 roku, jej współautorami są: Lucyna Kmak – Główny Specjalista Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, członkini Koła Gospodyń Wiejskich w Ptaszkowej i Janina Molek – gospodyni zamieszkała w Tropiu oraz Marek Nowakowski – nauczyciel, przewodnik PTTK, fotograf, instruktor GOK. Publikacja książki została dofinansowana przez Fundację Funduszu Współpracy ze środków programu „Agro-Smak 2” realizowanego na zlecenie Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej. Wydawcą jest Gminny Ośrodek Kultury w Gródku n/Dunajcem. Pomysł na książkę wiąże się ze znanymi w tym regionie uprawami fasoli „Piękny Jaś”. Piękno regionu pokazane jest tu w nieco inny sposób niż w tradycyjnych przewodnikach. Taką książkę można kupić nie tylko po to żeby stała na półce wśród innych albumów czy przewodników ale po to aby jej często używać jako książki kucharskiej. Dla turysty będzie to zachęta do odwiedzenia Doliny Dunajca, dla mieszkańców tego terenu sposób na kultywowanie tradycji lub jej poznanie. Przykładem innych publikacji, które podobnie jak opisana książka nie tylko promują region ale i są też swoistym narzędziem edukacyjnym jest książka *Strażacy ziemi sądeckiej*¹⁴⁸

¹⁴⁷ Kmak Lucyna, Molek Janina, Nowakowski Marek; *Fasola z doliny Dunajca*; wydane przez Gminny Ośrodek Kultury w Gródku nad Dunajcem w 2007 roku

¹⁴⁸ *Strażacy ziemi sądeckiej*; (red.) Stanisław Bukowiec; Agencja Wydawnicza „Palindrom”; Bochnia 2009

wydana w Bochni w 2009 roku, pod patronatem Starosty Nowosądeckiego, Prezesa Zarządu Oddziału Powiatowego Związku OSP RP w Nowym Sączu oraz Komendanta Miejskiego Państwowej Straży Pożarnej w Nowym Sączu. W publikacji opisane są historie Ochotniczych Straży Pożarnych na Sądeckczyźnie. Z badanego regionu są tam opisy OSP z Gródka n/Dunajcem, Jelnej, Przydonicy, Rożnowa, Łososiny Dolnej, Tabaszowej, Tęgoborzy, Paszyna, Niskowej, Librantowej i Krasnego Potockiego. Inną książką jest kolejna publikacja wydana staraniem Gminnego Ośrodka Kultury w Gródku n/Dunajcem *Przyroda Jeziora Rożnowskiego i okolic*¹⁴⁹. To książka promująca piękne okolice Pogórza Rożnowskiego. Można tam znaleźć informacje o historii, zabytkach, florze i faunie oraz wiele pięknych zdjęć. Tego typu publikacje to doskonała wizytówka dla każdego regionu. To dobrze, że lokalne władze potrafią odnaleźć w regionie to co oryginalne, czym warto się pochwalić. Nie wystarcza przedstawianie takich informacji na portalach internetowych. Książki to zawsze coś materialnego, coś co chętnie zabierze się na pamiątkę aby potem pokazywać innym i wspominać odwiedzane miejsca. Promowanie regionu poprzez książki w ciekawy sposób – tak jak jest to zrobione w opisanych przypadkach – to bardzo dobra praktyka warta rozpowszechniania.

Różnorodność stosowanych form jest związana z organizacją zajęć i metodą. Tadeusz Kotarbiński definiują ją jako [...] *system postępowania [...] sposób wykonania czynu złożonego, polegający na określonym doborze i układzie działań składowych, a przy tym uplanowany i nadający się do wielokrotnego stosowania [...]*¹⁵⁰. Analiza wyników badań nie pozwoliła autorowi na opisanie jednej (lub kilku) charakterystycznej metody działań. Udało się jednak wyodrębnić pewne specyficzne cechy, dające się porównać i opisać. Aby scharakteryzować organizację działań edukacyjnych podejmowanych na badanym terenie autor zwrócił uwagę na: zasięg podejmowanych inicjatyw oraz współpracę i promocję.

Zasięg analizowanych działań przedstawia poniższa tabela:

Tabela 25: Zasięg inicjatyw edukacyjnych na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

Zasięg inicjatywy					
Cała wieś	Cała gmina	Szerszy zasięg	Głównie turyści	ZGJR	Tylko grupa
39%	32%	11%	9%	5%	4%
64 inicjatywy	52 inicjatywy	18 inicjatyw	15 inicjatyw	8 inicjatyw	7 inicjatyw

¹⁴⁹ Andrzej Żabczyński; *Przyroda Jeziora Rożnowskiego i okolic*; Wydawnictwo i Drukarnia NOVA SANDEC; Nowy Sącz 2009

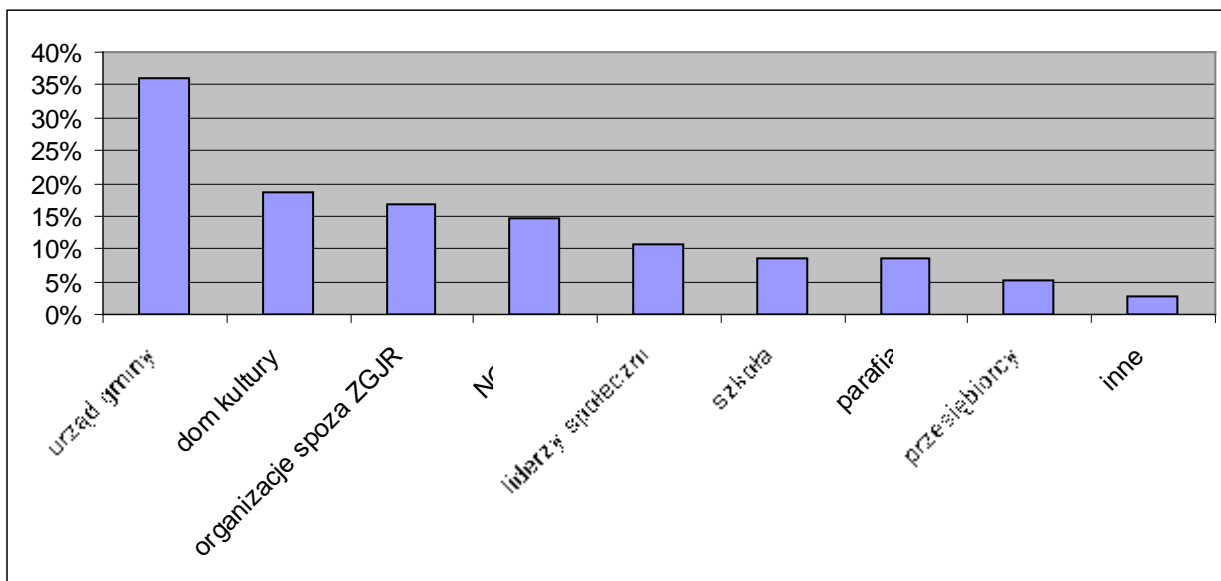
¹⁵⁰ Okoń Wincenty; op. cit.; s. 242

Dane liczbowe wskazują, że znaczna część inicjatyw jest organizowana dla konkretnej wsi lub gminy. Zaledwie 5% działań jest realizowanych z myślą o całym związku gmin, natomiast 11% dla jeszcze szerszego grona odbiorców. Słabą stroną wciąż okazują się inicjatywy skierowane do turystów – tutaj jest to tylko 9%. Zaledwie kilka pomysłów (4%) jest realizowanych tylko w obrębie danej grupy (np. koła gospodyń wiejskich). Materiały zebrane podczas wywiadów i obserwacji dowodzą, że w wielu przypadkach organizatorzy próbowali nadać wydarzeniu szerszy zasięg. Aby jednak takie próby okazywały się bardziej skuteczne potrzebna jest lepsza promocja. Podczas badań autor szczególną uwagę zwrócił na sposoby w jaki promuje się poszczególne wydarzenia. Okazuje się, że wciąż dominuje stosowanie plakatów. Ogłoszenia wieszane są na przystankach autobusowych, przy kościołach, w centrach wsi. Czasami organizatorzy informują o swoich działaniach za pośrednictwem księży – podczas ogłoszeń parafialnych. Ten rzadko wykorzystywany sposób pozostaje na wsiach jednym z najlepszych kanałów informacyjnych. Coraz częściej obserwuje się też zamieszczanie informacji na stronach internetowych lub w lokalnych mediach. Słabością wielu organizatorów jest stosowanie tylko jednego lub dwóch kanałów informacyjnych do promocji swoich działań. Takie podejście uniemożliwia zareklamowanie przedsięwzięcia szerszemu gronu potencjalnych odbiorców i oddziałuje na zawężenie zasięgu oddziaływania.

Inną istotną czynnością wynikającą z organizacji działania jest podejmowanie współpracy. Ważną zmianą widoczną coraz częściej u organizatorów jest właśnie coraz szersza współpraca. Spośród analizowanych działań, aż w 85% ogółu inicjatyw podjęto współpracę. Współpraca ta zwykle była podejmowana z kilkoma podmiotami naraz. Poniższa tabela i wykres obrazują jak rozkładała się współpraca w przypadku analizowanych działań edukacyjnych:

Tabela 26: Współpraca organizatorów z innymi podmiotami

Lp.	Podmiot, z którym podjęto współpracę	Liczba inicjatyw	W procentach
1	urząd gminy	54	36%
2	dom kultury	28	19%
3	organizacje spoza ZGJR	25	17%
4	NGO	22	15%
5	liderzy społeczni	16	11%
6	Szkoła	13	9%
7	Parafia	13	9%
8	Przedsiębiorcy	8	5%
9	Inne	4	3%

Rysunek 33: Współpraca organizatorów z innymi podmiotami

Najczęściej podejmowana jest współpraca z urzędami gmin (lub urzędem miasta i gminy w przypadku Czchowa). Takie postępowanie zapewnia organizatorom poparcie władz gminy często związane ze wsparciem finansowym lub nieodpłatnym użyczeniem sprzętu, będącego w posiadaniu gminy. Podczas realizacji festynów rodzinnych w ramach badania w działaniu, autor również nawiązał współpracę z urzędem gminy. Wójt gminy objął patronatem realizowane przedsięwzięcia. Dzięki współpracy organizatorowi został udostępniony namiot estradowy razem ze sceną, nagłośnieniem i obsługą. Drugi festyn otrzymał też niewielką dotację na nagrody i wodzireja. Dzięki takiej organizacji działań, festyny zostały zrealizowane na wysokim poziomie, natomiast uczestnicy obu imprez dowiedzieli się (informacje na plakacie oraz ogłoszenia ze sceny), że imprezie patronuje wójt. Dla samorządu lokalnego jest to równoznaczne ze wzrostem poparcia społecznego. Podczas realizacji imprez o charakterze kulturalnym (np. festyny) oprócz współpracy z urzędem gminy, organizatorzy współdziałają również z domem kultury. Ten podmiot (zwykle dopiero po poparciu działań przez wójta) jest w stanie zapewnić sprzęt i miejsce (scenę, miejsce na wystawę). Podczas większych przedsięwzięć nawiązywana jest współpraca z organizacjami zewnętrznymi, takimi jak: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Ośrodek Doradztwa Rolniczego, nadleśnictwo, starostwo powiatowe czy ogólnopolskie fundacje. W jednym

przypadku autor zanotował nawet współpracę z parlamentem europejskim. Coraz częściej – głównie kiedy organizatorem jest podmiot samorządowy – dochodzi też do współpracy z organizacjami pozarządowymi. Te często dysponują doświadczoną kadrą i wolontariuszami, którzy mogą wesprzeć daną inicjatywę bezpłatną pomocą. Oprócz tego, organizatorzy działań edukacyjnych jako partnerów traktują liderów społecznych oraz parafie – księży lub działające przy parafiach organizacje, np. Caritas. Kiedy działania dotyczą głównie dzieci do współpracy zachęcana jest także szkoła. W niewielu przypadkach autor zaobserwował również współdziałanie z lokalnymi przedsiębiorcami.

Zaprezentowane dane tylko po części charakteryzują organizację opisywanych działań. Duży wpływ na to w jaki sposób realizuje się daną inicjatywę ma to, kto jest jej organizatorem. Inaczej realizowane są przedsięwzięcia domów kultury, inaczej szkół a jeszcze inaczej organizacji pozarządowych czy grup nieformalnych. Różnorodność stosowanych metod to według autora duża zaleta podmiotów występujących w środowiskach wiejskich. Ważne by metoda i organizacja działań były na bieżąco monitorowane i zmieniane w zależności od potrzeb oraz by coraz częściej promowano „dobre praktyki” – nie tylko jako konkretne działanie ale właśnie dobra metoda, którą można wykorzystać do realizacji własnych pomysłów.

3. Treści działań edukacyjno-kulturalnych

Treści podejmowanych na wsiach działań edukacyjnych można utożsamiać z treściami kształcenia definiowanymi jako [...] *odpowiednio uporządkowany zasób informacji i czynności, których opanowanie ma umożliwić bądź ułatwić człowiekowi ukształtowanie jego stosunków ze światem go otaczającym* [...] ¹⁵¹ Za Barbarą Jedlewską można wyodrębnić kilka obszarów treściowych ściśle związanych z formą: oświatowy i politechniczny, artystyczny, turystyczno-rekreacyjny, ekologiczny, sportowy, rozrywkowy i samorządowy. ¹⁵² W wielu przypadkach treści działań edukacyjnych powiązane są też z rodzajem podmiotu organizującego dane działanie. Pośród analizowanych treści autor próbował odszukać te, które bezpośrednio odnoszą się do rozwoju regionu. Biorąc pod uwagę 150 zanalizowanych

¹⁵¹ W. Okoń; op. cit.; s. 428

¹⁵² B. Jedlewska; op. cit.; s.161

przedsięwzięć wyodrębniono 7 obszarów treściowych, z których każdy związany jest z organizatorem oraz rodzajem danej inicjatywy. Dane pokazuje poniższa tabela:

Tabela 27: Obszary treści analizowanych inicjatyw edukacyjno-kulturalnych

Lp.	Obszar treści	Liczba inicjatyw	Procent ogółu
1	Edukacja kulturalna (literacka, teatralna, muzyczna, taneczna, plastyczna)	71	47%
2	Edukacja obywatelska	45	30%
3	Ogólne treści kształcenia	37	25%
4	Edukacja ekonomiczna i gospodarcza	33	22%
5	Edukacja regionalna i turystyczna wraz z promocją regionu	29	19%
6	Edukacja sportowa	14	9%
7	Treści kształcenia uniwersyteckiego	3	2%

Treści edukacji kulturalnej:

Znajdują się tu treści związane z szeroko pojętą edukacją kulturalną – teatralną, taneczną, muzyczną, literacką i plastyczną. Są one przekazywane głównie w zespołach artystycznych – chórach, orkiestrach, grupach regionalnych. W analizowanych przez autora działaniach treści te były obecne w 47% inicjatyw – 71 przedsięwzięć. Ponadto – biorąc pod uwagę regularne spotkania zespołów artystycznych – treści takie są przekazywane mieszkańcom wsi, którzy przynależą do takich zespołów, każdego dnia podczas prób artystycznych. Ważny jest wpływ treści tego typu na rozwój regionalny. Można zaobserwować, że im wyższy poziom tych treści tym dany region staje się bardziej atrakcyjny – nie tylko dla zamieszkałych go ludzi ale i dla turystów. Treści artystyczne powodują, że mieszkańcy stają się bardziej wrażliwi. Dbają o piękno wokół swoich domów. O tym, że przekaz tych treści jest ważny dla samorządów lokalnych świadczy próba założenia w gminie Gródek nad Dunajcem pierwszej samorządowej szkoły muzycznej, czy budowa domu kultury w gminie Łososina Dolna. Na edukację kulturalną są też przekazywane coraz większe fundusze w budżetach gmin.

Treści edukacja obywatelskiej:

Treści tego typu przekazywane są mieszkańcom na różne sposoby. Autor wyodrębnił 45 przedsięwzięć, podczas których rozpowszechniane były takie treści. Jednym z ich źródeł są strony internetowe, z których można się dowiedzieć o aktualnych wydarzeniach. Poprzez tego typu informacje kształtowana jest chęć uczestnictwa. Do aktywności i uczestnictwa zachęcają też plakaty o charakterze informacyjno-promocyjnym. Innym źródłem treści tego typu są zebrania wiejskie, sesje rady gminy oraz inne spotkania, których organizatorami są podmioty pozarządowe, kościelne czy liderzy społeczni. Wiadomości samorządowe zamieszczane są też w prasie lokalnej. Są to różnego rodzaju informacje o bieżących zdarzeniach, a także komentarze do aktualnych wydarzeń politycznych w regionie. Treści o charakterze obywatelskim były też przekazywane sołtysom w ramach Akademii Sołtysów. Zakres treściowy tego projektu dobrze odzwierciedla ogół treści tego typu, przekazywanych także podczas innych inicjatyw.

1. Moduł I „Ja Lider”

- praca jako animator w środowisku lokalnym
- autoprezentacja
- zarządzanie zespołem
- negocjacje
- mobilizowanie ludzi do działań

2. Moduł II „Moje środowisko lokalne”

- analiza środowiska lokalnego
- budowanie mapy potrzeb i problemów społecznych
- procedury zakładania i działania organizacji pozarządowych
- lokalne grupy działania
- Budowanie partnerstwa lokalnego, publiczno-prywatnego
- Zasady funkcjonowania samorządu lokalnego

3. Moduł III „Projektowanie, zarządzanie oraz skuteczne tworzenie oraz wdrażania strategii”

- zasady budowy profesjonalnej strategii
- zarządzanie projektem i planowanie
- tworzenie projektów, przygotowywanie projektów wniosków grantowych
- aktywne poszukiwanie źródeł finansowania
- pisanie wniosków o dotacje
- pozyskiwanie środków

- źródła finansowania, finanse, budżety i rozliczenia

Powyższe treści stają się pomocne w organizowaniu życia wsi i gminy. Autor próbował badać jak treści z tej grupy odebrane są przez młodzież jednak podczas wywiadów ta grupa niechętnie podejmowała rozmowę na temat społeczeństwa obywatelskiego czy lokalnego patriotyzmu. Są jednak perspektywy na zmianę tego stanu. Wkrótce ma się rozpocząć projekt obywatelski dla młodzieży z terenu gmin należących do stowarzyszenia „Na Śliwkowym Szlaku”. Cele projektu jest właśnie przekazanie treści związanych z edukacją obywatelską.

Ogólne treści kształcenia:

Treści tego typu przekazywane są głównie w placówkach szkolnych oraz podczas różnorodnych kursów. Należy pamiętać, że treści tego typu są niezbędne do przyswajania wiedzy podczas innych zajęć w toku uczenia się przez całe życie. To w dużej mierze od umiejętności i wiedzy zdobytej w szkole podstawowej, gimnazjum i szkole średniej zależy dalsza aktywność mieszkańców wsi. W tym obszarze znajdują się więc podstawowe umiejętności i wiedza ogólna. W przypadku szkoły podstawowej będą to umiejętności czytania, pisania i liczenia, wiedza o świecie i zachodzących w nim zjawiskach. W kolejnych klasach wiedza i umiejętności osiągają coraz wyższy poziom. Autor nie analizował nauczania realizowanego w szkołach dlatego nie podaje szerszej charakterystyki przekazywanych tam treści. Zwrócił jednak uwagę na obecność tych treści w działaniach pozalekcyjnych – np. projektach unijnych realizowanych w szkołach – oraz innych inicjatywach oświatowych podejmowanych na terenie badanych gmin. Treści te, różnią się od siebie w zależności od grupy do jakiej są skierowane. Inne przekazywane są dzieciom czy młodzieży, inne dorosłym.

Autor ogólne treści kształcenia wyodrębnił w 37 inicjatywach (25%). W większości przypadków oprócz ogólnych treści były jednocześnie przekazywane inne – np. kulturalne czy obywatelskie. Ogólne treści kształcenia to podstawowa wiedza i umiejętności, niezbędne do przyswajania treści bardziej zaawansowanych. Przykładem mogą być wszystkie zespoły artystyczne – osoby, które do nich wstępują mają już pewną wiedzę, która umożliwia dalszy rozwój talentu. Na próbach tych zespołów przekazywane są wiedza i umiejętności dotyczące danej dziedziny sztuki ale jednocześnie utrwalane i poszerzane są ogólne treści kształcenia. W przypadku oświaty dorosłych ogólne treści kształcenia pozwalają na dalsze doskonalenie. Takie ogólne treści – np. z zakresu informatyki – dorośli mogą zdobywać w Centrum Kształcenia w Gródku n/Dunajcem.

Treści edukacji ekonomicznej i gospodarczej:

W przypadku badanych gmin treści te przede wszystkim wiążą się z umiejętnością pozyskiwania funduszy i realizowania projektów unijnych oraz przechodzeniem z działalności rolniczej na pozarolniczą. Informacje na ten temat przekazywane są zainteresowanym osobom w gminach – np. w punktach doradztwa rolniczego. Przekazują je także organizacje pozarządowe, w przypadku badanego terenu głównie stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”. Treści ekonomiczne i gospodarcze są też upowszechniane w sieci Internet oraz w broszurach informacyjnych wydawanych przez podmioty gospodarcze i ekonomiczne. Ważne w tym zakresie są informacje na temat kredytów, funduszy unijnych, możliwości inwestowania, poprawy infrastruktury w regionie. Dobrą praktyką w zakresie przekazywania tego typu treści jest tzw. „inkubator przedsiębiorczości” działający na terenie gminy Czchów. W ramach inkubatora ułatwiono start trzem nowym firmom, przekazując ich założycielom wiadomości z zakresu przedsiębiorczości i zarządzania. Innym przykładem jest projekt „Reaktywacja” w gminie Łososina Dolna. Podczas jego realizacji bezrobotnym z regionu przekazywana była wiedza i umiejętności potrzebne do powrotu na rynek pracy – jak napisać CV, list motywacyjny, jak szukać pracy, rozmawiać z pracodawcą.

Do tej grupy zalicza autor także treści o charakterze ekologicznym. Ponieważ w dużej mierze przyczyniają się one do gospodarczej poprawy regionu. To treści związane ze zrównoważonym rozwojem. Aby mówić o takim właśnie rozwoju regionalnym wraz ze zmianami społecznymi i gospodarczymi powinna się poprawiać świadomość ekologiczną a działania podejmowane w gminach powinny się przyczyniać do równowagi w przyrodzie. Należy zauważyć, że sama idea, związana z założeniem Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego ma właśnie podłoże ekologiczne. Autor zaobserwował również, że pomimo niewielkiej ilości działań skierowanym konkretnie na poprawę świadomości ekologicznej, temat ten coraz częściej jest obecny w debatach samorządowych oraz prywatnych rozmowach mieszkańców. Treści ekologiczne to także informacje mogące wpłynąć na powrót do tradycji rolniczych. Przykładem może być wspomniana już książka „*Fasola z Doliny Dunajca*”.

Treści edukacji turystycznej i regionalnej wraz z promocją regionu:

Były one przekazywane w 19% analizowanych inicjatyw (29). O tym, że informacje na temat regionu są przekazywane mieszkańcom, autor mógł się przekonać podczas badań ankietowych prowadzonych wśród uczniów III klas gimnazjum. Na 303 wypowiedzi o miejscach wartych zobaczenia w regionie 74 to informacje o zabytkowych kościołach, 43 dotyczą walorów widokowych Jeziora Rożnowskiego, 40 odnosi się do ciekawych miejsc

spoza gminy zamieszkania, np. Nowy Sącz, 27 wskazuje na zabytkową basztę w Czchowie a 28 na różne zamki w okolicy – Rożnów, Wytrzyszczka. Jednak kiedy autor starał się ustalić czy ankietowana młodzież była w opisywanych miejscach, okazało się, że znaczna część zna te miejsca tylko z opowiadań. Przykładem działania, które może zmienić tą sytuację jest Rajd Rowerowy Szlakami Zawiszy Czarnego organizowany w gminie Gródek n/Dunajcem. Podczas rajdu uczestnicy pokonują samodzielnie zaplanowaną trasę, przebiegającą przez ciekawe miejsca regionu. Na mecie uczestniczą też w różnych konkurencjach – w tym w teście wiedzy o regionie. Treści z tego obszaru są też prezentowane na stronach internetowych. Na uwagę zasługuje np. portal gazety „Czas Czchowa”, gdzie redaktorka samodzielnie, w ciekawy sposób opisała każdą miejscowość gminy Czchów. Pośród stron internetowych funkcjonują też inne, które warto polecić jako „dobre praktyki” – np. wirtualny spacer po gminie Gródek n./Dunajcem zaprezentowany na portalu Wirtualny Kraj. Cały portal Wirtualny Kraj to ciekawy sposób na promocję regionu i przekazywanie treści turystycznych. Na stronach portalu znajdują się różnego rodzaju panoramy – miast, starówek, skansenów, wsi. Strona dostępna jest w 6 językach. Na portalu znajduje się m.in. wirtualny spacer po wybranych miejscach gminy Gródek n/Dunajcem. Zobaczyć można w sumie 78 zdjęć oraz 19 panoram. Zaprezentowana jest każda miejscowość wchodząca w skład gminy. Zdjęcia i panoramy są opisane, podane są dane kontaktowe oraz opinie internautów. Jest to oryginalny sposób na pokazanie piękna regionu. Używanie stron www do promocji regionu oraz do zamieszczania ważnych informacji dla mieszkańców jest dziś coraz częstsza praktyką także na wsiach. „Wirtualny spacer” pokazuje jak można ubogacać treści przekazywane dzięki portalom internetowym. Podobne treści są też dostępne w prasie lokalnej oraz w niektórych publikacjach. Wiadomości prezentowane w książkach dotyczą geografii i przyrody (np. Andrzej Żabczyński; *Przyroda Jeziora Rożnowskiego i okolic*, Nowy Sącz 2009), historii – zarówno tej współczesnej jak i dawnej (Aleksander Rowiński; *Skarb Inków ukryty nad Dunajcem*, Warszawa 2000 czy ks. Władysław Piątek; *680 lat życia parafii Łososina Dolna*; Łososina Dolna 2005), konkretnych grup związanych z regionem (*Strażacy ziemi sądeckiej*; Bochnia 2009), turystyki (Zygmunt Kruczek; *Jezioro Rożnowskie i Czchowskie*; Warszawa-Kraków 1986 czy Agnieszka Karecka, Jerzy Alert; *Gmina Czchów i okolice*; Czchów 2000).

Również do tej grupy autor zakwalifikował tzw. treści rozrywkowe. Są one związane głównie z imprezami masowymi realizowanymi w okresie letnim. Treści rozrywkowe powodują, że region staje się atrakcyjnym miejscem wypoczynku. Imprezy takie jak Dni Jeziora Rożnowskiego, Dni Czchowa, Święto Kwitnących Sadów powodują, że coraz więcej turystów odwiedza badane gminy właśnie ze względu na te wydarzenia. Dla mieszkańców

takie inicjatywy dają możliwość powiązania z nimi działań gospodarczych. Dobrym przykładem jest tu sposób promowania fasoli „Piękny Jaś”. Rolnicy z badanych gmin prawie zapomnieli o tym gatunku, jednak dzięki – głównie inicjatywom rozrywkowym - fasola powoli wraca obecnie do uprawy. Aby tak się stało realizowano festyny pod nazwą „fasolowe żniwa”. Fasola była promowana na dożynkach i innych imprezach regionalnych. To głównie treści rozrywkowe „przyciągały” uczestników. Jednak „przy okazji” organizatorzy mogli promować „Pięknego Jasia”.

Treści edukacji sportowej:

W badanych inicjatywach treści te były obecne w 9% analizowanych inicjatyw. Jednak ze względu na ilość stale działających grup sportowych, podobnie jak w przypadku treści kulturalnych, sport jest promowany każdego tygodnia na licznych treningach. Działalność sportowa stała się w ostatnich latach priorytetem zarówno na poziomie krajowym jak i samorządowym. Dlatego każda gmina dba o to, aby na jej terenie funkcjonowały kluby sportowe, przy szkołach działały hale sportowe. To dobra zmiana – dzieci i młodzież dzięki zaangażowaniu się w sport mają lepsze możliwości rozwoju. Jedyną wadą zaobserwowanej tendencji jest zbyt duże skupienie się na piłce nożnej. To dyscyplina skierowana głównie do chłopców. W aktywności sportowej mniej jest inicjatyw sportowych promowanych także wśród dziewcząt. Wyjątkiem jest piłka ręczna – jednak w porównaniu z piłką nożną takich zajęć jest znacznie mniej.

Treści edukacji uniwersyteckiej:

Takie treści rzadko są obecne w działaniach oświatowych na wsi. Autor dokonała analizy 3 dużych przedsięwzięć o takim charakterze. Były to seminaria naukowe zorganizowane w gminie Chełmiec. Pierwsze na temat siostry zakonnej, Czesławy Lorek i jej działalności. Drugie na temat żołnierzy pochodzących z regionu, wymordowanych przez NKWD. Inną inicjatywą było opublikowanie w Krakowskim Roczniku Historii Harcerstwa (tom II i tom IV) obszernych artykułów na temat działalności druha Bohdana Skoniecznego i początków działalności harcerskiej w Rożnowie oraz współczesnej historii rożnowskiego ZHR. Artykuły były owocem krakowskich konferencji naukowych na temat harcerstwa.

Jak widać na powyższych przykładach, treści uniwersyteckie mogą być związane z różnymi dziedzinami wiedzy. O uniwersyteckim charakterze świadczy sposób ich opracowania i prezentowania. Tutaj były to seminaria naukowe, podczas których swoje wystąpienia miały osoby nauki oraz publikacja o charakterze naukowym.

4. Uczestnicy działań edukacyjno-kulturalnych

Analizując działania o charakterze edukacyjno-kulturalnym, zmierzające do rozwoju regionu (150 przedsięwzięć), autor dokonał charakterystyki osób, uczestniczących w takich inicjatywach. Biorąc pod uwagę badane inicjatyw, można wyodrębnić następujące kategorie uczestników:

Tabela 28: Ilość inicjatyw organizowanych dla poszczególnych grup wiekowych

Lp.	Grupa wiekowa	Ilość przedsięwzięć zorganizowanych dla danej grupy wiekowej	Procent
1	Dzieci	30	20%
2	Młodzież	35	23%
3	Dorośli	38	25%
4	Uczestnicy w różnym wieku	80	53%

Jak wskazują powyższe dane, największa liczba uczestników to grupy mieszane – zarówno dzieci, młodzież jak i dorośli. W pozostałych działaniach prawie po równo uczestniczą tylko wybrane grupy. Oprócz tego podstawowego podziału uczestników można też rozdzielić na mieszkańców i turystów. W przeważającej większości zaobserwowane inicjatywy skierowane są do mieszkańców badanych wsi. Turyści są bezpośrednimi odbiorcami jedynie wakacyjnych imprez masowych. Należy jednak zauważyć, że w wielu przypadkach – np. poprawa infrastruktury, uruchamianie stron internetowych, czy kursy dla rolników dotyczące pozyskiwania funduszy na działalność pozarolniczą – turyści stają się odbiorcami pośrednimi. Rolnicy po zdobyciu wiedzy podejmują się np. prowadzenia gospodarstwa agroturystycznego, którego bezpośrednim odbiorcą jest turysta.

Biorąc pod uwagę zaangażowanie mieszkańców w różnorodnych inicjatywach edukacyjnych należy je rozróżnić na uczestnictwo oraz członkostwo. Mieszkańcy uczestniczą w proponowanych przez organizatorów działaniach takich jak festyny, koncerty, konkursy, kursy czy pogadanki. Przedstawiciele społeczności lokalnych stają się też członkami grup i organizacji – zespołów artystycznych, grup parafialnych, drużyn sportowych i innych. Przykładowe dane ilościowe wskazują na aktywność w poszczególnych inicjatywach:

Tabela 29: Członkostwo w wybranych grupach

Lp	Gmina					
	Grupa	Gródek n/D	Łososina D.	Chelmiec	Czchów	RAZEM
1	Zespoły artystyczne	145	177	461	125	908
2	Ochotnicza Straż Pożarna	172	169	133	205	679
3	Kluby sportowe	48	184	235	26	493
4	Koło Gospodyń Wiejskich	0	180	100	120	400
5	Młodzieżowe drużyny pożarnicze	81	23	36	30	170
6	RAZEM	446	733	965	506	2650

Jak wskazują dane ilościowe mieszkańcy poszczególnych wsi najchętniej zostają członkami różnego rodzaju grup artystycznych. Są to chóry parafialne, orkiestry dęte, zespoły regionalne – muzyczne i taneczne oraz inne grupy. Najbardziej aktywna w tej dziedzinie jest społeczność gminy Chelmiec. Niewątpliwie jest to zasługa działań edukacyjnych podejmowanych przez gminny ośrodek kultury. Uczestnicy tego typu działań to zarówno dzieci, młodzież jak i dorośli. W działaniach artystycznych biorą udział w podobnej proporcji kobiety i mężczyźni. Różnice widoczne są w konkretnych grupach – np. członkami orkiestr dętych są głównie mężczyźni i chłopcy, w grupach tanecznych uczestniczą przeważnie dziewczęta. Po zespołach artystycznych dużą popularnością cieszą się ochotnicze straże pożarne razem z młodzieżowymi grupami pożarniczymi. W tym przypadku uczestnikami są głównie mężczyźni i chłopcy – w kilku drużynach członkami są też kobiety. Również w młodzieżowych grupach przeważają chłopcy, chociaż tutaj dziewcząt jest znacznie więcej niż w przypadku ochotniczych straży. Inną aktywnością, w której uczestniczą sami mężczyźni są piłkarskie kluby sportowe. Członkami są zarówno dzieci i młodzież, jak i dorośli. Ważną grupą aktywnych mieszkańców są też panie z kół gospodyń wiejskich. To aktywność najbardziej popularna w gminie Łososina Dolna. W kołach obecne są trzy pokolenia – babcie, mamy i córki. Te najmłodsze mają po dwadzieścia parę lat, te najstarsze ponad 80.

Oprócz członkostwa w grupach, mieszkańcy poszczególnych wsi stają się uczestnikami różnego rodzaju wydarzeń – imprez masowych, okazjonalnych inicjatyw edukacyjnych, kulturalnych, sportowych. Obserwacje dowodzą, że zaangażowanie w takie inicjatywy jest tym większe, im bardziej mieszkańcy identyfikują się z grupą organizatorów. Członkowie społeczności lokalnej chętniej stają się uczestnikami, gdy w przedsięwzięcie jest zaangażowana ich rodzina, bądź oni sami lub gdy utożsamiają się z grupą organizatorów – np. jeżeli organizatorem festynu jest parafia to przyjdzie na niego dużo osób, które są z nią związane.

Innym ważnym spostrzeżeniem jest zaobserwowana tendencja do aktywności na wielu polach. Materiały z obserwacji dowodzą, że zarówno wśród dzieci i młodzieży, jak i wśród dorosłych istnieją pewne grupy uczestników, aktywnych i chętnych do różnych działań. Często spontaniczne działania szkół, domów kultury czy innych podmiotów przyciągają te same osoby. Jest też tak, że to właśnie te osoby, same poszukują czegoś dla siebie, nie ograniczając się przy tym tylko do swojej miejscowości czy tylko do jednej grupy. Badania – głównie wywiady i badanie w działaniu – uwadniają, że w wielu sytuacjach takie osoby, z powodu uczestnictwa w kilku grupach czy aktywności w różnych przedsięwzięciach na raz, nie mają możliwości pełnego zaangażowania się w żadne z działań. Skutkiem tego jest na przykład opuszczanie prób zespołu muzycznego na rzecz innych prób (np. orkiestry), które odbywają się w tym samym czasie.

Kwestia uczestnictwa jest też zdeterminowana miejscem zamieszkania. Wyniki badania aktywności mieszkańców poszczególnych wsi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego pokazują, że wciąż istnieją wsie, gdzie podejmowanych jest bardzo mało inicjatyw a jednocześnie brakuje możliwości dojazdu do innych wsi, gdzie coś się dzieje. Są też wsie, gdzie działa wiele grup zarówno dla dzieci i młodzieży jak i dorosłych oraz gdzie przez cały rok podejmowane są różnorodne inicjatywy edukacyjne, kulturalne, sportowe i inne. Sami mieszkańcy pytani podczas wywiadów o aktywność i zaangażowanie mają podzieloną opinię. Jedna z nauczycielek mówi: *Jest coraz więcej ludzi wykształconych choć mniej społeczników [...] Nie umie się dać szansy ludziom, którzy chcą działać [...]* (Wywiad nr 05). Inna osoba – dyrektor szkoły – dodaje: *Obserwuje się modę na studiowanie. Na pewno wpływa to na jakość ale czy na aktywność? Nie bardzo, ludzie zdobywają wiedzę raczej tylko dla siebie [...]* (wywiad nr 32). Respondenci, porównując aktywność ludzi teraz i prze kilkunastoma laty stwierdzali, że każdego roku jest ona coraz mniejsza.

Osobną grupę uczestników stanowią wspomniani już turyści. Próba dokładnego zbadania tej grupy odbiorców była trudna ponieważ nie prowadzi się statystyk dotyczących ilości turystów i wczasowiczów przebywających na terenie poszczególnych gmin, miejscowości czy w konkretnych ośrodkach. Informacje o tej grupie autor uzyskał dzięki obserwacji, wywiadam oraz analizie wypowiedzi przyjezdnych umieszczanych na forach internetowych. Turyści stają się uczestnikami lokalnych działań w okresie sezonu turystycznego – głównie w lecie, ponieważ infrastruktura turystyczna nie jest atrakcyjna dla ewentualnych przyjezdnych w sezonie zimowym. Przyjezdni są też uczestnikami działań promocyjnych realizowanych za pośrednictwem publikacji o regionie, portali internetowych oraz prezentacji gmin na targach turystycznych. Przykładowo, w 2009 roku, każdego

miesiąca portal turystyczny Wirtualny Kraj, na którym znajduje się wirtualny spacer po gminie Gródek n/Dunajcem odwiedziło około 100 000 osób¹⁵³. Odwiedzający tę stronę wypowiadają się o badanym terenie w następujący sposób: [...] *Przez was zmienię chyba plany urlopowe tak mi się ta miejscowość spodobała [...]; The landscape is beautiful, it's really worth coming here [...]*¹⁵⁴. Większość przyjeżdżających na kilkudniowy pobyt wypowiada się o regionie pozytywnie. Jednak z powodu braku odpowiedniej infrastruktury i zaplecza turystycznego niewielu decyduje się na dłuższy pobyt. *Rozwija się baza noclegowa, turystyka dla ekskluzywnych gości ale dla zwykłych turystów nie ma nic, nie ma atrakcji dla turystów [...]* (wywiad nr 06); *nie polecilibym Czchowa do wypoczynku bo tu raczej nic nie ma [...]* (wywiad nr 20). *Parę lat temu do naszego regionu przyjeżdżało o wiele więcej turystów. Z roku na rok spada ich przyjazd* (ankieta nr 35). Tak komentuje ten fakt radny powiatu: [...] *Turystyki masowej tu nie będzie, zmienił się świat, teraz mamy turystykę indywidualną [...]* (wywiad nr 41). Turyści to wymagająca grupa uczestników. Obecnie rynek turystyczny jest pełny różnorodnych ofert. Jeśli dane miejsce nie spełni oczekiwań przebywających w nim osób to szybko zostaje skreślone z listy miejsc, w które warto pojechać. Turyści wybierają badane gminy gdy jest pogoda. Kilkakrotnie w trakcie sezonów letnich autor obserwował pole namiotowe w Gródku n/Dunajcem. W dni słoneczne liczba turystów była 10-krotnie większa niż w dni pochmurne. Kiedy następuje załamanie pogody turyści wyjeżdżają. Z powodu krótkotrwałych pobytów na badanym terenie, przyjezdni stają się często przypadkowymi uczestnikami inicjatyw realizowanych w okresie letnim. Są jednak grupy przyjezdnych, którzy odwiedzają region Jeziora Rożnowskiego i Czchowskiego właśnie z powodu konkretnego wydarzenia. Jednym z przedsięwzięć przyciągającej największą liczbę gości z całej Polski jest Baszta Jazz Festiwal w Czchowie. Oprócz uczestników przypadkowych i takich, którzy przyjeżdżają na konkretne wydarzenie, wielu z nich odwiedza opisywany region z powodu swoich zainteresowań, hobby. Osoby uprawiające wspinaczkę skałkową przybywają do Rożnowa. Żeglujący po jeziorach do ośrodka w Znamirowicach. Lotniarze, modelarze i miłośnicy tego typu sportów zatrzymują się w Tęgoborzy lub w ośrodku na górze Jawor. Ta grupa turystów, która celowo wybiera badane gminy na czas wypoczynku, dowodzi tego, jak wiele do zaoferowanie może mieć Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego.

¹⁵³ portal Wirtualny Kraj <http://www.wkraj.pl/stat.php?cm=9>; dane na dzień 01.06.2009

¹⁵⁴ portal Wirtualny Kraj

5. Efekty uczestnictwa w inicjatywach edukacyjno-kulturalnych

Autor poddał analizie ponad 150 konkretnych inicjatyw, dostrzeżenie ich rezultatów było możliwe dzięki wywiadam, obserwacji oraz analizie różnorodnych dokumentów (np. sprawozdania z wykonania budżetów gmin). Należy zauważyć, że wiele działań o charakterze edukacyjnym przynosi efekty dopiero po latach. Tylko niektóre z nich są widoczne od razu po zakończeniu działania.

W świetle badań jednym z najważniejszych efektów było skuteczne wypromowanie regionu wyrażające się w różnych wskaźnikach. Taki efekt dał się zaobserwować w przypadku 62 inicjatyw. Stanowi to 41% wszystkich scharakteryzowanych przedsięwzięć. Region udało się wypromować zarówno wśród turystów czy inwestorów jak i pośród mieszkańców, nie zawsze świadomych atrakcyjności miejsca, w którym żyją. Wskaźnikiem udanej promocji są m.in. wypowiedzi turystów i mieszkańców. Pierwsza grupa komentarzy świadczy o tym, że podejmowane w regionie inicjatywy promocyjne przyniosły pożądany efekt. Turyści zainteresowali się danym miejscem i chcą je odwiedzić:

The music is great and a great choice for this here – I like it (komentarz dotyczący ośrodka wczasowego na Bartkowej); koniecznie tu muszę wpaść wygląda znakomicie i już mnie zahipnotyzowało i ujęło swym pięknem to miejsce; niezły czadziór - podoba mi się to, muszę tam wpaść to obejrzyć; Przez was zmienię chyba plany urlopowe tak mi się ta miejscowość spodobała¹⁵⁵.

Druga grupa komentarzy świadczy o tym, że po przyjeździe nad Jezioro Rożnowskie bądź Czchowskie, oczekiwania turystów zostały spełnione. Jest to efekt różnorodnych zmian – zarówno gospodarczych jak i społecznych, które spowodowały, że wsie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego na nowo stają się atrakcyjne turystycznie:

Jak jeszcze ktoś w Gródku nie był to naprawdę zachęcam, my jeździmy tam spory kawałek ze znajomymi bo naprawdę się oplaci; Byłem u was raz latem ze znajomymi było po prostu super :) w przyszłym roku przyjedziemy na kilka dni; Uwielbiam tu przyjeżdżać! Kocham żeglować po jeziorku! I Małpia Wyspa! cudoooo! Najpiękniejsze miejsce na Ziemi!;

Inicjatywy edukacyjne, których celem była promocja regionu przyczyniły się też do zmiany mentalności mieszkańców poszczególnych wsi: *milo pooglądać sobie najbliższe okolice; Cieszę się, że mieszkam w tak cudownym miejscu!; Nie wiedziałem, że tak blisko*

¹⁵⁵ wszystkie komentarze pochodzą ze strony internetowej Wirtualnego Kraju – gmina Gródek n/Dunajcem; <http://grodek.wkraj.pl>; dane na dzień 22.06.2009

mnie jest coś takiego. Według autora takie wypowiedzi świadczą o tym, że cel działań mających na celu promocję regionu został osiągnięty.

Bezpośrednim efektem działań edukacyjnych podejmowanych dla rozwoju i promocji regionu było zarejestrowanie w Unii Europejskiej produktu regionalnego – fasoli „Piękny Jaś”. Innym, było zorganizowanie dzięki staraniom biblioteki, kącika regionalnego, w którym dostępne są m.in. prace dyplomowe związane z regionem oraz różnorodne publikacje o historii i geografii regionu.

Wywiady z uczestnikami i organizatorami poszczególnych inicjatyw pokazały, że podobna liczba inicjatyw – 61 przedsięwzięć – co stanowi prawie 41% wszystkich badanych działań spowodowało nabycie przez mieszkańców wsi nowych, konkretnych umiejętności. Wiąże się to z podnoszeniem się kompetencji mieszkańców. Spotkania informacyjne dotyczące pozyskiwania funduszy z programu Leader, zorganizowane przez Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku” spowodowały, że kilkadziesiąt osób poznało zasady starania się o dotację. Mierzalnym efektem było 26 zakwalifikowanych wniosków o dotację w pierwszym naborze oraz 36 wniosków w drugim naborze. Sołtys Bartkowej dzięki Akademii Sołtysów rozpoczął działania w kierunku utworzenia na terenie miejscowości koła gospodyń wiejskich. Efektem funkcjonowania Centrum Kształcenia w Gródku n/Dunajcem są 343 konta założone na platformie edukacyjnej. Dzięki projektowi „Reaktywacja” 10 osób z gminy Łososina Dolna ukończyło warsztaty dotyczące pozytywnego startu, wzięło udział w treningu umiejętności społecznych oraz spotkało się z psychologiem i doradcą zawodowym. Każdy z tych osób nabyła nowe kompetencje przydatne na rynku pracy. Dalszym efektem powinna być aktywizacja zawodowa tych osób. Na taką ocenę projektu jest jednak jeszcze za wcześnie.

Nowe umiejętności mieszkańcy zdobywają także uczestnicząc w działaniach klubów sportowych, zespołów artystycznych, kołach gospodyń wiejskich, ochotniczych strażach pożarnych. Wszystkie działania, których rezultatem jest zdobycie wiedzy i umiejętności powodują, że mieszkańcy wsi nie tylko stają się bardziej kompetentni ale także bardziej wierzą w swoje możliwości. Mają poczucie rozwoju osobistego, realizacji siebie, stają się bardziej aktywni. Właśnie takie rezultaty, dzięki obserwacji autora, można było zauważyć w 27% analizowanych działań (40 inicjatyw). Bezpośrednio wskazują na to m.in. wywiady z młodzieżą szkolną. Autor zauważył, że osoby, które należą do jakiejś organizacji lub w ostatnim czasie brały czynny udział w realizowanych na wsi projektach są dużo bardziej pewne siebie, chętniej rozmawiają. Obrazuje to wypowiedź uczestniczki orkiestry dętej w Rożnowie, należącej też do grupy realizującej koncerty młodzieżowy na terenie gminy

Gródek n/Dunajcem: [...] *Wiesz, spełnia się moje marzenie. W jednej chwili budzę się i wspominam jaki to miałam piękny sen a w kolejnej chwili okazuje się że sen dzieje się naprawdę [...] wierzę jeszcze w ludzi i wierzę że coś jeszcze można zmienić [...]* Nawet sobie nie wyobrażasz ile ten koncert zmienił w moim życiu i jak bardzo mi pomógł. Pomógł mi się podnieść, znów stanąć na nogi [...] trzeba iść pod prąd i pokazać ludziom, jak wiele potrafimy [...] (Wywiad nr 65). Również osoby dorosłe, które wzięły udział w jakimś działaniu edukacyjnym wypowiadają się w podobny sposób. Autor dostrzegł to podczas badania w działaniu, kiedy to dorośli, angażowani do realizacji festynów, często odnosili się do tego sceptycznie. Jednak po zakończeniu działania byli pełni entuzjazmu i sami informowali autora o nowych pomysłach, które można by zrealizować na terenie ich wsi.

Dane pochodzące z obserwacji pozwoliły też oszacować, że efektem realizacji 49 inicjatyw (33% działań) było atrakcyjne spędzenie czasu wolnego przez mieszkańców bądź przyjezdnych. Jednak w większości tych inicjatyw efekt ten był jednorazowy. Obserwując takie przedsięwzięcia autor zauważył, że jeżeli były one satysfakcjonujące dla organizatora i uczestników to częściej były realizowane powtórnie. Przykładem są tu wakacyjne festyny w każdej z gmin, które w każdym przypadku odbywają się systematycznie w sezonie letnim.

Efektom wynikającym z realizacji 41 inicjatyw (27% przedsięwzięć) jest też dająca się zaobserwować lepsza organizacja życia wsi czy gminy. Ten rezultat zawsze jest osiągany razem z innymi efektami. Powstał jakiś obiekt, poprawiła się infrastruktura, zaczęło działać stowarzyszenie – dzięki temu wieś, parafia czy gmina zaczęły lepiej funkcjonować – poprawiła się jakość życia mieszkańców. Jest z tym związane także powstawanie nowych grup (np. zespołów regionalnych – Michalczowa, Mała Helenka, grupa taneczna w Rożnowie i inne) czy poprawa działania grup już istniejących (np. obserwowalna poprawa funkcjonowania orkiestr dętych). Taki efekt działań edukacyjno-kulturalnych zaobserwowano w przypadku 25 inicjatyw (17%). Natomiast powstanie nowego miejsca spotkań, poprawa infrastruktury, wyposażenia było efektem 14 inicjatyw (9%). Przykładem jest budowa wielofunkcyjnego obiektu w Łososinie Dolnej, powstanie Centrum Kształcenia w Gródku n/Dunajcem czy zakup książek do bibliotek.

Innym rezultatem, dającym się zaobserwować w przypadku 30 przedsięwzięć edukacyjno-kulturalnych (20%) był wzrost zainteresowania społecznego promowanym podczas danej inicjatywy zjawiskiem. Mierzalnym efektem była wzrastająca liczba zainteresowanych uczestników lub nowych członków organizacji. Przykładem są np. coraz popularniejsze i liczniejsze koła gospodyń wiejskich. Inne obserwowalne efekty to także

powstanie nowych miejsc pracy, zwiększenie się liczby klientów w danym miejscu, czy pozyskanie funduszy na dany cel – 13 inicjatyw (9%).

Zaprezentowane rezultaty dowodzą, jak bardzo rozwój regionalny uwarunkowany jest odpowiednimi działaniami edukacyjnymi. Aby region mógł się rozwijać, a w przypadku terenu turystycznego jakim jest Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego, aby stawał się atrakcyjny dla przyjezdnych, sami mieszkańcy muszą stać się bardziej świadomi możliwości wynikających z ich miejsca zamieszkania. Taką świadomość mogą zapewnić odpowiednie działania edukacyjne. Mieszkańcy stają się bardziej świadomi możliwości związanych z terenami wiejskimi dzięki edukacji. Dzieci i młodzież stają się bardziej aktywne, zaangażowane dzięki edukacji. Aby „przyciągnąć” turystów, mieszkańcy zmieniają swoje otoczenie aby uczynić je bardziej atrakcyjnym. Cały czas autor ma na myśli szeroko pojęte działania edukacyjne, podejmowane przez różnorodne podmioty – szkoły, domy kultury, biblioteki, organizacje pozarządowe, liderów społecznych. Rezultatem wszystkich zaobserwowanych przedsięwzięć niezależnie od czasu trwania, częstotliwości czy rodzaju przekazywanych treści, była jakaś zmiana – społeczna bądź gospodarcza. Na tym właśnie polega rozwój regionalny i lokalny środowisk wiejskich – na nieustannych zmianach, które prowadzą do poprawy jakości życia. Autor podczas badań zaobserwował wiele „dobrych praktyk”. Są one przykładem tego, że poszczególne gminy mają na czym bazować próbując rozwijać region przez odpowiednią edukację.

Rozdział VII

Miejsce edukacji w „strategiach” rozwoju tworzonych na poszczególnych szczeblach administracji

1. „Strategie rozwoju” i ich znaczenie w rozwoju regionalnym

Pojęcie „strategia rozwoju” to rodzaj potocznej nomenklatury powszechnie stosowanej zarówno w unijnej jak i polskiej biurokracji. „Strategia rozwoju” rozumiana jest tu jako plan działania wsparty analizą środowiskową danego terenu. Taki dokument składa się z części dotyczącej charakterystyki danego terenu (państwa, regionu, gminy). W kolejnej części znajdują się sprecyzowane cele ogólne i szczegółowe rozwoju zarówno gospodarczego jak i społecznego. Istotną częścią jest dokładny plan działań, niezbędnych do osiągnięcia wyznaczonych celów. „Strategia rozwoju” to dokument konieczny do ubiegania się o unijne dotacje.

Autor próbował wskazać w poprzednim rozdziale jak ważna jest szeroko rozumiana edukacja. Wysoki poziom nauczania jest warunkiem prawidłowo przebiegającego rozwoju regionalnego. Jednym ze sposobów poprawy sytuacji edukacyjnej w regionach jest jej promocja właśnie w „strategiach rozwojowych”. W konstruowaniu takich strategii ważne jest zatem odpowiednie miejsce przypisane różnym formom nauczania i uczenia się. Jeśli chcemy mieć do czynienia z pełnym, wieloaspektowym, świadomym rozwojem regionu – musimy odpowiednio wykształcić społeczeństwo lokalne. Niewykształcona społeczność pełna będzie nieświadomych mieszkańców. Ta nieświadomość wyraża się na wielu płaszczyznach – ludzie nie są świadomi sił, jakimi dysponują, nie są świadomi możliwości jakie niesie ze sobą rozwój techniki, możliwości wynikających z wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Nie są też świadomi podstawowych możliwości wynikających z demokratycznego ustroju społeczeństwa. Wszelkie przejawy rozwoju lokalnego powinny zatem wiązać się z odpowiednią edukacją – zwracają na to uwagę zapisy w „strategiach rozwojowych”. Odpowiednio wyedukowana społeczność lokalna będzie świadomym uczestnikiem wszelkich mechanizmów rozwojowych a z czasem będzie te mechanizmy sama inicjować.

Niniejszy rozdział dysertacji zawiera próbę odpowiedzi na pytanie o miejsce edukacji w „strategiach rozwojowych” tworzonych na poszczególnych szczeblach administracyjnych.

Strategie rozwoju konstruowane są zarówno na najwyższym szczeblu – rządowym, jak i na niższych – wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Analizując poszczególne dokumenty – *Strategię Rozwoju Kraju 2007-2015*, *Strategię Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007-2013* oraz plany rozwoju regionalnego badanych gmin – autor ukazuje rolę jaką ich twórcy przypisują edukacji, na jej formy, na to w jakim momencie jest ona potrzebna.

2. Edukacja w Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015

Strategia Rozwoju Kraju 2007 – 2015 to pierwszy tego typu dokument przyjęty przez Radę Ministrów. Strategia zatwierdzona została 29 listopada 2006 roku. W Biuletynie Informacji Publiczne Ministerstwa Rozwoju Regionalnego można przeczytać: *Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015 (SRK) jest podstawowym dokumentem strategicznym określającym cele i priorytety polityki rozwoju w perspektywie najbliższych lat oraz warunki, które powinny ten rozwój zapewnić. Strategia Rozwoju Kraju jest nadrzędnym, wieloletnim dokumentem strategicznym rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, stanowiącym punkt odniesienia zarówno dla innych strategii i programów rządowych, jak i opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Strategia Rozwoju Kraju nie jest dokumentem wymaganym przez Komisję Europejską. Zostanie jednak informacyjnie przekazana Komisji.¹⁵⁶ SRK jest zatem wzorem dla wszystkich innych strategii funkcjonujących na niższych szczeblach zarządzania krajem.*

Strategia Rozwoju Kraju 2007 – 2015 to obszerny dokument (179 stron) podzielony na kilka części¹⁵⁷. W pierwszej z nich znajduje się charakterystyka naszego kraju, z której wynika, że Polska jest jednym z najbiedniejszych krajów UE a jednocześnie krajem, o dużym potencjale rozwojowym. Autorzy zwrócili też uwagę na mocne i słabe strony, wskazując na wysoki poziom wykształcenia jako na atut naszego społeczeństwa. *Ludność Polski cechuje coraz wyższy poziom wykształcenia. Od kilkunastu lat obserwuje się wzrost zainteresowania kształceniem się (kilkakrotny wzrost liczby studentów), wśród młodzieży upowszechnia się już nie tylko wykształcenie średnie, lecz również wyższe.¹⁵⁸ Wszystkie*

¹⁵⁶ Strona Internetowa BIP Ministerstwa Rozwoju Regionalnego; http://bip.mrr.gov.pl/Strategia%20Rozwoju%20Kraju/Strony/srk_0715.aspx; dane na dzień 02.07.2009

¹⁵⁷ *Strategię Rozwojową Kraju 2007 – 2015* można pobrać ze strony http://bip.mrr.gov.pl/Strategia%20Rozwoju%20Kraju/Strony/srk_0715.aspx; dane na dzień 02.07.2009

¹⁵⁸ *Strategia Rozwojowa Kraju 2007 – 2015*; s.14

kolejne odniesienia do edukacji pozostawać więc będą w związku z uznaniem poziomu wykształcenia za mocną stronę. Ważną przesłankę stanowi również inny atut – uznanie więzi rodzinnych i sąsiedzkich oraz wspólnot lokalnych za bardzo silne na tle innych krajów Unii.¹⁵⁹ Ma to duże znaczenie jeśli mówimy o rozwoju regionalnym w środowiskach wiejskich. Wracając jednak do kwestii edukacji – już na początku strategii podniesiony jest problem podziału środków pieniężnych pomiędzy projekty „miękkie” i „twarde”.¹⁶⁰ Projekty „twarde” to takie, których efekt jest bardzo konkretny, od razu widoczny – np. rozwój infrastruktury, nowe budynki, miejsca pracy. Projekty „miękkie” to projekty, na których efekty trzeba czekać – będą to wszelkiego rodzaju projekty edukacyjne. Podkreśla się aby znaleźć wyważoną strukturę działań. O szeroko pojętą edukację opiera się też wizja kraju w 2015 roku. Mówi się tam o gospodarce opartej na wiedzy i wysokim poziomie wykształcenia społeczeństwa¹⁶¹.

Po wstępie sformułowany został główny cel SRK. Jest nim podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców Polski¹⁶². W tym miejscu strategii widzimy wyraźne umiejscowienie edukacji. Poziom i jakość życia są tu rozumiane jako:

- wzrost dochodu w sektorze gospodarstw domowych;
- ułatwienie dostępu do edukacji i szkolenia;
- podwyższenie poziomu wykształcenia społeczeństwa;
- podnoszenie kwalifikacji obywateli;
- wzrost zatrudnienia i wydajności pracy;
- zmniejszenie bezrobocia;
- zwiększenie poziomu aktywności zawodowej;
- poprawa zdrowotności.

Ułatwienie dostępu do edukacji oraz podwyższenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji plasują edukację jako jeden z najważniejszych procesów mogących wpłynąć na rozwój społeczeństwa. Istotne są również dwa z wymienionych priorytetów – rozwój obszarów wiejskich oraz rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej.¹⁶³ Kolejne rozdziały SRK zawierają charakterystykę poszczególnych priorytetów.

¹⁵⁹ Ibidem; s.16

¹⁶⁰ Ibidem; s.22

¹⁶¹ Ibidem; s.26

¹⁶² Ibidem; s.29

¹⁶³ Ibidem; s.30

1) Wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:¹⁶⁴

Jednym z założeń tego priorytetu jest rozwój społeczeństwa informacyjnego. Dużego znaczenia nabiera tu odpowiedni system edukacyjny. Należy wykształcić społeczeństwo informacyjne – czyli takie, które potrafi się komunikować, zdobywać potrzebne informacje. Tymczasem liczne przykłady pokazują jak daleko nam do takiego społeczeństwa. Do takich wniosków skłaniają autor wyniki badań.. Obserwacja przeprowadzone na grupie studentów pokazuje jak ważne jest nauczanie pozyskiwania i dzielenia się informacją. Wielu studentów nie potrafiło odnaleźć pożądaných informacji w sieci Internet. Studenci – a także inne grupy społeczne – nie potrafią selekcjonować zdobytych informacji. Tymczasem podstawą dobrego rozwoju regionalnego jest właśnie umiejętne zarządzanie informacją. Dlatego tak ważnym wydaje się być budowanie społeczeństwa informacyjnego. Osiąganie tego celu może wpłynąć na wzrost konkurencyjności i innowacyjności naszej gospodarki. W strategii zwrócono też uwagę na rozwój e-learningu, który może odegrać znaczącą rolę zwłaszcza w przypadku rozwoju małych, oddalonych od centrów wsi. Wzrost gospodarki zależny jest też od rozwoju sektora usług – w tym także usług edukacyjnych.

2) Poprawa stanu infrastruktury społecznej i technicznej:¹⁶⁵

Z jakością edukacji wiąże się m.in. infrastruktura teleinformatyczna ale także bazy lokalowe gdzie mogą być realizowany proces edukacyjne. W strategii wyodrębniona jest infrastruktura społeczna, na którą składa się zaplecze: edukacyjne, ochrony zdrowia, lokalne oraz kultury, turystyki i sportu. W odniesieniu do edukacji strategia zakłada rozwój szkolnictwa zarówno państwowego jak i prywatnego. Na obu poziomach ważne są: kompetentna kadra, skuteczne zarządzanie, systemy ewaluacji, baza materialna. W tej części dokumentu zwrócono też uwagę na propagowanie uczenia się przez całe życie oraz edukację przedszkolną. Istotna będzie też poprawa bazy lokalowej i wyposażenia oraz ograniczenie barier finansowych w dostępie do edukacji. Pracować należy też nad lepszym systemem oceniania i promowania dobrych szkół i nauczycieli.

3) Wzrost zatrudnienia i podniesienie jego jakości:¹⁶⁶

Jeśli zapewnimy społeczeństwu edukację na wysokim poziomie to konsekwencją tego powinno być umożliwienie pracy w wybranej dziedzinie. W chwili obecnej Polacy wciąż

¹⁶⁴ Ibidem; s. 31-39

¹⁶⁵ Ibidem; s. 41 - 50

¹⁶⁶ Ibidem; s. 51 - 57

w poszukiwaniu pracy wyjeżdżają za granicę. Sytuacja, w której państwo zapewnia dobre wykształcenie ale nie zapewnia pracy nie jest dobra. Polska traci utalentowaną młodzież, którą sama wcześniej wykształciła. Ważnym założeniem w priorytecie 3 jest dostosowanie oferty edukacyjnej do rynku pracy. Wiąże się to ze zmianą jakości nauczania przedmiotów liczących się na współczesnym rynku pracy – m.in. języków obcych, przedmiotów informatycznych i ścisłych oraz przedsiębiorczości. Postulowane jest również przywrócenie rangi edukacji zawodowej, rozwój kształcenia na odległość, stosowanie form edukacji pozaszkolnej, rozwój uczenia się przez całe życie. Pracownicy i pracodawcy powinni zacząć częściej inwestować w edukację. Kolejny priorytet ma więc oparcie w szeroko pojętej edukacji od której w dużej mierze zależy jego realizacja.

4) Budowa zintegrowanej wspólnoty społecznej i jej bezpieczeństwa:¹⁶⁷

Rozwój regionalny środowisk wiejskich opiera się właśnie na integracji wspólnoty społecznej. Tylko dobrze rozwinięta społeczność lokalna będzie w stanie świadomie i czynnie uczestniczyć w rozwoju regionalnym w każdym z jego obszarów. W tym punkcie zwraca się uwagę na obywatelską świadomość wpływu na sprawy społeczne, gospodarcze i zawodowe. Według SRK takie świadome, zintegrowane społeczeństwo można kreować dzięki:

- budowie zasługującej na społeczne zaufanie, sprawnej władzy publicznej oraz przeciwdziałanie korupcji;
- wspieraniu samoorganizacji społeczności lokalnych;
- promocji polityki integracji społecznej, w tym prorodzinnej, zwłaszcza w zakresie funkcji ekonomicznych, opiekuńczych i wychowawczych.

Powyższe procesy ułatwić może odpowiednie kształcenie już na poziomie przedszkolnym a także przemyślana edukacja rodziców.

5) Rozwój obszarów wiejskich:¹⁶⁸

W strategii zauważono pogłębiającą się od lat różnicę w poziomie rozwoju życia pomiędzy miastem a wsią. Priorytetową sprawą jest próba zmniejszenia tej różnicy. Służyć temu będzie:

- rozwój przedsiębiorczości i aktywności pozarolniczej;
- wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych;
- rozwój i poprawa infrastruktury technicznej i społecznej na obszarach wiejskich;
- wzrost jakości kapitału ludzkiego oraz aktywizacja zawodowa mieszkańców wsi.

¹⁶⁷ Ibidem; s. 59 - 65

¹⁶⁸ Ibidem; s. 67 - 71

Zwraca się też uwagę na rozwój infrastruktury oświatowej i teleinformatycznej.

6) Rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej:¹⁶⁹

Jednym z warunków takiego rozwoju jest wspieranie rozwoju infrastruktury naukowo-badawczej i edukacyjnej oraz pomoc w rozwoju instytucji szkoleniowych. Polityka regionalna państwa powinna być ukierunkowana na tworzenie konkurencyjnych regionów. W SRK wyróżnione są też konkretne dziedziny, które w danych województwach będą wspierane przez państwo. W przypadku Małopolski będzie to zwiększenie międzynarodowej dostępności komunikacyjnej regionu (poprawa infrastruktury drogowej, kolejowej, lotniczej), oraz rozwój metropolitalny Krakowa wraz z jego gospodarczym, naukowym i akademickim potencjałem oraz wykorzystanie przyrodniczo-kulturowych warunków regionu.

Każdy z sześciu priorytetów w jakiś sposób odnosi się do edukacji. Nie sposób więc mówić o rozwoju regionalnym kraju z pominięciem procesów edukacyjnych. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w niektórych przypadkach dopiero rozwój edukacji umożliwi inne zmiany w środowisku. Na przykład w przypadku rozwoju wsi – poprawa infrastruktury (drogi, budynki użyteczności publicznej) bez wcześniejszej poprawy poziomu wykształcenia może doprowadzić do sytuacji, że ludność nie będzie szanować tego co zostało zbudowane. Obecnie znaleźć można wiele przykładów na dewastowanie przez młodzież nowych przystanków autobusowych, czy innych obiektów. Zapobiec takim sytuacjom może stosowana, wcześniejsza edukacja. Dziwi więc fakt, że w dalszej części SRK, gdzie opisane są uwarunkowania niezbędne do realizacji celów strategii brakuje jasno sformułowanych działań edukacyjnych. Jako podstawowy warunek wdrożenia strategii uznano poprawę systemu instytucjonalno-regulacyjnego. Na dalszym miejscu mówi się o sprawnym i efektywnym wykorzystaniu środków (zwłaszcza unijnych). Również wymieniając zagrożenia realizacji strategii nie zwraca się uwagi na słabą jakość procesów edukacyjnych. Taka sytuacja obrazuje pewien zabieg dostrzegany przez autora także na poziomie lokalnym. O edukacji dużo się pisze, podkreśla się jej znaczenie, jednak często przy planowaniu konkretnych działań sprawy kształcenie nie pozostają priorytetowe.

Kolejne rozdziały SRK dotyczą finansowania oraz systemu realizacji strategii. *Strategia Rozwoju Kraju 2007 – 2015* staje się wzorem dla wszystkim innych dokumentów strategicznych. Cele i zadania wyodrębniane np. w strategiach wojewódzkich czy gminnych

¹⁶⁹ Ibidem; s. 73 - 84

muszą być zgodne ze strategią krajową. Za taką koordynację odpowiedzialny jest Minister Rozwoju Regionalnego. W celu właściwej realizacji strategii krajowej niezbędna będzie zatem współpraca tego ministerstwa z Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz z Ministrem Finansów. Krajowa strategia rozwoju powiązana jest też z innymi dokumentami – co opisane jest w załącznikach do dokumentu¹⁷⁰. Są to:

- Program Działań Rządu RP „Solidarne Państwo”;
- Dokumenty unijne – m.in. Strategia Lizbońska, Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE, Strategiczne Wytyczne Wspólnoty;
- Krajowy Program Reform 2005 – 2008;
- Program Konwergencji;
- Narodowa Strategia Spójności.

W załącznikach zawarta jest także ocena sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej w Polsce. Jeden z punktów dotyczy edukacji. Zaznaczono tam wzrost aspiracji edukacyjnych społeczeństwa co wiąże się ze zwiększeniem się liczby ludzi wykształconych. Zanotowano jednak informację o bardzo małym zainteresowaniu edukacją przedszkolną oraz wciąż dużym odsetkiem ludzi o najniższym poziomie wykształcenia. Niewielki jest też procent ludności o najwyższych kwalifikacjach. Stosunkowo niska jest też jakość kształcenia akademickiego co wiąże się z brakiem aspiracji studentów do powiększenia grona kadry naukowej. W Polsce mamy też bardzo mały udział osób dorosłych w kształceniu ustawicznym. Te fakty podkreślają ważną rolę jaką odegrać powinna edukacja w rozwoju naszego kraju. Z dalszych ocen można jeszcze zwrócić uwagę na niską aktywność społeczną obywateli oraz słabe warunki edukacyjne na wsiach.

Ostatnią część SRK zajmują wskazówki dla polityki regionalnej oraz charakterystyka poszczególnych regionów. W przypadku województwa małopolskiego zwrócono uwagę, że szansą na jego rozwój jest duży potencjał edukacyjny i badawczo-rozwojowy.¹⁷¹

Analiza całego dokumentu pozwala na wyodrębnienie następujących wytycznych związanych z rozwojem edukacji:

- ułatwienie dostępu do szeroko pojętej edukacji;
- podwyższenie poziomu wykształcenia społeczeństwa;
- podnoszenie kwalifikacji obywateli;
- budowanie społeczeństwa informacyjnego;
- poprawa infrastruktury edukacyjnej;

¹⁷⁰ Ibidem; s. 103 - 105

¹⁷¹ Ibidem; s. 156 - 158

- dostosowanie oferty edukacyjnej do rynku pracy.

3. Edukacja w wojewódzkich strategiach rozwoju na przykładzie Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007-2013

Dokumentem o większym stopniu lokalności jest *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007 – 2013* przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 30 stycznia 2006 roku¹⁷². Dokument składa się z trzech części. Pierwsza z nich obejmuje wprowadzenie, opis sytuacji wyjściowej oraz samą strategię. Część druga to opis poszczególnych „pól” strategii – konkurencyjności gospodarczej, rozwoju społecznego i jakości życia oraz potencjału instytucjonalnego. Ostatnia część zawiera opis sposobu realizowania, finansowania, monitorowania i oceny strategii. We wstępie zawarta jest krótka ocena wcześniejszej *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2000 – 2006*. Zaznaczono tutaj dużą aktywność związaną z elastycznym systemem edukacji, promocją przedsiębiorczości i aktywności obywatelskiej, bezpieczeństwem, rodziną i system ochrony zdrowia (wszystkie te elementy wchodzi w skład tzw. pola A). Słabą aktywność zanotowano m.in. w sferze rozwoju infrastruktury koniecznej do budowania środowiska informacyjnego, rozwoju regionalnego rynku informacji i obiegu kultury. W dalszej części dokumentu opisany został sposób powstania strategii. Wynika z niego, że opracowanie strategii poprzedzone było licznymi konsultacjami, konferencjami regionalnymi i warsztatami.

Warto zauważyć, iż wśród najważniejszych zadań rozwojowych Małopolski, diskutowanych przez uczestników warsztatów powiatowych, brakuje odniesień do edukacji. Większość zadań wiąże się z budową lub modernizacją dróg oraz innymi obszarami życia związanymi z infrastrukturą.¹⁷³ Zagadnienia edukacyjne najczęściej były brane pod uwagę w środowisku organizacji pozarządowych oraz w gronie konsultantów młodzieżowych. Z diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej Małopolski autor wyodrębnił tylko kwestie związane z edukacją, są to następujące dane:

¹⁷² dokument ten można pobrać ze strony internetowej Wrota Małopolski http://www.wrotamalopolski.pl/root_BIP/BIP_w_Malopolsce/root_UM/podmiotowe/Strategia/dokument/SRW_M+2015/default.htm; dane na dzień 02.04.2009

¹⁷³ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego 2007 – 2013*; s. 10-11

- Województwo małopolskie cechuje wyższy od krajowego procent osób z wykształceniem ponadpodstawowym, średnim, zawodowym oraz wyższym. Mimo to duża liczba mieszkańców województwa jest wciąż słabo wykształcona.
- Więcej osób lepiej wykształconych zamieszkuje miasto niż wieś.
- Małopolska zajmuje trzecie miejsce w kraju pod względem liczby studentów.
- Wzrasta liczba posiadanych komputerów oraz dostępność sieci Internet.
- Województwo małopolskie jest jednym z przodujących w dziedzinie informatyzacji i budowania społeczeństwa informacyjnego.
- Na terenie województwa wzrastają aspiracje ludności – m.in. aspiracje edukacyjne.
- większość jednostek samorządu terytorialnego posiada plany rozwoju regionalnego.

Po nakreśleniu obrazu województwa, w omawianym dokumencie opisana została strategia jego rozwoju na lata 2007 – 2013. Rozwój jest tutaj rozumiany jako [...] *trwały wzrost poziomu życia mieszkańców i potencjału gospodarczego w skali dużej jednostki terytorialnej*.¹⁷⁴ Tworzenie warunków do jak najlepszego rozwoju regionalnego to właśnie misja samorządu wojewódzkiego. Istotnym jest tu podkreślenie najważniejszych mechanizmów rozwoju, obserwowalnych w czasie i przestrzeni oraz zidentyfikowanie charakterystycznych dla regionu Małopolski czynników rozwoju i uzgodnienie wspólnej podstawy ideowej. Odnosząc się do wcześniejszej strategii rozwoju województwa nadal podkreślane jest aby Małopolska była:

- regionem szans;
- regionem wszechstronnego rozwoju ludzi i gospodarki;
- regionem silnym aktywnością mieszkańców;
- regionem czerpiącym z dziedzictwa przeszłości;
- regionem zachowującym tożsamość w integrującej się Europie.

W „strategii” podkreślone jest, że [...] *rozwój regionalny jest efektem zbiorowych wysiłków opartych o indywidualne zdolności*.¹⁷⁵ Zadaniem samorządu jest przede wszystkim tworzenie odpowiednich warunków. Tworzenie warunków traktowane jest jako nadrzędna idea strategii a człowiek jako jej najważniejsza kategoria. Strategia nawiązuje do członkostwa Polski w Unii Europejskiej oraz do dziedzictwa Jana Pawła II. W części dotyczącej wyzwań dla Małopolski zauważono jak ważna jest informacja i wiedza.

¹⁷⁴ Ibidem; s. 36

¹⁷⁵ Ibidem; s. 37

Decydujący wpływ na atrakcyjność regionu mają zarówno kapitał fizyczny jak i kapitał ludzki i kapitał symboliczny. Jako najważniejsze wyzwania wymieniane są¹⁷⁶:

- a) wyzwania kompetencyjne
 - jak być partnerem i uczestnikiem w światowym wyścigu umiejętności i kwalifikacji;
 - jak wspierać twórcze postawy człowieka;
- b) wyzwania technologiczne
 - jak dorównać regionom najwyżej rozwiniętym;
 - jak rozwijać możliwości człowieka jako twórcy;
- c) wyzwania cywilizacyjne
 - jak wyrównać (na dobrym poziomie) standardy i poziom życia mieszkańców;
 - co zrobić żeby jakość życia odpowiadała aspiracjom;
- d) wyzwania środowiskowe
 - jak zapewnić trwałość środowiska i wysoką jakość przestrzeni;
- e) wyzwania symboliczne
 - jak budować nowoczesny wizerunek regionu;
 - jak jednocześnie zachować i pielęgnować unikalną tożsamość;
- f) wyzwania polityczne
 - jak zapewnić wysoką jakość i autonomię regionalnej polityki rozwoju;
 - jak do tej polityki włączać partnerów społecznych i społeczeństwo obywatelskie.

Strategia województwa małopolskiego oparta jest o cztery zasady¹⁷⁷:

- partnerstwa,
- strategicznego zarządzania rozwojem województwa,
- programową autonomią małopolskiej strategii,
- zrównoważonym rozwojem w wymiarze społecznym, przestrzennym i środowiskowym.

Jako trzy główne cele strategiczne rozwoju w województwie wymienia się¹⁷⁸:

- 1) wzmocnienie konkurencyjność gospodarczej;
- 2) stworzenie warunków dla wszechstronnego rozwoju społecznego i wysokiej jakości życia;

¹⁷⁶ Ibidem; s. 41

¹⁷⁷ Ibidem; s. 42

¹⁷⁸ Ibidem; s. 45

3) wzmocnienie potencjału instytucjonalnego województwa.

W dalszej części dokumentu opisane są różnego rodzaju wskaźniki i miary sukcesu, które będą opisywać na ile zostały osiągnięte poszczególne cele.

Druga część Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007 – 2013 w całości dotyczy charakterystyki trzech „pól” i poszczególnych „obszarów” działalności związanych z celami strategicznymi.

a) „pole” A – konkurencyjność gospodarcza:¹⁷⁹

OBSZAR I – społeczeństwo wiedzy i aktywność:

Już na początku zwrócono uwagę na informację i wiedzę, które są podstawą współczesnego rozwoju. Równocześnie z rozwojem gospodarki powinno się rozwijać społeczeństwo oparte na wiedzy. Celem pośrednim na tym polu są lepiej wykształceni, twórczy i przedsiębiorczy mieszkańcy. Niektóre z wymiernych wskaźników charakteryzujących osiągnięcie tego celu to:

- liczba osób po 15 roku życia z wykształceniem wyższym i policealnym,
- wzrost liczby ludności w przedziale wiekowych 20 – 24 lata z wykształceniem średnim,
- wzrost liczby ludzi uczestniczących w kształceniu ustawicznym,
- wzrost liczby dzieci objętych zajęciami przedszkolnymi,
- wzrost liczby dzieci i młodzieży objętych zajęciami dodatkowymi,
- wzrost liczby laureatów.

W charakterystyce tego pola czytamy: *Aktywne i wykształcone społeczeństwo jest jednym z podstawowych czynników trwałego rozwoju społecznego i gospodarczego [...]*.¹⁸⁰ W ramach obszaru I planuje się dostosowanie wykształcenia mieszkańców do potrzeb rynku, poprawę systemu edukacji wszechstronnego rozwoju, rozwój społeczeństwa informacyjnego, wsparcie dla osób szczególnie utalentowanych. Aby poprawić jakość wykształcenie mieszkańców planuje się:

1. rozwój systemu kształcenia, w tym kształcenia ustawicznego:
 - utworzenie sieci doradców edukacyjnych;
 - upowszechnianie idei kształcenia ustawicznego;
 - rozwój postaw związanych z uczeniem się przez całe życie;

¹⁷⁹ Ibidem; s. 53 - 87

¹⁸⁰ Ibidem; s. 56

- zwiększenie uczestnictwa osób starszych w systemie kształcenia;
- dostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb (badanie rynku);
- 2. poprawa szans edukacyjnych dzieci i młodzieży:
 - stypendia, staże, praktyki zawodowe;
 - wsparcie zdolnej i aktywnej edukacyjnie młodzieży;
 - pomoc młodzieży w rozpoczęciu kariery;
 - wdrażanie programów wychowawczych o tematyce regionalnej, kulturowej, patriotycznej i prorodzinnej;
 - upowszechnianie kultury fizycznej;
 - zachęcanie pracodawców do organizowania praktyk zawodowych;
- 3. rozwój infrastruktury edukacyjnej:
 - modernizacja i rozbudowa bazy w szkolnictwie wyższym;
 - rozwój infrastruktury kształcenia ustawicznego;
 - modernizacja i rozbudowa baz w przypadku szkolnictwa zawodowe;
 - rozwój infrastruktury wychowawczej i związanej z kulturą fizyczną.

Powyższe zadania, postawione w przypadku „pola” A – obszar I mogą doprowadzić do osiągnięcia podwójnego celu. W pierwszej kolejności celu strategicznego określonego w dokumencie – czyli wzmocnienie konkurencyjności gospodarczej, w tym przypadku poprzez poprawę jakości i poziomu wykształcenia mieszkańców. Realizacja poszczególnych zadań przyczyni się też do powstania społeczeństwa, w którym w ogóle możliwy będzie rozwój regionalny. Zadania edukacyjne powinny poprzedzić całą strategię. Bowiem dopiero społeczeństwo o wysokim poziomie edukacji może świadomie uczestniczyć w złożonym procesie rozwoju regionalnego. W dalszej części „pola” A – obszar I jest mowa o rozwoju społeczeństwa informacyjnego co wiąże się m.in. z rozkwitem e-learningu oraz wsparciem i rozwojem talentów. Zauważono tu również jak ważne jest zahamowanie odpływu z regionu zdolnych jednostek.

OBSZAR II – gospodarka regionalnej szansy:

Jednym ze wskaźników osiągnięć jest tutaj [...] *wzrost liczby studentów objętych programami nauczania umożliwiającymi rozwój kultury innowacyjnej oraz związanej z nowoczesnymi technologiami.*¹⁸¹ Proponowane zadania to m.in. odpowiednie zmiany w programach

¹⁸¹ Ibidem; s. 66

kształcenia oraz poprawa współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a uczelniami. Ważnym dla edukacji punktem jest organizacja atrakcyjnych imprez o charakterze promocyjnym. Planowany jest także rozwój instytucji zajmujących się własnością intelektualną.

OBSZAR III – infrastruktura dla rozwoju regionalnego:

Ważnym zadaniem związanym z jakością edukacji jest rozwój szerokopasmowego dostępu do sieci Internet. W tej części strategii zwrócono uwagę na nowy problem – tzw. „wykluczenie cyfrowe”. Problem ten jest istotny zwłaszcza w przypadku środowisk wiejskich. Brak dostępu do sieci komputerowej a co za tym idzie do informacji może wpłynąć na wolniejszy i mniej skuteczny rozwój danego regionu.

OBSZAR IV – Krakowski Obszar Metropolitalny:

W strategii zakładany jest także rozwój Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego pod względem edukacyjnym – m.in. rozbudowa bazy szkolnictwa wyższego.

b) „pole” B – rozwój społeczny i jakość życia.¹⁸²

Obok podnoszenia konkurencyjności gospodarczej regionu, w tym metropolii krakowskiej, jako bieguny wzrostu o znaczeniu europejskim, istnieje potrzeba tworzenia szans na zdobycie wiedzy i umiejętności, wzbogacenie własnej relacji do świata (wyobraźnia, wrażliwość, refleksja) oraz udział w życiu publicznym ludzi zamieszkujących mniejsze miasta i obszary wiejskie [...].¹⁸³ Podniesienie poziomu gospodarczego może nastąpić dopiero po zwiększeniu poziomu edukacji. Dlatego działania w zakresie pola B wiążą się nie tylko z poprawą jakości życia w kontekście lepszej infrastruktury, budynków użyteczności publicznej, możliwości prowadzenia działalności gospodarczej, dostępności do pracy, bezpiecznego życia – ale także z podniesieniem poziomu kształcenia.

OBSZAR V – spójność wewnątrz-regionalna:

Zadania w tym obszarze odnoszą się m.in. do rozwoju regionu, na którym prowadzone były badania do niniejszej pracy. Ważnym zadaniem jest budowanie aktywności mieszkańców i ich zaangażowania w życie społeczności lokalnej, rozwój ekonomii społecznej oraz systemu organizacji pozarządowych a także organizacja szkoleń na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem. Zwrócono również uwagę na prowadzenie kampanii edukacyjnych na rzecz

¹⁸² Ibidem; s. 88 - 111

¹⁸³ Ibidem; s. 88

rodziny i regionu, rozwój poradnictwa, kształcenie animatorów czasu wolnego a w obszarze polityki prorodzinnej doskonalenie systemu pozyskiwania informacji. Wreszcie ważnym zadaniem jest podniesienie świadomości regionalnej w społeczeństwie oraz promowanie odpowiednich postaw (odpowiedzialnych, nacechowanych postawą służby). Te wszystkie zadania oparte są na odpowiedniej edukacji. Do ich realizacji mogą się przyczynić organizacje pozarządowe, których działalność – zgodnie ze strategią – powinna być wspierana i promowana.

OBSZAR VI – ochrona środowiska:

Wymiar edukacyjny w tym obszarze polegać będzie na podnoszeniu świadomości ekologicznej mieszkańców. Niezbędne będą zatem działania edukacyjne skierowane zarówno do dzieci i młodzieży jak i dorosłych dotyczące ochrony środowiska, przetwarzania surowców wtórnych oraz wykorzystywania energii odnawialnej.

OBSZAR VII – dziedzictwo i przestrzeń regionalna:

Dbłość o kulturowe dziedzictwo regionu jest możliwa również dzięki odpowiednim akcjom edukacyjnym. W poszczególnych zadaniach w tym obszarze jest kilka związanych z edukacją: *powszechna edukacja i promocja w zakresie codziennych zachowań służących ochronie bioróżnorodności, [...] wzmocnienie edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego.*¹⁸⁴

c) „pole” C – potencjał instytucjonalny:¹⁸⁵

Pole to wiąże się przede wszystkim z profesjonalizacją administracji publicznej.

OBSZAR VIII – współpraca terytorialna:

W tym obszarze zakłada się – pośród promowania Małopolski w różnych dziedzinach – promocję oferty edukacyjnej. Podkreśla się także udział mieszkańców Małopolski w różnego rodzaju konferencjach, seminariach i warsztatach, promocję dobrych praktyk oraz korzystanie z dobrych praktyk z obszaru Polski i całej Unii Europejskiej. Zwraca się też uwagę na budowę sprawnego systemu przepływu informacji oraz organizację różnego rodzaju form edukacyjnych mających na celu promocję Małopolski

¹⁸⁴ Ibidem; s. 109

¹⁸⁵ Ibidem; s. 112 - 126

OBSZAR IX – nowoczesne zarządzanie publiczne:

Poprawa działalności administracji publicznej możliwa jest tylko dzięki odpowiednim kursom a także poprzez zmianę mentalności społecznej poprzedzoną odpowiednią edukacją. Od jakości pracy urzędów zależeć będzie w dużej mierze tempo rozwoju regionalnego. Wszystkie projekty, preliminarze finansowe przechodzić będą przez ręce urzędników. Ważne staje się zatem odpowiednia kampania edukacyjna dla tego sektora. W tym obszarze zwrócono też uwagę na powstanie w Małopolsce odpowiedniego ośrodka, który zająłby się monitorowaniem i badaniem rozwoju regionalnego. Jest także plan tworzenia studiów o specjalizacji regionalnej.

Ostatnia część *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego 2007 – 2013* dotyczy jej finansowania, sposobu realizacji, monitorowania i oceny. Założenia zawarte w *Strategii* są realizowane poprzez:

- konkretne zadania, pozostające w kompetencji województwa;
- zadania, na które województwo ma wpływ pośredni;
- zadania, na które województwo może się starać oddziaływać.

Dokument zakłada też opracowanie kolejnych wytycznych – m.in. *Planu Wdrażania* oraz *Planu Monitorowania i Oceny Strategii* – które będą określać sposoby zarządzania i realizowania konkretnych działań zgodnych z wytycznymi opisanymi w *Strategii*. Ważnym dokumentem będącym w przygotowaniu jest też *Raport Otwarcia*, obrazujący obecny stan województwa. Jako narzędzia finansowania *Strategii* podane są:

- Fundusze Strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego i Europejski Fundusz Społeczny);
- Fundusz Spójności;
- Europejski Bank Inwestycyjny;
- Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich;
- Nowy instrument funduszy unijnych pod nazwą „Rewitalizacja miast i miasteczek”;
- „Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej”;
- Europejskie programy wspólnotowe (LIFE Plus, Programy Ramowe Badań i Rozwoju).

Strategia będzie też finansowana ze środków publicznych oraz następujących instrumentów finansowych:

- Prefinansowanie wydatków związanych z realizacją projektów z udziałem środków UE;

- Poręczenia i gwarancje Skarbu Państwa;
- Krajowe fundusze celowe (Ekofundusz, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej);
- Fundusze Ministerstwa Edukacji i Nauki;
- Fundusze Poręczeń Unijnych;
- Fundusz Rozwoju Inwestycji Komunalnych;
- Fundusze poręczeniowe i pożyczkowe;
- Krajowy Fundusz Kapitałowy;
- Wsparcie inwestycji wieloletnich o dużym znaczeniu dla gospodarki;
- Instrument finansowy EOG;
- Norweski Mechanizm Finansowy;
- Partnerstwo Publiczno-Prywatne.

Jako finansowanie zadań istotnych dla edukacji wskazano głównie Europejski Fundusz Społeczny (EFS).

Monitorowanie realizacji *Strategii* prowadzone jest na dwóch poziomach. Po pierwsze poprzez obserwacje określonych dla poszczególnych obszarów strategii wskaźników osiągnięć, po drugie poprzez badanie struktury wydatków budżetu samorządu województwa. Ewaluacja będzie prowadzona w trzech etapach. *Ex ante* – przed podjęciem realizowania poszczególnych zadań; *mid-term* – w trakcie realizacji; oraz *ex post* – po zakończeniu. Ewaluacja będzie prowadzona zarówno na poziomie całej strategii jak i częściowo, na poziomie poszczególnych obszarów strategicznych.

Strategia wojewódzka jest zgodna z nadrzędną strategią narodową. Sama stanowi też podstawę do tworzenia lokalnych planów rozwoju.

4. Charakterystyka lokalnych „strategii rozwoju” na przykładzie planów rozwoju gmin wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego

Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego to cztery gminy: Gródek n/Dunajcem, Łososina Dolna, Chełmiec i Czchów. Każda z tych gmin posiada odrębną strategię rozwoju. *Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Gródek n/Dunajcem* to 82-stronnicowy dokument. Obszerniejsza

jest *Strategia rozwoju gminy Chełmiec do roku 2013* – 115 stron. *Plan rozwoju lokalnego gminy Czchów na lata 2004 – 2013* to najobszerniejsza strategia – 140 stron. W odróżnieniu od pozostałych *Strategia Rozwoju Gminy Łososina Dolna* ma tylko 11 stron.

W planie gminy Łososina Dolna po krótkiej charakterystyce terenu przedstawiona jest analiza SWOT a następnie kierunki rozwoju gminy. Zgodnie z zasadą tej analizy autorzy prezentują *Strengths* – mocne strony; *Weaknesses* – słabe strony, *Opportunities* – szanse oraz *Threats* – zagrożenia.

Plan rozwoju lokalnego Gminy Gródek n/Dunajcem składa się z dziewięciu części. Pierwsza dotyczy obszaru i czasu realizacji. Dokonano podziału na dwa okresy, lat 2004 – 2006 oraz 2007 – 2013. Druga część zawiera opis aktualnej sytuacji w gminie. Scharakteryzowane są tu także problemy wynikające z analizy tejże sytuacji. Trzecia część dokumentu zawiera listę zadań, związanych z poprawą sytuacji w gminie. Czwarta część dotyczy realizacji wyszczególnionych wcześniej zadań. Kolejne części związane są z finansami i ich źródłami, powiązaniem z innymi zadaniami realizowanymi w gminie, systemem wdrażania i monitoringiem.

Strategia gminy Chełmiec to 15 rozdziałów. Po wstępie opisane są cele budowy strategii oraz metodyka jej konstruowania. Następnie przedstawiona jest charakterystyka gminy a w osobnym rozdziale infrastruktura. Kolejne trzy rozdziały to najważniejsza część strategii: analiza SWOT, wyróżnienie obszarów strategicznych i priorytetów w rozwoju gminy oraz poszczególne założenia strategii. Każdy cel strategiczny opisany jest w odrębnym rozdziale. Są to: poprawa jakości życia mieszkańców, rozwój gospodarczy i poprawa bytu mieszkańców oraz promocja gminy. Ostatnie rozdziały poświęcone są planowaniu inwestycyjnemu na terenie gminy, sposobowi oceny realizacji strategii, integracji lokalnej społeczności wokół zadań wynikających ze strategii oraz prawno-finansowym instrumentom realizacji strategii.

Również 15 rozdziałów zawiera plan rozwoju gminy Czchów. Po wprowadzeniu i ogólnej charakterystyce gminy jest rozdział dotyczący priorytetów i zadań realizowanych w gminie w planowanym okresie (lata 2004-2013). Następny, bardzo obszerny rozdział to karty zadań. Poszczególne zadania podzielone są na dwa okresy: 2004 – 2007 (dwa rozdziały) i 2007 – 2013 (jeden rozdział). Dalej opisane są wybrane do realizacji projekty, oraz zadania polegające na poprawie sytuacji w gminie. W dalszej części znajduje się rozdział dotyczący powiązania projektów strategicznych z innymi projektami realizowanymi w gminie, rozdział opisujący oczekiwane wskaźniki i sposób wdrażania strategii. Na końcu dokumentu

przedstawiony jest sposób monitorowania, podsumowanie całego planu oraz bibliografia i różne załączniki.

W przypadku każdej ze strategii opracowaniem dokumentu zajmował się inny podmiot. Plany w gminach Łososina Dolna i Gródek n/Dunajcem opracowane zostały przez specjalnie powołane zespoły, w których skład weszli pracownicy poszczególnych urzędów gmin. Strategia Chełmca wykonana została przez Regionalny Ośrodek Usług Spółdzielczych w Krakowie. Plan dla gminy Czchów opracowany został przez Tarnowskie Stowarzyszenie Rozwoju Wsi i Rolnictwa.

Plan rozwoju lokalnego gminy Czchów na lata 2004 – 2013 dotyczy głównie aktywizacji, słabiej niż miasto Czchów rozwiniętych terenów wiejskich gminy. Już na samym początku wyjaśniona jest potrzeba posiadania strategii rozwoju. *Posiadanie takiego dokumentu, choć nie jest wymogiem ustawowym, to jest spełnieniem podstawowej zasady obowiązującej w polityce strukturalnej Unii Europejskiej, mianowicie zasady programowania. Łatwiej będzie aplikującej gminie uzasadnić potrzebę realizacji poszczególnych projektów w kontekście wcześniej przygotowanego planu, który pozostaje w spójności z dokumentami programowymi kraju, województwa i gminy [...].*¹⁸⁶

W przygotowaniu dokumentu brano pod uwagę następujące dokumenty:

- *Strategię Społeczno-Gospodarczego Rozwoju Gminy Czchów*
- *Strategię Rozwoju Województwa Małopolskiego*
- *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego*
- *Sektorowe Programy Operacyjne*

Ponadto w opracowaniu strategii pomogły konsultacje społeczne z mieszkańcami gminy polegające na organizowaniu dyskusji na temat rozwoju gminy. W kontekście praktyki warto przytoczyć następujące słowa: *Nawet najlepiej przygotowany plan będzie martwy jeśli nie znajdą się ludzie, którzy zechcą go realizować [...].*¹⁸⁷ Wszelkie założenia strategiczne w planie rozwoju zostały opracowane po wcześniejszym rozpoznaniu terenu. Dlatego w badanym dokumencie przedstawiona jest bardzo dokładna charakterystyka gminy Czchów. Opisana jest infrastruktura, gospodarka, rolnictwo, ukształtowanie terenu, turystyka. W wielu przypadkach cytowane są dane z Głównego Urzędu Statystycznego. Pośród wszystkich danych opisana jest też sytuacja oświatowa i kulturalna. Dopiero po takim opisie wyszczególnione są najważniejsze dla gminy priorytety. Są to:

- a) Ożywienie gospodarcze gminy i zwiększenie ekonomicznego standardu życia

¹⁸⁶ *Plan rozwoju lokalnego gminy Czchów na lata 2004 – 2013*; s. 5

¹⁸⁷ *Ibidem*; s.6

mieszkańców.

- Działanie 1.1: Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej w sferze produkcji, wytwórczości i usług.
- Działanie 1.2: Wspieranie rozwoju turystyki, agroturystyki i rekreacji.
- Działanie 1.3: Tworzenie warunków dla rozwoju rolnictwa, leśnictwa i agrobiznesu.

b) Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjno-turystycznej gminy poprzez rozbudowę infrastruktury technicznej.

- Działanie 2.1: Modernizacja lokalnej infrastruktury drogowej.
- Działanie 2.2: Rozbudowa infrastruktury wodociągowej.
- Działanie 2.3: Rozbudowa infrastruktury sanitacyjnej.

c) Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez rozwój infrastruktury społecznej – oświata, sport, kultura, zdrowie, opieka społeczna.

- Działanie 3.1: Rozwój oświaty i sportu – dzieci, młodzież, dorośli.
- Działanie 3.2: Rozwój działalności kulturalnej.
- Działanie 3.3: Zwiększenie dostępności do specjalistycznych usług medycznych i opieki społecznej.
- Działanie 3.4: Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i demokracji lokalnej.

d) Ochrona środowiska przyrodniczego i krajobrazu kulturowego

- Działanie 4.1: Racjonalne gospodarowanie środowiskiem.
- Działanie 4.2: Ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego.

Takie priorytety i odpowiadające im konkretne działania¹⁸⁸ scharakteryzowane są w specjalnych „kartach zadań”. W sumie opisanych jest 58 zadań. Przy każdym wyszczególniony jest cel globalny, cele szczegółowe i cele operacyjne. Ponadto podane są odpowiednie wskaźniki: wskaźniki oddziaływania, wskaźniki rezultatu i wskaźniki produktu. Podane jest też źródło, skąd można czerpać informacje na temat zadania oraz podstawowe założenia i czynniki ryzyka. W karcie przedstawione jest też zgodność z planem zagospodarowania przestrzennego oraz krótki opis zadania. Na końcu wskazany jest beneficjent, instytucje koordynujące i uczestniczące we wdrażaniu oraz czas realizacji, źródło finansowania i wkład finansowy. Dzięki takim kartom na pewno łatwiej jest dokonać

¹⁸⁸ każde działanie odpowiadające poszczególnym priorytetom jest jeszcze podzielone na mniejsza zadania

ewaluacji poszczególnych zadań. Część opisanych zadań to nie nowe inicjatywy tylko kontynuacje już rozpoczętych inwestycji, m.in. działań realizowanych w ramach programu SAPARD, programów Phare, kontraktów wojewódzkich. Aby po zakończeniu realizacji planu rozwoju lokalnego można było ocenić efekty, w jednym z rozdziałów opisane są konkretne – mierzalne i niemierzalne – wskaźniki. Plan rozwoju po zatwierdzeniu przez Radę Miejską został przekazany do realizacji. Odpowiedzialnym za realizację całości planu jest burmistrz Czchowa, koordynatorem planu jest sekretarz Gminy, realizacja poszczególnych priorytetów została zlecona odpowiednim referatom w urzędzie miasta. Przez cały czas realizacji planu funkcjonuje system monitoringu, którego koordynatorem jest sekretarz gminy oraz prowadzone są działania promocyjne.

Strategia gminy Chelmiec już w trakcie jej realizacji została uaktualniona (2007 rok). Potrzeba tejże aktualizacji opisana jest na początku nowego dokumentu. Budowa strategii oparta została o inne, gminne dokumenty. Przeprowadzono też konsultacje społeczne. W skład gminy Chelmiec wchodzi miejscowości usytuowane blisko miasta Nowy Sącz. Ich rozwój przebiega więc inaczej niż na typowo wiejskich terenach, bez wpływu dużego miasta. Zwracają na to uwagę autorzy omawianego dokumentu: *Gmina Chelmiec bezpośrednio sąsiaduje z miastem Nowy Sącz, jest przez to miasto podzielona na dwie części i podlega jego oddziaływaniu. Pod wpływem tak dużego miasta kształtowane są warunki zarówno społeczne jak też gospodarcze, [...] nazywana jest sypialnią dla ludzi z miasta, jest też jednocześnie terenem do zakładania działalności gospodarczej związanej przede wszystkim z potrzebami ludności w sferze usług, handlu i budownictwa [...]*¹⁸⁹ Dla potrzeb strategii gmina rozpatrywana jest w dwóch obszarach. Pierwszy związany z Nowym Sączem, na którym rozwija się głównie budownictwo jednorodzinne i przedsiębiorczość oraz drugi, w którego skład wchodzi wioski oddalone od miasta. Tam rozwija się głównie rolnictwo i alternatywna działalność pozarolnicza. Charakterystyka poszczególnych zadań poprzedzona jest ogólnym opisem strategii, jako dokumentu tak ważnego w systemowym podejściu do planowego rozwoju lokalnego i regionalnego. Autorzy na wstępie opisują jego charakter: *Strategia rozwoju jest kierunkowym dokumentem określającym koncepcje rozwoju Gminy w długiej perspektywie [...] Strategia określa cele długofalowe i dokonuje wyboru sposobów realizacji poprzez cele szczegółowe z uwzględnieniem kilkunastoletniego okresu czasu, dlatego też określono program realizacji zadań na okres najbliższych lat w ramach tych założeń [...]*¹⁹⁰ Na kolejnych stronach bardzo

¹⁸⁹ *Strategia rozwoju gminy Chelmiec do 2013 roku*; s. 9

¹⁹⁰ *Ibidem*; s. 4-6

dokładnie opisany jest proces tworzenia strategii. Dopiero po tej charakterystyce przedstawiony jest aktualny obraz gminy. Ciekawe jest zdefiniowanie podstawowych wartości dla lokalnego rozwoju gminy. Są to: lokalność, autonomia, demokracja, efektywność, równowaga i trwałość.¹⁹¹ Charakterystyka gminy – tak jak w przypadku gminy Czchów – jest bardzo dokładna. Wykorzystywana są dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Porównując charakterystykę obu gmin warto zwrócić uwagę na jej graficzne opracowania. W przypadku gminy Czchów uwagę zwracają kolorowe i bardziej przemawiające do czytelnika tabele i wykresy. Po przedstawieniu aktualnego stanu gminy wymienione są priorytety w rozwoju gminy:

1. *Zdrowie i wykształcenie mieszkańców gminy.*
2. *Nowoczesna infrastruktura techniczna.*
3. *Bezpieczeństwo mieszkańców.*
4. *Przedsiębiorczość i tworzenie nowych miejsc pracy na terenie gminy (każda rodzina samodzielnie zdobywa środki na utrzymanie).*
5. *Sport, rekreacja, aktywne formy wypoczynku.*
6. *Ochrona środowiska.*
7. *Rolnictwo (hodowla, sadownictwo) i przetwórstwo rolne (owoce, warzywa).*
8. *Rozwój funkcji rekreacyjnych i turystycznych gminy.*
9. *Kultywowanie tradycji i zachowanie kultury.*¹⁹²

Poszczególne priorytety zostały rozpisane na cele główne, strategiczne i szczegółowe – z nich wynikają konkretne zadania opisane w dalszej części strategii. W tym miejscu warto zaznaczyć, że opis zadań zastosowany w planie rozwoju gminy Czchów – według autora – jest bardziej czytelny i przejrzysty niż w strategii gminy Chełmiec. Po opisie zadań znajduje się charakterystyka promocji i oceny realizacji strategii. Ważną jest informacja o planach założenia Stowarzyszenia Rozwoju Gminy Chełmiec, którego funkcjonowanie powinno usprawnić realizację strategii. Takie stowarzyszenie rzeczywiście powstało. Przyjęło ono status lokalnej grupy działania. W stowarzyszeniu opracowana została też lokalna strategia rozwoju – dokument liczący 220 stron, planujący rozwój na lata 2009 – 2015.

Kolejny ważny dla autora dokument to *Plan rozwoju lokalnego gminy Gródek nad Dunajcem w rozbiciu na lata 2004 – 2006 i lata 2007 – 2013*. Na początku strategii znajduje się charakterystyka gminy. Przy czym po każdym opisywanym zjawisku następuje

¹⁹¹ Ibidem; s. 14

¹⁹² Ibidem; s. 66

identyfikacja problemów. Po przedstawieniu aktualnej sytuacji i najważniejszych problemów wyszczególnione zostały zadanie mające na celu jej poprawę. Następnie poszczególne zadania zostały podzielone na lata 2004 – 2006 (6 zadań) i 2007 – 2013 (19 zadań). Dalsza część strategii tak jak we wcześniejszych przypadkach to opis powiązania zadań strategicznych z innymi zadaniami realizowanymi w gminie, przedstawienie budżetu, charakterystyka monitoringu, wskaźników i sposobu wdrażania strategii. Dla porównania warto zacytować informację dotyczącą *public relations*. Kiedy w strategii Czchowa czy Chełmca są to całe rozdziały opisujące sposoby promocji dokumentu, tutaj jest to jedno zdanie: *Przyjęcie planu rozwoju lokalnego uchwałą Rady Gminy podlega obwieszczeniu na tablicy ogłoszeń, na stronie internetowej i w sposób zwyczajowo przyjęty.*¹⁹³ Uwagę zwraca też brak konsultacji społecznych w trakcie przygotowywania strategii.

Najmniej obszerny z omawianych dokumentów to *Strategia rozwoju turystycznego, rolniczego i gospodarczego gminy Łososina Dolna*. Z analizy SWOT tej gminy wynikają najważniejsze zadania strategiczne. Dotyczą one następujących obszarów:

a) ochrona środowiska:

Chodzi tu głównie o budowę nowych oczyszczalni ścieków – w tym także oczyszczalni przydomowych oraz o rozwiązanie problemu rekultywacji jeziora.

b) oświata:

Ważnym zadaniem, częściowo już zrealizowanym był remont budynków poszczególnych szkół i oddanie do użytku gmachu nowej szkoły w Tęgoborzy. Obecnie priorytetem jest budowa domu kultury w Łososinie Dolnej.

c) modernizacja dróg:

Najważniejszy problem stanowią drogi powiatowe, które wymagają licznych napraw. Lepsza jest sytuacja dróg gminnych.

d) budowa wodociągów:

Według strategii planowana jest realizacja budowy wodociągów na terenie gminy. Inwestycja ta została już rozpoczęta i będzie realizowana po kolei w poszczególnych miejscowościach. Poszczególne zadania realizowane zgodnie ze strategią powinny przyczynić się zarówno do rozwoju przedsiębiorczości w gminie jak i do promocji turystyki.

Badanie poszczególnych dokumentów pokazało jak bardzo różnią się one od siebie. Jakość strategii rozwoju to jednak nie wszystko. Ważne aby strategia była konsekwentnie

¹⁹³ *Plan rozwoju lokalnego gminy Gródek n/Dunajcem*; s. 82

realizowana i rzeczywiście przyczyniała się do rozwoju regionu. Dlatego podsumowując analizę tych czterech strategii dobrze jest zwrócić uwagę na ostatnie zdania w strategii gminy Łososina Dolna. [...] *Zmienić przyzwyczajenia i myślenie dorosłych mieszkańców jest bardzo trudno, dlatego konieczna staje się edukacja dzieci i młodzieży w szkołach. Dodatkowo konieczne jest organizowanie wykładów, pogadanek i dyskusji ze specjalistami różnych dziedzin (psycholog, ekonomista) oraz szkoleń (kursy: gospodarstwa domowego, rolnicze, ekologiczne, marketingowe, językowe itd.). Ważna jest także w celu ogólnego rozwoju ludności organizacja imprez kulturalnych, zawodów, spartakiad dla dzieci, młodzieży i dorosłych mieszkańców Gminy.* Jeśli takie podejście do edukacji społeczeństwa będzie charakteryzowało myślenie przedstawicieli lokalnych władz a strategię i plany rozwoju będą to podejście rzeczywiście realizować, wówczas rozwój regionalny będzie przebiegał prawidłowo a idea społeczeństwa obywatelskiego stanie się rzeczywistością.

Każda z gmin wchodzących w skład Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego posiada własną strategię lub plan rozwoju. Funkcjonują jednak jeszcze inne podmioty prawne – fundacje, stowarzyszenia, lokalne grupy działania – które również na potrzeby swojego działania opracowały strategię rozwoju. Przykładem jest już wspomniana *Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Rozwoju Gminy Chelmiec* czy *Lokalna Strategia Rozwoju* opracowana przez Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”.

Analizując poszczególne dokumenty strategiczne gmin autor wyodrębnił zadania o charakterze edukacyjnym lub wpływające na rozwój edukacji. Spośród różnorodnych zadań opisanych w „strategiach rozwoju” można wyróżnić trzy grupy związane z edukacją.

a) działania wpływające na infrastrukturę i bazę edukacyjną:

Są to wszelkie działania, które wiążą się z budową lub remontem oraz wyposażeniem placówek edukacyjnych. Przykładem mogą być remonty i budowy szkół, domów kultury, bibliotek a także prace ułatwiające dostęp i korzystanie z tych placówek – np. budowa chodnika do szkoły, czy instalacji oświetlenia przy domu kultury. W tej grupie znajduje się też zakup sprzętu do szkół, domów kultury, bibliotek i innych placówek oświatowych.

b) działania dzięki którym poprzez edukację osiąga się inne korzyści:

Edukacja to z jednej strony domena szkół. Jednak inne podmioty również realizują ten proces. W tej grupie będą się więc mieścić zadania edukacyjne realizowane przez gminy, parafie, podmioty gospodarcze, organizacje pozarządowe. Przykładem mogą być różne formy oświaty dla rolników – np. doradztwo, kursy nt. mikro-przedsiębiorstw, kursy z zakresu przechodzenia na działalność pozarolniczą – organizowane w gminach, czy inicjatywy zmierzające do poprawy jakości społeczeństwa obywatelskiego realizowane przez organizacje

pozarządowe – np. projekty obywatelskie inicjowane przez stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”, „Akademia Sołtysów”.

c) działania realizowane w celu poprawy jakości edukacji:

Są to wszystkie te inicjatywy, które zmierzają do poprawy jakości nauczania w szkołach i innych placówkach edukacyjnych. Np. urozmaicenie form kształcenia, poprawa metodyki i organizacji nauczania, zmiany w konkretnych dziedzinach – przedmiotach ścisłych, edukacji regionalnej, wychowaniu fizycznym i innych. Ważną inicjatywą jest też zwiększenie liczby pozaszkolnych kółek zainteresowań.

W poszczególnych gminach realizowane są działania z każdej z wymienionych grup. W wielu przypadkach jasno określony jest podmiot odpowiedzialny za realizację zadania, czasem jednak do zadania nie jest „przypisana” odpowiedzialna za nie jednostka. Należy zauważyć, że w tych lokalnych planach edukacja jest tak samo eksponowana jak w dokumentach państwowych czy wojewódzkich. Autorzy „strategii” przyznają działaniom edukacyjno-kulturalnym ważne miejsce w rozwoju gmin. Edukacja spada jednak na dalszy plan w fazie realizacji. Wtedy ważniejsze stają się działania o charakterze gospodarczym, ekonomicznym, poprawa infrastruktury. Wtedy właśnie plany rozwoju mogą się stać przydatne dla liderów. Realizując działanie edukacyjno-kulturalne w celu otrzymania wsparcia mogą się oni powoływać na obowiązującą w gminie „strategię”. Jednak aby takie sytuacje stały się powszechne potrzeba by dokumenty tego typu były znane w społecznościach lokalnych.

5. Realizacja planów edukacyjnych na terenie badanych gmin

Zadania edukacyjne w gminie Czchów opisane są w postaci „kart zadań”. Są one powiązane z różnymi priorytetami. W ramach *tworzenia warunków dla rozwoju rolnictwa, leśnictwa agrobiznesu* (działanie 1.3) realizuje się na przykład: *Wypracowanie i wdrożenie systemu usług informacyjnych oraz doradczo-szkoleniowych ułatwiających rolnikom sprawne funkcjonowanie na Wspólnym Rynku Unii Europejskiej* (zadanie 1.3.1). W ramach *rozbudowy infrastruktury sanitacyjnej* (działanie 2.3) ma miejsce *Edukacja młodzieży i dorosłych z zakresu ochrony środowiska* (zadanie 2.3.5). Rozwoju edukacji dotyczą wszystkie zadania

wynikające z działania 3.1 – *Rozwój oświaty i sportu – dzieci, młodzież, dorośli*. Dotyczą one głównie rozbudowy i remontu budynków szkolnych wraz z salami gimnastycznymi oraz doposażenia szkół i przedszkoli. Ważnym zadaniem w ramach tego działania jest też: *Wdrażanie programów edukacyjnych uwzględniających standardy nowoczesnego kształcenia* (zadanie 3.1.7) oraz *organizowanie pozaszkolnych przedsięwzięć edukacyjnych mających na celu aktywizację zawodową mieszkańców gminy* (zadanie 3.1.10). *Sukcesywne doposażenie zasobów bibliotecznych* jest zadaniem wynikającym z działania 3.2 – *Rozwój działalności kulturalnej*. W ramach tego działania jest też realizowane: *Uzupełnianie i unowocześnianie sprzętu informatycznego w szkołach, bibliotekach, domach kultury, Urzędzie Miejskim* (zadanie 3.2.2). Z edukacją wiąże się też działania 3.4 – *Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i demokracji lokalnej*.

Bardzo dokładnie opisane są zadania edukacyjne w planie rozwoju gminy Chełmiec. Każde zadanie jest tam uzasadnione. Czytamy m.in. *Znaczenie edukacji powszechnie dostępnej i najwyższej jakości jest bezdyskusyjne. Słabymi stronami polityki edukacji na terenie Gminy jest słabo rozwinięty system przedszkolny oraz kształcenia dorosłych. Mocno odczuwane są również braki infrastrukturalne, szczególnie w dziedzinie sportowo - rekreacyjnej, muszą być one rozwiązane priorytetowo. W gminnym systemie kształcenia uczestniczą dzieci i młodzież nabywając oprócz wiedzy także praktyczne umiejętności. Edukacja sprzyja również kształtowaniu niezbędnych postaw do życia w społeczności lokalnej. Efektywna edukacja, jak to zresztą podkreśla przyjęta przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Strategia Rozwoju Sportu na lata 2007 - 2013, jest kluczowym warunkiem rozwoju społeczeństwa. Taka właśnie efektywna i o wysokiej sprawności edukacja jest także drogą do podnoszenia jakości życia, tak w wymiarze indywidualnym jak i społecznym [...].¹⁹⁴ Cele główne, wynikające z nadrzędnego celu strategicznego – poprawy jakości życia mieszkańców, przy których realizacji niezbędna jest edukacja to:*

- ochrona zdrowia;
- podnoszenie kwalifikacji zawodowych i zapewnienie wykształcenie mieszkańców;
- zachowanie dziedzictwa i tożsamości kulturowej mieszkańców;
- bezpieczeństwo publiczne mieszkańców;
- zachowanie naturalnych walorów środowiska przyrodniczego;
- stworzenie warunków przedsiębiorczości i aktywności zawodowej mieszkańców;
- rozwój pozarolniczych źródeł dochodu;

¹⁹⁴ *Strategia rozwoju gminy Chełmiec do roku 2013*; s. 70

- rozwój funkcji rekreacyjno-turystycznej gminy;
- zagospodarowanie odpadów stałych.

Wśród zadań edukacyjnych realizowane są te związane z poprawą infrastruktury, np. *Zorganizowanie ośrodka informacji i promowania usług agroturystycznych z wykorzystaniem osobliwości turystycznych i kulturowych gminy i regionu*. Ponadto w strategii uwzględniona jest każda szkoła z podziałem na zadania inwestycyjne i edukacyjno-rozwojowe. Oprócz tego podejmowane są też inne działania edukacyjne, takie jak:

- *Ekspozowanie regionalnych i lokalnych wartości kulturowych w obrębie gminy i na zewnątrz poprzez organizowanie imprez o charakterze regionalnym i organizowanie spotkań z twórcami kultury wywodzącymi się z terenu gminy.*
- *Edukacja mieszkańców w temacie przeciwdziałania alkoholizmowi, ograniczenie punktów sprzedaży alkoholu i kontrolowanie sprzedaży alkoholu przez policję, straż, mieszkańców.*
- *Propagowanie ekologicznego rolnictwa poprzez edukację, pozytywne przykłady oraz wdrożenie systemu zachęt i wsparcia dla gospodarstw rolnych stosujących naturalne metody uprawy ziemi i hodowli zwierząt, produkujące zdrową żywność.*
- *Pomoc dla młodzieży z rodzin niezamożnych podejmującej studia, poprzez ulgi dla firm fundujących stypendia (pod warunkiem, że absolwent wróci do gminy), pomoc dla fundacji pomocy stypendialnej.*
- *Szkolenie rolników i gospodyń wiejskich w zakresie obsługi turystów.*
- *Rozwój powszechnej edukacji w zakresie przedsiębiorczości na rzecz turystów i podróżnych, doskonalenie zawodowe kadr turystycznych i dla turystyki, szczególnie w zakresie zarządzania, prawa, marketingu, kultury obsługi klienta, usług hotelarskich oraz promocji i informacji turystycznej.*
- *Wychowawcze oddziaływanie na dorosłych przez działania informacyjne i pozytywne przykłady.*

Spośród zadań opisanych w planie rozwoju gminy Grudek nad Dunajcem, autor wyodrębnił te, które związane są z edukacją. Są to dwie większe inicjatywy:

- akcja informacyjno edukacyjna dotycząca gospodarki odpadami;
- poprawa stanu środowiska kulturowego.

W ramach drugiego działania planuje się:

- zwiększyć dotację z rady gminy na działalność kulturalną z uwzględnieniem bazy materialnej;
- zwiększyć ilość kół zainteresowań głównie dla dzieci i młodzieży;
- zadbać z większą troską o zabytki i ich zagospodarowanie;
- zaprojektować na lata najbliższe utworzenie biblioteki w Przydonicy;
- dążyć do wyznaczenia na terenie i wybudowania amfiteatru na imprezy plenerowe w centrum gminy;
- dokonać inwentaryzacji twórców ludowych na terenie gminy;
- inicjować lokalne działania artystyczne zmierzające do pozyskiwania nowych działaczy kultury;
- organizować plenery malarskie dla artystów plastyków z wykorzystaniem istniejących walorów krajobrazowych i zabytków historycznych;
- dbać o jak najszerszą promocję gminy i jej niespotykanych zasobów krajobrazowo – kulturowych.

Bardzo ważne odniesienie do edukacji znajduje się w strategii gminy Łososina Dolna: *Mieszkańcom oraz turystom należy zapewnić warunki do życia i wypoczynku w czystym środowisku, w którym będą zaspakajane na odpowiednim poziomie potrzeby materialne, oświatowe, kulturalne i zdrowotne [...].*¹⁹⁵ Są też informacje o planowanych remontach szkół oraz o budowie Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Łososinie Dolnej. W rozdziale dotyczącym wybranych problemów w gminie jest wskazanie na kształcenie z zakresu organizacji i rozwoju agroturystyki oraz ekonomiczno-prawne umożliwiające zakładanie przez mieszkańców gminy działalności gospodarczej.

Aby zbadać sposoby i skuteczność realizacji omówionych strategii i planów rozwoju – zwłaszcza działań związanych z edukacją – autor przeprowadził obserwacje inicjatyw edukacyjnych na terenie poszczególnych wsi oraz wywiady z mieszkańcami i przedstawicielami władz lokalnych. Pozwoliło to porównać jak realizowane są edukacyjne założenia poszczególnych strategii rozwoju.

Jednym z wyodrębnionych zadań w strategiach gmin jest informowanie i edukowanie w sprawie gospodarki odpadami. *Segregacja nie jest wymagana, chociaż jak się segreguje to jest taniej [...] Jest poprawa bo wprowadzono segregację śmieci, ale uważam że to pomysł nie do końca dopracowany [...] Edukacja dla mieszkańców była bardzo słaba.*

¹⁹⁵ *Strategia rozwoju gminy Łososina Dolna*

Spotkania były w niekorzystnych terminach a władze gminy nie potrafiły odpowiedzieć na pytania. Informacja powinna być wcześniej. Nie było żadnego przyuczenia mieszkańców [...]

Te wypowiedzi obrazują stan gospodarowania odpadami. Taką sytuację potwierdził autor podczas obserwacji prowadzonych na terenie gminy Gródek nad Dunajcem. Wcześniej na terenie gminy rozlokowane były duże, kolorowe kontenery na śmieci. Nie stosowano jednak segregacji. Aby ludzie zaczęli segregować śmieci zlikwidowano kontenery i wprowadzono kolorowe worki. Jest to próba „ekonomicznej” motywacji. Opłata za worek czarny, w którym można oddawać nie segregowane śmieci wynosi 5 zł, worki kolorowe na śmieci posegregowane kosztują 0,5 zł. Takie motywowanie mieszkańców powoli odnosi sukces. Autor zwrócił jednak uwagę na zbyt małą ilość konkretnych zabiegów edukacyjnych, które uzmysłowiłyby mieszkańcom jak ważne jest segregowanie śmieci. Dokumentacja fotograficzna pokazuje jak ważnym problemem wciąż pozostaje kwestia zaśmieconych rowów, brzegów rzek i lasów. Jednym z widocznych elementów akcji informacyjnej są nowe tablice z zakazem wywozu odpadów do lasów i przy brzegach jeziora i rzeki. Rozpoczęto też przystosowywanie najbardziej zanieczyszczonych miejsc pod założenie kamer monitorujących teren.

W każdym z planów rozwoju można znaleźć także zadania dotyczące kultury. W szczególności chodzi zwykle o zwiększenie dotacji z rady gminy na działalność kulturalną z uwzględnieniem bazy materialnej. W tej dziedzinie istnieje bardzo duże zróżnicowanie w poszczególnych gminach. W każdej gminie zadania dotyczące kultury realizują gminne ośrodki kultury wraz z filiami – wiejskimi domami kultury. Wiele z działań podejmowanych przez te placówki przyczynia się do realizacji celów zawartych w dokumentach planistycznych. Zadania w dziedzinie kultury dotyczą np. zwiększenia ilości kół zainteresowań głównie dla dzieci i młodzieży. W każdej z gmin autor zaobserwował zapoczątkowanie nowych aktywności – np. zespołu regionalnego w Rożnowie czy szkółek muzykowania w gminie Chełmiec. Bardzo prężnie rozwija się też działalność orkiestr dętych, coraz częściej dotowanych przez gminne ośrodki kultury. W gminie Gródek nad Dunajcem przeprowadzono też wstępny nabór do pierwszej samorządowej szkoły muzycznej I stopnia. Z budżetów gminnych dotowane są też działania sportowe – w ostatnich latach powstało kilka nowych klubów sportowych, zorganizowano kilka boisk, wybudowano hale sportowe. Widoczny jest wzrost aktywności sportowej u dzieci i młodzieży a także dorosłych.

Ze środowiskiem kulturalnym wiąże się dbałość o zabytki. To kolejne zadanie strategiczne zawarte m.in. w planach gmin Gródek n/Dunajcem. Przy zabytkach ustawiono tablice informacyjne. Na zamku „dolnym” w Rożnowie zabezpieczono też miejsca mogące

stanowić zagrożenie - wstawiono kratę, tak aby nie dało się wejść do ruin. Rozpoczęto też przygotowania do badań archeologicznych na terenie zamku „dolnego”.

Kolejnym ważnym dla rozwoju kultury jest rozwój czytelnictwa. Dane statystyczne wskazują, że liczba czytelników bibliotek wzrasta.¹⁹⁶ Obserwacja bibliotek – zwłaszcza w Czchowie i Chełmcu – udowodniła w jak ciekawy sposób może być prowadzona edukacja czytelnicza. Bardzo ważną inicjatywą było m.in. utworzenie kącika książek związanych z regionem. Można tam znaleźć zarówno prace licencjackie i magisterskie dotyczące gminy jak i wiele książek naukowych, popularno-naukowych, przewodników, literatury beletrystycznej i innych publikacji odnoszących się do regionu.

Działania edukacyjno-kulturalne dotyczą także promocji twórców ludowych. Informacja na ich temat zamieszczane są w lokalnej prasie, na stronach internetowych. W gminie Chełmiec w ramach działań świetlic i domów kultury odbywają się zajęcia związane z rękodziełem. Z tym zadaniami wiąże się też *inicjowanie lokalnych działań artystycznych zmierzających do pozyskiwania nowych działaczy kultury*. W każdej gminie duży nacisk kładziony jest na coroczne wakacyjne festyny. Każda z czterech badanych gmin ma swoje „wizytówki”. Dni Jeziora Rożnowskiego, Dni Czchowa, Baszta Jazz Festiwal Święto Kwitnących Sadów, Urodziny Gminy Chełmiec, Fasolowe Żniwa – to tylko kilka najpopularniejszych. Osobnym działaniem jest organizacja plenerów malarskich dla artystów plastyków. Kilka takich plenerów było organizowanych na terenie gminy Gródek n/Dunajcem. Można było zauważyć artystów – w tym niepełnosprawnych – malujących piękne krajobrazy jeziora Rożnowskiego. W każdej z gmin są też organizowane specjalne spotkania (zwykle noworoczne) z osobami zaangażowanymi w działalność kulturalną.

Ostatnie zadanie o charakterze edukacyjnym wiąże się z dbałością o jak najszerszą promocję gmin i ich zasobów krajobrazowo – kulturowych. Postęp w promocji gminy zauważa większość mieszkańców. Potwierdziły to dane uzyskane podczas badań. Informacje o gminach dostępne są w sieci Internet. Publikowanych jest wiele folderów dotyczących regionu. Przedstawiciele gminy wyjeżdżają na targi regionalne promując region Jeziora Rożnowskiego. Publikowane są ciekawe pozycje książkowe.

Analiza poszczególnych zadań, ich wyniki obserwowane w rzeczywistości oraz rozmowy z mieszkańcami pokazują jak bardzo poprawia się wizerunek wsi i całych gmin. Powoli, wraz z poprawą infrastruktury zmieniają się też społeczności lokalne. Mieszkańcy

¹⁹⁶ obrazuje to wykres nr 26

zaczynają doceniać to co się dzieje, sami zaczynają podejmować inicjatywę.
W większości przypadków jest to właśnie zasługa edukacji.

Rozdział VIII

Charakterystyka wybranych działań promujących edukację wspierającą rozwój regionalny środowisk wiejskich

1. Programy pomocowe na rzecz rozwoju środowisk wiejskich

Art. 158 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską mówi: *W celu wspierania harmonijnego rozwoju całej Wspólnoty rozwija ona i prowadzi działania służące wzmocnieniu jej spójności gospodarczej i społecznej. W szczególności Wspólnota zmierza do zmniejszenia dysproporcji w poziomach rozwoju różnych regionów oraz zacofania regionów lub wysp najmniej uprzywilejowanych, w tym obszarów wiejskich.*¹⁹⁷ Celem polityki Unii Europejskiej jest więc harmonijny rozwój, wzmocnienie spójności gospodarczej i społecznej, zmniejszenie dysproporcji w poziomie rozwoju regionów, m.in. z uwzględnieniem obszarów wiejskich. Andrzej F. Bocian pisze: *Prawdopodobnie tam [w Unii Europejskiej] należy szukać źródeł regionalizacji, która jest związana z dążeniem do mobilizacji społeczności lokalnej na rzecz rozwoju kraju za pośrednictwem działania na rzecz najbliższego otoczenia, na rzecz własnego regionu [...]*¹⁹⁸ Głównym narzędziem UE, mającym pomóc w realizacji jej założeń są różnego rodzaju środki pomocowe. Pośród tych środków wiele skierowanych było i jest głównie na wieś.

Spośród środków skierowanych do Polski – w tym głównie na tereny wiejski – jeszcze przed jej przystąpieniem do UE należy zwrócić uwagę na Special Accession Program for Agricultural and Rural Development (SAPARD). Był to – zakończony w 2006 roku – unijny program finansowego wspierania projektów, których celem było dostosowanie rolnictwa do gospodarki rynkowej w krajach oczekujących na akcesję do Unii. SAPARD stymulował lokalny rozwój terenów wiejskich. Dzięki finansowemu wsparciu dużej poprawie uległa m.in. infrastruktura. W ramach tego programu Agencja Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa podpisała 24431 umów na kwotę około 4,5 mld złotych.

Inne istotne dla rozwoju wsi były fundusze pochodzące z programu Pre-Accession Structural Instrument (ISPA) oraz fundusze Phare.

¹⁹⁷ Dz. U. UE. C 321 E/118 z 29.12.2006; art. 158

¹⁹⁸ *Rozwój regionalny a procesy globalizacji*; F. A. Bocian (red.); Białystok 2004; s. 5

Całość środków kierowanych z UE do naszego kraju po przystąpieniu do wspólnoty można podzielić na Fundusze Strukturalne i Fundusz Spójności. Są one kierowane do beneficjentów na każdym poziomie administracyjnym, dotyczą też wielu dziedzin – rozwój infrastruktury, szkolnictwo, turystyka, gospodarka. Na poziomie wspólnoty zarządzanie funduszami związane jest z polityką spójności i polityką strukturalną. W latach 2000 – 2006 rozwój regionalny w Europie wspierany był przez 4 Fundusze Strukturalne oraz Programy Operacyjne. Przyznawania funduszy dla regionów w Polsce i Europie realizowane było wg zasad:

- koncentracji: środki przeznacza się w pierwszej kolejności do dla obszarów w najtrudniejszej sytuacji;
- partnerstwa: współpraca wertykalna (układ europejski, krajowy, regionalny i lokalny) oraz współpraca horyzontalna (układ gospodarczy i społeczny);
- programowania: organizowanie, podejmowanie decyzji i pozostałe działania związane z finansowaniem odbywają się w ściśle określonych etapach;
- koordynacji: następuje poprzez odpowiednie dokumenty, monitoring i ocenę pomocy;
- dodatkowości: środki europejski uzupełniają a nie zastępują finansowanie krajowe;
- zgodności: działania finansowane z pieniędzy UE muszą być zgodne z jej założeniami.

4 realizowane w UE Fundusze Strukturalne to:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego EFRR;
- Europejski Fundusz Socjalny EFS;
- Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnych EFOiGR;
- Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa FIOR.

Osobno funkcjonowały: Fundusz Spójności CF, Europejski Bank Inwestycyjny EIB oraz fundusze związane ze Wspólną Polityką Rolną. Z każdego z wymienionych funduszy mieszkańcy wsi pozyskiwali środki na rozwój ich regionu. Dokument określający możliwości korzystania z funduszy strukturalnych to Podstawy Wsparcia Wspólnoty (PWW). PWW w Polsce były wdrażana za pomocą pięciu sektorowych programów operacyjnych (SPO). Dodatkowo funkcjonował też Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR).

Najbardziej związanym z edukacją był EFS. Z tego funduszu sfinansowano m.in. duży projekt w gminach objętych badaniem – „Moja ojczyzna tam gdzie moja szkoła”. Głównym

celem, dla którego został powołany ten fundusz był rozwój społeczeństwa w UE. EFS został utworzony w 1957 roku. Zapewnia pomoc w 5 kluczowych dziedzinach:

- Zwiększanie zdolności adaptacyjnych pracowników i przedsiębiorstw;
- Zwiększanie dostępu do zatrudnienia i uczestnictwa w rynku pracy;
- Zwiększanie integracji społecznej przez zwalczanie dyskryminacji i ułatwianie dostępu do rynku pracy dla osób w niekorzystnej sytuacji;
- Wspieranie partnerstw na rzecz reform w obszarze zatrudnienia i integracji;
- Zwiększanie i poprawa inwestycji w kapitał ludzki, w szczególności poprzez poprawę systemów edukacyjnych i szkoleniowych.

Dodatkowo EFS wspiera:

- Wzmoczone inicjatywy w celu zwiększania i poprawy inwestycji w kapitał ludzki, w szczególności poprzez poprawę systemów edukacyjnych i szkoleniowych;
- Działania zmierzające do wzmacniania zdolności instytucjonalnej i skuteczności administracji publicznej na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

Wielkość pomocy oferowanej dla poszczególnych regionów była uzależniana od wielkości PKB na mieszkańca danego regionu. W latach 2004 – 2006 z EFS współfinansowane były: Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich, Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL oraz Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego.

Tabela 30: EFS w latach 2004 - 2006, strona internetowa Funduszy Strukturalnych UE dla firm

Środki EFS zakontraktowane i wydatkowane w latach 2004-2006 w Polsce (na dzień 31.03.2006)	Środki zakontraktowane (jako % alokacji dla Polski)	Środki faktycznie wydatkowane (jako % alokacji dla Polski)
Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich	75%	15,5%
Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL	91%	5,7%
Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego	75%	13%

EFOiGR to kolejny fundusz mający wpływ na rozwój obszarów wiejskich. Jego szczegółowe obszary wsparcia to:

- poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-spożywczej;

- zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Przez zrównoważony rozwój obszarów wiejskich rozumie się tutaj:

- podnoszenie jakości życia i różnicowania działalności gospodarczej w obszarach wiejskich;
- ułatwianie startu młodym rolnikom;
- poszerzanie zakresu produktów i usług dostępnych dla mieszkańców wsi;
- odbudowa i rozwój wsi, ochrona i zachowanie dziedzictwa wsi;
- zachęcanie do prowadzenia działalności związanej z turystyką i rzemiosłem.

W omawianym okresie programowania ze środków EFOiGR finansowany był Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacji i Modernizacji Sektora Żywnościowego.

Kolejny fundusz - EFRR funkcjonuje od 1975 roku. Celem funduszu jest zmniejszenie dysproporcji pomiędzy regionami UE. Sprzyja temu przyspieszenie rozwoju najmniej uprzywilejowanych regionów – m.in. obszarów wiejskich, finansowanie współpracy pomiędzy regionami – także transgranicznej i ponadnarodowej oraz wspieranie okolic miejskich i miast dotkniętych kryzysem. Dla środowisk wiejskich szczególnie ważne jest wspieranie inicjatyw lokalnych, rozwoju infrastruktury oraz małych przedsiębiorstw. EFRR nieustannie przyczynia się do szeroko rozumianej poprawy jakości życia. Alokacja tego funduszu dla Polski w latach 2004 – 2006 wyniosła 5,1 mld EUR. Szczegóły przedstawia poniższa tabela:

Tabela 31: EFRR w latach 2004 - 2006, strona internetowa Funduszy Strukturalnych UE dla firm

Środki EFRR zakontraktowane i wydatkowane w latach 2004-2006 w Polsce (na dzień 31.03.2006)	Środki zakontraktowane (jako % alokacji dla Polski)	Środki faktycznie wydatkowane (jako % alokacji dla Polski)
Sektorowy Program Operacyjny Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw	58%	5,4%
Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego	75%	13%
Sektorowy Program Operacyjny Transport (stan na dzień 30.06.2006)	70%	11,7%
INTERREG III	45,5%	1,4%

Fundusz Spójności nie zaliczany jest do strukturalnych. Jego celem jest zmniejszenie gospodarczych i społecznych różnic pomiędzy krajami wstępującymi do UE. Fundusz ten ma też służyć gospodarczej równowadze po wprowadzeniu poszczególnych państwo do unii gospodarczo-walutowej. Polska korzysta z Funduszu Spójności od 1 maja 2004 roku.

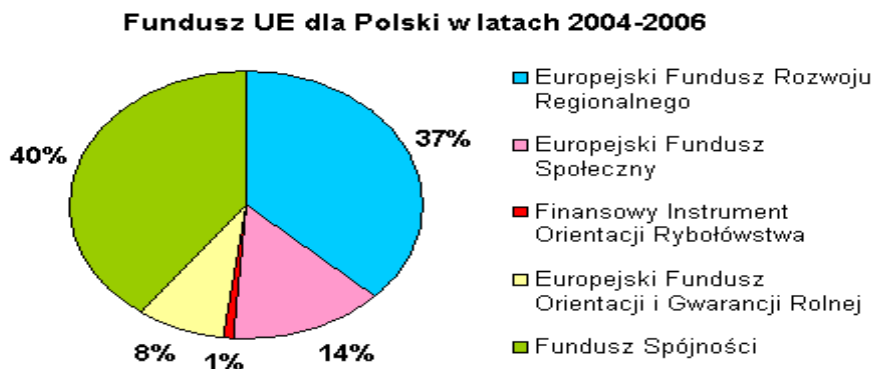
Z funduszu realizowane były przedsięwzięcia z zakresu infrastruktury transportowej oraz ochrony środowiska.

Łącznie całość funduszy strukturalnych w okresie 2004 – 2006 razem z Funduszem Spójności wyniosła około 14 milionów EUR. Szczegóły przedstawia tabela:

Tabela 32: Fundusze strukturalne w latach 2004 – 2006, strona internetowa Funduszy Strukturalnych UE dla firm

Lp.	Fundusze Unii Europejskiej	2004-2006 (w mln euro)	Średniorocznie w latach 2004-2006 (w mln euro)
1	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	5 100	1 700
2	Europejski Fundusz Społeczny	2 000	667
3	Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej	1 055	352
4	Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa	200	67
5	Fundusz Spójności	5 600	1 867
6	RAZEM	13 955	4 652

Na stronach www.dotacjeue.org.pl znajduje się też wykres obrazujący wykorzystanie środków EFS w latach 2004 – 2006.

Rysunek 34: Fundusze UE dla Polski w latach 2004 - 2006, strona internetowa Funduszy Strukturalnych UE dla firm¹⁹⁹

Zmiany w finansowaniu nastąpiły w kolejnym okresie programowania 2007 – 2013. W tym czasie, po rozszerzeniu wspólnoty, szczególnego znaczenia nabrała też polityka spójności. Przyjęła on następujące cele: konwergencja, konkurencyjność i zatrudnienie

¹⁹⁹ <http://www.dotacjeue.org.pl/default.aspx?docId=8712>; dane na dzień 15.02.2009

w regionach oraz Europejska Współpraca Terytorialna. Na lata 2007 – 2013 pozostawione zostały tylko dwa Fundusze Strukturalne:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- Europejski Fundusz Społeczny

Nadal funkcjonować będzie Europejski Fundusz Spójności. Alokacja dla Polski jest 4 razy większa niż podczas wcześniejszego okresu finansowania i wynosi około 55 mld EUR. W nowym okresie finansowania zrezygnowano też z inicjatyw wspólnotowych.

W ramach EFS w Polsce realizowany jest Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Na lata 2007 – 2013 nasz kraj otrzymał największą alokację środków spośród wszystkich państw członkowskich. Przyjęto następujące priorytety:

Priorytet 1: Zatrudnienie i integracja społeczna.

Priorytet 2: Poprawa potencjału adaptacyjnego pracowników i przedsiębiorstw oraz poprawa stanu zdrowia osób pracujących.

Priorytet 3: Wysoka jakość systemu oświaty.

Priorytet 4: Szkolnictwo wyższe i nauka.

Priorytet 5: Dobre rządzenie.

Priorytet 6: Rynek pracy otwarty dla wszystkich.

Priorytet 7: Promocja integracji społecznej.

Priorytet 8: Regionalne kadry gospodarki.

Priorytet 9: Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach.

Priorytet 10: Pomoc dla wszystkich instytucji zaangażowanych w zarządzanie i wdrażanie EFS.

Tak przedstawia się plan finansowy PO Kapitał Ludzki na lata 2007 – 2013.

Tabela 33: plan finansowy na lata 2007 - 2013 (w EUR), strona internetowa Europejskiego Funduszu Społecznego

Lp.	Oś priorytetowa	Finansowanie wspólnotowe	Partner krajowy	Całkowite finansowanie
1	Zatrudnienie i integracja społeczna	430 260 954 zł	75 928 404 zł	506 189 358 zł
2	Poprawa potencjału adaptacyjnego pracowników i przedsiębiorstw oraz poprawa stanu zdrowia osób pracujących	661 310 120 zł	116 701 786 zł	778 011 906 zł
3	Wysoka jakość systemu oświaty	855 300 828 zł	150 935 440 zł	1 006 236 268 zł
4	Szkolnictwo wyższe i nauka	816 311 813 zł	144 055 026 zł	960 366 839 zł
5	Dobre rządzenie	519 225 980 zł	91 628 114 zł	610 854 094 zł
6	Rynek pracy otwarty dla wszystkich	1 918 389 821 zł	338 539 380 zł	2 256 929 201 zł
7	Promocja integracji społecznej	1 319 970 145 zł	232 935 908 zł	1 552 906 053 zł

8	Regionalne kadry gospodarki	1 350 207 670 zł	238 271 942 zł	1 588 479 612 zł
9	Rozwój umiejętności i kompetencji w regionach	1 447 911 629 zł	255 513 817 zł	1 703 425 446 zł
10	Pomoc techniczna	388 287 040 zł	68 521 242 zł	456 808 282 zł
11	RAZEM	9 707 176 000 zł	1 713 031 059 zł	11 420 207 059 zł

PO Kapitał Ludzki to kolejna szansa dla polskich regionów – w tym także dla środowisk wiejskich – na szeroko rozumiany rozwój lokalny i regionalny. Jednak nie wystarczy sam fundusz. Sposób jego wykorzystania zależy od samorządów lokalny i innych podmiotów podejmujących się aplikowania o wsparcie. Badania na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego wykazały, że organizatorzy działań edukacyjnych wykorzystują opisywany fundusz. Przykładem może być projekt gminy Czchów „Jesteśmy najlepsi”, czy projekt Ośrodka Pomocy Społecznej z Łososiny Dolnej „Reaktywacja” skierowany do bezrobotnych z tej gminy.

Kolejny oprócz EFS funduszem jest EFRR. W nowym okresie finansowania Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego współfinansuje następujące programy:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko;
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka;
- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej;
- Program Operacyjny Europejskiej Współpracy Terytorialnej;
- Program Operacyjny Pomoc Techniczna;
- 16 Regionalnych Programów Operacyjnych..

Duże znaczenie w rozwoju jakości szkolnictwa na wsi miał funkcjonujący w latach 2000 – 2005 Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich PAOW. Celem jednego z komponentów programu (B2) była poprawa warunków i poziomu nauczania w szkołach zlokalizowanych na terenach wiejskich objętych najwyższym bezrobociem oraz nabycie umiejętności kształcenia ustawicznego.

Celem całego programu był szeroko rozumiany rozwój obszarów wiejskich. Dążono do tego poprzez możliwości pozarolniczego zatrudnienia na obszarach wiejskich, decentralizację administracji publicznej, budowanie potencjału instytucjonalnego. Łącznie ze środkami z budżetu państwa oraz środkami własnymi samorządów i innych beneficjentów, wartość środków wyniosła ponad 260 mln EUR. Program obejmował pięć komponentów:

- A: Mikropożyczki;
- B: Aktywizacja zasobów ludzkich;

- B1: Przekwalifikowanie siły roboczej
- B2: Edukacja
- B3: Budowanie potencjału instytucjonalnego administracji lokalnej i regionalnej
- C: Infrastruktura wiejska.

Dodatkowo utworzono też komponent D związany z zarządzaniem programem.²⁰⁰

Najważniejsze osiągnięcia tego programu w Polsce w zakresie edukacji to:

- remonty około 2000 szkół wiejskich, 287 świetlic szkolnych, zakup wyposażenia dla 748 świetlic szkolnych oraz 628 klas zerowych;
- zaopatrzenie szkół w oprogramowanie edukacyjne oraz materiały i pomoce dydaktyczne;
- przeszkolenie 8979 nauczycieli i dyrektorów szkół w ramach dydaktyki oraz 7716 osób w ramach informatyki;
- utworzenie portalu internetowego Centrum Zasobów Edukacyjnych www.scholaris.pl.

Program przyczynił się do powstania wielu nowych miejsc pracy, zatrudnienia bezrobotnych a przede wszystkim do poprawy zarządzania w samorządach lokalnych oraz nawiązaniu współpracy pomiędzy samorządami a innymi podmiotami. Dużą zasługą jest też rozwój sieci Internet na terenach wiejskich, także w badanych gminach.

Warto wspomnieć też o realizowanych we wcześniejszych latach Inicjatywach Wspólnotowych. Były to programy bezzwrotnej pomocy z Unii Europejskiej dla określonych środowisk i grup społecznych. W latach 2004 – 2006 w Polsce funkcjonowały następujące programy (niektóre z nich są kontynuowane w kolejnym okresie finansowania):

INTERREG III - zajmował się wzmacnianiem współpracy transgranicznej, międzyregionalnej i międzynarodowej. Inicjatywa ta jest finansowana z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Miał służyć głównie integracji całego terenu Unii Europejskiej. Jest kontynuacją wcześniejszej inicjatywy z lat 1994 – 1999. W nowym okresie programowania w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej realizowany będzie tylko jeden Program Operacyjny Współpracy Międzyregionalnej – INTERREG IV C. Swoim zasięgiem obejmie on całą UE wraz z Norwegią i Szwajcarią. Główny nacisk położony jest na promowanie innowacyjności i gospodarki opartej na wiedzy oraz ochronę środowiska i zapobieganie zagrożeniom.

²⁰⁰ Szczegółowe informacje na temat programu wraz z końcowymi raportami można znaleźć na stronie www.fapa.com.pl

EQUAL – dotyczył zwalczania dyskryminacji i nierówności na rynku pracy, działał na rzecz integracji społecznej i zawodowej imigrantów. W okresie 2000– 2006 była to nowa inicjatywa Komisji Europejskiej. Program zakończony został w grudniu 2008 roku, był finansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego. W jego ramach powstało wiele oryginalnych, innowacyjnych rozwiązań mających wpływ na rozwój lokalny poprzez tworzenie nowych miejsc pracy. Wiele z tych inicjatyw opartych jest na edukacji.

URBAN II – dotyczył rozwoju dużych miast. Pierwsza edycja inicjatywy dotyczyła miast liczących co najmniej 100 000 mieszkańców. Druga edycja liczących co najmniej 20 000 mieszkańców. Polska nie przystąpiła jednak do tej inicjatywy, kilka miast zostało natomiast włączonych do Europejskiej Sieci Wymiany Doświadczeń w ramach Programu URBACT.

LEADER + wspomagał wdrażanie nowoczesnych strategii rozwoju terenów wiejskich. To ważna inicjatywa w kontekście rozwoju obszarów wiejskich, jest ona kontynuacją inicjatywy z wcześniejszego okresu programowania. Fundusze z tej inicjatywy pochodziły z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej i mogły być przeznaczone na wspomaganie nowoczesnych strategii rozwoju, wsparcie dla międzynarodowych i międzyregionalnych projektów oraz na tworzenie sieci obszarów wiejskich UE. Aby móc skorzystać z pomocy LEADER + na terenach wiejskich tworzyły się „Lokalne Grupy Działania” – są to związki publicznych i prywatnych partnerów podejmujących działania zmierzające do rozwoju regionu. Doświadczenia zdobyte w realizacji projektów w ramach inicjatywy LEADER + będą mogły być wykorzystane w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2007 – 2013 (w ramach inicjatywy LEADER). W ramach tej inicjatywy na badanym terenie powstały dwie lokalne grupy działania – Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku” oraz Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Chełmiec.

Ważnym założeniem środków pomocowych jest ich wpływ na aktywizowanie środowisk. Promowane są więc takie projekty, dzięki którym w przyszłości stymulowane będą kolejne działania. Nie chodzi więc tylko o zaspokojenie potrzeb obywateli ale o zmianę mentalności społecznej – tak aby mieszkańcy słabo rozwiniętych terenów wiejskich przestali narzekać i czekać na kolejne środki skierowane do ich wsi na nową drogę czy chodnik ale by sami zaczęli inicjować pewne działania, szukać możliwości finansowania i aktywnie włączać się w rozwój regionu.

2. Zagraniczne inicjatywy edukacyjne na rzecz rozwoju regionalnego

Przedstawiciele krajów zachodnich często podkreślają jak długo trwają już procesy, dzięki którym osiągnęli sukces w rozwoju społecznym czy gospodarczym. Przedstawicielka samorządu lokalnego z Jönköping w Szwecji, omawiając działalność tamtejszych domów kultury, zaznaczyła, że obecny stan, którym mogą się pochwalić jest rezultatem 20 lat pracy – edukacji społecznej i animacji. Idea animacji kultury została zapoczątkowana we Francji w latach '40 XX wieku. Zwrócenie uwagi na regiony i ich progres jako podstawa rozwoju całego kraju i Europy to również praktyka zapoczątkowana na zachodzie. Polska powoli dochodzi dopiero do pewnych struktur, uczy się demokracji, uczy się obywatelstwa. Powinniśmy więc wziąć pod uwagę wieloletnie praktyki i próby dochodzenie do pewnych rozwiązań – także edukacyjnych. Przykłady różnych działań w innych krajach europejskich pokazują jak ważne jest czynienie ludzi odpowiedzialnymi za rozwój. W Portugalii, w regionie Vale Douro Norte – jednym z najsłabiej rozwiniętych regionów tego kraju – w ramach gospodarki społecznej zaczęto projektować sieci współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami. Sieci te, dzięki wykorzystaniu lokalnego potencjału i ułatwionym procedurom rozpoczęcia działalności umożliwiły różnego rodzaju działania biznesowe mieszkańcom regionu. Portugalscy przedstawiciele podczas konferencji „Ekonomia społeczna szansą dla obszarów wiejskich” zorganizowanej 13-14 marca 2008 r. W Katowicach, posługiwali się pojęciem „glokalizmu” – koncepcji, która zakłada powstawanie lokalnych firm ukierunkowanych globalnie.

W Gwadelupie – zamorskim departamencie Francji – gdzie wskaźnik bezrobocia wynosił 53% a wiele młodych ludzi opuszcza szkołę bez świadectwa ukończenia umożliwiono obywatelom realizowanie własnych projektów. Powstały specjalne spółdzielnie zajmujące się doksztalaniem przyszłych przedsiębiorców, dające ramy prawne, umożliwiające rozpoczęcie działalności gospodarczej. W spółdzielniach następowała też pewnego rodzaju synergia wiedzy i talentów w uzupełniających się wzajemnie usługach. Kolejnym etapem było powstanie specjalnych inkubatorów, gdzie potencjalni przedsiębiorcy mogli przetestować swoje projekty w realnej skali. Przekazywanie odpowiedzialności społecznościom lokalnym połączone z fachowym wsparciem i umożliwieniem startu to przykład uczenia się przez działanie. Takie podejście do rozwoju lokalnego umożliwia trwalsze efekty. Ludzie, którzy dochodzą do pewnych rozwiązań samodzielnie, rozwijają

swoje przedsiębiorstwo a tym samym region, bardziej szanują efekty swojej pracy niż w sytuacji, kiedy wszystko jest podane gotowe.

Innym przykładem jest tzw. „franczyza społeczna” (ang. *franchising*). Jej przykłady to sieć hoteli Le Mat we Włoszech, markety CAP w Niemczech czy sklep internetowy *Hideden Art* w Wielkiej Brytanii. Franczyza polega na użyczeniu marki oraz znaku firmowego za opłatą. W przypadku franczyzy społecznej nie są pobierane opłaty, dodatkowo lokalne firmy podpisujące społeczną umowę francyzową objęte zostają opieką, system szkoleń i pomocą. Nie jest to być może pomysł na zyskowny biznes ale na pewno pomysł, który może rozwinąć słabe gospodarczo tereny.

Dobrym pomysłem na rozwój regionu poprzez podnoszenie kompetencji ludzi młodych jest działalność szkoleniowa SALTO-YOUTH²⁰¹. Jest to sieć ośmiu *Resource Centres* czyli pewnego rodzaju centrów zasobów działające przy programie Młodzież w Działaniu (*Youth in Action*) zgodnie z europejskimi priorytetami. Nazwa pochodzi od pierwszych liter: *Support and Advanced Learning and Training Opportunities*. W tłumaczeniu na język polski będzie to: Pomoc (wsparcie) i Zaawansowane Możliwości Nauki i Szkolenia. Za każdy z priorytetów odpowiada jedno z *Resource Centre*:

- a) *The SALTO Cultural Diversity Resource Centre* – Centrum związane z różnorodnością kulturową, jego ważnym zadaniem jest promowanie dialogu międzykulturowego, szkolenia dla liderów pracujących w środowiskach wielokulturowych. Siedziba Centrum znajduje się w Wielkiej Brytanii.
- b) *The SALTO Eastern Europe and Caucasus Resource Centre* – to Centrum dla Europy Wschodniej i Kaukazu. Jego siedziba znajduje się w Polsce. Jego głównym zadaniem jest nawiązywanie współpracy pomiędzy organizacjami młodzieżowymi i organizowanie wizyt studyjnych m.in. w Armenii, Azerbejdżanie, Mołdawii, Białorusi, Ukrainie, Federacji Rosyjskiej.
- c) *The SALTO Euromed Resource Centre* – to Centrum dla krajów EuroMedu, czyli krajów śródziemnomorski. Centrum odpowiada z organizowanie współpracy i wizyty studyjne. Siedzibą jest Francja.
- d) *The SALTO Inclusion Resource Centre* – to Centrum odpowiadające za współpracę. *Everybody should be able to participate*. Siedziba Centrum mieści się w Niemczech. Ważne zadania w tym wymiarze to promowanie realizacji różnorodnych projektów młodzieżowych.

²⁰¹ źródło: <http://www.salto-youth.net/>; dane na dzień 14.12.2008

- e) *The SALTO Information Resource Centre* – zadaniem tego Centrum jest rozwijanie i ułatwianie komunikacji pomiędzy poszczególnymi centrami SALTO a narodowymi agencjami programu Młodzież w Działaniu i Komisją Europejską. Centrum posiada dwie siedziby, na Węgrzech i w Szwecji.
- f) *The SALTO Participation Resource Centre* – to Centrum dotyczące współpracy. Jego zadaniem jest dążenie do tego aby współpracy młodych ludzi w demokratycznym ustroju stawała się coraz lepsza. *Make Your Rights be Heard*. Siedziba Centrum jest w Niemczech.
- g) *The SALTO South East Europe Resource Centre* – to Centrum zajmujące się współpracą z Południowo-Wschodnią Europą. Siedziba znajduje się na Słowenii.
- h) *The SALTO Training and Cooperation Resource Centre* – to Centrum stanowi wsparcie dla Narodowych Agencji w realizowaniu projektów w ramach programu Młodzież w Działaniu. Siedziba Centrum znajduje się w Niemczech.

SALTO-YOUTH dysponuje różnymi narzędziami, dzięki którym realizuje swoje zadania. Najważniejsze z nich to:

- a) *European Training Calendar* – czyli europejski kalendarz szkoleń. Jest to narzędzie umieszczone w sieci, pomagające odnaleźć interesujące nas szkolenie, seminarium, czy wizytę studyjną. Informacje na ten temat można pozyskiwać samodzielnie, można też w Narodowej Agencji zaprenumerować specjalny *newsletter*, dzięki któremu na bieżąco będziemy informowani o inicjatywach SALTO. W kalendarzu znajdują się ponadto wszystkie niezbędne informacje o danym działaniu, dla kogo jest ono przeznaczone, jaki jest cel, jaka tematyka. Podane są też namiary na osoby odpowiedzialne za rekrutację w poszczególnych krajach.
- b) *Toolbox* – to kolejne narzędzie pozwalające na wyszukiwanie w sieci materiałów edukacyjnych. Będą to filmy, nagrania, publikacje, prezentacje, interaktywne ćwiczenia. Obecnie w serwisie znajduje się około 600 narzędzi a w lipcu 2007 roku liczba osób korzystających z serwisu osiągnęła 15000.
- c) *Trainers Online for Youth* – to internetowa wyszukiwarka trenerów
- d) *Evaluations Questionnaires* – to system pozwalający na monitorowanie i ewaluację szkoleń. W serwisie można znaleźć informacje o odbytych szkoleniach, można też skorzystać z gotowych narzędzi do oceny własnego szkolenia.
- e) *Commented Link List* – to lista ciekawych linków ułożona wg 13 różnych kategorii i priorytetów.

- f) *Newsletters* – to narzędzie umożliwiające otrzymywanie bieżących informacji dotyczących SALTO-YOUTH.

Aby móc w pełni korzystać z oferty SALTO-YOUTH należy się zarejestrować na portalu internetowym. Każdego miesiąca w różnych krajach Europy organizowane są szkolenia, seminaria i wizyty studyjne skierowane do młodych ludzi lub osób pracujących z młodzieżą. Przed każdym takim wydarzeniem odbywa się rekrutacja. Autor pracy kilkakrotnie wysyłał swoje aplikacje. Dzięki SALTO-YOUTH mógł uczestniczyć w tygodniowym seminarium w Szwecji na temat zaangażowania młodych ludzi i ich współpracy z samorządami na poziomie lokalnym – *Youth Influence at the Local Level*. Inne ciekawe propozycje to m.in. *Actor in the Shadow* – seminarium dla osób pracujących z młodzieżą dotyczące samorozwoju i pracy nad sobą; *TC Rural Youth* – kurs szkoleniowy dla osób pracujących z młodzieżą wiejską. Uczestnictwo w tego typu inicjatywach podnosi poziom pracowników młodzieżowych, liderów, animatorów. Większość działań organizowanych w ramach SALTO-YOUTH jest prowadzona w języku angielski co wiąże się również z poprawą posługiwania się tym językiem. Należy zatem promować tego typu uczestnictwo, informować i zachęcać aby jak najwięcej osób korzystało z tego typu inicjatyw. Rozwój liderów i osób pracujących z młodzieżą będzie miał duży wpływ na rozwój środowisk lokalnych i całego regionu.

Często mówi się, że podróże kształcą. W przypadku rozwoju regionalnego stwierdzenie to nabiera szczególnego znaczenia. Przebywanie w innych krajach, „podpatrywanie” stosowanych tam rozwiązań pozwoli nam na innowacyjne podejście do pracy we własnym kraju oraz na docenienie tego co u nas oryginalne. Konfrontacja naszych działań z pracą animatorów i liderów w innych krajach pozwoli nam na nieustanne podnoszenie jakości naszych działań. Również dzięki międzynarodowemu i międzykulturowemu kontekstowi rozwój regionalny będzie równoznaczny z rozwojem całej Europy.

3. „Dobre praktyki” w zakresie edukacyjnego wspierania rozwoju regionalnego środowisk wiejskich w Polsce

Tylko otwartość danego środowiska umożliwi mu pełny, zrównoważony rozwój. W Polsce zaobserwować można wiele lokalnych środowisk, które wypracowały znakomite metody pracy z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi. Funkcjonują ośrodki, które poprzez swoje działania przyczyniają się do rozwoju regionu. W tej części autor przedstawi „dobre praktyki”, które mógł poznać podczas zagranicznych, krajowych i lokalnych konferencji związanych treścią z rozwojem regionu oraz poprzez obserwacje dokonywane w różnych miejscach. Inicjatywy te pokazują, że środowiska lokalne mogą być aktywne a społeczeństwo obywatelskie to nie tylko utopia. Zdaniem autora, wiele z zaobserwowanych praktyk może być zastosowana na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego oraz w innych środowiskach wiejskich.

Dobre praktyki EQUAL;

Inicjatywa Wspólnotowa Equal to program realizowany od 2001 roku w 25 krajach Unii Europejskiej. Głównym celem Programu jest zwalczanie bezrobocia i promowanie wszelkich innowacyjnych form zwalczania dyskryminacji i nierówności na rynku pracy. W Polsce Equal objął następujące tematy²⁰²:

- a) Ułatwianie wchodzenia i powrotu na rynek pracy osobom mającym trudności z integracją lub reintegracją na rynku pracy, celem promowania rynku pracy otwartego dla wszystkich.
- b) Wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej (trzeciego sektora), a w szczególności usług na rzecz społeczności lokalnych oraz poprawa jakości miejsc pracy.
- c) Wspieranie zdolności przystosowawczych przedsiębiorstw i pracowników do zmian strukturalnych w gospodarce oraz wykorzystania technologii informacyjnych i innych nowych technologii.
- d) Godzenie życia rodzinnego i zawodowego oraz ponowna integracja kobiet i mężczyzn, którzy opuścili rynek pracy, poprzez wdrażanie bardziej elastycznych i efektywnych form organizacji pracy oraz działań towarzyszących.
- e) Pomoc w społecznej i zawodowej integracji osób ubiegających się o status uchodźcy.

²⁰² Strona internetowa Inicjatywy Wspólnotowej Equal <http://www.equal.org.pl/equal.php?lang=pl>; dane na dzień 11.03.2009

W ramach programu Equal zostało zorganizowanych wiele seminariów i konferencji mających na celu promowanie „dobrych praktyk”. Ciekawe pomysły pokazano też w przygotowanych publikacjach – *Katalog dobrych praktyk*²⁰³; *Kształcenie przez całe życie w zwiększaniu konkurencyjności przedsiębiorstw*²⁰⁴; *Nie jesteś sam*²⁰⁵; *Animatorzy, akompaniatorzy, partnerstwa, firmy i...*²⁰⁶; *Recepta na zmianę*²⁰⁷.

Jednym z przykładów, który jest dobrym pomysłem na to jak aktywizować społeczność lokalną, zmieniać mentalność ludzi i dawać im szanse na „normalne” życie jest inicjatywa Partnerstwa „Razem” polegająca na tworzeniu wiosek tematycznych. Wszystko zaczęło się od wsi Sierakowo, która stała się Hobbitonem. Jak twierdzą sami organizatorzy [...] *tworzenie wiosek tematycznych to eksperyment, przygoda, wspólne uczenie się. Jest to jeden ze sposobów na tworzenie miejsc pracy na wsi poprzez wykorzystanie siły kreatywności i wiedzy. Wioska tematyczna ma własny, niepowtarzalny pomysł na rozwój. Idea, przyświecająca wspólnym działaniom, pomaga gromadzić informacje, finanse oraz ludzi, którzy chcą tutaj realizować swoje pasje. Dzięki temu, wokół tematu rozwojowego, powstają nowe sposoby na życie i zarabianie.*²⁰⁸ Po Sierakowie do projektu zaczęły przystępować kolejne wioski województwa zachodniopomorskiego. W rezultacie utworzonych zostało 5 wiosek tematycznych:

- a) Iwęcino – Wioska Końca Świata;
- b) Dąbrowa – Wioska Zdrowego Życia;
- c) Podgórkki – Kraina bajek i Rowerów;
- d) Paproty – Wioska Labiryntów i Źródeł;
- e) Sierakowo – Wioska Hobbitów.

Wioska tematyczna zaczyna się od jednego konceptu, sposobu naprawy sytuacji wsi, a potem trzeba dalej wysilać głowę i rozwijać kolejne pomysły na nowe życie wsi. Nie jest to łatwe, wygrywają ci, którzy mają dość zapachu, żeby ciągle tworzyć i dość umiejętności, żeby

²⁰³ *Katalog dobrych praktyk Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL*; Publikacja Krajowych Sieci Tematycznych Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL; Warszawa 2008

²⁰⁴ *Kształcenie przez całe życie w zwiększaniu konkurencyjności przedsiębiorstw. Katalog dobrych praktyk*; Publikacja Krajowych Sieci Tematycznych Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL (temat F); Warszawa 2008

²⁰⁵ *Nie jesteś sam. Metody towarzyszenia beneficjentom w projektach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL*; Publikacja Krajowych Sieci Tematycznych Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL (temat A); Warszawa 2008

²⁰⁶ *Animatorzy, akompaniatorzy, partnerstwa, firmy i...Wzmacnianie krajowej gospodarki społecznej*; Publikacja Krajowych Sieci Tematycznych Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL (temat D); Warszawa 2008

²⁰⁷ *Recepta na zmianę. Katalog dobrych praktyk*; Publikacja Krajowych Sieci Tematycznych Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL (temat G); Warszawa 2008

²⁰⁸ ulotka nt. wiosek tematycznych, materiały własne z badań

działać razem [...].²⁰⁹ Każda ze wspomnianych wiosek znalazła sobie taki temat i wokół niego opracowała nowy sposób na pracę. W każdej z wiosek powstały nowe obiekty, wyremontowano miejsca takie jak kuźnię czy stare chaty. Wioski mają w swojej ofercie stałe imprezy odbywające się głównie w sezonie letnim, np. jarmark Hobbitów (sierpień), Raj Iwięcino (lipiec), Wiosna z bajką (czerwiec), Poszukiwanie kwiatu paproci (czerwiec), urodziny Bilba (wrzesień). Poza tym wioski oferują turystom wiele innych atrakcji na zamówienie – warsztaty edukacyjne, pokazy rękodzieła, gry terenowe dla dzieci i inne. We wsiach rozwinęła się też infrastruktura turystyczna, powstały miejsca noclegowe, stołówki, sklepiki z pamiątkami. Realizacja projektu spowodowała, że nagle do nikomu nie znanych wsi zaczęli przyjeżdżać turyści, grupy studyjne, wycieczki. W Polsce zaczęły też powstawać kolejne wioski tematyczne. Prezentacja wiosek wraz z kompletną ofertą znajduje się na stronie internetowej: www.wioskitematyczne.org.pl. Pomysł na takie zmiany na wsi to oryginalny sposób na rozwój regionalny właśnie przez edukację. Jak wskazują sami organizatorzy działanie polega na wspólnym uczeniu się, jest oparte na wiedzy. Wioski te są też przykładem tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego, na ich terenie powstały nowe organizacje pozarządowe, ludzie zaczęli ze sobą współpracować. Pomysł ten wart jest zobaczenia a jego elementy można próbować przenosić do kolejnych wsi w Polsce.

Dobre praktyki ekonomii społecznej: „Bałtów – gmina, którą ożywiły dinozaury”²¹⁰

Innym pomysłem na rozwój wsi jest zastosowanie inicjatyw ekonomii społecznej. Zasadą przyświecającą tej idei jest prymat działania na rzecz ludzi nad maksymalizacją zysku. Podmioty ekonomii społecznej często wykonują więc zadania, z których nie wywiązuje się państwo czy sektor prywatny. Podmioty te to poza fundacjami i stowarzyszeniami także: banki spółdzielcze, ubezpieczenie wzajemne, spółdzielnie, fundusze poręczeniowe, przedsiębiorstwa społeczne i socjalne, agencje rozwoju regionalnego.²¹¹ „Dobre praktyki” ekonomii społecznej prezentowane są na konferencjach oraz w publikacjach – katalogach dobrych praktyk. Przykładem działań w myśl ekonomii społecznej, które wykorzystać można w innych wsiach jest rozwój gminy Bałtów. *Pięć lat temu mieli zarośniętą rzekę, biedę, bezrobocie. Dziś bezrobocie jest minimalne, rzeką płyną tratwy z turystami, a o Parku Jurajskim słyszała cała Polska. Co roku przyjeżdża tu ponad 200 tysięcy turystów. Zapaleńcom z Bałtowa udało się umiejętnie połączyć działania społeczne z ekonomicznymi*

²⁰⁹ Ibidem

²¹⁰ Bieżące informacje o gminie Bałtów można znaleźć na stronie internetowej www.baltow.info

²¹¹ Por. strony internetowe www.ekonomiaspoleczna.pl; www.ngo.pl; dane na 05.01.2009

[...].²¹² Pomysł zrealizowany w gminie Bałtów zbliżony jest do idei wiosek tematycznych. W 2001 roku aktywni mieszkańcy sprzeciwiając się ekonomicznej i społecznej degradacji wsi założyli Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt”. Następnie stowarzyszenie rozpoczęło małymi krokami rozwijać region. Powstał spływ na rzece Kamiennej, stworzono park jurajski, uruchomiono stok narciarski, powstała społeczne przedsiębiorstwo zajmujące się obsługą ruchu turystycznego. *Gdy pierwsze tratwy płynęły Kamienną, ludzie czasem rzucali w nie z brzegu kamieniami. Nie zdawali sobie sprawy, że mogą żyć godnie tylko dzięki turystom. Dzisiaj nad wodą rozstawiają grille i przyjaźnie machają do płynących [...].*²¹³ Działania w gminie Bałtów są przykładem nie tylko społecznego ale i ekonomicznego sukcesu. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że zanim osiągnięto sukces gospodarczy, niezbędne było społeczne zaangażowanie aktywnych, współpracujących ze sobą mieszkańców. Następnie potrzebna była odpowiednia edukacja w celu nakłonienie lokalnej społeczności do działania. Dopiero wtedy możliwy był rozwój gospodarczy. Na pytanie, kto może realizować taki projekt znajdujemy odpowiedź w Atlasie Dobrych Praktyk: *Każda społeczność lokalna, która potrafi zidentyfikować walory sprawiające, że obiekt nadaje się na produkt turystyczny, a także pozyskać i zainspirować partnerów [...].*²¹⁴

Dobre praktyki w zakresie działań młodzieżowych - Program „Równać szanse”²¹⁵

Program „Równać szanse” jest doskonałym narzędziem do budowania społeczeństwa obywatelskiego. Inicjatywa ta jest obecna na terenie Polski od 2001, jej celem jest wspieranie działań wyrównujących szanse edukacyjne dzieci i młodzież z małych miast i wsi na terenie całego kraju. Poprzez finansowe i merytoryczne wspieranie inicjatyw lokalnych program dąży do:

- podniesienia jakości pracy z młodymi ludźmi w szkole i w warunkach pozaszkolnych;
- integracji środowisk lokalnych wokół edukacji;
- poprawy jakości nauczania;
- stworzenia sieci organizacji pozarządowych współpracujących z młodzieżą;
- aktywizacji młodych ludzi do działań na rzecz własnego środowiska lokalnego oraz rówieśników.

²¹² Atlas dobrych praktyk ekonomii społecznej. Bałtów – gmina, którą ożywiły dinozaury; Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych; Warszawa 2007; s.3

²¹³ Ibidem, s. 4

²¹⁴ Ibidem, s. 10

²¹⁵ Por. Strony internetowe www.rownacszanse.pl; www.pafw.pl; dane na dzień 14.01.2009

Wszystkie powyższe cele powinny stać się ogólnospołecznymi zadaniami, niezbędnymi w rozwoju regionalnym. W programie mogą uczestniczyć nie tylko szkoły i organizacje pozarządowe ale także grupy nieformalne. Jednym z największych atutów programu jest uczenie młodzieży działania na rzecz własnej społeczności. W ramach programu dofinansowane zostało wiele ciekawych przedsięwzięć w całej Polsce. Ponadto zorganizowano 27 regionalnych i lokalnych Forów Edukacyjnych. Każdego roku w ramach programu organizowane są też szkolenia dotyczące pisania i realizowania projektów. Wiele działań zapoczątkowanych dzięki programowi „Równać Szanse” jest kontynuowana po zakończeniu okresu finansowania. Przez 7 edycji programu zrealizowano 1300 projektów edukacyjnych, powstało też 140 nowych organizacji pozarządowych. Omawiany program jest inicjatywą Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolność, dotychczasowy wkład fundacji w program, łącznie z edycją w 2009 roku wyniósł 6.470.912 USD. Na stronie internetowej programu, redagowanej przez Polską Fundację Dzieci i Młodzieży można znaleźć przykłady interesujących projektów, informacje o bieżącej edycji oraz inne materiały (publikacje). Wszystkie zrealizowane projekty są dobrym przykładem i dowodem na to, że można w ciekawy i twórczy sposób rozwijać region poprzez edukację. Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności realizuje też kilka innych, również wpływających na rozwój środowisk wiejskich programów:

- Portal Edukacyjny Interkl@sa,
- English Teaching,
- Szkoła Ucząca Się (SUS),
- Wolontariat Studencki,
- Przedsiębiorczość w Szkole,
- Stypendia Pomostowe,
- Dla Dzieci,
- Uniwersytet Trzeciego Wieku,
- Wspieranie organizacji Pozarządowych,
- Działaj Lokalnie,
- Liderzy PAFW,
- Work in Poland,
- Konkurs „Pro Publico Bono”,
- Program Rozwoju Bibliotek,
- Obywatel i Prawo.

Na terenie badanych gmin tylko Zespół Szkół w Czchowie korzystał z pomocy programu „Równać Szanse”, realizując 2006 roku projekt „Aby słowo zamienić w czyn..., czyli od dziennikarza do wolontariusza.”

Centrum Edukacyjne „Radosna Nowina 2000”

19 grudnia 1847 roku, w Dyckojnie na Litwie urodził się Kazimierz Siemaszko – ksiądz, twórca Zakładów Wychowawczych, autor nowej koncepcji wychowawczej kościoła katolickiego. Ks. Siemaszko zmarł 20 maja 1904 roku, pochowany został na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Obecnie – po ponad 100 latach – zapoczątkowane przez niego dzieło nadal żyje. Przykładem jest Fundacja ks. Siemaszki i działające od 2002 roku Centrum Edukacyjne „Radosna Nowina 2000” w Piekarach k/Krakowa. Jest to przykład szkoły, która nie tylko uczy ale i przygotowuje młodych ludzi do aktywnego uczestnictwa w lokalnych wspólnotach.

Ksiądz Siemaszko pracując z młodymi, zaniedbanymi ludźmi stwierdził: *zanim moralność ludu poprawiać zaczniemy, usiłujmy pierwszej zapobiec, żeby głodnym nie był, bo głód bardzo złym bywa doradcą. Poprawa bytu materialnego koniecznie poprawę moralności poprzedzać a przynajmniej równocześnie z nią postępować winna [...].*²¹⁶ To zasada, która powinna przyświecać rozwojowi społecznemu. Można tę zasadę jeszcze poszerzyć. Zanim zaczniemy edukację społeczeństwa, próby zmiany mentalności, wcześniej władze gmin powinny zadbać by mieszkańcy mieli zapewnione zaspokojenie podstawowych potrzeb.

W takim duchu działa właśnie Centrum Edukacyjne „Radosna Nowina 2000” w Piekarach pod Krakowem. Dzięki wsparciu sponsorów – m.in. Szwajcarki, Józefiny Gebert – oraz zaradności prezesa Fundacji – ks. Bronisława Sieńczaka – po latach udało się przypomnieć działalność ks. Siemaszki. W skład Centrum wchodzi: kościół pod p.w. Narodzenia Pańskiego, szkoła (liceum ogólnokształcące), hala sportowa wraz z krytą pływalnią, boiska sportowe, domki internatowe oraz budynki administracyjne. Liceum ogólnokształcące ma charakter koedukacyjnej szkoły publicznej. Nauka w nim jest bezpłatna. Szkoła przeznaczona jest głównie dla zdolnej młodzieży z terenów wiejskich a także dla młodzieży z rodzin patologicznych, pozbawionej możliwości rozwojowych. Oprócz ramowego planu nauczania w liceum duży nacisk kładzie się na nauczanie języków oraz zajęcia pozalekcyjne. W szkole funkcjonują różne kółka zainteresowań, m.in. - matematyczne, polonistyczne, biologiczne, chemiczne, historyczne, fizyczne, informatyczne,

²¹⁶ Ks. K. Langie; *Ks. Kazimierza Siemaszki Dom schronienia i dobrowolnej pracy dla biednych i opuszczonych chłopców*; Kraków 1887; s. 24

turystyczno-geograficzne, kinematograficzne, muzyczne, plastyczne, taneczne, teatralne, dziennikarskie. W szkole działa też chór i zespół muzyczno-instrumentalny. Ważnym aspektem jest bogata współpraca zagraniczna. Liceum współpracuje ze szkołami w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Francji, Brazylii, Meksykiem, USA, Węgrami, Słowacją, Włochami i Słowenią. W liceum zatrudniani są świeccy nauczyciele a także pielęgniarka, lekarz, psycholog i pedagog. Część młodzieży uczęszczającej do szkoły zamieszkuje w internacie. Pozostało młodzież dojeżdża z okolicznych wsi. Na terenie Centrum działa Uczniowski Klub Sportowy a w nim m.in. sekcje - koszykówki, siatkówki, piłki nożnej, wspinaczki sportowej, pływacka, strzelecka, karate tradycyjnego. Na terenie Centrum odbywają się różne zawody sportowe o zasięgu powiatowym czy wojewódzkim. Oprócz boisk, hali sportowej i basenu młodzież ma do dyspozycji siłownię, strzelnicę, i małą ściankę do wspinaczki. Internat to 8 domków, 3 męskie i 5 żeńskich. Internat w pierwszej kolejności otrzymuje młodzież będąca w trudnej sytuacji finansowej i mieszkająca daleko od szkoły. Jeśli braknie miejsc Fundacja zapewnia mieszkanie na stacji. Internat jest miejscem gdzie również organizowane jest bogate życie pozalekcyjne. Działa tam grupa wolontariacka, nauka gry na instrumentach, nauka tańca, prowadzone są różnego rodzaju akcje kulturalne, turystyczne, artystyczne. Ciekawe inicjatywy z ostatnich lat to np.

- Fabryka Projektów – weekendowe spotkanie dla wolontariuszy;
- Festyn Uśmiechu – piknik dla dzieci;
- Piekarskie Dziecięce Kolędowanie – utrzymany w konwencji „Od przedszkola do Opola” koncert kolęd dla dzieci.
- Nocna Krucjata – gra nocna na terenie Centrum
- Piekarskie Zaduszki – coroczny koncert w okresie Wszystkich Świętych

Centrum pozwala młodzieży z terenów wiejskich na wszechstronny rozwój. Zapewnia dobre warunki mieszkaniowe oraz oddaje w ręce młodzieży bogatą bazę edukacyjną. Warto zaznaczyć, że po zakończeniu liceum Fundacja roztacza swoją opiekę także nad absolwentami pomagając im. m.in. w zakwaterowaniu na terenie Krakowa oraz w zdobyciu pracy. Opisywana szkoła jest też znana młodzieży z terenu badań. Tak na jej temat wypowiada się jedna z uczennic VI klasy gimnazjum: *Będę teraz myśleć o Piekarach [...] bo chcę coś więcej osiągnąć w życiu [...] Każde wydarzenie, wszystko co się działo w pewnym stopniu spowodowało że wyrobiłam sobie opinie pozwalającą mi na naukę w Piekarach [...].* (Wywiad nr 65).

4. Możliwości sieci Internet jako dobra praktyka w rozwoju środowisk wiejskich

Wykorzystanie sieci Internet do optymalizacji rozwoju regionalnego w środowiskach wiejskich powoli staje się normą. Komputery z dostępem do sieci są wykorzystywane w rozwoju wsi zarówno przez instytucje takie jak szkoła, dom kultury, gmina jak i osoby prywatne – mieszkańców środowisk wiejskich. Zdaniem autora edukacja teleinformatyczna oraz poprawa infrastruktury w tej dziedzinie w dużej mierze przyczynia się do zmiany sytuacji społecznej polskich wsi. Według ostatnich badań statystycznych 93,1% szkół podstawowych i 78,6 % gimnazjów w Polsce jest skomputeryzowana. W tym 65% szkół podstawowych i 74% gimnazjów posiada dostęp do sieci Internet. W 1990 roku na świecie, średnio 1 osoba na 1000 miała dostęp do Internetu, w 1995 było to już 8 osób, w roku 2000 – 65 osób, w 2005 – 137 osób. W 2006 roku 49% gospodarstw w UE posiadało dostęp do Internetu – w Polsce w tym samym roku było to 36%²¹⁷. Internet w naszym kraju zaczął się rozprzestrzeniać w latach '90 poprzedniego wieku. Obecnie każdego miesiąca zwiększa się liczba użytkowników sieci Internet. Chociaż wciąż istnieją miejsca gdzie komputeryzacja gminy pozostaje jedynie w sferze planów. *Pomimo obowiązującej od 2003 r. strategii informatyzacji kraju i wielu kolejnych jej uaktualnień i uzupełnień [...] ciągle na mapie Polski zbyt łatwo znajdujemy miejsca, które mają zbyt przestarzałą infrastrukturę teleinformatyczną lub nie mają żadnej [...]*²¹⁸

Tam, gdzie stworzono dogodne warunki, Internet stał się obszarem w obrębie którego poruszają się – serfują – zarówno młodzież i dorośli jak i dzieci oraz osoby w podeszłym wieku. Internet to narzędzie, którego nie można pominąć w działaniach na rzecz rozwoju regionalnego. Za pośrednictwem sieci Internet mieszkańcy małych wiosek dokonują przelewów bankowych, kupują bilety na samolot, dzwonią do rodziny za granicą, oglądają satelitarne zdjęcie swojego gospodarstwa. Obserwacja badanego regionu udowodniła, że takie sytuacje rzeczywiście mają miejsce. Prowadząc badania autor zauważył jednak, że zbyt często wykorzystywana jest tylko zabawowo-rozrywkowa część możliwości Internetu z pominięciem jego innych aspektów. Zwłaszcza tych, które mają wpływ na rozwój regionalny. Poniżej przedstawione zostaną właśnie te aspekty, istotne w kontekście rozwoju regionalnego środowisk wiejskich. Autor zwróci uwagę na *newslettery*, które są źródłem

²¹⁷ *Mały Rocznik Statystyczny Polski*; Warszawa 2008

²¹⁸ K. Buczkowski; *Sieć komputerowa w gminie*; Warszawa 2007; s.10

informacji dla liderów społecznych i organizacji działających na wsiach oraz portale internetowe, których treść coraz częściej wpływa na poprawę jakości życia mieszkańców.

Termin *newsletter* to połączenie dwóch angielskich wyrazów: *news* – czyli wiadomość i *letter* – list. W angielskim słowniku znajduje się następująca definicja *newslettera* - *A circular letter, written or printed for the purpose of disseminating news. This was the name given to the earliest English newspapers.*²¹⁹. Polskie tłumaczenia tego słowa to *biuletyn*, *okólnik*. Dawniej informacje tego typu rozsyłane były tradycyjną pocztą lub dostępne były w formie ulotek. Obecnie większość portali internetowych a także dużo firm i przedsiębiorstw proponuje osobom zainteresowanym, regularne przesyłanie takiego biuletynu drogą mailową. Biuletyn, podzielony zwykle na kilka części zawiera informacje związane z daną dziedziną lub konkretnym przedsiębiorstwem. Są to zapowiedzi ważnych wydarzeń, informacje o publikacjach, odnośniki do tematycznych stron internetowych, katalogi ofert i inne informacje. Prenumerata *newslettera* jest zwykle bezpłatna. Zanim ją zamówimy musimy jednak zarejestrować się na danym portalu i wyrazić zgodę na otrzymywanie okólnika. Nie traktujemy więc tej formy przesyłania informacji jako SPAM (czyli niechciana poczta). Z *newslettera* możemy też w każdej chwili zrezygnować.

Informacje zawarte w *newsletterze* mogą być przydatne w takich dziedzinach jak choćby: kultura, edukacja (w tym kształcenie ustawiczne, e-learning), polityka i ekonomia społeczna. Przykładem portali, które proponują regularne wysyłanie *newsletterów* z tego zakresu są: portal organizacji pozarządowych www.ngo.pl, portal kulturalny Krakowa www.kulturatka.pl, portal programu *Młdzież w działaniu* www.mlodziej.org.pl, wszelkiego rodzaju portale rządowe np. strona Ministerstwa Rozwoju Regionalnego www.mrr.gov.pl i inne. Coraz częściej takie *newslettery* są związane z lokalnymi stronami internetowymi. Tym samym stają się źródłem promocji lokalnych wydarzeń.

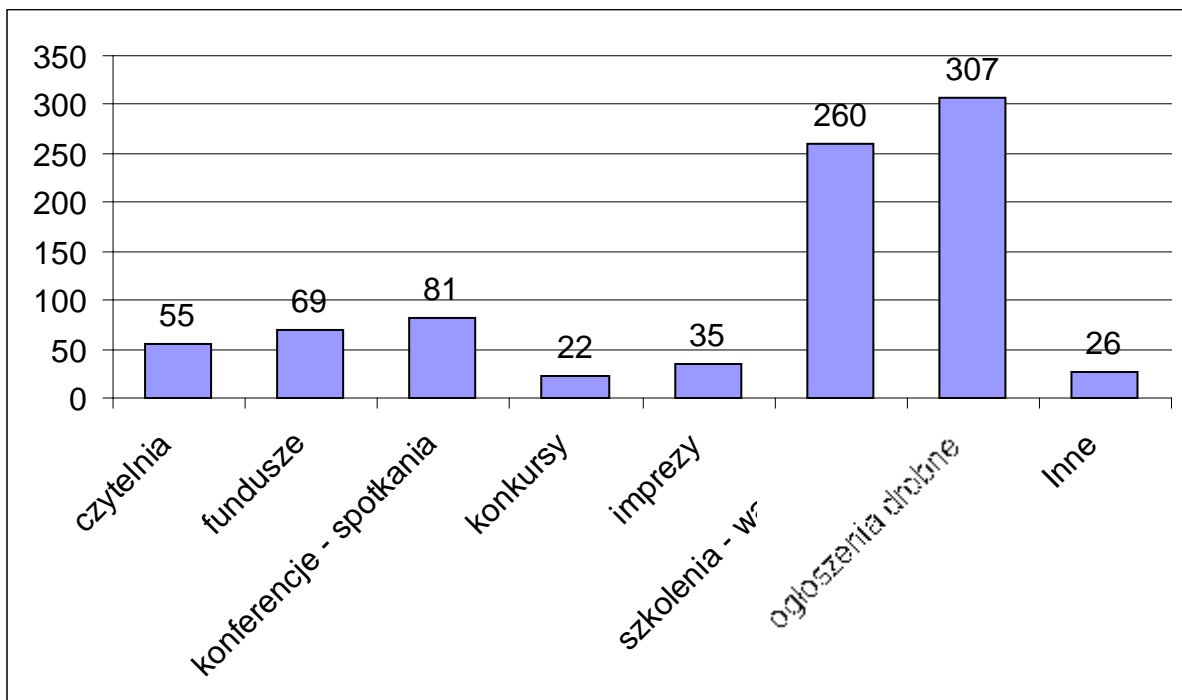
Przykładem typowego *newslettera*, informującego o inicjatywach edukacyjnych i kulturalnych jest *newsletter* portalu www.ngo.pl. Ten *newsletter* dostępny jest w wersjach regionalnych. Zawarte w nim informacje są sortowane zgodnie z miejscem, z którym są związane. Przykładem innego *newslettera* skierowanego do mieszkańców nowosądeckich gmin jest *newsletter* Miejskiego Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu. Na podstawie tych dwóch *newsletterów* można wskazać na specyfikę i użyteczność zawartych tam informacji.

²¹⁹ Cambridge Advanced...

Newsletter regionalny portalu NGO rozsyłany jest dwa razy w tygodniu. Znajdują się w nim informacje związane z danym województwem. Dane podzielone są według kilkunastu kategorii. *Newsletter* MCK SOKÓŁ rozsyłany jest nieregularnie i zawiera informacje o wydarzeniach związanych z Miejskim Centrum Kultury. Są to jednak informacje, które czasem trudno znaleźć na plakatach. W sytuacji, kiedy mieszka się na wsi i miasto powiatowe odwiedza się „od czasu do czasu” zauważenie informacji o ciekawym przedsięwzięciu na plakacie jest praktycznie niemożliwe. Informacje przekazywane w obu przypadkach dotyczą przede wszystkim przedsięwzięć kulturalno-edukacyjnych. Strukturę informacji zawartych w regionalnym *newsletterze* portalu *www.ngo.pl* przedstawia wykres i tabela.

Tabela 34: Liczba wiadomości zawartych w regionalnym newsletterze portalu *www.ngo.pl*

Lp.	Działa newslettera (wg kolejności)	Liczba wiadomości w danym dziale
1	czytelnia	55
2	fundusze	69
3	konferencje - spotkania	81
4	konkursy	22
5	imprezy	35
6	szkolenia - warsztaty	260
7	ogłoszenia drobne	307
8	Inne	26
9	SUMA	855

Rysunek 35: Liczba wiadomości zawartych w regionalnym *newsletterze* portalu *www.ngo.pl* (50 *newsletterów*)

W poszczególnych grupach znalazły się informacje dotyczące zarówno regionu Małopolski (głównie Kraków ale także Nowy Sącz, Tarnów i inne) oraz wybrane informacje dotyczące całego kraju (np. konferencje, seminaria czy konkursy grantowe). W grupie „czytelnia” znalazły się odnośniki do artykułów publikowanych na stronach portalu *www.ngo.pl*. Na przykład informacje o wygranych konkursach grantowych, artykuły związane z ekonomią społeczną, komentarze bieżących wydarzeń.

Grupa „fundusze” to informacje dotyczące zarówno nowopowstałych funduszy, jak i tych już funkcjonujących. Wiadomości dotyczyły charakterystyki poszczególnych funduszy, terminów związanych z konkursami grantowymi, przeznaczeniem poszczególnych konkursów. Dane zawarte w tej części są często poszukiwane przez organizacje i ich liderów, którzy próbują zdobyć pieniądze na realizację działań kulturalno-edukacyjnych. Przykładem mogą być informacje o konkursach grantowych organizowanych lub współorganizowanych przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolność, Fundację Stefana Batorego, Polską Fundację Dzieci i Młodzieży, Fundację J&S Pro Bono Poloniae, Fundację Wspomagania Wsi, PFRON, Komisję Europejską, Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki a także Wojewódzki Urząd Pracy, czy poszczególne ministerstwa.

Dla osób zainteresowanych rozwojem regionalnym ważną pozycją będą także informacje z grupy „konferencje – spotkania”. Większość z proponowanych spotkań, konferencji, debat ma charakter ogólnodostępny i nieodpłatny. Niektóre z nich skierowane są do osób zajmujących się daną dziedziną np. do liderów organizacji pozarządowych, nauczycieli, pracowników naukowych czy studentów. Proponowane inicjatywy to często lokalne działania dla niewielkiego grona zainteresowanych ale pośród wszystkich ogłoszeń wiele dotyczy dużych, medialnych spotkań. Wśród organizatorów znaleźli się: Instytut Kościuszki, Instytut Europeistyki UJ, Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej, Centrum promocji Informatyki, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Ruch Nowego Życia. Inną formą proponowanych spotkań były seminaria.

Pozostałe informacje dotyczyły innych form – np. publicznej debaty czy spotkania informacyjnego. Informacje zawarte w rubryce „konkursy” dotyczą wszelkich inicjatyw nie związanych z pozyskiwaniem funduszy. Są to zatem konkursy, w których nagradzane są osoby wyróżniające się w jakiś konkretny sposób – np. konkurs dla animatorów społecznych, na prawnika pro bono czy dobroczyńcę roku. Inną kategorię stanowią konkursy tematyczne np. - na autorski scenariusz lekcji, konkursy literackie, kulinarne, plastyczne. Nieliczne ogłoszenia dotyczą konkursów grantowych.

W grupie „ imprezy ” ukazywały się ogłoszenia dotyczące głównie imprez o charakterze kulturalnym w Krakowie i okolicach. Inne propozycje to różnego rodzaju targi czy kiermasze oraz dni tematyczne – np. dzień wolontariusza. Niektóre z proponowanych imprez miały charakter edukacyjny.

Najobszerniejsza rubryka w całym *newsletterze* to grupa „ szkolenia – warsztaty ”. W analizowanych numerach znalazło się 260 ogłoszeń – w tym 206 dotyczyło płatnych, 55 bezpłatnych kursów i szkoleń. Większość inicjatyw odbywało się w Krakowie i okolicach. Jednak spośród ogłoszeń znaleźć można było także informacje o działaniach w innych miastach Polski (Warszawa, Łódź) oraz zagranicą (1 ogłoszenie dotyczące Nowego Jorku). Tematyka warsztatów, szkoleń i kursów związana była: z pozyskiwaniem funduszy, kulturą i edukacją, rękodziełem artystycznym. Odbiorcami byli wolontariusze, liderzy organizacji pozarządowych, studenci, seniorzy oraz w szczególnych wypadkach np. bezrobotni, kobiety, młode matki. Informacje znajdujące się w tej rubryce przyczyniają się do rozwoju odbiorców – zarówno indywidualnych jak i całych organizacji. W ofercie znalazły się też ogłoszenia o seminariach dotyczący rozwoju regionalnego. Inne ciekawe ogłoszenie o bezpłatnych działaniach to np.: cykl warsztatów *Mama na rynku pracy*, bezpłatne szkolenia z ekonomii społecznej czy warsztaty taneczne dla młodzieży w wieku 13 – 18 lat. Organizatorami bezpłatnych kursów i szkoleń były m.in. Małopolska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Stowarzyszenie *U Siemachy*, Fundacja PRO BONO, Polska Akcja Humanitarna, Małopolskie Centrum Wolontariatu, Krakowskie Forum Organizacji Społecznych, Fundacja dla Uniwersytetu Jagiellońskiego a także Ambasada Amerykańska.

Ostatnią bardzo liczną grupę informacji stanowią „ogłoszenia drobne” w skład których wchodzi mniejsze grupy: „giełda rzeczy” to informacje od osób lub instytucji, które chcą przekazać lub potrzebują jakieś konkretne rzeczy (np. sprzęt komputerowy lub meble); „lokale” to informacje o instytucjach mających do wynajęcia lokal lub instytucjach, które potrzebują wynająć lokal; „usługi” to ogłoszenia o charakterze komercyjnym. Dalsze grupy drobnych ogłoszeń skierowane są do wolontariuszy poszukiwanych przez różne organizacje. Jest też grupa ogłoszeń od wolontariuszy, którzy poszukują organizacji. Na końcu znajdują się oferty organizacji pożytku publicznego i informacje o organizacjach szukających partnerów do realizowanych projektów. Istotną część stanowi też grupa informacji „praca oferowana”, której ogłoszenia dają nam dostęp do wiedzy o organizacjach i przedsiębiorstwach poszukujących pracowników. Analizując poszczególne biuletyny autor wyodrębnił też kilka nieregularnie pojawiających się grup: „akcje” to zapowiedzi większych wydarzeń takich jak: Dzień Ziemi, Wampiriada, Wielkanocna Zbiórka Żywności czy akcja

Masz głos, masz wybór; grupa „poradnictwo”; grupa „staże” dotycząca studiów podyplomowych oraz informacje o stypendiach i różnego rodzaju komunikaty – w większości sprostowania do podanych wcześniej informacji lub dane o terminach konkursów.

Znaczna część ogłoszeń dotyczy wydarzeń mających miejsce poza badanymi gminami, jednak ich uczestnikami mogą być mieszkańcy tych gmin. Zdarzają się jednak wydarzenia mające miejsce na badanym terenie. Przykładem jest seria kursów dotyczących ekonomii społecznej, organizowanych przez Diecezjalne Centrum Ekonomii Społecznej w ośrodku szkoleniowo-rekolekcyjnym „Arka” w Gródku nad Dunajcem.

Tak przedstawia się struktura regionalnego *newslettera* i znajdujących się tam wiadomości. Każda podana w nim informacja odnosi czytelnika do dłuższego artykułu na stronie portalu. Tam zawsze znajdują się szczegółowe informacje na dany temat – charakterystykę autora informacji, miejsce, z którym wiąże się ogłoszenie, data wydarzenia, nazwę organizatora, jego adres, telefon oraz adres strony, gdzie znajdują się szczegóły takie jak dokładne harmonogramy imprez czy regulaminy konkursów. Tak zredagowany *newsletter* stanowi łatwą formę przekazywania informacji – także tych związanych z edukacją w kontekście rozwoju regionalnego.

Inny jest charakter *newslettera* Małopolskiego Centrum Kultury Sokół. Dotyczy on wydarzeń związanych z jedną organizacją stąd zrozumiąta jest ich mniejsza ilość. Poszczególne grupy zawarte w *newsletterze* to: „wydarzenia”, „kino”, „galeria”, „zapowiedzi”, „warsztaty, edukacja” oraz grupa „polecamy”. Poszczególne informacje zawierają zdjęcia oraz linki odnoszące czytelnika na stronę SOKOŁA. Przykładem wartościowych informacji jest ogłoszenia dotyczące studiów podyplomowych z zakresu „wiedza o kulturze i filozofii”, informacja o Sądeckim Festiwalu Muzyczny IUBILAEI CANTUS czy zapowiedź XXVIII Ogólnopolskiego Seminarium Folklorystycznego. Dzięki takiej inicjatywie, każdy mieszkaniec ma możliwość na bieżąco śledzić wydarzenia w MCK.

Omówione *newslettery* to tylko jedne z wielu dostępnych w sieci Internet. Regularna lektura wybranych biuletynów zwiększa poziom naszej świadomości lokalnej. Mimo wszystko nie jest to forma powszechnie używana. Dodatkowym atutem wielu z nich jest możliwość współtworzenia. Dzięki takiej możliwości informacje o małych, lokalnych przedsięwzięciach docierają do szerokiego grona odbiorców. Korzystanie z *newsletterów* powoduje, że użytkownik zamiast zamykać się w wirtualnym świecie wręcz przeciwnie – otwiera się na świat prawdziwy. Po to prenumerujemy informacje, żeby wiedzieć gdzie i kiedy odbywać się będzie coś, czego nie można „przegapić”. *Newslettery* dostarczają nam informacji o imprezach kulturalnych, szkoleniach, spotkaniach tematycznych.

Rozwój środowisk wiejskich odbywa się w kilku obszarach. Jednym z nich jest obszar edukacyjny. Z jednej strony to co dzieje się w tym obszarze – nowe inicjatywy edukacyjne, poprawa infrastruktury, bogata oferta kursowa – wpływa pozytywnie na rozwój regionu. Z drugiej strony rozwój regionalny, odpowiednie inwestycje i inicjatywy lokalne podnoszą poziom edukacji – także w obszarze oświaty dorosłych. Do obszaru edukacyjnego można włączyć działania szkół, domów kultury oraz inne inicjatywy formalne i pozaformalne. Część tego obszaru zajmują portale internetowe, których tematyka związana jest z edukacją. Jest wiele takich portali. Oprócz tych o charakterze regionalnym, których autorami są urzędy gminy, domy kultury czy lokalne stowarzyszenia i fundacje są też takie o charakterze krajowym. Będzie to wspomniany już portal *www.ngo.pl*, gdzie odnaleźć można wiele przydatnych informacji dotyczących poruszania się w III sektorze. Są to informacje o prowadzeniu działalności gospodarczej, zakładaniu stowarzyszeń i fundacji, pozyskiwaniu funduszy, ekonomii społecznej. Innym portalem zajmującym się w szczególności sprawami wsi jest portal *www.witrynawiejska.org.pl*. Znajdziemy tam informacje z wielu dziedzin – prawo, ekonomia, nowe technologie i inne – które mogą przyczynić się do podnoszenia poziomu w polskich regionach. Dwa wymienione portale odnoszą się bezpośrednio do tematyki rozwoju regionalnego. Jest jedna wiele takich portali, które z rozwojem regionu nie są bezpośrednio związane. Jeśli za rozwój regionalny uznamy podnoszenie się jakości życia w regionie wówczas można zwrócić uwagę na wiele innych tematycznych portali internetowych. Będą to te wszystkie portale, których funkcjonowanie w sieci wpływa na podniesienie się jakości życia.

Autor wyodrębnił pięć grup. Pierwszą z nich będą stanowić portale edukacyjne. Będą to wirtualne biblioteki, encyklopedie, słowniki, strony odwiedzane głównie przez młodzież szkolną i studentów. Dostęp do takich stron podnosi jakość edukacji w regionie. Kolejną grupę stanowią portale handlowe takie jak *www.allegro.pl* czy tematyczne sklepy internetowe, dzięki którym mieszkańcy wsi, sprzedają i dokonują zakupów poprzez Internet. Dzięki takiej możliwości rozwijają się małe firmy, które bazują na Internecie. Taka sytuacja również podnosi jakość życia na wsi. Trzecia grupa to portale tematyczne, gdzie użytkownik może znaleźć konkretną informację z interesującej go dziedziny życia. Będą to portale prawne, medyczne, religijne. Kolejną grupę stanowią różnego rodzaju komunikatory, takie jak Gadu Gadu czy Skype. Dzięki nim mieszkańcy z terenów wiejskich kontaktują się za pomocą komputera z bliskimi osobami. Często taki kontakt jest o wiele tańszy od tradycyjnego przez telefon. Ostatnia grupa dotyczy elektronicznej administracji. To bardzo duże ułatwienie życia dla mieszkańców wsi. Coraz więcej instytucji o charakterze

administracyjnym oferuje część swoich usług przez Internet. Dotyczy to głównie dostępu do dokumentów, które instytucje takie jak KRUS czy ZUS udostępniają do pobrania na swoich stronach. Do dokumentów dołączone są też instrukcje ich wypełnienia. Mieszkańcy wsi wypełniają dokument w domu i przesyłają go pocztą (tradycyjną lub elektroniczną) na wskazany adres. W wielu sytuacjach jest to duża oszczędność czasu a w przypadku wsi oddalonych od centrów administracyjnych, także oszczędność pieniędzy. Jak wskazują powyższe przykłady, sieć Internet ułatwia mieszkańcom wsi załatwienie wielu spraw. Takie wykorzystanie Internetu nie jest jednak powszechne. Wciąż duży procent mieszkańców wsi nie wie jak korzystać z Internetu bądź wykorzystuje jego możliwości wybiórczo.

Wspomnianą we wcześniejszych rozdziałach inicjatywą, na którą warto zwrócić uwagę, a która zapewnia edukację informatyczną dla mieszkańców wsi w każdym wieku jest „Wioska Internetowa – kształcenie na odległość na terenach wiejskich”. Autor, prowadząc badania miał możliwość bliżej przyjrzeć się temu pomysłowi. W ramach tego projektu na terenach wiejskich w całym kraju powstały tzw. Centra Kształcenia. Są to placówki o charakterze kulturalno-oświatowym, wyposażone w nowoczesny sprzęt i oprogramowanie oraz dostęp do Internetu. Mieszkańcy mają możliwość bezpłatnego dostępu do takich miejsc. Mogą tam korzystać z sieci Internet, zainstalowanych programów edukacyjnych (encyklopedie, słowniki, atlasy) oraz platformy e-learningowej. Centra czynne są przez cały tydzień a zatrudnieni tam pracownicy służą pomocą w uczeniu podstaw obsługi komputera. Projekt współfinansowany jest przez Europejski Fundusz Społeczny, jego realizacją zajęła się Fundacja Regionalnej Agencji Promocji Zatrudnienia oraz Przedsiębiorstwo Telekomunikacyjne „Optoland S. A.”. Takie Centrum Kształcenia powstało między innymi w objętej badaniami gminie Gródek nad Dunajcem. Na terenie Małopolski znajduje się 18 takich Centrów. Podczas pierwszej wizyty w Centrum należy się zarejestrować w systemie. Następnie możemy zapisać się na wybrany „wirtualny” kurs. Na razie są to głównie kursy językowe oraz z zakresu przedsiębiorczości. Po wybraniu kursu otrzymujemy dostęp do materiałów szkoleniowych. Możemy z nich korzystać zarówno w Centrum jak i w domu, czy każdym innym miejscu z dostępem do sieci. Po zapoznaniu się z kolejnymi partiami materiału zdajemy testy. Dopiero ostatni, podsumowujący kurs test jesteśmy zobowiązani zdać w Centrum. Tam, po pozytywnym zaliczeniu kursu otrzymujemy certyfikat. Do końca 2009 roku 343 osoby przystąpiło do realizowania różnych kursów zakładając konta na portalu edukacyjnym udostępnionym w Centrum Kształcenia.

Takie inicjatywy niewątpliwie podnoszą jakość edukacji – zwłaszcza tej komputerowej – a co za tym idzie podnoszą jakość życia w regionie.

Mieszkańcy wsi coraz częściej korzystają z Internetu. Jest to możliwe dzięki powszechniejszej komputeryzacji naszego społeczeństwa. Dostęp do sieci mieszkańcy wsi uzyskują w następujący sposób:

- Otwierane są pracownie komputerowe, zwłaszcza te, do których gwarantowany jest bezpłatny dostęp (dom kultury, szkoła, remizy strażackie, centra kształcenia) ale także prywatne o charakterze komercyjnym.
- Coraz częstszy jest dostęp do Internetu dzięki podłączeniu do sieci komputera domowego. Na wsiach jest to możliwe dzięki Telekomunikacji Polskiej (Neostrada) lub innym operatorom oraz w sposób radiowy lub przez telefonię komórkową.
- Dorośli korzystają z dostępu za pomocą komputerów znajdujących się w miejscu pracy.
- Dzieci i młodzież wykorzystują dostęp do sieci komputerów szkolnych.

Spośród możliwości jakie daje mieszkańcom wsi sieć Internet można wymienić:

- Wyszukiwanie interesujących wiadomości, dzięki czemu mieszkańcy małych wsi nie czują się już tak odcięci od świata.
- Szukanie informacji na temat pracy, imprez kulturalnych, funduszy itp., które w Internecie są łatwiejsze do odszukania niż w tradycyjny sposób.
- Dostęp do internetowych komunikatorów takich jak Gadu-Gadu czy Skype. Umożliwiają one kontakt z innymi osobami w kraju i za granicą.
- Dostęp do platform e-learningowych – przykładem może być opisana Wioska Internetowa.
- Możliwość dokonywania zakupów oraz sprzedaży produktów poprzez Internet. Sprzyja to powstawaniu małych firm.
- Elektroniczna administracja – czyli możliwość załatwienia wielu spraw biurowych poprzez Internet

Rozmowy z mieszkańcami wsi potwierdziły w jak dużym stopniu wykorzystywana są możliwości sieci Internet. Wciąż jest to jednak głównie jego rozrywkowa część. W przyszłości warto zadbać by użytkowanie komputera wiązało się także z jego edukacyjnymi możliwościami. To ważne zadanie nie tylko dla szkół (zajęcia informatyczne) ale także dla organizatorów oświaty dorosłych.

Rozdział IX

Optymalizacja działań edukacyjnych w kontekście wspierania rozwoju regionalnego środowisk wiejskich

1. Kierunki optymalizacji

W poszczególnych rozdziałach, autor ukazał inicjatywy edukacyjno-kulturalne, pozytywnie oddziałujące na rozwój regionu. Uznał, że edukacja to działanie bardzo szerokie. W jego ramach można dostrzec wiele form, metod i technik pracy służących rozwojowi. W tym miejscu, biorąc pod uwagę wyniki badań i ich analizę, autor spróbuje wyznaczyć kierunki, w których powinny pójść zmiany w dziedzinie edukacji, warunkującej rozwój regionalny na wsiach. Modyfikacje, na które wskazuje piszący, mogą mieć zastosowanie nie tylko na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego ale i w innych miejscowościach. Niektóre zmiany autor już wcielił w życie angażując się w pracę na rzecz gminy Gródek n/Dunajcem. Pozostałe propozycje będą sukcesywnie realizowane w nadchodzącym czasie.

2. Liderzy i animatorzy społeczności lokalnych

Jednym z najważniejszych postulatów dla zrównoważonego rozwoju regionalnego środowisk wiejskich jest inwestycja w liderów społecznych. Badania na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego udowodniły jak mało jest takich osób. Brakuje jednostek, wokół których gromadziliby się inni ludzie aby podejmować różnorodne działania. Brakuje liderów, którzy inicjowali by działania edukacyjne. Takimi liderami powinni być – tak jak wskazują respondenci – sołtysi, radni, nauczyciele, dyrektorzy szkół i domów kultury, instruktorzy pracujący w domach kultury, członkowie fundacji i stowarzyszeń, księża i inne osoby znaczące. Aby tacy liderzy zaistnieli potrzebne jest stworzenie odpowiedniego gruntu. Niestety wyniki badań wskazują, że rzeczywistość współczesnych wsi nie sprzyja pracy liderów społecznych. *Czyn społeczny jest, tylko że za to często się przegrywa, partaczy się*

różne rzeczy, dlatego społecznicy rezygnują [...] Robisz jedno, drugie i [...] masz potem problemy [...] to lepiej dać sobie spokój i żyć beztrudnie z rodziną [...]; Obserwujemy tzw. bezinteresowną zawiść – ludzie myślą, że liderzy społeczni mają ze swojej aktywności kasę i podkopują tę działalność [...] Władze gminy powinny wspierać działalność liderów poprzez aktywną pomoc w ich rozwoju i podejmowanych inicjatywach. Jeżeli działalność liderów nie będzie akceptowana przez władze lokalne i osoby znaczące – np. księży – wówczas ich aktywność, oddziaływanie na środowisko będzie miała charakter marginalny i nie wpłynie znacząco na rozwój społeczny. Częstym zjawiskiem na wsiach jest migracja wykształconej młodzieży do miast lub za granicę. Podczas wywiadów z sołtysami, każdy z nich zwrócił na to uwagę: *Studiują ale absolwentów nie widać [...]; Studiują i wyjeżdżają [...]; Dużo studiuje, po studiach odpływ [...]*. Stworzenie przez gminy warunków – przede wszystkim starania o nowe miejsca pracy dla młodych absolwentów – będzie ważnym krokiem w stronę pozyskiwania liderów społecznych. Pracy jest jednak wciąż za mało. Choć jak pokazują statystyki, bezrobocie spada. Jednak oferowane zatrudnienie to głównie zajęcia fizyczne, do których nie koniecznie potrzebne są studia. Brakuje stanowisk dla ludzi wykształconych – głównie humanistów. W takich nie sprzyjających warunkach młodzi ludzie często zmieniają miejsce zamieszkania na miasto.

Aby w środowisku wiejskim – w tym także na terenie wsi Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego – zaczęło przybywać liderów – animatorów, gminy powinny częściej inwestować w działania społeczne a nie tylko w infrastrukturę. Obecnie dużo mówi się o tzw. kapitale ludzkim. Tenże kapitał powinien być tak samo ważny jak drogi, chodniki, wodociągi i inne udogodnienia. Wyniki badań prowadzonych przez autora wskazują jednak, że gminy wolą inwestować w „rzeczy” niż budować kapitał ludzki. Pieniądze przeznaczone na działania społeczne wciąż inwestuje się w infrastrukturę zamiast w ludzi. Autor nie twierdzi, że takie inwestycje są nie potrzebne. Wszystkie „twarde” inwestycje są ważne dla rozwoju wsi i regionów. Jednak jeśli rozwój regionalny ma być rozwojem zrównoważonym to należy też inwestować w działania społeczne, w ludzi. Inwestycje społeczne powinny wiązać się ze wsparciem dla liderów społecznych, animatorów środowisk lokalnych. Każda inwestycja w infrastrukturę społeczną powinna pociągać za sobą inwestycje w działania społeczne. Jeżeli zakupi się do domu kultury komputery to warto zatrudnić kompetentnego informatyka i zorganizować kółko komputerowe. Jeżeli wyremontuje się świetlicę to warto zatrudnić w tej świetlicy instruktora, który sprowadzi do świetlicy dzieci. Inwestując w ten sposób zapewni się rozwój zarówno gospodarczy jak i społeczny.

W ramach badania w działaniu autor zrealizował na terenie jednej z gmin dwa festyny rodzinne. Zarówno faza przygotowań do imprezy jak i jej realizacja pokazały jak bardzo potrzebne są takie działania w środowiskach lokalnych. Należy zwrócić uwagę na obie fazy. W fazie przygotowania organizatorzy angażowali do poszczególnych prac członków środowiska lokalnego. Wiejskie zespoły zostały poproszone o przygotowanie występu na scenie, jedna z nauczycielek o poprowadzenie warsztatów, młodzież o pomoc w przygotowaniu placu. Do festynu został też włączony urząd gminy – poprzez udostępnienie miejsca, wsparcie finansowe. Gminny ośrodek kultury był odpowiedzialny za nagłośnienie i namiot widowiskowy ze sceną. Parafia wspomogła działanie funduszami z akcji „Caritas”. Lokalni przedsiębiorcy sponsorowali poczęstunek i nagrody. Pomoc okazało też stowarzyszenia „Na Śliwkowym Szlaku”. Dzięki festynowi współpracowało wiele podmiotów, zarówno prawnych jak i nieformalnych. Nastąpiło spotkanie ludzi – mieszkańców wsi. Autor zwrócił uwagę na fakt, że te poszczególne podmioty nie współpracują ze sobą „na co dzień”. Dopiero w ramach organizacji festynu udało się doprowadzić do takiej sytuacji. Wyniki tego typu działań przedstawione zostały na konferencji „Youth influence at the local level” w Szwecji w marcu 2009 roku. Festyny rodzinne zostały zaliczone do dobrych praktyk a informacje na temat działalności tego typu jest opublikowana w biuletynie wydanym przez szwedzką agencję programu Youth In Action²²⁰. Takie działania budują kapitał ludzki, kreują liderów – animatorów. Organizatorami festynów mogą być urzędy gmin, gminne ośrodki kultury, lokalne stowarzyszenia czy fundacje, parafie, kluby sportowe. Podczas organizacji przedsięwzięć tego typu, wszystkie wymienione podmioty mogą ze sobą współpracować. Festyn może wiązać się z konkretnym celem – powitanie wakacji, pierwszy dzień lata. Może też mieć charakter charytatywny lub dotyczyć jakiegoś wybranego zagadnienia np. funduszy europejskich, promocji zdrowia, profilaktyki uzależnień. Potrzeba na nowo pokazać ludziom, że są ważni, że ich praca jest użyteczna. Mieszkańcy muszą mieć lidera, który ich poprowadzi i tą wiarę przywróci. Wiele, opisanych w tej dysertacji działań społecznych, udowadnia, że zmiany społeczne następują tam, gdzie są liderzy, gdzie w tych liderów się inwestuje.

²²⁰ *Youth Influence. The Real Deal*; The Swedish National Board for Youth Affairs 2009; SALTO-YOUTH Participation Resource Centre; Stockholm 2009

3. Edukacja a samorządy lokalne

Edukacja o ile jest priorytetem w licznych dokumentach, nie zawsze stanowi priorytet w rzeczywistym rozwoju gmin. Jest ważna, bo przecież trzeba dotować oświatę ale nie na tyle ważna, żeby traktować ją na równi z inwestycjami twardymi, takimi jak budowa nowych dróg, wodociągów czy tworzenie nowych miejsc pracy. Rozwój edukacji w gminach to głównie poprawa bazy edukacyjnej, infrastruktury edukacyjnej a nie zwiększenie się ilości wydarzeń edukacyjnych i poprawa ich jakości. Badania autora pokazały jednak, że i w tym kierunku funkcjonują dobre praktyki. Rozwój samej infrastruktury i gospodarki jest niepełny. Liczne wywiady a także działanie w terenie udowodniły jak bardzo potrzeba dobrych nauczycieli, animatorów kultury, liderów społecznych a w rezultacie pozytywnych działań edukacyjnych. Aby zatem edukacja w jeszcze większy sposób zaczęła stymulować rozwój regionu potrzeba ludzi, którzy poprzez swoje działania udowodnią, że *jest w niej ukryty skarb*. Według autora to jedno z ważniejszych zadań stojących przed samorządami lokalnymi.

Jednym ze sposobów wzmocnienia edukacji w gminie są właśnie „strategie rozwoju”. Analiza dokumentów tego typu ukazała liczne zadania umacniające edukację w gminach i powodujące jej pozytywne działanie na rozwój całej gminy. Jednak w fazie realizacji zadania edukacyjne schodzą na dalszy plan. Autor sugeruje więc następujące zmiany w konstruowaniu dokumentów strategicznych.

Ich tworzenie powinno być poprzedzone konsultacjami społecznymi. Mieszkańcy danej gminy powinni mieć możliwość wypowiedzenia się na temat tego, w którym kierunku powinna pójść polityka rozwojowa gminy. Potrzeba zebrań wiejskich w każdej miejscowości należącej do gminy. Niezbędna jest też odpowiednia reklama i promocja takich spotkań aby jak największy procent mieszkańców włączył się w tworzenie dokumentu. Konsultacje społeczne powinny być prowadzone przez kompetentnych urzędników przy współpracy z lokalnymi liderami. W tworzenie strategii powinny też być zaangażowane organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, parafie i inne wspólnoty lokalne.

Zespół zajmujący się tworzeniem a później monitoringiem strategii powinien być złożony z przygotowanych do tego pracowników. Nie powinno być takich sytuacji, kiedy osoby delegowane do tego zadania są wybrane przypadkowo. Dobrą praktyką jest zlecenie przygotowania strategii organizacjom spoza gminy. Jednak za każdym razem z takim podmiotem powinni współpracować lokalni urzędnicy. Po przygotowaniu i zaakceptowaniu

dokumentu w gminach powinny zostać powołane specjalne grupy, które będą kontrolować realizację poszczególnych zadań wynikających ze strategii. W przeciwnym razie, kiedy nikt nie będzie czuwał nad realizacją strategii, będzie ona dokumentem zbędnym, pogłębiającym tylko niepotrzebną biurokrację.

Strategia każdej gminy powinna być dokumentem „żywym”, napisanym czytelnym językiem, nieustannie promowanym w środowisku lokalnym. Strategia określa pewien cel. Ten cel musi być znany w społecznościach lokalnych. I musi to być cel nie tylko samorządu lokalnego ale właśnie całej społeczności. Wtedy oddolne działania, inicjowane przez liderów i różne organizacje a także działania podejmowane przez gminy, szkoły i domy kultury będą przybliżać społeczność do tego celu. Te działania powinny wynikać ze strategii a nie być przypadkowymi inicjatywami, na siłę do tej strategii dostosowanymi.

Oprócz zmian w tworzeniu i realizowaniu strategii, wskazane jest aby gminy częściej nawiązywały współpracy z innymi podmiotami realizującymi zadania z zakresu edukacji. W wielu obserwowanych sytuacjach warunkiem sukcesu była właśnie współpraca różnych podmiotów. Autor mógł obserwować działania, które poprzez brak współpracy szybko upadały lub nie przynosiły zamierzonych efektów. Dobrą praktyką dla gmin byłoby więc tworzenie sieci współpracy. Współpracować powinny poszczególne podmioty: samorząd lokalny, funkcjonujące w gminie organizacje pozarządowe, szkoły, domy kultury, inne placówki kulturalno-oświatowe, parafie oraz lokalnie przedsiębiorcy. Taka współpraca ułatwi realizowanie przyjętej w gminie strategii rozwoju. Przykładem prób podejmowania takiej współpracy są tworzone w całej Polsce „lokalne grupy działania” czy tzw. „partnerstwa”.

4. Obszary edukacji służące wzmocnieniu rozwoju regionalnego

Dobrze realizowane procesy edukacyjne zawsze będą stymulować szeroko pojęty rozwój. Badania ukazały jak poszczególne dziedziny wiedzy pozwalają mieszkańcom wsi na lepsze wykorzystywanie dostępnych dóbr a w konsekwencji rozwój regionu. Aby jednak działania edukacyjne przynosiły rzeczywiste zmiany powinny to być inicjatywy różnorodne – związane z różnymi obszarami edukacji. Jednym z takich obszarów jest edukacja obywatelska, która niewątpliwie przyczynia się do rozwoju – zwłaszcza. społecznego. We wcześniejszych rozdziałach autor przytoczył wiele przykładów na taką zależność. M.in.

założenie stowarzyszenia na Wytrzysszycze, funkcjonowanie lokalnej grupy działania „Na Śliwkowym Szlaku”, realizacja Akademii Sołtysów. Te inicjatywy wskazują jak edukacja obywatelska i wiedza z tego zakresu oddziałuje na aktywność mieszkańców w obszarze III sektora. Takiej edukacji potrzeba jednak więcej. Już po zakończeniu badań autor został zaangażowany do projektu „Ja, Ty, On: Obywatel – Rozwój Aktywności Społecznej i Obywatelskiej Młodzieży” realizowanego w ramach Funduszy Inicjatyw Lokalnych przez stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”. Taki projekt to „kropla w morzu potrzeb”. Nie tylko stowarzyszenia czy fundacje ale i szkoły, domy kultury, parafie powinny częściej promować edukację obywatelską. Tylko wtedy zaczną się formować świadome swojej roli społeczeństwo obywatelskie.

Innym ważnym obszarem kształcenia, który przyczynia się do rozwoju wsi jest edukacja informatyczna. Większość korzyści jakie niesie ze sobą dostęp do sieci Internet wpływa na podniesienie jakości życia w danym regionie. Jednak korzyści z Internetu są możliwe dopiero po nauczaniu mieszkańców korzystania z niego. Przydatne są więc takie miejsca jak wioski internetowe czy centra e-learningowe, gdzie wykwalifikowani pracownicy służą radą i pomocą. Potrzebny jest też odpowiedni program kształcenia dzieci i młodzieży w szkołach. Sieć Internet niesie ze sobą również specyficzne zagrożenia. W sytuacji, kiedy wiele informacji można uzyskać łącząc się z Internetem zanikają tradycyjne formy, które zawsze wiązały się ze spotkaniem z drugim człowiekiem. Prawdziwe spotkania zastępowane są przez spotkania wirtualne. Powinniśmy zatem uważać aby komputer i Internet były tylko narzędziami ułatwiającymi nam życie a nie celem samym w sobie. Rozwój regionalny środowisk wiejskich nie jest dziś możliwy bez komputeryzacji i udostępniania sieci Internet mieszkańcom. W publikacji „Sieć komputerowa w gminie” czytamy: *Polskie samorządy w zdecydowanej większości podejmują wyzwania, jakie niesie za sobą społeczeństwo informacyjne [...] Zadania nowoczesnej lokalnej administracji samorządowej nie ograniczają się jedynie do świadczenia usług. Administracja ta powinna także, a może przede wszystkim, dbać o tak zwany zrównoważony rozwój regionu, czyli wspierać gospodarkę obszaru, którym zarządza. Niewątpliwą szansą na ożywienie i zdynamizowanie procesów rozwojowych jest wykorzystanie dostępu do tego medium (Internet) [...]*²²¹ Zadaniem nauczycieli, wychowawców, animatorów kultury, liderów społecznych winno być wskazywanie mieszkańcom wsi możliwości jakie daje dostęp sieci Internet. Korzystanie z *newsletterów*, logowanie się do platform e-learningowych, szukanie informacji na portalach takich jak

²²¹ K. Buczkowski; op. cit.; s.6

www.ngo.pl czy *www.witrynawiejska.org.pl* oraz innych portalach tematycznych będzie powszechne i będzie prowadzić do podniesienia jakości życia tylko wtedy, kiedy powszechną stanie się edukacja teleinformatyczna począwszy od młodego pokolenia na seniorach kończąc. W różnorodnych strategiach rozwojowych dla polskich regionów zwraca się uwagę na potrzebę podnoszenie jakości edukacji na terenach wiejskich. *Istnieje wielka potrzeba wdrożenia na wsi wielkiego programu ustawicznego kształcenia, które pomogłoby dostosować się ludności wiejskiej do tworzących się nowych miejsc pracy, do industrializacji i serwicyzacji wsi. Bez tego nie jest możliwe wykorzystanie ludzkich zasobów siły roboczej [...]*²²² Taki program nie będzie dzisiaj możliwy bez wykorzystania sieci Internet oraz odpowiedniej edukacji informatycznej.

Szczególnie ważną w świetle prowadzonych badań wydaje się być także edukacja ekologiczna. Poza rozwojem gospodarki i rozwojem społecznym, dbanie o środowisko naturalne stanowi trzeci warunek rozwoju zrównoważonego. Obserwując działania proekologiczne w środowiskach wiejskich można zauważyć coraz więcej pozytywnych inicjatyw. To jednak wciąż niewiele. Brakuje rzetelnej edukacji wspartej praktyką w szkołach, w organizacjach pozarządowych, parafiach. Edukacja ekologiczna powinna być promowana i wymagana przez urzędy gmin. Nauczanie dzieci będzie najlepszą profilaktyką, skuteczniejszą niż doraźne działania takie jak tablice z zakazami wysypywania śmieci czy planowany w gminie Gródek nad Dunajcem elektroniczny monitoring najbardziej zaśmiecanych miejsc.

²²² W. Michna; *Rolnictwo i wieś w krajowej oraz wojewódzkich strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski do 2020 roku*; nr 34; Warszawa 2006; s. 53

Podsumowanie

Na początku XXI wieku wieś wciąż podlega licznym zmianom. Często jednak zmiany te wiążą się tylko z poprawą infrastruktury. Jeżeli poprawa jakości życia – rozwój regionalny – będą się przejawiać tylko w sferze materialnej wówczas będzie to tylko poprawa pozorna, niepełny rozwój. Aby mówić o rzeczywistej poprawie życia, rozwój regionalny musi dotyczyć nie tylko infrastruktury ale i mentalności społecznej, sposobu myślenia, poczucia przynależności do społeczności lokalnej. Taki rozwój będzie możliwy tylko wówczas, gdy będzie od początku wspierany przez odpowiednie inicjatywy edukacyjne. Tego typu inicjatywy autor próbował pokazać w niniejszej dysertacji.

Wysoki poziom edukacji jest warunkiem rozwoju regionalnego. To znaczy – jeśli chcemy mieć do czynienia z pełnym, wieloaspektowym, świadomym rozwojem – musimy kształcić społeczeństwo lokalne. Społeczeństwo niewykształcone to społeczeństwo nieświadome — nieświadome możliwości jakie niesie ze sobą rozwój techniki, możliwości płynących ze wstąpienia Polski do UE. Wreszcie podstawowych możliwości jakie wiążą się z demokratycznym ustrojem społeczeństwa. Tak więc wszelkie przejawy rozwoju lokalnego powinny być poprzedzone edukowaniem społeczności lokalnej tak by świadomie mogła uczestniczyć w mechanizmach rozwojowych, by wreszcie sama te mechanizmy inicjowała.

Podczas badań autor zauważył jednak, że mieszkańcy poszczególnych wsi większą wagę przywiązują do projektów twardych., takich jak budowa dróg, ogólna poprawa infrastruktury, powstawanie nowych miejsc pracy. Tylko niektórzy z badanych zwracali uwagę na projekty miękkie – akcje kulturalno-edukacyjne, większe możliwości dokształcania, atrakcyjne formy spędzania czasu wolnego. Na zebraniach wiejskich, w których autor uczestniczył poruszano głównie tematy związane z drogami, wodociągami i innymi sprawami gospodarczymi. Można zatem wnioskować, że aby mieszkańcy byli zadowoleni, rozwój regionalny gmin powinien w pierwszej kolejności objąć poprawę ich bytu materialnego. Przeciętny mieszkaniec wsi stwierdzi, że wieś się rozwija jeśli zauważy nowy asfalt, będzie miał bliżej do lekarza, znajdzie zatrudnienie. Jeżeli nie zostaną zaspokojone podstawowe potrzeby wszelkie działania kulturalno-edukacyjne nie będą miały znaczenia dla mieszkańców wsi. Podobnie podniesienie się poziomu edukacji będzie miało wymierne efekty dla mieszkańców, jeśli dzięki temu będą mogli łatwiej znaleźć pracę i utrzymać rodzinę. Wszelkie próby edukowania społeczeństwa nie będą przynosiły rezultatu jeśli nie będą się

wiązać z wymiernym, zauważalnym efektem. W strategiach rozwojowych kraju, województwa czy gmin edukacja zawsze zajmuje wysokie pozycje. Jednak analiza wydatków w gminach pokazuje, że nacisk kładzie się przede wszystkim na infrastrukturę. Nawet jeśli lokalne szkoły zaczną lepiej kształcić a instytucje oświatowe zaproponują mieszkańcom kursy doskonalące i tak nie przyniesie to korzyści, jeśli nie będzie się wiązało z możliwością zatrudnienia i odczuwalną poprawą jakości życia.

Wieś wciąż stanowi ciekawy a zarazem ważny teren badań społecznych. Na początku lat '90 w następujący sposób Krystyna Szafraniec uzasadniała badania młodzieży wiejskiej: *[...] wieś i jej mieszkańcy ciągle stanowią podstawową bazę reprodukcji głównych warstw społecznych w Polsce [...] marginesowe usytuowanie wsi w systemie społecznym rodzi i podtrzymuje jej zapóźnienia cywilizacyjne, kulturowe, czyniąc ją miejscem kumulacji szczególnie licznych blokad i zagrożeń rozwojowych [...]*²²³ Szafraniec badała pokolenie młodzieży wiejskiej, które wychowywane było w Polsce pełnej przemian – lata '70, '80 i '90. Nie inaczej jawi się nasz kraj na początku XXI wieku. To już inny system, inne problemy ale wciąż charakterystyczna jest szybka zmiana, duże kontrasty – zwłaszcza na wsi. W polskiej przestrzeni społecznej funkcjonują pokolenia, które często nie potrafią znaleźć ze sobą wspólnego języka. Z jednej strony młodzi ludzie, którzy nie pamiętają życia bez komputera, komórki czy samochodu. Z drugiej strony pokolenie, które nie potrafi obsługiwać bankomatu, nie rozumie słów takich jak „sms” czy „laptop”. Te szybkie zmiany, postęp techniczny, wyścig „szczurów” przy jednoczesnej bardzo powolnej zmianie mentalności, słabej edukacji ekologicznej, kulturowej, teleinformatycznej powodują, że człowiek gubi się we współczesnym świecie. Tak przynajmniej często wygląda to na terenach wiejskich.

Na początku XXI wieku nadal aktualne są słowa Krystyny Szafraniec z lat '90. *Dzisiejsze przebudzenie polityczne wsi jest w większym stopniu dziełem liderów aniżeli samych mieszkańców tego środowiska. Brak mu tak charakterystycznego dla ruchów chłopskich przed wojną czynnika, na wagę którego wskazywał J. Chłasiński: „Jest nim niesłyszany twórczy wysiłek młodego pokolenia chłopów nad podniesieniem wsi; ferment ideowy, jaki obecnie w żadnej innej warstwie społecznej nie występuje w takiej skali i przeświadczenie, że to co się dzieje na wsi, opuszczonej i nie słuchanej przez nikogo, ma swoją wagę dziejową” (J. Chłasiński; Młode pokolenie chłopów; s.8)*²²⁴ Dalej, podsumowując młode pokolenie schyłku PRL, pisze Szafraniec: *Coś takiego, jak zaangażowanie (w narodowy, społeczny czy lokalny choćby etos) wydaje się kategorią należącą do innej,*

²²³ K. Szafraniec; *Młodzież wiejska jako efekt socjalizacji pogranicznej*; Warszawa 1991; s.6

²²⁴ *Ibidem*; s. 152

*zamierzchlej już rzeczywistości [...]*²²⁵ Wieś początku XXI wieku to właśnie taka wieś. Aktywne społeczności lokalne są tam, gdzie są silni liderzy, którzy te społeczności wciąż pociągają do bycia aktywnym. Przykładem może tu być opisana wcześniej działalność redaktorki *Czasu Czchowa*, powstanie stowarzyszenia, które uratowało szkołę na Wytrzysszce czy działania pań z kół gospodyń wiejskich. Społeczność zamieszkująca tereny wsi jest więc nadal na początku drogi – drogi do demokracji, do społeczeństwa obywatelskiego, do globalnego myślenia i lokalnego działania. Aby na tej drodze nie stać w miejscu potrzeba dobrej, przemyślanej edukacji. Czy można ją traktować jako swoistego rodzaju *panaceum*? Być może nie należy edukacji przeceniać ale na pewno jest jedną z dobrych dróg – pod warunkiem, że będzie to edukacja w duchu animacji kultury i społeczeństwa obywatelskiego. Jak wyzwolić taką właśnie edukację? To trudne pytanie, autor zadawał je sobie przez cały czas pracy nad dysertacją. Co zrobić aby edukacja rzeczywiście wspierała rozwój wsi i regionu? Jedną z odpowiedzi są pokazane „dobre praktyki”. Skoro gdzieś, w jakiejś wsi się udało to może się udać również u nas. Drugą są postulowane kierunki optymalizacji. Potrzeba zatem liderów, osób z odpowiednimi kompetencjami, które pociągną za sobą społeczność i co najważniejsze – będą wychowywać kolejnych liderów. Jeżeli więc wójtowie gmin, dyrektorzy placówek edukacyjno-kulturalnych, sołtysi, proboszczowie chcą aby społeczność na ich terenie była aktywna powinni zadbać przede wszystkim o liderów. Baza jest w całkiem dobrym stanie, są większe możliwości finansowego wsparcia – potrzeba tylko liderów. Należy w liderów inwestować, umożliwiać im rozwój, dać warunki do pracy. Będzie to dobry początek. Po drugie potrzeba czasu – zmiany społeczne nie następują od razu. Podczas wizyt w Szwecji autor uczestniczył w spotkaniu z liderem zajmującym się pracą z dziećmi i młodzieżą w ramach urzędu miasta. Uczestnicy spotkania zachwycali się jak cała struktura i działalność jest świetnie zorganizowana. Żeby osiągnąć sukces potrzeba było 20 lat pracy, 20 lat prób i błędów. I właśnie tutaj uwidacznia się trzeci warunek – plan, strategia. Działania naszych gmin, domów kultury, szkół powinny stać się planowe, poszczególne podmioty powinny ze sobą współpracować. Bez tego aktywizacja społeczeństwa i jego rozwój nie jest możliwy. Co więcej, te plany i strategie powinny być wynikiem konsultacji społecznych i powinny być obligujące dla obecnych i przyszłych władz. Dopiero ostatnim warunkiem jest odpowiednie zaplecze sprzętowe i finansowe. Badania na terenie Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego wykazały, że ten ostatni warunek jest już spełniony – większość podmiotów dysponuje dobrą

²²⁵ Ibidem; s. 157

bazą i funduszami. Jeśli nie, to łatwo mogą je zdobyć. Problem stanowią trzy pierwsze warunki – brakuje nam liderów, nie liczymy się z czasem oraz nie potrafimy planować. Taka edukacja nie wspomogłaby rozwoju społecznego. Szkoły będą produkować specjalistów, którzy przy najbliższej okazji opuszczą wieś. Domy kultury będą żyły fikcją portali internetowych a stowarzyszenia i fundacje będą samotnymi wyspami w morzu potrzeb. A przecież wiele inicjatyw podejmowanych w społecznościach lokalnych udowadnia, że może być inaczej.

Jeszcze w latach '90 w miejscowości Złota został zorganizowany konkurs literacki. Tak pisał jeden z uczestników, uczeń VIII klasy szkoły podstawowej w Złotej: [...] *Wieś położona w dolinie Dunajca przy trasie z Tarnowa do Nowego Sącza administracyjnie przynależna do Gminy Czchów. Na pozór, jedna z wielu podobnych miejscowości w okolicy o charakterze rolniczym. Może tyle napisałby autor przewodnika. Wiele razy przejeżdżałem drogą mojej miejscowości, i widziałem ją za każdym razem inną [...] Liczne sklepy, silnie uzbrojony technicznie teren, coraz więcej powstających nowych domów to tylko nieliczne świadectwa ciągłego rozwoju mojej miejscowości. [...]*²²⁶. Takie „świadectwa” wskazał autor w rozdziałach dotyczących rozwoju gospodarczego i infrastruktury. Przykłady obrazujące wzrost tego typu nie są charakterystyczne tylko regionu Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego. Środowiska wiejskie w całej Polsce podlegają temu rozwojowi. Wskazują na to dane Głównego Urzędu Statystycznego, publikacje na stronach internetowych, raporty z wykorzystania środków pomocowych. Badania autora wskazują, że rozwojowi gospodarczemu towarzyszy też rozwój społeczny. Potrzeba jednak jeszcze czasu zanim efekty wprowadzanych zmian będą widoczne tak jak nowe drogi czy ładniejsze budynki. W 2008 roku w Polsce rozpoczęto realizację „Programu rozwoju edukacji na obszarach wiejskich na lata 2008 – 2013”. Celem programu jest podniesienie jakości wykształcenia mieszkańców wsi między innymi poprzez eliminowanie barier w dostępie do oferty edukacyjnej, kulturalnej, informacyjnej i sportowej. Tego typu działania wciąż są na wsi bardzo potrzebne.

Jakie są edukacyjne uwarunkowania rozwoju regionalnego? Trudno jednoznacznie, ze zwróceniem uwagi na konkretne wskaźniki, odpowiedzieć na to pytanie. Edukacja to proces, którego efekty często są odczuwalne dopiero po wielu latach. Dziś coraz częściej – także na wsi – mówi się o społeczeństwie uczącym się, o całościowym kształceniu. Edukacja stymuluje nie tylko rozwój regionu, można powiedzieć, że stymuluje wszelkie zmiany. To dzięki edukacji rozwija się człowiek jako jednostka, rozwijają się społeczności lokalne i całe społeczeństwa – w rezultacie rozwija się wieś, gmina, powiat, województwo, cały kraj

²²⁶ materiały zebrane w czchowskiej bibliotece; autor tekstu: Adam Gasiński

a wreszcie Europa i świat. Rozwój większych struktur zawsze będzie sumą rozwoju wszystkich mniejszych podmiotów. Tą prawidłowość znają politycy rządzący Unią Europejską dlatego tak wielkie środki są wciąż przeznaczane dla środowisk wiejskich i na edukację.

O tym, że edukacja jest coraz bardziej doceniana w samorządach lokalnych świadczą liczne działania, które autor mógł obserwować już po zakończeniu badań. Wciąż pojawiały się inicjatywy, o których warto było napisać. Na wsiach dzieje się bardzo wiele, coraz częściej można obserwować przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym organizowane na coraz wyższym poziomie. Autor nie przestaje aktywnie oddziaływać na rozwój regionu, w którym mieszka. Prowadzone badania i napisana dysertacja mogą stać się pomocne nie tylko dla praktyków, którzy funkcjonuje na wsiach w różnych regionach Polski ale i dla teoretyków, którzy będą podejmować podobne badania. Edukacja zmienia ludzi, którzy to z kolei decydują o zmianach w wielu różnorodnych aspektach życia, dlatego zawsze będzie to dziedzina potrzebująca nowych badaczy.

Spis tabel i wykresów

TABELA 1: CZY, PANA(I) ZDANIEM, OBECNIE SZKOLNICTWO FUNKCJONUJE LEPIEJ CZY TEŻ GORZEJ NIŻ PRZED WPROWADZENIEM REFORMY?	47
TABELA 2: LUDNOŚĆ ZAMIESZKUJĄCA POSZCZEGÓLNE GMINY, DANE NA ROK 2008.....	87
TABELA 3: ŁĄCZNIE WYDATKI NA INWESTYCJE ZWIĄZANE Z DROGAMI POWIATOWYMI W LATACH 2000 - 2008	93
TABELA 4: WYBRANE INWESTYCJE DROGOWE SAMORZĄDÓW GMINNYCH	94
TABELA 5: WYKONANIE BUDŻETU (W ZŁ), POZYCJA 60016 - TRANSPORT, DROGI PUBLICZNE GMINNE	97
TABELA 6: WYBRANE INWESTYCJE WODNO-KANALIZACYJNE SAMORZĄDÓW LOKALNYCH	99
TABELA 7: LICZBA KOMPUTERÓW W SZKOŁACH PODSTAWOWYCH	104
TABELA 8: LICZBA KOMPUTERÓW W GIMNAZJACH.....	105
TABELA 9: POZWOLENIA NA BUDOWĘ WYDANE PRZEZ STAROSTÓW NOWOSĄDECKIEGO I BRZESKIEGO W L. 2004-2008.....	106
TABELA 10: MIESZKANIE ODDANE DO UŻYTKOWANIA W LATACH 2004-2008	106
TABELA 11: LICZBA PODMIOTÓW GOSPODARKI NARODOWEJ ZAREJESTROWANA W REGON W LATACH 1995 – 2008.....	109
TABELA 12: ZAREJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE SEKTORA PRYWATNEGO NA BADANYM TERENIE.....	112
TABELA 13: UDZIAŁ BEZROBOTNYCH ZAREJESTROWANYCH W LICZBIE LUDNOŚCI W WIEKU PRODUKCYJNYM.....	114
TABELA 14: ŚREDNIA PUNKTÓW Z EGZAMINU GIMNAZJALNEGO	117
TABELA 15: LICZBA CZYTELNIKÓW BIBLIOTEK PUBLICZNYCH	118
TABELA 16: WYKSZTAŁCENIE CZŁONKÓW RADY GMINY W LATACH 1998, 2003, 2008.....	121
TABELA 17: KSIĘGOZBIÓR BIBLIOTEK W POSZCZEGÓLNYCH GMINACH	124
TABELA 18: ŚREDNIA ZAROBKÓW (W ZŁ) W POSZCZEGÓLNYCH LATACH	126
TABELA 19: STYMULATORY ROZWOJU REGIONALNEGO NA TERENIE BADANYCH GMIN.....	127
TABELA 20: HAMULCE ROZWOJU REGIONALNEGO NA TERENIE BADANYCH GMIN	135
TABELA 21: PLACÓWKI OŚWIATOWE W POSZCZEGÓLNYCH GMINACH.....	141
TABELA 22: ORGANIZACJE III SEKTORA W POSZCZEGÓLNYCH GMINACH	145
TABELA 23: LICZBA INICJATYW EDUKACYJNYCH ZE WZGLĘDU NA CZAS TRWANIA I POWTARZALNOŚĆ	153

TABELA 24: LICZBA INICJATYW EDUKACYJNYCH ZE WZGLĘDU NA RODZAJ I POWTARZALNOŚĆ	155
TABELA 25: ZASIĘG INICJATYW EDUKACYJNYCH NA TERENIE ZWIĄZKU GMIN JEZIORA ROŻNOWSKIEGO.....	157
TABELA 26: WSPÓLPRACA ORGANIZATORÓW Z INNYMI PODMIOTAMI.....	158
TABELA 27: OBSZARY TREŚCI ANALIZOWANYCH INICJATYW EDUKACYJNO-KULTURALNYCH.	161
TABELA 28: ILOŚĆ INICJATYW ORGANIZOWANYCH DLA POSZCZEGÓLNYCH GRUP WIEKOWYCH	167
TABELA 29: CZŁONKOSTWO W WYBRANYCH GRUPACH	168
TABELA 30: EFS W LATACH 2004 - 2006, STRONA INTERNETOWA FUNDUSZY STRUKTURALNYCH UE DLA FIRM.....	207
TABELA 31: EFRR W LATACH 2004 - 2006, STRONA INTERNETOWA FUNDUSZY STRUKTURALNYCH UE DLA FIRM.....	208
TABELA 32: FUNDUSZE STRUKTURALNE W LATACH 2004 – 2006, STRONA INTERNETOWA FUNDUSZY STRUKTURALNYCH UE DLA FIRM	209
TABELA 33: PLAN FINANSOWY NA LATA 2007 - 2013 (w EUR), STRONA INTERNETOWA EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO	210
TABELA 34: LICZBA WIADOMOŚCI ZAWARTYCH W REGIONALNYM NEWSLETTERZE PORTALU WWW.NGO.PL	227
RYSUNEK 1: GMINY WCHODZĄCE W SKŁAD ZWIĄZKU GMIN JEZIORA ROŻNOWSKIEGO;	73
RYSUNEK 2: MAPA TERENU USYTUOWANEGO NAD JEZIORAMI ROŻNOWSKIM I CZCHOWSKIM ..	80
RYSUNEK 3: MAPA I GODŁO GMINY GRÓDEK N/DUNAJCEM.....	82
RYSUNEK 4: MAPA I GODŁO GMINY CZCHÓW.....	86
RYSUNEK 5: MAPA I GODŁO GMINY ŁOSOSINA DOLNA	83
RYSUNEK 6: HERB I MAPA OKOLIC GMINY CHELMIEC.....	85
RYSUNEK 7: PODZIAŁ DRÓG PUBLICZNYCH W KRAJU W 2008 ROKU	91
RYSUNEK 8: ŁĄCZNIE WYDATKI NA INWESTYCJE ZWIĄZANE Z DROGAMI POWIATOWYMI W LATACH 2000 - 2008	93
RYSUNEK 9: WYKONANIE BUDŻETU, POZYCJA 60016 - TRANSPORT, DROGI PUBLICZNE GMINNE	97
RYSUNEK 10: LICZBA KOMPUTERÓW W SZKOŁACH PODSTAWOWYCH.....	104
RYSUNEK 11: LICZBA KOMPUTERÓW W GIMNAZJACH	105

RYSUNEK 12: POZWOLENIA NA BUDOWĘ WYDANE PRZEZ STAROSTÓW NOWOSĄDECKIEGO I BRZESKIEGO W L. 2004-2008	106
RYSUNEK 13: MIESZKANIE ODDANE DO UŻYTKOWANIA W LATACH 2004-2008.....	107
RYSUNEK 14: LICZBA PODMIOTÓW GOSPODARKI NARODOWEJ ZAREJESTROWANA W REGON W LATACH 1995 - 2008	109
RYSUNEK 15: ZAREJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE WG SEKCJI NA BADANYM TERENIE	110
RYSUNEK 16: ZAREJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE WG SEKCJI W 2008 ROKU NA WIEJSKICH TERENACH POLSKI	111
RYSUNEK 17: ZAREJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE WG SEKTORÓW WŁASNOŚCIOWYCH W 2008 ROKU	112
RYSUNEK 18: ZAREJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE WG SEKCJI W 2008 ROKU NA WIEJSKICH TERENACH POLSKI	113
RYSUNEK 19: ZAREJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE WG SEKCJI W 2008 ROKU NA WIEJSKICH TERENACH POLSKI	114
RYSUNEK 20: ŚREDNIA PUNKTÓW Z EGZAMINU GIMNAZJALNEGO.....	117
RYSUNEK 21: LICZBA CZYTELNIKÓW BIBLIOTEK PUBLICZNYCH	118
RYSUNEK 22: WYKSZTAŁCENIE CZŁONKÓW RADY GMINY W CHEŁMCU	121
RYSUNEK 23: WYKSZTAŁCENIE CZŁONKÓW RADY GMINY W GRÓDKU N/D	121
RYSUNEK 24: WYKSZTAŁCENIE CZŁONKÓW RADY GMINY W ŁOSOSINIE DOLNEJ	122
RYSUNEK 25: WYKSZTAŁCENIE CZŁONKÓW RADY GMINY W CZCHOWIE	122
RYSUNEK 26: KSIĘGOZBIÓR BIBLIOTEK W POSZCZEGÓLNYCH GMINACH	125
RYSUNEK 27: ŚREDNIA ZAROBKÓW W POSZCZEGÓLNYCH LATACH	126
RYSUNEK 28: PLACÓWKI OŚWIATOWE W POSZCZEGÓLNYCH GMINACH.....	142
RYSUNEK 29: PLACÓWKI OŚWIATOWE ZBIORCZO.....	142
RYSUNEK 30: ORGANIZACJE III SEKTORA ZBIORCZO	148
RYSUNEK 31: LUDNOŚĆ ZAMIESZKUJĄCE POSZCZEGÓLNE GMINY, DANE NA ROK 2008.....	87
RYSUNEK 32: WSPÓLPRACA ORGANIZATORÓW Z INNYMI PODMIOTAMI	159
RYSUNEK 33: FUNDUSZE UE DLA POLSKI W LATACH 2004 - 2006, STRONA INTERNETOWA FUNDUSZY STRUKTURALNYCH UE DLA FIRM	209
RYSUNEK 34: LICZBA WIADOMOŚCI ZAWARTYCH W REGIONALNYM NEWSLETTERZE PORTALU WWW.NGO.PL (50 NEWSLETTERÓW)	227

Bibliografia

- 1 *Acta Agraria et Silvestria*; vol. XLVI/1, 2006; *Rozwój regionalny i wielofunkcyjny obszarów wiejskich*; Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie; Komisja Nauk Rolniczych i Leśnych;
- 2 Adamowicz Mieczysław, Nowak Anna; *Rola szkół wiejskich w rozwoju polskiej wsi*; [w:] *Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu; Prace Naukowe nr 39; Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*;
- 3 *Agenda 21* [w:] *Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych "Środowisko i rozwój"*, Instytut Ochrony Środowiska, Wydawnictwo IOO, Warszawa 1998
- 4 Aleksander Tadeusz; *Główne formy współczesnego regionalizmu w Polsce*; [w:] *W klimacie śląskiej humanistyki*; Kwiatek Jolanta, Eleonora Sapia-Drewniak (red.)
- 5 Aleksander Tadeusz; *Optymalizacja pozaszkolnej edukacji zawodowej dorosłych*; Oficyna Wydawnicza „Impuls”; Kraków 1998;
- 6 Aleksander Tadeusz; *Uwarunkowania uczestnictwa kulturalnego ludności wiejskiej*; PWN; Warszawa 1974
- 7 Aleksander Tadeusz; *Wychowawcze i edukacyjne funkcje regionalizmu*; [w:] *Pedagogika społeczna tom II*; Ewa Marynowicz-Hetka (red.); Wydawnictwo Naukowe PWN; 2007
- 8 *Alternatywy myślenia o/dla edukacji*; (red.) Zbigniew Kwieciński; Warszawa 2000; IBE
- 9 *Animacja współpracy środowiskowej*; (red.) Maria Mendel; Wydawnictwo Adam Marszałek; Toruń 2003
- 10 Banach Czesław.; *Z polską edukacją w XXI wiek*; Jelenia Góra 2000; Wydaw. Nauczycielskie
- 11 Banach Czesław; *Bibliografia wydawnictw zwartych 1985 – 2005 o współczesnej szkole*; Warszawa 2005
- 12 Banach Czesław; *Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy*; Wydawnictwo Adam Marszałek; Toruń 1997
- 13 Barwińska Dorota; *Edukacja międzykulturowa w dwunarodowych stowarzyszeniach: w świetle badań w Polsce i w Niemczech*; Wydawnictwa Naukowe Novum; Płock 2007;
- 14 Bednarczyk Henryk, Kacak Iwona, Koprowska Dorota; *Transfer wiedzy i usług wsparcia dla mikroprzedsiębiorstw*; Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy w Radomiu, Radom 2008
- 15 *Biała Księga. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*;

- Komisja Europejska; Wydaw. WSP TWP; Warszawa 1997
- 16 Bogaj Andrzej, Kwiatkowaki Stefan M., Szymański Mieczysław J.; *System edukacji w Polsce. Osiągnięcia, przemiany, dylematy. Warszawa 1996*; IBE, Radom – ITE
 - 17 Brandenburg Henryk; *Zarządzanie lokalnymi projektami rozwojowymi*; Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamickiego w Katowicach; Katowice 2003
 - 18 Buczkowski Krzysztof.; *Sieć komputerowa w gminie*; Fundacja Wspomagania Wsi; Warszawa 2007
 - 19 Budzeń Henryk; *Wybrane zagadnienia i problemy współczesnej edukacji*; ITE; Radom 2003
 - 20 Chałas Krystyna; *W poszukiwaniu pedagogii szkoły wiejskiej*; Wydawnictwa Uczelniane; Lublin 1997
 - 21 Chałasiński Józef; *Spółczeństwo i wychowanie*; PWN; Warszawa 1958
 - 22 Chałasiński Józef; *Młode pokolenie chłopów*; Państwowy Instytut Kultury Wsi; Warszawa 1938
 - 23 Churski Paweł; *Czynniki rozwoju regionalnego w świetle koncepcji teoretycznych*; Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno- Ekonomicznej we Włocławku. Nauki ekonomiczne. T. XIX. Z. 3. *Gospodarka regionu na Jednolitym Rynku Europejskim. Wybrane zagadnienia*; Włocławek. 2005; s. 13 - 30
 - 24 Czapiński Janusz.; *Cywilizacyjna rola edukacji. Dlaczego warto inwestować w wykształcenie*; Warszawa 1995
 - 25 Denek Kazimierz; *Wartości i cele edukacji szkolnej*; UAM; Poznań – Toruń 1994
 - 26 *Dobra gospodarka*; Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego; Warszawa 2006
 - 27 Domalewski Jarosław, Mikiewicz Piotr; *Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym*; Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk; Toruń – Warszawa 2004
 - 28 Domalewski Jarosław; *Szanse edukacyjne dzieci wiejskich*; [w:] *Dzieci gorszych szans; Materiały z seminarium naukowego; Warszawa 19-20 marca 2001 roku*; (red.) Głowacka Barbara, Pilch Tadeusz; Krajowy Komitet Wychowania Resocjalizującego; Warszawa 2001
 - 29 Domański R; *Regionalne zróżnicowanie zagospodarowania i poziomu życia ludności*; Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1986
 - 30 Dominiczek Andrzej; *Edukacja kobiet*; publikacja dostępna na stronie internetowej Centrum Praw Kobiet; dane na dzień 15.04.2008

- 31 Dylak Stanisław; *Kształcenie nauczycieli do refleksyjnej praktyki. Zarys genezy, istoty i rozwoju koncepcji (studium literaturowe)*; [w:] *Rocznik Pedagogiczny 1996*
- 32 *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej*; tom 1 do 1918 roku; (red.) Stanisław Michalski; Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza; Warszawa 1982
- 33 *Edukacja i rozwój – jaka szkoła? Jaki nauczyciel? Jakie wychowanie?*; (red.) Jopkiewicz Andrzej; WSP; Kielce 1995
- 34 *Edukacja ustawiczna w zmieniającej się sytuacji edukacyjnej (wybrane problemy)*; (red.) Aleksander Tadeusz, Skrzypczak Józef; Wydawnictwo ERUDITUS s.c.; Poznań 1998
- 35 *Edukacja, jest w niej ukryty skarb*; Raport dla UNESCO, pod przewodnictwem Jaquesa Delors’a, tłum. Wiktor Rabczuk; SOP; ITE; Radom 1998
- 36 *Edukacja, zatrudnienie, Europa*; materiały z konferencji „Edukacja, zatrudnienie, Europa” 21-22 września 2006 w Krakowie; Wydane przez Krajowy Punkt Kontaktowy Programów Badawczych UE oraz Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN; Warszawa 2007
- 37 *Edukacyjne wyzwania i zagrożenia początku XXI wieku*; (red.) Ewa Solarczyk-Ambroziak; Warszawa – Poznań 2003
- 38 Gęsiński Janusz; *Po co gminom szkoły?*; IBE; Warszawa 1995
- 39 Gorelick Steven, Merrifield Todd, Norberg-Hodge Helena; *Powrót gospodarki żywnościowej do korzeni. Lokalne alternatywy wobec globalnego przemysłu rolnego*; Wydawnictwo „Zielone Brygady”; Kraków 2005
- 40 Greffe Xavier, Noya Antonella, Pflieger Sylvie; *Culture and Local Development*; Organisation For Economic Co-Operation And Development; Paris OECD 2005
- 41 Grzesik Artur, Tabasz Władysław; *Rozwój lokalny, wybrane zagadnienia społeczne*; Instytut Gospodarki WSIiZ w Rzeszowie; Rzeszów 2005
- 42 Grzybowski Przemysław P.; *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*; Wydawnictwo IMPULS; 2009
- 43 Gutkowska Krystyna, Ozimek Irena; *Aspiracje edukacyjne mieszkańców wsi*; [w:] *Wieś i rolnictwo nr 2/119*; IRWiR PAN; 2003
- 44 Hajduk Łukasz; *Sieciowe biuletyny informacyjne a rozwój środowisk wiejskich*; [w:] *Dyskursy młodych andragogów*; (red.) M. Olejarz; tom X; Uniwersytet Zielonogórski; Zielona Góra 2009
- 45 Idziak Waclaw; *Aktywizacja społeczności wiejskich, jako proces uczenia się*; artykuł dostępny na stronie <http://www.wioskitematyczne.org.pl/>; dane na 02.06.2009

- 46 Idziak Waław; *Kształcenie liderów społeczności wiejskich w działaniu*; artykuł dostępny na stronie <http://www.wioskitematyczne.org.pl/>; dane na 02.06.2009
- 47 Idziak Waław; *Rozwój i edukacja – syjamskie bliźnięta*; Tekst wygłoszony na V Europejskim Kongresie Odnowy Wsi w St. Poelten, Austria, 20 – 21 września 2005; artykuł dostępny na stronie <http://www.wioskitematyczne.org.pl/>; dane na 02.06.2009
- 48 Idziak Waław; *Szkoły wiejskie, jako ośrodki rozwoju lokalnego - specjalizacja szkół*; artykuł dostępny na stronie <http://www.wioskitematyczne.org.pl/>; dane na 02.06.2009
- 49 *Innowacyjne zarządzanie w polskiej oświacie*; Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji; Program „Uczenie się przez całe życie”; materiały konferencyjne; Warszawa 2009
- 50 Jałowiecki Bohdan; *Rozwój regionalny – rozwój lokalny – samorząd terytorialny. Uwagi o realizacji programu w 1987 roku*; Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej; Warszawa 1988
- 51 Jankowska Agnieszka; Kierzkowski Tomasz; Knopik Robert; *Fundusze pomocowe dla Polski po akcesji – fundusze strukturalne i Fundusz Spójności*; ITE Radom; Warszawa 2004
- 52 Jedlewska Barbara; *Animatorzy kultury wobec wyzwań edukacyjnych*, Lublin 1999
- 53 *Jednostkowe i społeczne zasoby wsi*; (red.) Krystyna Szafraniec; Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN; Warszawa 2006
- 54 Kamiński Aleksander; *Funkcje pedagogiki społecznej*; PWN; Warszawa 1974;
- 55 *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*; (red.) Marek S. Szczepański (red.); Tychy 2000
- 56 Kargul Józef; *Od upowszechniania kultury do animacji kulturalnej*; Wydawnictwo Adam Marszałek; Toruń 1997
- 57 Koziński Jerzy, Wysocka Elżbieta; *Strategia rozwoju regionalnego i lokalnego po reformie administracyjnej państwa*; Centrum Doradztwa i Informacji Difin; Warszawa 2000
- 58 *Kształcenie przez całe życie. Perspektywa małopolski*; (red.) Górnjak Jarosław, Worek Barbara; Wojewódzki Urząd Pracy; Kraków 2008
- 59 Kupiec L.; *Gospodarka przestrzenna*; t.4; *Polityka regionalna*; Białystok 2000
- 60 Kwiatkowski Stefan M.; *Nowe uwarunkowania edukacji szkolnej*; IBE; Warszawa 1998
- 61 Kwiatkowski Stefan M.; *Uciekający świat*; Wydawnictwo Spółdzielcze; Warszawa 1990
- 62 Langie Kazimierz, ks.; *Ks. Kazimierza Siemaszki Dom schronienia i dobrowolnej pracy dla biednych i opuszczonych chłopców*; Kraków 1887

- 63 Lewandowska Bożena; *Szkolnictwo na wsi; Projekt „Mała szkoła”, innowacje oświatowe, system edukacyjny; Zestawienie bibliograficzne w wyborze*; Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Kielcach; Kielce 2008
- 64 *Mały rocznik statystyczny Polski*; Główny Urząd Statystyczny; Warszawa 2008
- 65 Michna W.; *Rolnictwo i wieś w krajowej oraz wojewódzkich strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski do 2020 roku*; nr 34; Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytut Badawczy; Warszawa 2006
- 66 Mroczkowska Katarzyna; *O braku przemian w dobie przemian – refleksja o szkole wiejskiej*; [w:] *Edukacja w społeczeństwie „ryzyka”, Bezpieczeństwo jako wartość*; (red.) Matylda Gwoździecka-Piotrowska, Jarosław Wołęjszo, Andrzej Zduniak; III tom monografii z IV Konferencji Edukacja XXI wieku; Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa; Poznań 2007; s. 274 - 278
- 67 Nalaskowski Aleksander; *Widnokreśli Edukacji*; Oficyna Wydawnicza „Impuls”; Kraków 2002
- 68 Nojszewski Dariusz; *Platformy e-laerningowe w polskich instytucjach edukacyjnych*; [w:] *E-mentor*; nr 2; grudzień 2003
- 69 *O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*; Ministerstwo Edukacji Narodowej; Warszawa 2000
- 70 Okoń Wincenty; *Nowy słownik pedagogiczny*; Wydawnictwo Akademickie „Żak”; Warszawa 2004
- 71 Okuniewski Józef; *Rynek, prognozy i strategiczne uwarunkowania rozwoju wsi i rolnictwa*; Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej; Warszawa 1996
- 72 Orczyk Adam ks.; *Zarys historii szkolnictwa i myśli pedagogicznej*; Wydawnictwo Akademickie ŻAK; Warszawa 2008
- 73 Palka Stanisław; *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli*; WSiP; Warszawa 1989;
- 74 Passaris Solange, Sokólska Joanna, Vinaver Krystyna; *Rozwój obszarów wiejskich i turystyka*; Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska; Stowarzyszenie Solidarność Francja Polska; Międzynarodowe Centrum Badań nad Środowiskiem i Rozwojem w Paryżu; Białystok – Paryż 2002; [w:] *Tereny, Ludzie, Produkty*; nr 2
- 75 Petrykowski Piotr; *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*; Wydawnictwo UMK; Toruń 2003
- 76 Petrykowski Piotr; *Edukacyjne konteksty regionalizmu – stowarzyszenia społeczne*;

Toruń 2004

- 77 Pilch Tadeusz; *Zasady badań pedagogicznych*; Wydawnictwo Akademickie „Żak”; Warszawa 1998
- 78 Piwowarski Rafał; *Szkoły na wsi – edukacyjne wyzwania*; IBE; Warszawa 2000
- 79 *Pora pola. Poradnik dla animatorów edukacji środowiskowej w terenie*; Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa; Warszawa 1996
- 80 *Praca na rzecz regionów. Polityka regionalna Unii Europejskiej na lata 2007 – 2013*; wydawca: Ana-Paula Laissy, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej; styczeń 2008
- 81 *Problem likwidacji szkół*; Komunikat z badań; Centrum Badań Opinii Społecznej; Warszawa 2009
- 82 *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*; (red.) Ewa Leś, Małgorzata Ołdak; Tom 2 *Zeszytów Gospodarki Społecznej*; Collegium Civitas Instytut Polityki Społecznej UW; Warszawa 2007
- 83 Przyszczypkowski Kazimierz, Solarczyk-Ambrozik Ewa; *Zmiana społeczna a kompetencje edukacji dorosłych*; Bałtycka Wyższa Szkoła Humanistyczna; Koszalin 1995
- 84 Raclawski Kazimierz; *Rozwój oświaty rolniczej w Polsce*; Wydawnictwo SBP; Warszawa 1998
- 85 Radlińska Helena; *Studium pracy kulturalnej*; Zagadnienia Oświatowe; Bibliotek Polskiej Oświaty Pozaszkolnej Nr 2; „Nasza Księgarnia”; Warszawa 1925
- 86 *Radola Mirosław*; Społeczno-kulturowa i edukacyjna rola szkoły w środowisku wiejskim; publikacja dostępna na stronie internetowej Klubu Dyrektora; klubdyrektora.odniku.edu.pl; 2007
- 87 *Rolnictwo i wieś w krajowej oraz wojewódzkich strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski do 2020 roku*; (red.) Waldemar Michna; Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB; Warszawa 2006
- 88 *Rozwój człowieka i społeczeństwa w uwarunkowaniach współczesnej cywilizacji*; (red.) Ryszard Łukaszewicz, Lech Zachera; Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego; Wrocław 1984
- 89 *Rozwój elementów infrastruktury życia społeczno-gospodarczego*; (red.) Jacek Brdulak; Szkoła Główna Handlowa w Warszawie; Warszawa 2005
- 90 *Rozwój lokalny – wykorzystanie instrumentów unijnych i regionalnych*; Tom I i II; (red.)

- Paweł Mickiewicz; Akademia Rolnicza w Szczecinie; Białoruska Akademia Rolnicza w Gorkach; Międzynarodowa Akademia Rolniczego Kształcenia (MAAO) w Moskwie; Szczecin 2005
- 91 *Rozwój lokalny i regionalny po wejściu Polski do Unii Europejskiej*; (red.) Anna Barcik, Ryszard Barcik; Wydawnictwo Naukowe ATH; Bielsko-Biała 2006
 - 92 *Rozwój lokalny i regionalny w dobie globalizacji*; (red.) Anna Barcik, Ryszard Barcik; Wydawnictwo Naukowe ATH; Bielsko-Biała 2007
 - 93 *Rozwój lokalny i regionalny*; (red.) Tadeusz Markowski, Zygmunt Nitkiewicz, Tadeusz Wrona; Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej; Częstochowa 1997
 - 94 *Rozwój lokalny. Wybrane zagadnienia społeczne*; (red.) Artur Grzesik, Władysław Tabasz; Instytut Gospodarki WZliZ w Rzeszowie; Rzeszów 2005
 - 95 *Rozwój obszarów wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich*; (red.) Katarzyna Zawalińska; Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN; Warszawa 2005
 - 96 *Rozwój organizacyjny szkoły*; Antologia III; (red.) Zbigniew Radwan; Ministerstwo Edukacji Narodowej 1997
 - 97 *Rozwój regionalny a proces integracji*; (red.) Andrzej F. Bocian; Fundacja Promocji Rozwoju Podlasia; Białystok 2003
 - 98 *Rozwój regionalny a procesy globalizacji*; (red.) Andrzej F. Bocian; Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; Białystok 2004
 - 99 *Rozwój regionalny a rozwój społeczny*; (red.) Andrzej F. Bocian; Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; Białystok 2006
 - 100 *Rozwój regionalny a wzrost gospodarczy*; (red.) Andrzej F. Bocian; Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; Białystok 2002
 - 101 *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989 – 2002*; (red.) Jerzy J. Parysek; Bogucki Wydawnictwo Naukowe; Poznań 2004
 - 102 *Rozwój regionalny. Cele i metody*; (red.) Andrzej F. Bocian; Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; Białystok 2001
 - 103 *Rozwój regionalny. Podstawowe cele i wyzwania*; (red.) Bocian F. Andrzej; Uniwersytet w Białymstoku; Białystok 2007
 - 104 *Rozwój regionalny. Problemy i ujęcia ilościowe*; (red.) F. A. Bocian; Uniwersytet w Białymstoku; Białystok 1999;
 - 105 Sieńczak Bronisław, ks.; *Dzieło ks. Kazimierza Siemaszki 100 lat po śmierci twórcy*; Fundacja im. ks. Siemaszki; Kraków 2004

- 106 Skubacz Alicja; *Szkoła w gminie*; TERM; MEN; Warszawa 1996
- 107 Solarczyk-Ambrozik Ewa; *Kształcenie ustawiczne w procesie tworzenia społeczeństwa uczącego się i gospodarki opartej na wiedzy*; [w:] E-mentor; nr 2; grudzień 2003
- 108 Solarczyk-Ambrozik Ewa; *Kształcenie ustawiczne w procesie tworzenia społeczeństwa uczącego się i gospodarki opartej na wiedzy*; [w:] E-mentor; nr 2; grudzień 2003
- 109 Sołdra-Gwiżdż Teresa; *Szkoła jako instytucja wpływająca na kształt więzi regionalnych*; IŚ; Opole 1992
- 110 *Spółeczny obraz wsi*; Komunikat z badań; Centrum Badań Opinii Społecznej; Warszawa 1998
- 111 *Spółeczny wizerunek polskiej szkoły. Komunikat z badań*; Centrum Badań Opinii Społecznej; BS 91/2007; Warszawa 2007
- 112 *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza*; Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN; Dom Wydawniczy ELIPSA; Warszawa 2000
- 113 Strzemieczny Jacek, Szeniawski Andrzej; *Polityka oświatowa samorządu terytorialnego*; Centrum Edukacji Obywatelskiej; Warszawa 1998
- 114 Szafraniec Krystyna; *Młodzież wiejska jako efekt socjalizacji pogranicznej*; Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN; Warszawa 1991;
- 115 *Szanse edukacyjne młodego pokolenia ze środowiska wiejskiego*; (red.) Danuta Waloszek; Zielona Góra 2002
- 116 *Szkoła a samorząd lokalny i administracja państwowa*; (red.) Wiktor Kulerski; Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne; Warszawa 1986
- 117 Śliwa Paweł; *Regionalizm w Polsce a zjednoczenie Europy*; [w:] *Jaka Europa? Regionalizacja i integracja.*; (red.) Buczkowski P., Bondyra K., Śliwa P.; Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu; Poznań 1998
- 118 Torowska Joanna; *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego. Aspekty teoretyczne i praktyczne*; Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; Kraków 2008
- 119 *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*; (red.) Andrzej Rosner; Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk; Warszawa 2005
- 120 Vic Kelly A.; *Edukacja na rzecz społeczeństwa obywatelskiego*; [w:] Forum Oświatowe; nr (18); 1998
- 121 *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*; (red.) Andrzej Rosner; IRWiR PAN; Warszawa 2002

122 *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*; Prace naukowe nr 39; Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu;

Książki o regionie:

- 1 Aleksander Tadeusz; *Potrzeby kulturalno-oświatowe (w świetle badań sondażowych na terenie Małopolski)*; Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego; DCCLXXXVIII; Kraków 1985
- 2 Aleksander Tadeusz; *Życie społeczne i przemiany kulturalne Nowego Sącza w latach 1870-1990*; Oficyna Literacka; Kraków 1993
- 3 Arlet Jerzy; *Gmina Czchów i okolice*; P.U.W. „Roksana”; Czchów 2000
- 4 Cetnarowska Barbara, Golonka Stanisław; *Ta ziemia sercu najbliższa*; Łososina Dolna 2005
- 5 *Czchów i okolice. Osiem wieków piękna*; Urząd Miejski w Czchowie; Kazimierz Dudzik, Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk (red.); Wydawnictwo i Drukarnia NOVA SANDEC s.c., Nowy Sącz 2008
- 6 Jałoszyński Hilary; *Jeziro Rożnowskie: przewodnik wędkarski*; Wydawnictwo Turystyczne; Kraków 2002
- 7 Jaroszewski Tadeusz Stefan; *Dwory i dworki w Polsce: przewodnik*; „Sport i Turystyka”, „Muza”; Warszawa 2001
- 8 Kaczyńska Izabela; *Polska: najciekawsze zamki*; „Sport i Turystyka”, „Muza”; Warszawa 2001
- 9 Kajzer Leszek; *Leksykon zamków w Polsce*; „Arkady”; Warszawa 2001
- 10 Karecka Agnieszka, Arlet Jerzy; *Gmina Czchów i okolice*; Wydawca PUW „Roksana” w Krośnie; wydanie I; Czchów 2000
- 11 Kmak Lucyna, Molek Janina; *Fasola z Doliny Dunajca*; GOK w Gródku n/Dunajcem i Nova Sandec; Nowy Sącz 2007
- 12 Kruczek Zygmunt; *Jeziro Rożnowskie i Czchowskie*; Wydawnictwo PTTK „Kraj”; Warszawa – Kraków 1986
- 13 Krupiński Andrzej B.; *Zabytki urbanistyki i architektury województwa tarnowskiego*; Wydawnictwo PTTK „Kraj”; Warszawa – Kraków 1989
- 14 *Książki o Małopolsce, bibliografia 1999 – 2003*; WBP w Krakowie; Kraków 2004
- 15 Len Jan; *W dolinie Dunajca*; Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza; Warszawa 1975

- 16 Len Jan, Osik Teresa; *Dolina ludzi niepokornych*; ISBN 83-902009-5-3
- 17 Leśniak Jerzy; *Gminy Jeziora Rożnowskiego i Czchowskiego*; Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego i Czchowskiego, „Fundacja”; Nowy Sącz 2003
- 18 Młynek Jerzy; *Święty Andrzej Świerad*; Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy; Kraków 2002
- 19 Palka Franciszek; *Związek Jeziora Rożnowskiego: informator: Chelmiec, Gródek n/Dunajcem, Łososina Dolna, Czchów*; Nowy Sącz 2002
- 20 Piątek Władysław ks.; *475 lat oświaty w Łososinie Dolnej (Jakubkowicach)*; Mała Poligrafia Redemptorystów w Tuchowie; 2002
- 21 Piątek Władysław ks.; *680 lat życia parafii (1325 – 2005) Łososina Dolna*; Łososina Dolna 2005
- 22 Piątek Władysław ks.; *Najnowsze dzieje parafii Łososina Dolna*; Tuchów 2000
- 23 *Powiat Brzeski*; Starostwo Powiatowe i Urzędy Gmin Powiatu Brzeskiego; Miejski Ośrodek Kultury w Brzesku; Brzesko 2000
- 24 Prusak G.; *Historia wsi i gminy Łososina Dolna*; AON; Warszawa 2000
- 25 Rowiński Aleksander; *Pod klątwą kapłanów*; „Rój”; Warszawa 2000
- 26 Spiechowicz Agnieszka; *Tropie, Sanktuarium śś. Pustelników Świerada i Benedykta, przewodnik pielgrzyma*; Wydawnictwo Turystyczne; Kraków 2003
- 27 *Strażacy ziemi sądeckiej*; red. Stanisław Bukowiec; Agencja Wydawnicza „Palindrom”; Bochnia 2009
- 28 *Szlaki pielgrzymkowe Europy*, leksykon; red. Antoni Jackowski, Izabela Soljan; Znak; Kraków 2000
- 29 Szoldrski Władysław o.; *C. SS. R.; Kościół i łaskawy obraz Najświętszej Panny w Domostawicach*; Nakładem ks. Kazimierza Kozaka; Włocławek 1926
- 30 Szope Maciej; *Grodziska i zamczyska województwa tarnowskiego*; Muzeum Okręgowe w Tarnowie; Tarnów 1981
- 31 Szpila Stanisław; *Echa minionych lat*; ISBN 83 – 914208 – 0 – 9
- 32 *Święty Świerad i jego czasy, materiały z sympozjum naukowego w Tropiu, 10-11 lipca 1998*; red. Stanisław Pietrzak; Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”; Nowy Sącz 2001
- 33 Tobiasz-Obrębska Kazimiera; *Gródek nad Dunajcem i okolice*; Wydawnictwo Fundacja; Nowy Sącz
- 34 *Tropie '99, wystawa plenerowa, Krynica 1999 – Tropie 2000*; Towarzystwo Przyjaciół

Sztuk Pięknych; Krynica 1999

- 35 *W gminie Chelmiec*; red. Stanisław Mendelowski; P.U.W. „Roksana”; Krosno 2003
- 36 *W gminie Czchów*; Stanisław Mendelowski (red.); Wydawca PUW „Roksana” w Krośnie; wydanie II; Krosno 2002
- 37 Widmańska Wanda; *Oblicza ziemi czchowskiej: Tropie, Tropsztyn, Czchów*; Czchów 2002
- 38 *Województwo tarnowskie, monografia*; Jadwiga Warszńska (red.); Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich; Wydawnictwo PAN; Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1998
- 39 Żabczyński Andrzej; *Przyroda Jeziora Rożnowskiego i okolic*; Wydawnictwo Nova Sandec; Nowy Sącz 2009

Strony internetowe wykorzystywane w pracy

- 1 <http://klubdyrektora.odniku.edu.pl/>; Strona zawierająca artykuły dotyczące szkoły
- 2 <http://lgdchelmiec.eu/>; Strona internetowa Stowarzyszenia Rozwoju Gminy Chelmiec
- 3 <http://zamki.res.pl/>; Serwis historyczno-krajoznawczy „Zamki Polskie”
- 4 <http://www.akademiaparp.gov.pl/>; Portal edukacyjny dla małych i średnich przedsiębiorstw
- 5 <http://www.chelmiec.pl/>; Strona internetowa gminy Chelmiec
- 6 <http://www.czaszchowa.pl/>; Strona internetowa gazety gminnej Czas Czchowa
- 7 <http://www.czaszchowa.pl/Biblioteka/index.html>; Strona Internetowa MBP w Czchowie
- 8 http://www.czasy.katedr.stalwol.pl/skrot_nowak.htm; Konferencja „Czasy katedr – czasy uniwersytetów”; Stalowa Wola 20-21.10.2004; Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL
- 9 <http://www.czchow.pl/>; Strona Internetowa gminy Czchów
- 10 <http://www.dzialajlokalnie.pl/strona.php?p=1>; Program „Działaj Lokalnie” – Polsko-Amerykańska Fundacja Wolność
- 11 <http://www.edudemo.org.pl/>; Strona internetowa fundacji „Edukacja dla Demokracji”
- 12 <http://www.efrwp.com.pl/polish/ofunduszu/>; Strona internetowa Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej
- 13 <http://www.eurodesk.pl/>; Portal informacyjny Eurodesk
- 14 <http://www.fapa.org.pl/>; Strona internetowa Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa

FAPA

- 15 <http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/>; Portal funduszy strukturalnych
- 16 <http://www.gok-grodek.iap.pl/news.php>; Strona internetowa Gminnego Ośrodka Kultury w Gródku n/Dunajcem
- 17 <http://www.grodek.sacz.pl/>; strona internetowa gminy Gródek n/Dunajcem
- 18 <http://www.irow.org.pl/>; Strona internetowa Instytutu Rozwoju Obszarów Wiejskich
- 19 <http://www.lososina.pl/>; Strona internetowa gminy Łososina Dolna
- 20 <http://www.malopolska.uw.gov.pl/>; Strona internetowa Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego
- 21 <http://www.mapa.fundusze-strukturalne.gov.pl/>; Mapa dotacji Unii Europejskiej
- 22 <http://www.marr.pl/>; Strona internetowa Małopolskiej Agencji Rozwoju Regionalnego
- 23 <http://www.mcksokol.pl/>; Strona internetowa Miejskiego Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu
- 24 <http://www.minrol.gov.pl/>; Strona internetowa Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi
- 25 <http://www.mrr.gov.pl/>; Strona internetowa Ministerstwa Rozwoju Regionalnego
- 26 <http://www.nasliwkwymszlaku.pl/>; Strona internetowa Stowarzyszenia „Na Śliwkowym Szlaku”
- 27 <http://www.ngo.pl/>; Portal organizacji pozarządowych
- 28 <http://www.nsi.pl/almanach/index.htm>; Strona opracowana przez zespół Nowosądeckiej Strony Informacyjnej; wybór zdjęć i artykułów o historii Nowego Sącza
- 29 <http://www.parp.gov.pl/index/main/>; Strona internetowa Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości
- 30 <http://www.pcyf.org.pl/>; Strona internetowa Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży
- 31 <http://www.polska2030.pl/>; Raport „Polska 2030” – wyzwania rozwojowe
- 32 <http://www.pup.nowysacz.pl/>; Strona internetowa Sąddeckiego Urzędu Pracy
- 33 <http://www.pup.powiat-ns.pl/>; Strona internetowa Powiatowego Urzędu Pracy dla Powiatu Nowosądeckiego
- 34 <http://www.roefs.pl/>; Strona internetowa Krajowego Ośrodka EFS
- 35 <http://www.rownacszanse.pl/>; Strona internetowa programu „Równać Szanse”
- 36 <http://www.sacz.pl/>; Portal promocyjny powiatu nowosądeckiego
- 37 <http://www.salto-youth.net/>; Sieć SALTO-YOUTH
- 38 <http://www.scholaris.pl/>; Internetowe Centrum Zasobów Edukacyjnych MEN
- 39 <http://www.stat.gov.pl/>; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego

- 40 <http://www.swr.pl>; *Strona internetowa Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej*
- 41 <http://www.wioskitematyczne.org.pl>; *Portal wiosek tematycznych*
- 42 <http://www.witrynawiejska.org.pl>; *Wsparcie dla aktywnych społeczności lokalnych*
- 43 <http://www.zgjr.pl>; *Strona internetowa Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego*
- 44 <http://www.zgjr.pl>; *Strona internetowa Związku Gmin Jeziora Rożnowskiego*

Inne prace i dokumenty:

- 1 *Atlas dobrych praktyk ekonomii społecznej; Fundusz Lokalny poprawia świat; Zeszyty 1-12 powstały w ramach projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”; zeszyty nr 13-23 w ramach projektu „Promes – Promocja Ekonomii Społecznej”;*
realizowane były przy udziale środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL
- 2 Bieniek Dorota; *Nazwy terenowe z wybranych wsi okolic Czchowa i Iwkowej*; praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Czesława Bartuli; Akademia Pedagogiczna im. KEN w Krakowie; Kraków 1999
- 3 Bieńkowska Elżbieta; *Nowa koncepcja systemu polityki regionalnej*; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego; Warszawa 2008; prezentacja powerpointa
- 4 Jahns Hanna; *Wnioski z ankiet dot. nowej koncepcji systemu polityki regionalnej*; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego; Warszawa 2008; prezentacja powerpointa
- 5 Jahns Hanna; *Narodowa strategia spójności dla rozwoju Polski*; Konferencja „Europejska polityka spójności jako czynnik wzrostu i wyrównywania różnic rozwojowych” Kierunki rozwoju regionalnego w Polsce; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego; Warszawa 2008; prezentacja Powerpoina
- 6 Kijowska Magdalena; *Czchów – nowe miasto*; praca magisterska wykonana w Zakładzie Geografii Ludności, Osadnictwa i Rolnictwa Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ pod kierunkiem doc. dr hab. Zygmunta Górki; Uniwersytet Jagielloński; Wydział Biologii i Nauk o Ziemi; Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej; Kraków 2005
- 7 Klecki Łukasz; *Możliwości rozwoju agroturystyki i turystyki w Gminie Czchów*; praca pod kierunkiem mgr Marii Stanuch; Zespół Szkół w Tęgoborzy; Technikum Żywności i Gospodarstwa Domowego; Czchów 2004

- 8 Kotala Andrzej, Moskal Stanisław; *Diagnoza sytuacji ekonomicznej i strategia rozwoju gminy Czchów*; Zakład Socjologii i Rozwoju Wsi; Akademia Rolnicza w Krakowie; Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Tarnowie z/s w Zgłobicach; Kraków 1997
- 9 Krakowska Agnieszka; *Analiza dochodów i wydatków gminy Czchów w latach 2003-2005*; praca magisterska na kierunku zarządzania i marketingu w zakresie rachunkowości i zarządzania finansami; praca napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Wasilija Rudnickiego; Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie; Wydział Zarządzania i Turystyki; Tarnów 2007
- 10 Mida Barbara; *Zarys dziejów wsi Tworkowa ze szczególnym uwzględnieniem historii szkolnictwa*; praca podyplomowa pisana pod kierunkiem prof. Andrzeja Banacha; Uniwersytet Jagielloński w Krakowie; Instytut Historii; Kraków 2002
- 11 *Partnerska strategia rozwoju gminy Czchów*; raport z sesji strategicznej; Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Tarnowie; Urząd Gminy Czchów; Ośrodek Promocji Gminy Czchów; Czchów 1997
- 12 *Polskie regiony w Europie Regionów – szanse rozwoju*; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego; Warszawa 2006
- 13 *Praca na rzecz regionów, Polityka regionalna Unii Europejskiej na lata 2007-2013*; Wydawca Ana-Paula Laissy, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej; styczeń 2008
- 14 *Public Private Partnership in Local Development; A perspective of private sector*; Raghav Raj Regmi; Managing Director Development Consultancy Center (DECC); 22-23 Oct. 2008, Kathmandu
- 15 Ryba Aleksandra; *Działalność Miejskiego Ośrodka Kultury w Czchowie w latach 1973 – 2008*; praca dyplomowa napisana pod kierunkiem dr Emila Szewczyka; Małopolska Szkoła Wyższa w Brzesku; Wydział Ekonomii i Pedagogiki; Brzesko 2009
- 16 *Unia Europejska, wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu Ustanawiającego Wspólnotę Europejską*; Dziennik Urzędowy UE; 29.12.2006; C 321
- 17 *Wioski tematyczne; Partnerstwo „Razem”*; Opisy i zdjęcia zamieszczone w niniejszej prezentacji są autorstwa Koszalińskiego Towarzystwa Społeczno Kulturalnego
- 18 *Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego*; prezentacja Powerpoint
- 19 Żuber Piotr; *Program badań a polityka regionalna w Polsce*; Konferencja pt: Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego; Warszawa, 24 kwietnia 2008 r.; prezentacja Powerpointa